
3 1761 03527 6914

Jan Kollár,

pěvec slovanské vzájemnosti.

Sepsal

Ferd. Menčík.

Matice lidu ročník XXVII. číslo 6.

(Běžné číslo 162.)

Rediguje **Jaromír Hrubý.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1893.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1893.

I.

Mládí Kollárovo.

Slovanské národní hnutí v devatenáctém století a Jan Kollár, pěvec Slávy Dcery, jsou dva pojmy, které srostly v jedno, a vždy při Kollárově jménu vzpomene sobě každý na slovanskou vzájemnost. Avšak Kollár nebyl jediným křisitelem Slovanů, on pouze básní svou a spisy uvedl vlnu národního probuzení do pohybu tak mocně, že silou svou pohnula i stojatou hlubinou vzdálenější.

Slovensko položeno jsouc téměř v prostředku všech kmenů slovanských jest kolébkou hnutí slovanského. Nehledíc ani ke starším zprávám, jaké o východních Slovanech podává Daniel Krman, postřehli tu vzdělaní Slováci, že jazykové chorvatský, srbský, ruský a polský jsou spřízněni, a i třídy, které za výrobkem do dalekých krajů putovaly, přinášely zvěsti o národě velikém, podobnou řečí mluvícím jako Slováci. K tomu přispívalo bádání historické, jež vylíčiti chtělo, kteří národové obývali uherskou zemi od počátku, a nikterak nemohlo zatajiti, že Slované usazeni tu byli dříve, než národ maďarský do země přišel, a rozprostí-

rali se od hranic západních až daleko na východ. A toto poznání pak vedlo k lásce k národu slovanskému.

Prvním z těch, kteří neměli v úmyslu nic jiného, než jen dějepisnou pravdu říci chtěli, byl Jiří Papánek, kněz diecese pětikostelecké, jenž sám o sobě praví: „Nezapírám, že jsem rodem Slovan, ale vychováním jsem Němec, šlechtictvím Uher, a podle úřadu svého Illyr.“ I on se postavil proti bludným názorům o Slovanech, pravě: „Zasluhujou-li dějiny kterého národa aneb století, aby dostaly se k budoucím pokolením, jest to jistě národ slovanský, který povstav z malého počátku přerostl daleko široko národy západní a východní, a právo své tím zabezpečil, že od počátečné nevzdělanosti k lepšímu vzdělání došed, řeckou a latinskou církev po celém světě rozestřenou jakoby v sobě jediném obsahoval.“ Roku 1780. napsal slova tato a žádal, aby je čtenář bránil proti utrhačům neohroženě. A k němu přidal se po čtyrech letech (1784.) i Jiří Sklenár, když vypisoval usazení se národa maďarského v Uhřích.

Bylyť ovšem tyto vědomosti ještě kusé a též v Čechách, kde od nějakého času taktéž dějepisem šířila se známost o staré době, ani spisovatelé, v této době hojně píšící, neznali pravého jména, kolísajíce mezi jménem slávský a slovanský, ale i jim dodávalo vědomí o velikosti národa slovanského síly, aby odolávali nátlaku germanisace. Ještě roku 1783. Thám ve své Obraně jazyka českého takto těšil své krajany: „Náš jazyk český rozprostírá se netoliko v Čechách, v Moravě a Slezsku, ale i v Uhrách, v Polsku, Slavonii, Chorvatsku, Srbsku, Bosně, Bulharsku, Valašsku, Ukrajině, v Rusi, Tatarii, v Turecku,“ a podobně Hanke z Hankenštejna dovozoval, že pomocí če-

ského jazyka projíti může Evropou až k zadním končinám Asie.

A mínění podobné zakořenilo se i na Slovensku, kde již v této době počal Jiří Rybay slovem a příkladem svým vzbuzovati národní vědomí mezi souvěrci svými evangelickými, až pak posléz pojal úmysl dalekosáhlý, zaříditi společnost, jež po příkladě pražské společnosti učené měla přispívati k rozšíření vzdělanosti obecné a lásky k mateřské řeči. Stejnými myšlénkami zanášel se i krajan jeho Antonín Bernolák, který také seznámiv se s jazyky slovanskými, hleděl ustáliti písemnou mluvu slovenskou, k jejíž podpoře založeno r. 1792. učené tovaryšstvo slovenské, rozvětvující se potom na horním Slovensku mezi katolíky.

Netrvalo dlouho, a i evangelíci slovenští seřadili se ve slovenskou společnost, která po venkovských městech sbory učené zakládala. Kdežto však Bernolák slovenské nářečí k samotvornému životu přivésti usiloval, strana protestantská přidržovala se řeči „biblické“ či jazyka českého, a v něm také vydávány knihy poučné i časopis Týdenník, který Palkovič redigoval. Tak zavládl nový život zvláště v městech, kde nalézaly se nějaké školy, a odtud národní vědomí šířilo se po venkově hlavně snahou kazatelů, z nichž mnozí i spisovatelstvím se obírali.

Poblíž sídla takové společnosti v Baňské Bystřici zařízené, leží v údolí vysokými horami odděleném a řekou svlažovaném městečko Mošovce v župě Turčanské. Čítalo asi 2000 obyvatelův a rozkládalo se na dosti velikém prostranství, majíc dva chrámy, katolický a evangelický a hojně domů, které ukrývají se v ovocných sadech. Obyvatelstvo jest slovenské, hlavně hospodářstvím polním se vyživující.

Zde narodil se dne 29. července roku 1793. Jan Kollár. Otec jeho Matěj byl tehdy rychtářem čili notárem městským, a ačkoliv nebyl studovaný, vynikal přece neobyčejným vzděláním nad sousedy své; vážili si ho pro jeho rozšafnost a rádi ho mezi sebou viděli ne pouze jako dobrého společníka ale i jako obratného řečníka u vrchních úřadů. Vynikal zbožnou povahou, v písmě svatém byl zběhlý, znaje z paměti celé úryvky z bible a z modlitebních knih; i celý dům a rodinu svou vedl k nábožnosti, a podlé zvyku starodávného jako hlava rodiny předříkával modlitby na kolenou kleče času ranního a večerního, a odpoledne ve dny sváteční předčítal z postilly nebo z jiných nábožných a vzdělávacích spisů, při čemž děti a jeho domácí pilnými posluchači byli.

Matka nazývala se Kateřina; pocházela ze známé na Slovensku rodiny Drozdovské čili Droždíkovské ze vsi Jahodníků, která zmohla se obchodem olejkářským a šafránickým, jaký v dalekých krajinách provozovala. Jahodničtí vedli obchod v krajinách západních, ale i na Rusko zajížděli; obyčejně když se jaro přiblížilo, vypravili se s vozem na dalekou cestu, na podzim však se vraceli, aby z výdělku se živili. Matka Kollárova ovšem bohatství velikého do domu nepřinesla, za to však hospodárností svou a mírností přičiňovala se o to, aby v nevelikém domku zavládala spokojenost a štěstí. Prvním dítětem jejím byla dcera Zuzanna, nar. 30. ledna 1790.; po našem Janovi přišel na svět mladší jeho bratr Matěj, nar. 30. září 1802.

Vychování v rodině bylo přísné, neboť otec jsa povahy prudké a vypočítavé, vedl děti své tím směrem, aby mu byly ve stáří podporou, a v přísnosti své byl necitelný tak, že vyžadoval na nich neobmezenou poslušnost káraje až i surově a po-

tlačuje každý samostatnější jich krok. Právě tato jeho přísnost způsobila pohyblivému a stejně neústupnému duchu mladého synka Jana mnohou hořkou chvilku, kterouž opět jenom něžná láska mateřská osladiti dovedla.

Zprvu sice otec jedináčka svého velice miloval a s ním se mazlil, a málem by byl k úrazu jej přivedl; neboť koupiv kdysi dva páry volů a zapřáhnuv je k vozu posadil malého synka na vůz; avšak ten při rychlé jízdě spadl pod vůz, a kolo přejelo mu pravou ruku, že ji po několik neděl zavázanou nositi musil. Také jako pětiletý chlapec Kollár málem vyváznul životem z velikého nebezpečenství. Hraje míč zahodil jej do sousedovy studnice, opatřené spuchřelým roubením. Když pak přes roubení do studnice na dva sáhy hluboké a vodou naplněné pohlížel a míč polapiti hleděl, celé roubení i s ním spadlo do vody. Na štěstí spatřil jeho nehodu soused Jiří Kuzma, který nemeškaje vlezl po řebříce do studnice a vysvobodil tak chlapce, který jednou rukou držel se za kus roubení do studně spadlého, ale ve druhé ruce pevně držel zachycený míč.

Počátkům slabikáře naučil se doma od otce. Ale záhy již posýlán byl do školy evangelické, která se nalézala venku za městem na horním konci a kam docházeti mu bylo zvláště v době zimní obtížno. Kdysi i nehoda jej při tom potkala. Když totiž jednou odpoledne se staršími žáky domů se ubíral, strhla se veliká metelice a jeho téměř zasypala; starší žáci ovšem běželi, že jim ani stačiti nemohl a proto osaměl; aby nezbloudil anebo do potoka nespadnul, ukryl se za nějakou stodolou, kde ho potom zimou se třesoucího bědující matka nalezla. Při tom se nachladiv onemocněl nebezpečně, že asi čtvrt roku nemohl choditi do

školy. Toho ovšem příliš nelitoval, neboť od tehdejšího učitele Jiřího Hrůzy kromě několika řečem z Písma svatého a modlitbám ničemu více se nenaučil. Tím větších však zásluh získal si o něho nástupce Hrůzův Jan Šulek, který roku 1801. za učitele v Mošovcích byl ustanoven.

Byl to muž, jak o něm Kollár sám vypravuje, velmi vlídný, znamenitý učitel a milovník literatury. On nejen že povznesl zdejší školu, ale založil knihovnu československou, ze které knihy žákům i dospělým byly půjčovány. To stalo se na přičinění vlastenců slovenských a zvláště společnosti prešpurské, která následujíc slov starého Rybaje již tehdy ve slovenských městech a osadách národní vědomí probuditi a krajany k lásce mateřského jazyka hleděla přivésti. Již toho času povstalo několik ohnisek národního hnutí a v Mošovcích přičinil se o to Šulek. Stalo se tedy, že i Kollár ještě ve zdejší městské škole pročítal knihy nábožné a světské, a zejména bibli, postillu a historii církevní od Jana Kocína z Kocinetu. Šulek sám pro žáky některé nauky spisoval a cvičíval v nich své žáky; když pak dorůstali, seznamoval je i s počátky jazyka latinského. V tom s nimi pokračoval bratr jeho mladší, který dříve ve Šťávnici učiteloval a posléz i vyučování ve škole na sebe přejal. Malý Kollár již tehdy jazyk latinský sobě oblíbil, a zvláště se mu líbívaly průpovídky latinské, jež zvukem řeči mateřské se podobaly. Touha po knihách zaujala ho tak dalece, že jednou o letnicích, když matka šla k přátelům do Jahodníků, rozběhl se za ní místo do školy, a toho dosáhl svými prosbami, že ho vzala ssebou. Při té příležitosti navštívil Svatý Martin a když ke strýci do Kalníka přišli, vyžebronil sobě od něho starou knihu, ve které zajímavá legenda o na-

lezení sv. Kříže stála. Aby otec přísný syna příliš netrestal, odejel strýc s matkou do Mošovců a mladý Kollár měl velikou radost ze zapůjčené knihy, kterou čítal s velikou pozorností. Neušlo mu ani, že ve staré bibli mnohé opravy a skvrny černidlem byly učiněny, a pátravý hošík již tehdy dověděl se od svého otce, že kniha kdysi dostala se do rukou jezuity Antonína Koňasa, jenž rukou nemilosrdnou místa kacířská přeškrtával. Proto také později hubitelskou činnost jeho zvěčnil v jedné znělce, pravě:

V levo bličí vysoká věže
z papíru a knížek hranice:
a proč hněv ten boží na se svalil
slyším: Ach! já ten jsem, co se chválil,
že knih českých někdy za živa
šedesáte tisíc v ohni spálil.

Učitel Šulek, muž o povznesení obecné vzdělanosti vůbec pečlivý, staral se i o to, aby rozličné pověry z lidu se vykořenily, a proto mnohé nadobyčejné úkazy způsobem zcela přirozeným vysvětloval. Na mladého Kollára působil velice jeho příklad, a již tu setřásl se sebe pověrčivost a víru v rozličné čáry, jakým děti v mladosti často věřívají. Probouzel i ctižádostivost v útlých srdcích a byl tak příčinou, že Kollár počal sobě všímati i ve slovenském rozhovoru správnosti a svou turčanskou výslovnost alespoň ve škole krotil. Stalo se totiž, že ve škole, kde ovšem více latinou se zanášeli než řečí slovenskou, dialektická výslovnost jednoho slova způsobila smích nejen žákův ale i učitele, jenž ovšem jej opravil, a to vedlo Kollára k tomu, aby poučil se o tom, v čem chybil. Přál si proto nějakou mluvnici míti, a protože mluvnice Šulkem sepsaná mu nedávala potřebného poučení, chtěl si takovou vypůjčiti od tamějšího fa-

ráře Baldovského. Avšak ten knihy podobné neměl, což ovšem Kollára zarazilo; přece pak podařilo se mu u jednoho ze svých starších spolužáků dostati mluvnici Doležalovu, ve které se mu nejvíce zalíbila československá přísloví a překlad mravných naučení římského mudrce Katona, který pořídil J. A. Komenský. Tím nabyl poprve jasného pojmu o správném jazyku písemním.

Když chodil do školy poslední rok (1803.), byla Kollárovi, o němž bylo známo, že rád knihy české čítá, dána příležitost, aby se pokusil o slovenskou báseň. Měl právě tehdy přijeti superintendent Daniel Crudy do Mošovců, aby prohlédnul církev evangelickou a měšťané se připravovali, aby ho co nejslavněji uvítali. Děvčatům šlo o to, aby ho nějakým přáním oslovily, až mu budou podávati na cínovém talíři věnec, a protože učitel Šulek jinými pracemi byl zanesen, požádaly dvě z nich, Kateřina Polerecká a Marie Babylonová Kollára, aby jim nějaké říkání připravil. Zástupy lidu stály již od osmi hodin, pohotově jsouce vrchního pastýře duchovního přivítati a času mnoho nezbývalo. Kollár uchýlil se tedy od zástupu na místo odlehlejší a tam sestavil v paměti těchto několik slov:

Důstojný pane biskup! my Mošovské panny
neseme tu kvítí a věnec k vítání:
nechže ráčá tento znak našej vděčnosti
přijati s otcovskou od nás laskavostí.

Počátek veršíků zněl původně jinak, avšak protože děvčata nemohla sobě nikterak pamatovati slova pane superintendent, všelijak a divně je překrucujíce a čas kvapil, připadl mladý básník v úzkosti na slova slovenská, která potom dívky dobře sobě zapamatovaly a jimi u dveří chrámových vzácného hosta pozdravily.

Roku 1805. odešel Šulek z Mošovců na Moravu, kde přijal místo kazatelské a místo něho byl Kollárovým učitelem Adam Burian, jenž k němu velice přátelsky se měl. Do té doby již poznal rozdílu mezi povahou a řečí slovenskou a maďarskou, a když vojska ruská ubírala se roku 1806. skrze Mošovce, poprvé seznámil se s povahou ruskou. Znal-li Rusy z vypravování jako lidi divoké, surové a ukrutné, mile byl překvapen laskáním prostých kozáků a důstojníků, kteří si s ním hráli, a ponejprv uslyšel zvuky, které se zdály býti uchu jako známými a příjemnými. Ještě více naplněna duše jeho sebevědomím, když mu učitel jeho Burian půjčil knížku, která svou úpravou vynikala nade vše, co dosud spatřil. Byl to Nejedlého překlad Homerovy Iliady, kterážto malá kniha ozdobena byla skvostným obrázkem a rovnala se docela vzorným vydáním cizím.

Nebylo nic divného, že otec pomýšlel záhy na to, aby syn jeho tak dalece se vzdělal, aby lépe živnost svou provozovati mohl; ostatně sám zkusil, že trochu těch vědomostí pranic neškodí a ve svém úřadě jako rychtář o tom se přesvědčil. I v rodině samé byl příklad, že to člověk dosti daleko může přivésti, má-li jen hlavu otevřenou a chuť k práci. Pocházelť z rodiny této tuším i František Adam Kollár, který za císařovny Marie Terezie byl ředitelem c. k. dvorské knihovny a ve Vídni se poněmčil. Také z rodiny Kollárovské učil se nejstarší syn bratra Kollárova Jana ve školách v Kežmarku. Od něho dovídal se malý Jan všelico o školách a učení školském a bratrancovo vypravování o vědách přírodních velmi jej zajímalo. Byl proto rozradostněn, když se roku 1806. otec ustanovil, že jej dá asi na tři roky do škol vyšších a Kollár měl na vybranou, do kterého ze

tří měst chce jíti. Do Kežmarku, kde studoval bratranec jeho, zasýlaje odtud domů psaní plná nářků, jíti se mu protivilo, taktéž proti Necpalům upomínka na jakousi truchlivou příhodu odpor vzbudila; zůstala tudíž jen Kremnice, od Mošovců na tři míle vzdálená, staré báňské město, osazené z většiny obyvatelstvem německým.

Do Kremnice s ním zároveň odešel r. 1806. spolužák jeho Ondřej Košina, syn zámožného souseda v Mošovcích, a spolu ubytovali se u jedné vdovy jménem Španikové. Rektorem školy tamější byl Štěpán Komáry, muž dosti učený a žertovný, jenž rozmanitými průpovídkami výklady své kořenil. Byl obeznámen v hudbě a znám jako dobrý deklamator, a proto ve škole i žáky k tomu vedl. Způsob jeho vyučování kouskovitého ovšem působil, že žáci jen částečných vědomostí sobě přisvojili, ale Kollár nahrazoval opět tím, že vzdělával se četbou klassiků, starších i novějších; zvláště pak zalíbili se mu latinští spisovatelé z doby humanistské, protože vůbec pronášeli se srozumitelněji než staří klassikové římští. Komáry dal podnět k tomu, že se Kollár vynasnažil, aby sobě odvykl chybné vyslovování hlásky *r*, jež mu v deklamaci překáželo, a tu osvědčil velikou houževnatost a vytrvalost řídě se příkladem Demosthenovým. Ale krom učení školského zanášel se Kollár rejsováním a malbou, za příkladem některých žáků na škole kremnické a dovedných kremnických malířů, že za nedlouho zasloužil si obecnou pochvalu.

Zdejší škola byla latinská, ale vyučovalo se tu i maďarštině i němčině. Proto aby žáci v němčině ještě více se oblomili, byli přidržováni, aby chodili do německého chrámu. Kollárovi ovšem

přirostly k srdci sváteční a nedělní písně slovenské, jichž melodie byla i času přiměřenější než písní německých, a proto nemoha z pořádku školního se vyvléci, alespoň před dobou kostelní chodíval s přítelem svým Košinou do dolin a zahrad kremnických a nazpívavše se tu písní slovenských odcházeli na německé služby boží. A v tom také vytrval, kdežto Košina záhy stal se lhostejným, z čehož i mezi oběma vznikla prudká hádka a nepřátelství; nadarmo hleděla jejich domácí oba spolužáky usmířiti, až konečně před svatým přijímáním oba sobě ruce podali a na dále v přátelství setrvali.

Své slovenské smýšlení projevil Kollár i při jiné příležitosti. Když totiž na jaře bavili se hrou míčovou, dopustil se jeden slovenský spolužák chyby, začež byl od německého spolužáka udeřen v tvář a dostalo se mu nadávky „zatracený Slováku.“ Nadávka tato pohněvala Kollára, že žádal rozhodně, aby onen Němec všecky odprosil a když se tak nestalo a Slováci na svém trvali, opustili němečtí žáci hru spílajíce Slovákům a hroudami je pohazujíce. Když pak druhého dne professor Grossmann, z jehož třídy oni Němci byli, nijak se k tomu neměl, aby žáky napomenul, a tím je troufalejšími učinil, že na Kollára veřejně pokřikovali spílajíce mu „slováckých patronů,“ stěžovali sobě u rektora Komáryho, jenž rozpustilce pokáral. Ale řevnivost německých žáků tím více podrážděna byla proti Slovákům, kteří neodvažovali se samotni ani po městě nebo na procházku jíti; neboť k žákům německým přidali se i výrostkové pracující v hutích a z části i několik pomaďařených Slováků a Maďarů, kteří na Slováky pokřikovali: Bindisch Kirpel, Schlowak. Ovšem ani Slováci nezůstali dlužni odpověď a tak roznášelo

se z obou stran mnoho popěvků a písniček potupných. Jednu takou připisovali Kollárovi a zněla:

Nos miseri Deutsche nec Speck nec Butter habemus:
vivimus in Trübsal, leidimus omne malum.
Unser král Arnulf Magyaros rief contra Slovákos,
Nunc stamus zwischen Hammer et Amboss wir da.
Sancte Vater Hermann bei der Hela ora pro nobis,
ut nos hinc ad Rhein ducat nach Hause zurück.*)

Za to ovšem Kollár trpěl, neboť když jednou na procházku si vyšel k nějakému dvoru as hodinu od města vzdálenému a nezbedný spolužák ho spatřil, přivedl zástup dělníků k tomu, aby se na něm vymstili. Avšak Kollár neztratil ducha a věda, že by v jich rukou zle se měl, vsedl na lodičku a do prostřed rybníka vesloval a tu v besídce dřevěné se skryl. Nemohouce ho dostati, házeli kamením na loď a také ji od besídky odrazili, posléz však odešli, zůstavivše Kollára svému osudu. Vyčkal tedy v úkrytu svém, až pak pastýřem ze dvora byl vysvobozen a domů bez úrazu se dostal.

Poměry tyto ve škole ovšem za dvě léta se změnily, neboť z bujných žáků mnozí oddali se řemeslu a odešli ze školy. Tím také přestaly pro Kollára svízele a škádlení a s nimi i nechuť k řeči německé, z níž po celou tu dobu jen něco málo pochytil. Pročež rád tomu byl, že dostal se za soukromého učitele do domu jedné rodiny městské, maje přiučovati počtům Karolinu B . ., jíž ve škole při počtech vypomáhal. V krátce pak vyznalo se děvče právě tak dobře v počtech jako Kollár,

*) My ubozí Němci nemáme slaniny ani másla; žijeme v soužení, trpíme všelikou bídu. Náš král Arnulf vyzval Maďary proti Slovákům; nyní stojíme zde mezi kladivem a kovadlinou. Svatý otče Hermanne u Hely pros za nás, aby nás odsud dovedla nazpět domů na Rýn.

a matka její z radosti nad jejím pokrokem vtiskla mu na konci měsíce něco peněz jako odměnu; Kollár zdráhal se je přijati a vymlouval se, že sám jest tomu povděčen, že může se německy naučiti. Proto místo počtů pročítali spolu německé almanachy a jiné knihy německé, čímž Kollár hravě správné němčině se naučil, tak že mluvil pak dobře jako rozený Němec. Za té příležitosti vznikla dětinná náklonnost obou mladých lidiček, jež projevována byla mnohdy něžným způsobem, až posléz Kollár sám výhost dal známosti, nechtěje od úmyslů svých býti odveden ve stranu jinou.

Bez zvláštních příhod skončil se třetí rok kremnického studia (1808./1809.) a Kollár jakoby tušil, že nastává pro něho čas zlý; otec totiž zprvu ani do třetí třídy jej pustiti nechtěl a jen k úsilovným prosbám Kollárovy matky a bratrance dovolil, aby ještě ten rok učením se zabýval. Když pak zkoušky odbyl, oznámil mu otec docela určitě, že nyní učení přestává, protože nechce naň a na školy více nakládati a měl ho k tomu, aby sobě zvolil nějaké povolání. Bylo mu nyní právě patnáct let. Rád by se byl dále učil, ale znaje otcovu přísnou povahu ani se neosmělil zmíniti se před ním o škole; prázniny přešly, přešel i listopad a byl tu již nový rok a Kollár ještě pro nic se nerozhodnul, ačkoliv nyní neměl doma na růžích ustláno. Neuslyšel ani vlídného slova od otce, nýbrž jen samé nadávky a hrozby: Ty darebníku; ty darmožráči; proč mi nejdeš s krku, proč nejdeš na řemeslo! Chceš býti pánem, nic nedělati a po školách choditi. Z toho nic nebude. Až sestárnu, kdo pak by mne podporoval. Já jsem si zlou pomoc a podporu vychoval, nedožiju se na tobě potěšení žádného a odpočinutí v šedinách. A protože rád do hovoru citáty z písma svatého vplétal, na-

říkal dále: „Hůl má se zlomila, břečťan můj uschnul jako Jonášovi.“ Na dobu tuto s trpkostí vzpomínal Kollár a jak se přiznává, sám potajmu skroušeně se modlíval, aby Bůh nějakým způsobem hořký kalich utrpení od něho odvrátil a kříž jeho skončil. Byl srdce měkkého a nikdy ani učitelům nezavdal příčiny ke trestu přísnějšímu a mimo to vštípil sobě přikázání boží příliš hluboko v srdce, nežli aby otci na odpor se postavil. Přemýšlel již o tom, nemáli snad z domova prchnouti k bývalému svému učiteli Šulkovi do Pržna, anebo snad dále do světa, kam nohy ho ponesou, ale vždy ještě nadějí se kojil, že zloba otcova se ukonejší. Když utrpení jeho dosáhlo stupně nejvyššího a když již nad osudem svým zoufal, šťastnou náhodou potkal svého bratrance Jana, jenž právě tehdy stal se učitelem ve Slovenském Pravnu a z Příbovců, kde byl vychovatelem u pana Benického, s touto novinou do Mošovců přicházel. Ten ujistil ho svou pomocí, tak že Kollár s novou nadějí k rodinnému krbu se navrátil. Však soužení jeho započalo znova a naposledy i matka syna se více nezastávala radíc mu, aby k tomu neb onomu mistrovi do učení se dal, jen aby v domácnosti pokoj byl udržen.

Konečně zmužil se mladík tak daleko, že otci i matce do očí řekl, že od školy neodstoupí a že žádným řemeslníkem nebude. Na ta slova otec opět do hrozeb se dal: Když chceš, darebníku a tuláku, jdi; ale já nebudu na tebe nakládati; ani slyšeti o tobě nechci, neboť nejsi hoden a neplníš přikázání: Cti otce svého; vzal pak hůl, jíž po synovi se hnal; ale ten v čas ji ještě zachytiv s bolestí v srdci pravil: „Už je dost! Už není více žádné palice pro mne, neboť písmo svaté i takto praví: Vy otcové nepopouzejte k hněvu dítek svých.

Dejte mi pokoj, poručeno pánu Bohu, já půjdu pryč, vy nebudete více na mne nakládati.“ Ačkoliv otec ze dveří jej pustiti nechtěl, vymknul se přece a opustil otcovský dům.

II.

V Bystřici.

Odešel do Slovenského Pravna, kde bratranci vylíčil, co se s ním sběhlo, a prosil, aby ho buď do školy někam poslal anebo alespoň přes zimu u sebe přechoval. Pomáhal mu ve škole děti učiti, a sám zase v latině od něho byl vyučován. Několik neděl tu pobyl, až konečně ho přijal učitel Adam Burjan za pomocníka svého na školu Mošovskou, kde vytrval až do počátku roku školního. Z domova nedostalo se mu od otce ani nejmenší podpory a Kollár jí také nežádal a nikdy ani na prázdniny veliké domů nechodil. Ovšem mysl jeho nad míru byla sklíčena a mladá léta tak nemilosrdným způsobem otrávena, za to však nabyl více sebedůvěry a trpká zkušenost zocelila jeho povahu. Srdce jeho však tím přístupnějším stalo se při poznání bídy jiných lidí a vůbec všech, kteří od jiných byli potlačováni. Škola i živobytí školské dosti jej obmeškávalo, že zapomenul na postavení vlastní; ve svých studiích zde pohodlně pokračovati ovšem nemohl, za to tím více obíral se čtením německých spisů, jako Kotzebue, Meissnera, překlady bájek Lafontainových a ukracoval vypravováním těch věcí dlouhou chvíli paní učitelové Burjánové, jež těžkou nemocí na lože byla upoutána. Tak nabývaje známostí nových přiučil

se u Burjána i hře na piano a na varhany, že již i při službách božích zpěv mohl doprovázeti.

Za svého učitelování seznámil se poněkud blíže s Mošovským farářem Michalem Baldovským, který, jsa náruživým lovcem, zanášel se též hledáním pokladův v zemi zakopaných, o nichž v krajině dosti četné pověsti se zachovaly. Ten svěřil se s tím i učitelovi Burjánovi a i Kollára mezi sebe vzali a rozličné pokusy prováděli, které o umění fařářově měly svědčiti. Všickni tři již napřed se těšili, co a kterak se potom zařídí, a protože Kollárovi na srdci leželo, aby studia svá mohl konati, pronesl se v tento smysl: „Až školy dokonám, založím jednu fundaci k napomáhání takovým dítkám, které od rodičů křivdu snášeti musejí, nevinně od nich trápeny a pronásledovány aneb i z domu a z dědictví vylučovány bývají; druhou k podporování chudobných žáků ve školách, třetí k vydávání slovenských knih.“ Pokladů ovšem nenalezli, ale Kollár přiučil se alespoň mnohým věcem z přírodopisu a fysiky a měl z toho užitek znamenitý, kdežto farář nejen jmění pozbyl, nýbrž i v dluhy upadl tak, že po nějakém čase úřadu svého se vzdáti musil.

Zatím přiblížil se konec školního roku, kterou dobou ve školách obyčejně byla veřejná zkouška, k níž přijížděl vždy některý vyšší duchovní hodnostář. Toho léta v červenci do Mošovců přijel pan Holecí, farář v Záturčí, a s ním dostavilo se i několik jiných farářů jako Kolbenhayer z Blatnice, Mojžíšovič z Příbova, Topercer z Ivančan a Pan z Pravna. Mládež školní hlavně v řečnictví a deklamaci se vyznamenala, což bylo zásluhou Kollárovou. Když pak celá společnost navštívila učitele Burjána v jeho bytě a spatřila zde Kollára, otázal se pan Holecí, kdo že ten mladík jest? Tu

Baldovský odpověděl mu latinskými slovy: „Jest to mučenník věd.“ Nyní teprvé dověděli se všichni něco více o poměrech Kollárových a co tento bolest svou přemáhaje tu stál, každý hojícího balsámu do jeho srdce přiléval. Farář Mojžíšovič pak se pronesl: „Moji tři synové studují v Bystřici, můžeš tam s nimi jíti“ a tím mu i cestu ukázal i novou nadějí ho posilnil.

Nastaly prázdniny a učitel Burján zamýšlel se vydati do Bystřice, kde se jeho manželka léčila; Kollár již před tím od ní slyšel průpověď o městě tom: „Za živa v Bystřici a po smrti v nebi“ a proto s ním šel, aby ve škole se pohlédnul a opatření nějakého sobě zjednal. Hned druhého dne jej zavedl Burján k rektorovi Bohumíru Kochovi přimlouvaje se, aby Kollára vzal do rhetoriky. Kollár byl sice hned zapsán, ale o třídě nebylo rozhodnuto, neboť to záviselo od zkoušky. Burjan postaral se u jednoho souseda též o jeho byt a večeři, začež měl přiučovati jeho dítky. Na začátku měsíce září r. 1810. přestěhoval se tedy Kollár do Bystřice a přihlásil se u rektora Kocha ke zkoušce. Ten mu uložil, aby mu přečetl jeden případ z Tomsova spisu „Nešťastné příhody k výstraze nezkušené mládeži,“ jež pak volně do latiny měl přeložiti. Překlad nezdál se Kochovi býti dosti dobrým a proto poukázal Kollára zpátky do syntaxe. Měl sice z Kremnice z téže třídy vysvědčení chvalitebné, nicméně musel se ustanovení tomuto podrobiti. Zůstal tedy v syntaxi a Koch a nově přibylý Ragyoci byli jeho učiteli; kdežto Koch pak v latinských cvičeních jej sužoval, Ragyoci vyučuje fysice a dějepisu nemnohému jen žáky naučil, že mnohdy stesklo se Kollárovi, zvláště když toho si povšimnul, že jeho spolužáci ze školy Kremnické, kteří mnohem slabšími byli, jej o jednu třídu před-

honili. V listopadu přišel nový rektor, jménem Pavel Magda a nastoupil místo Kocha v syntaxi. Ten povšimnul sobě přísného vysvědčení, jež Kollárovi dal jeho předchůdce, a když otázkami rozličnými o jeho vědomostech se přesvědčil, ihned ho přesadil do rhetoriky. Zde ovšem musil mnoho doháněti, což tím bylo pro něho nesnadnějším, že neměl peněz, aby sobě zjednal příruční knihy, které Magda zavedl. Ale pilnost a snaha přemohla všecky obtíže. Skutečně již při nejbližší příležitosti vynikl Kollár nad své spolužáky, že ho učitel přede všemi pochválil a na první místo v lavici posadil. A tak za lidumilného a příkladného vedení Magdova vyšinul se Kollár nejen na jeho miláčka, ale zjednal sobě úctu u svých spolužáků, kteří často jeho deklamaci školní potleskem odměňovali. Pilnost jeho zjednala mu příznivce a následovně byl i vybrán k důležitému poselství.

Vydržovatelům gymnasia bystřického šlo o to, aby získali pro ústav nyní rozšířený podporu u zemanstva v sousedních stolicích, a proto zamýšleli vypraviti tam dva vynikající žáky, aby doručili listy váženým osobám. K tomu vyvolen ze třídy rhetorů Kollár a ze třídy primánů Aleš Kmoško. Dostalo se jim doporučujících listů od rektora Magdy a byli skutečně všude pohostěni. Tak spatřil poprve Kollár i jiná místa a uviděl opěvované vrchy Tatru, Krivaň, hřbet Lomnický, až posléz dostal se na romantický hrad v Oravě, na jehož nejvyšší bod dostoupiv rozhlížel se na krajinu okolní.

Přiblížila se doba veřejné zkoušky, která odbývána byla v evangelickém chrámě, protože k ní množství posluchačů se dostavilo. Jí se účastnil i Pán, farář ze Slovenského Pravna, který zvláště na Kollára měl namířeno; ale i tu bystrý duch

Kollárův překonal veškery obtíže a prošel tak znamenitě, že mohl hned druhý rok postoupiti do třídy vyšší, ačkoliv obyčejně žáci dvě léta v rhetorice zůstávali.

Budoucího roku (1811.—1812.) byly poměry Kollárovy již snesitelnější; valně k tomu přispěly vědomosti, které v Kremnici si osvojil. Byla to zvláště jeho známost malířství, které použil rektor Magda, aby poctil pana Ondřeje Kubiniho, jenž zdejší školy štědře podporoval. Práce uložená a zdařile provedená zjednala Kollárovi pochvalu a k vyživení několik hodin; sám Magda ho vyzval, aby dvě jeho dcery kreslení a malířství vyučoval. Jsa takto opatřen proti nedostatku tělesnému tím více zatoužil, aby i ducha svého nasytil a zejména toužil po tom, aby dopídil se někde klassiků latinských, kteří ve škole toliko ve výtahu byli přístupni. Kde mohl vypůjčoval sobě podobné knihy od spolužáků a proto radostí byl celý unesen, když od rektora Magdy ustanoven byl za školního knihovníka. Ale ke svému překvapení shledal, že v knihovně nalézají se sice knihy theologické, avšak pramálo takových, po nichž duch zanícený toužil. Co mohl, zjednal sobě za obrázky, jež namaloval, ale proto přece byl v nitru svém nespokojen, že nemá tolik peněz, aby potřebné spisy si obstaral. Zabral se tak hluboko do jich čtení, že již i na slovenský jazyk zapomínal. Při tom obliba jeho ve vědách přírodních neochabovala, ba spíše jí přibývalo, že činil sobě i zvláštní sbírky přírodnické.

Ze spolužáků v Bystřici s ním stejně studujících připomíná nám Kollár několik; na mnohé, jako na Kmoška vzpomíná s pocitem bolestným, protože později docela se zmaďařil a hlavním nepřítelem Slováků se stal. Druhý byl Jan Benedikti

čili Blahoslav; tenkrát v něm Kollár ještě žádného ducha slovenského nepoznal.

Vysvědčení mu dáno bylo dne 27. června 1812. od rektora Magdy a bylo znamenité; byl třetí mezi 29 žáky. Mravy měl výborné a také právem je zasloužil, nebot nikdy neúčastnil se studentských spolků, libujících sobě v zábavách a veselostech, ale spíše procházeje se někde v ústraní myšlénkami svými se obíral. „Jest to mladík výborný a počestný, kterého nerad ztrácím a každému doporučuji,“ zněla slova Magdova, na jehož zásluhy ani Kollár nikdy nezapomenul.

Tehdy byl Kollár osmnáct let stár. Měl sice dosti chuti zůstat ještě v Bystřici, avšak touha vedla ho do Prešpurku, kde oddati se zamýšlel studiu theologickému, které několik let trvalo. V Bystřici nalezl poslední čas dostatečné výživy, ale nastala otázka, zdali mu bude štěstí tak příznivo i ve městě, kde byl docela neznám. Byl sice dosti otužen a tak samostatný, že mohl nepřízni čeliti, avšak přece mu šlo o to, aby alespoň pro začátek byl opatřen. Na otce obrátiti se nemohl a také nechtěl a proto hledal, kde by nějaké malé pomoci na studia vyprositi si mohl. Rozpomenul se, že za mládí svého slýchal, že několik příbuzných jeho odstěhovalo se z Mošovců do jiných krajin Uherských, a po způsobu chudých studentů chtěl je vyhledati a, bude-li možno, nějaké podpory si vyžádati. K tomu se hodily nejlépe nastalé prázdniny. Za společníka na cestu vybral sobě spolužáka bystřického Ambroziho. Vyšedše z Bystřice ubírali se skrze stolici Novohradskou, navštěvujíce známé a spolužáky, nejprve do Mytné, odtud pak přes Miškovec namířili do Tokaje, kde poprvé objevil se před nimi svět nový, zcela rozdílný i povahou půdy i obyvatelstva od kraje domácího.

Přenocovavše tu, brali se hned druhý den nudnou pouští dále k Nyregyhaze, kde je ujec Kollárův a tamější notár, jménem Miškoci, stařeček již šedivý, mile přivítal a ve svém domě pohostil. Dověděv se od Kollára, že zamýšlí věnovati se stavu duchovnímu, ihned vytasil se s návrhem, aby budoucí neděli kázal ve zdejším kostele, což Kollár učiniti se zdráhal; k jeho prosbě posléz povolil a navštíviv oba zdejší faráře a byv od slovenského kazatele zvlášť požádán, podvolil se nezvyklému ještě úkolu. Proto pilně ke kázání se připravoval a ačkoliv se mu nazpaměť naučil, přece když dne 5. července na kazatelnici vystoupil a spatřil chrám lidem přeplněný, hlas jeho se třásl a on kázání předčítal, jen aby pohledem na zástup lidu pomaten nebyl. Za ochotu jeho odměnila jej církev 20 zl., ku kterýmž i strýc nějaký obnos peněžitý přiložil. Pobyv tu několik dnů vydal se se společníkem svým do Debrecína, kde navštívili i reformatskou kollej; avšak jen dva dny tu pobyli a pospíchali do Bekeš Čáby. Zde a potom v Sarvaři, kde navštívili učitele Jana Kollára z Mošovců pocházejícího, seznal opět poněkud poměry církví zdejších. Tam nelíbila se mu lhostejnost v chrámu Páně, tuto opět pozoroval, že duchovní pastýř nevšímá sobě církevní správy a že ponechává rychtáři úplnou zvůli při jeho snahách maďarských.

Udělavše zacházku do Velikého Laku, kde Ambrozi odevzdal tamnímu faráři nějaké listy, spěchali přes Čongrad, Kečkemet do Pešti, nikde více se nezastavujíce. Hned následující neděli (19. července) šli do evangelického chrámu, kde poslechli faráře Molnára, který ovšem pro svou špatnou výslovnost slovenskou nikterak se mu nelíbil a posléz se mu docela znechutil, když při

návštěvě jim dal nějakou dlouhatánskou větu latinskou rozkládati. Zde poprvé v živobytí svém v hostinci při obědě zaslechnul zvuky srbské, jichž příbuznost se slovenským jazykem brzy poznal. Navštívivše tu knihovnu universitní odešli do Oroslánu, kde od požitých jedovatých hub od ženy jakési koupených a uvařených i hostitel farář Turčáni i hosté se roznemohli; zotavivše se byli farářem zadrženi a na žádost jeho Kollár kázal dne 26. července ve zdejším chrámě „o svatém hněvu čili o hněvu pro svaté božské vznešené věci.“ Hned potom zaměřiv přes Komárno pospíchal Kollár do Túrce, kdežto Ambrozi uchýlil se jinou stranou do Radvaně.

Co zamýšlel Kollár, nepřinesla mu tato cesta; neboť nebylo mezi pokrevnými přátely jeho lidí takových, kteří by mu mohli nebo chtěli pomoci. Ale přece ustřádal si z darů, jež od známých a jiných dobrodinců dostal, asi na 50—60 zl., které mu dobře v Prešpurku se hodily. Avšak z cesty po krajinách uherských měl ten znamenitý užitek, že poznal, jak někde buď vlažně ke slovenskému národu se mají, anebo jej i přímo utiskují, což obé podnítilo ducha jeho ještě k větší horoucnosti k jazyku slovenskému.

III.

V Prešpurku.

Nastával nový školní rok (1812./1813.) a Kollárovi bylo se vypraviti počátkem září do Prešpurku na evangelické lyceum, kde vedle humanitních škol byly i školy filosofické, tři ročníky čítající; tu vzdělávali se i ti, kteří právům se vě-

novati chtěli na universitě, nebo se vzdělati chtěli na kazatele neb professory. Odebral se tedy z Túrce se svým spolužákem Simeonem Lehotským přes stolici Nitranskou, kde navštívil nejprv Bošany, aby pohleděl na rozhlášenou krásku židovskou ve zdejším hostinci a potom Čachtice, o jejichž podzemních skrýších doslechl z národních pověstí.

Pobyt ve Prešpurku měl na duševní rozvoj Kollárův vliv dalekosáhlý. Byl totiž Prešpurk od konce minulého století střediskem literárního života slovenského a zvláště od těch dob, co farář katolický Jiří Bernolák v letech devadesátých dal první podnět k tomu, aby se písemní jazyk slovenský od českého oddělil. Poněvadž pak jeho přátelé snažili se o povznešení literatury v jednom nářečí slovenském, i protestanté slovenští jali se o to pečovati, ale tak, že se při tom neodlučovali od svého jazyka biblického, jakým do těch dob na Slovensku byl jazyk český. Již současně s Bernolákem tím úmyslem obíral se znamenitý a nadšený Jiří Rybay, jemuž ovšem nepříznivým osudem popřáno nebylo, aby jej provedl, nicméně alespoň v krajinách slovenských, kdekoliv měl přátely, neustal zasévati semeno. Ovšem až skoro po desíti letech ujala se myšlénka, zvláště když se jí ujal Bohuslav Tablic a Jiří Palkovič. Měl se zaříditi ústav pro pěstování a podporování jazyka československého a mimo to ustanoven býti učitel slovenské řeči při zdejších evangelických školách. Již v listopadu roku 1801. vydáno provolání ke všem slovenským vlastencům s prosbou za peněžité příspěvky a tyto docházely dosti hojně, že již roku 1803. mohl vstoupiti do života pod názvem „institutum linguae et literaturae slavicae.“ V popředí ruchu tohoto byl Tablic, jenž tenkrát byl jediným spisovatelem na Slovensku, který jas-

nějším okem pohlížel do slovenské budoucnosti a ve svých spisech jemně dotýkal se národního citu, který ještě hluboko v lidu byl ukryt a neprobuzen. Sloh básní jeho byl květnatý, slova plná citu a v každém spise jeho čteme touhu po tom, aby odhaleno bylo, co mělo býti životem národním. Jsa činným mnohostranně, požíval obecné vážnosti a úcty. Tablic po desíti letech ochladnul, celá práce spočívala pak na Jiří Palkovičovi, který ustanoven byl professorem řeči československé a byl jím až do své smrti, kdy po něm nastoupil nadšený žák jeho Ludevít Štúr. On po celý čas pracoval v literatuře, hojnou měrou přispěl k jejímu rozkvětu a náležel ke spisovatelům, kteří psali slohem nejsprávnějším. Považoval však jazyk doby Veleslavínské za vrchol dokonalosti a spolu s Janem Nejedlým, professorem na universitě v Praze, a s básníkem Puchmajerem stavěl se v letech dvacátých na odpor všemu novotaření jazykovému; neuvážilť, že jazyk národní může se zúrodniti nejen ze živého zřídla mluvy národní, ale i z jazyků příbuzných, jak to právě J. Jungmann a soudruzi činili. Však jeho námitky věc nepoškodily, on pak tím zjednal si zásluh, že živým slovem působil na mládež, jež cvičila se u něho nejen v mluvnici slovenské a slavistice a poslouchala výklady o dějinách řeči mateřské, nýbrž učila se i prakticky jazyku ruskému, polskému a srbskému. Odtud vycházeli mladíci, kteří pro povznešení duševního vzdělání na Slovensku byli rozohněni a v časopise Pálkovičem vydávaném a zvaném Prešpurský týdenník nalézali vždy hojného povzbuzení.

Když Kollár v říjnu roku 1812. přibyl sem, byl Palkovič zanešen prací v Týdenníku a pak na československém slovníku, jejž vydati chtěl, a proto nepřednášel po celý ten čas, co se Kollár zde zdr-

žoval. Teprve k domluvě Tablicově r. 1815. počal opět veřejně o literatuře učiti. To nahradil Kollár soukromou četbou knih českých a zvláště Týdeníku a obcováním s mladíky zde studujícími. Ovšem nějaký čas to trvalo, než mohl obírati se klidně věcmi mimoškolními.

Ubytovav se totiž se svým přítelem Lehotským u jakéhosi Lista, jenž příbuzné měl v Mošovcích, a zaplativ školní plat v alumnatě evangelickém, ztenčil zásobu svých peněz velice a protože i byt dosti drahý byl, byl nucen živiti se velmi skromně, tak že chléb a voda byly obyčejnou jeho stravou. Zásoba peněz tenčila se tím více, protože toho léta připadla velmi tuhá zima, tak že v novém bytě, do kterého se přenesl, se svými šesti soudruhy z Túrce dosti zimy vytrpěl. Také velice sklamal se ve škole zdejší a učitelích. Jsa již v Bystřici zvyklý ve škole samostatně mysliti a mluviti, uviděl, že veškeré učení zde jen mechanicky se odbývá; aby vyhověl ve škole, byl ovšem nucen všemu nazpaměť a slovo od slova se naučiti, což mu zdejší školu znechutilo, že obíral se potom spíše knihami zábavnými, jež sobě za peníze vypůjčoval. Seznámil se tak se spisovateli v Němcích slavenými jako byli Wieland, Ifland, Klopstock a j. Jinak uplynul první rok bez zvláštních událostí. Když pak jiní žáci na prázdniny se rozcházeli, zamýšlel Kollár zůstati tu, zajisté aby si nějak opatřil nějakou podporu. Když se o tom dověděl jeho professor Stefanides, ustanovil jej za ředitele a učitele v evangelickém sirotčinci, kde vždy as deset dětí bylo chováno. Nastala tudíž roku 1813./14. pro Kollára starost dosti veliká, ale za to byl prost starosti o svou výživu a naleznul obor, ve kterém samostatně mohl působiti a tím ducha ve škole stísněného vznítiti.

Pohroužil se ve studium vychovatelských spisů a vzdělav se jimi tak znamenitě povznesl ústav, že získal mu po celém okolí jména slavného. Také mu zbývalo mnohem více času prázdného, jehož pak použil dílem k vlastnímu vzdělání, dílem k přátelským rozhovorům s některými nadanými soudruhy.

Jedním z nich byl František Palacký, jenž o něco jsa mladší než Kollár, též roku 1812. do Prešpurku na studia přišel, a seznámiv se s Palkovičem od něho přijat byl za pomocníka při Týdenníku. Blíže však seznámili se spolu teprve roku následujícího, kdy Palacký počal navštěvovati Kollára v sirotčinci, a tu besedovali o plodech literatury československé. Stejného smýšlení s nimi byl Jan Jelšík, duchem velmi nadaný, jenž tehdy již básně české skládal. Třetí mladík, s nímž Kollár obcoval, byl Pantaleon Živkovič, později srbský biskup v Pešti, od kterého poprvé zaslechl zvuky církevní řeči slovanské a jehož hovoru srbskému rád naslouchal.

Prázdných chvil Kollár používal již tehdy k tomu, aby se vzdělal také v jiných jazycích západních, a tu zejména zdokonalil se ve francouzském, anglickém i vlašském jazyku, že mu čtení básní Petrarkových nečinilo obtíží a také na něho mnoho působilo. Učitelé jeho celkem na něho málo účinkovali, a on sám v té příčině mnoho o nich se nezmiňuje. U Štěpána Fabryho poslouchal filosofii a dějepis, u Daniela Stanislaidesa vědy theologické a staré literatury, u Jana Grossa výklady řečnické a básnické. Pavel Bilnica, kazatel slovenský, přednášel mathematiku a fysiku. Ještě však jednoho muže vzpomenouti musíme, který sice nebyl učitelem Kollárovým, nýbrž od roku 1808. professorem na tamější akademii právnické,

přednášeje o řeči a literatuře řecké. Byl to Řehoř Dankovský, vřelý zastance myšlénky slovanské. Již tehdy vydal několik spisů o jazyku řeckém, jejž důkladně znal, a porovnávaje jej s jazykem slovanským, hleděl později dokazovati, že jazyk tento jest s řeckým velmi příbuzný, ba jeho nejbližší dcera. Mnoho bylo lidí, kteří výkladům jeho víry nepřikládali a sám Čelakovský později o něm se pronesl, že jest to blázen; druzí činili sobě z něho přímo úsměšky, jako Slovák jazykem latinským píšící jménem Čaplovič, který proti němu roku 1818. vydal v německém časopise jednom (Hesperus) pojednání „důkaz, že Slováci v Uhrách jsou Angličany.“ Že však muž ten tak na hlavu padlý nebyl, dokazuje řada důkladných pojednání porovnávacích, ve kterých přece jen alespoň tolik dokázal, že slovanská řeč skutečně s řeckým jazykem jest příbuzná. Zajisté tedy sluší i jeho uvésti, když mluvíme již o všech činitelích, kteří působili na rozvoj ducha a názorů Kollárových, a musíme ho pokládati za jeden článek v tom ruchu, který se zove slovanským uvědoměním. Na Kollára jeho vývody působily snad více, než nám známo a než to Kollár sám přiznává.

I v Prešpurku Kollár vzdělával se rád ve vědách přirodních, zvláště v botanice, a používal k obohacení svých kusých vědomostí zvláště výletů a procházek, které se svěřenou mu mládeží do okolí podnikal. Když měl pokdy, vycházel sobě dále od města, aby poznal okolní osady; tak jednou do sv. Jiří, do Pezinku a do Modré, jindy opět do Somošína a konečně i do Vídně, kam pozván byl od matky svého svěřence Járošího. Bylo to roku 1814., když se ve Vídni oslavovalo slavností národní vítězství Lipské; měl příležitost spatřiti tu dvůr v celé jeho slávě a nesmírné množství lidu,

které se do Prátru a Lužánek nahrnulo. Navštívil některá divadla, byl ohromen dojmem, jaký naň učinil Shakespearův kus: „Král Lear“ v divadle u brány korutanské, podíval se na letohrádek Schönbrunn, ale nezapomněl ani na rozličné obrazárny, jež ve Vídni se nalézají, a v nichž duše jeho okřála.

Když pak ve třetím roce filosofie prodléval (roku 1814./15.), cestoval opět s chovanci do Holiče a do Skalice a odtud sám pěšky vydal se do Brna, chtěje spatřiti hlavní město moravské. Na cestě do Brna sám hrozné bouře zažil, za něž pohledem na krásné krajiny byl odměněn; Morava zdála se mu býti krásným rájem, anyť ji pořádné silnice, okrouhlé, povlovné kopce, šťavnatost, zelené doliny, mnohé řeky a rybníky utěšeně ozdobují. Z Brna šel přes Vídeň až k Šoproni, chtěje navštíviti krajinu slovanským lidem obydlenou, avšak ku svému zděšení shledal, že lid ten o sobě ještě pranic neví a nikde ani nejmenšího národního vědomí nenaleznul.

Mezi posluchači ústavu filosofického nalézalo se dosti takových, s kterými blíže se spřátelil; s některými byla známost jen povrchní, jako s Janem Benediktim, s jinými však něžnějšími svazky přátelskými byl spojen. Byl to zejména Jan Ruman, syn učitelův, jehož marně připoutati chtěl k slovenské řeči, Jan Mojžíšovič, který nejen mysl Kollárovu obveseliti dovedl a také ho uvedl do některých vážených rodin a společností ve městě, že i tak Kollár poučil se o názorech a způsobech ve světě mimoškolním panujících.

Poslední rok přibylo mu i ve škole mnoho práce; neboť musel odbyti zkoušku, chtěl-li dostati stipendium, aby mohl navštíviti některou universitu v Německu. Látky, ze které měl býti při

tom zkoušen, bylo dosti, avšak rozumně si věc rozděliv za měsíc všemu se naučil a zkoušku potom znamenitě odbyl. Obdržel vysvědčení výborné a uznán tudíž za zralého, aby byl do Němec poslán.

Hned po zkoušce vyzván byl od professora Fabryho, zdali by nepřijal pěstounství či vychovatelství v Bystřici. Uslyšev jméno města, ve kterém ztrávil dvě léta krásného mládí a pak jméno Samuele Rožnaye, nemeškal a přijal místo vychotelské. Asi měsíc potom, učiniv dříve procházku po krajinách slovenských, přibyl do rodiny Ludvíka Kolbenhajera, bohatého barvířského mistra, jehož syna stejného jména měl vychovávati. Předchůdcem jeho byl Sam. Rožnay, jedna z nejspanilomyslnějších duší slovenských a jak dále ho Kollár chválí, hlava výtečná, vzdělanost klassická, cit a vkus nejjemnější, skromnost a pokora ozdobovaly každé jeho slovo a každý skutek. Bylť tehdy kazatelem v Bystřici a pro literaturu velmi nadšen. Zanášel se tehdy překlady některých básníků řeckých, zvláště Anakreonta a Homera, z nichž něco již uveřejnil ve Vídeňských Prvotinách pěkného umění, jež vydával od roku 1813. Jan Hromádko, učitel českého jazyka na universitě. Znal i některé řeči slovanské a k tomu měl hojnou zásobu knih českých a jiných; v něm nalezl Kollár duši příbuznou a stejně smýšlející a také potěšoval se s ním nadějí v lepší budoucnost. Pohříchu netrvalo přátelství dlouho, přerváno byvši smrtí, která 14. listopadu roku 1815. Rožnaye náhle stihla. Na stálou upomínku věnuje i jemu Kollár místo ve slovanském nebi:

Tu též spatřím, jdoucí dalším šlakem
tvoje příznivce a přátele;
krom už dotčených jest na čele
Rudnay, Pronay s jejich stavu znakem;
potom Rožnay, Clemen za Polákem.

Náhoda však chtěla, že se Kollár tu brzy seznámil s Matějem Zmeškalem, kdysi úředníkem vojenským a nyní zde na pensi žijícím. I on měl velikou knihovnu, bohatou zvláště na novověké spisy francouzské, které nejen spolu čítali ale i rozebírali a o nich hovořili. Kollár měl tu příležitost, aby s filosofickými jich názory se obeznámil a jak vyznává, Volney a Spinozza přispěli velikou měrou k tomu, že nabyl ducha klidného; k tomu mohl se zdokonaliti ve francouzském hovoru s učitelem frančiny v domě Kolbenhayerově, kde ovšem příliš zaměstnán nebyl, ačkoliv dohlížel i k oběma společníkům domácího syna. Zbylo mu dosti času, aby se takto dále mohl vzdělávati, a v neděli obyčejně kázal, buď slovensky nebo německy, čímž naklonil sobě Adama Loviče, tamějšího superintendenta. Vůbec působila na něho zamilovaná Bystřice měrou velikou a zvláště tak, že se duch jeho otužil a později zachoval vždy mysl jasnou a veselou, třebas na obloze jeho života nějaké mraky nebo snad bouře vyvstávaly. Co mu krom prací domácích času volného zbývalo, vynaložil, byv příkladem Rožnayovým veden, aby doplnil známost v řeči slovenské; neboť dosud byla tato kusá a třebas něco více o ní věděl, přece neměl ani zdání o duchu jejím ani o všeobecných jejích osudech. Počal se tu tedy znova mateřčině své učiti a snažil se o to, aby nejprve poznal základy jazyka a mluvnice, dříve než do něčeho samostatného se pustí. Nám ovšem zdá se to býti zbytečno, ale touto cestou kráčeli všichni naši staří vlastenci, kteří neměli příležitosti, aby ve školách naučili se pravidlům mluvnickým a proto chtějíce pracovati k obecnému prospěchu, byli nuceni známost jazyka si osvojiti pilným čtením spisovatelů starších, zvláště doby Veleslavínské. Když pak

seznal, čeho se mu nedostává a mezery u vědomostech svých doplnil, dával se v rozličné pokusy a překládal některé spisy; nevíme, měl-li úmysl, práce své uveřejniti, nám alespoň ničeho z toho se nezachovalo. Zanášeje se tím již i celý plán sobě učinil o tom, jak by na Slovensku duch národní se povznesl. Byl přesvědčen, že dokud nebude takových spisů, které by podávaly lidu záživnou potravu, dokud nepovstane dílo, které by na jeden ráz a mocně národ probudilo, že bude potřebí, aby lid jen znenáhla se poučoval a k národnímu vědomí byl veden. Proto kul již tehdy plány k některým spisům poučným.

Podobá se tomu, že již za této doby zanášel se úmyslem, vydati něco, pozdější Čítance své podobného, co by obsahovalo výběr lepších pojednání z literatury a poučných článkův. Překládal také pilně písně duchovní, z nichž některé vytištěny byly ve Zpěvníku.

Kromě těchto prací duševních použil všeho, čímkoli mohl se vzdělati a poučiti a k tomu náleželo také cestování. Neopomenul toho, aby nenavštívil Mičiné, kde u pana Ludvíka Brnického spatřil sbírku starožitností a přírodnin a hlavně knihovnu bohatou, že na onu návštěvu nikdy nezapomenul. Jindy přes Slovenskou Lupči a Lubětovu šel do Března, odtud do Djel, Tisovce a na Muraňský zámek a do Jelšavy, míst to velmi romantických a i příhodami pověstných. Vypravovány ještě tehdy o hraběnce Sečiové a o Muráni příběhy, které i básníkům látku poskytovaly. Po třetí zase s chovancem svým podniknul cestu přes Turec, Liptov, Kriváň do Spiše, odtud přes Kežmark a Levoč do Košice a Prešova, kde stanul pod velebnými Tatrami žasna a s třesoucím srdcem. Neboť hora tato jest posvátným Olympem slovenským

a jemu v duchu zdálo se, že Tatra dosud nepohnutě stojí nad národem slovenským jako věrná stráž. Pravil o tom později:

Tu jsem někdy prvou cítil radosť
záři Tater spatřiv zardělou,
tu všem vinšům písní veselou
každá louka učinila zadosť.

Použil toho a vylezl na některé pahorky, o čemž svědčí na jednom místě:

Na hor chlumy, na nejvyšší čela
skalin lezu před svou nesnází,
z břehu ke spádům, z hlubin na srázy
jako střelcem srna ovdovělá.

Chtěje nabýti stipendia, jež se propůjčovalo theologům, kteří na kněze na universitě v Němcích se vzdělati chtěli, byl nucen podrobiti se zkoušce a měl ji odbývati před superintendentem Adamem Lovichem, jenž později za ochranu slovenského lidu od Maďarů v Pešti byl týrán. S ním spolu ji podstoupil Samuel Ferjenčik, s kterým poprve blíže se seznámil a i později v Jeně a v Uhrách v přátelství dobrém setrval. Pro Kollára byla známost ta i proto výhodnou, že poprvé u něho spatřil Komenského Labyrint světa, do jehož studia zcela se pohroužil a již tehdy o libozvučnosti jazyka českého přemýšlel. Při zkoušce samé bylo mu učiniti kázání „o tom štěstí, že my ne mezi pohany, ale mezi křesťany narozeni jsme,“ které potom důkladněji bylo rozbíráno. Úmysl jeho byl pevný a také v něm praví:

Podnět ducha tam mne jíti trápil,
kde byt mají krásné uměny,
abych najda jejich prameny
na Parnassu moudrosti se napil.

Zkoušku odbyl a stipendium obdržel a proto v letě roku 1817. připravoval se na cestu do

Němec, vyvoliv sobě Jenu, kde theologové z Uher obyčejně studovali.

IV.

V Jeně.

Rozloučiv se s Bystřicí odebral se v září roku 1817. nejprve do Budína, aby sobě dal prodlužiti průvodní list. Zde sešel se se spolužákem Samuelem Mažarim a s ním přes Prešpurk ubíral se do Vídně. Ačkoliv spěchali oba, neopomenul toho, aby nenavštívil zdejší obrazárny. Potom sednuvše na dostavník, brali se po znojemsko-jihlavské silnici ku Praze. Jen v Čáslavi se zastavili a chvíle té použil Kollár, aby navštívil tamní děkanský chrám, kde druhdy tělo Žižkovo odpočívalo, až rukou nemilosrdnou bylo ven vyvrženo. Hlavní cíl jeho cesty byla Praha a sotva že sem přibyli, navštívil professora Josefa Jungmanna, který opět od roku 1815. v Praze žil. Byl od něho vřele uvítán a jak vypravuje, hned při prvním spatření byli svoji. Bylť již Jungmann takový, že k sobě velmi rád přivinul mladíky nadané, kteří krokem chvatným spěchali do chrámu české literatury, a tak ochoten, že Kollára po celé Praze provedl a její památnosti mu ukázal. Od této doby trvalo jejich důvěrné přátelství a známo každému jest, že potom často sobě dopisovali. Navštívil také professora Jana Nejedlého, ale od něho nebyl přijat tak, jak očekával, protože od té doby, co se Nejedlý stal císařským radou, choval se nějak nadutě a mládeži více nedůvěřoval. Zastavil se také v expedici Krameriově, v památném místě, které bylo střediskem českého ruchu zvláště literárního a kde

se zastavil každý, kdo z věrných Čechů do Prahy zavítal.

Z Prahy až do Teplic Kollár šel pěšky, aby lépe zemi českou poznal; odtud za nepohody pospíchal k Drážďanům, kde na Kollárovo naléhání i přítel Mažari s ním tři dni se zdržel. Odpočinku užil Kollár, aby prohlédnul sobě světoznámou obrazárnu či gallerii drážďanskou; známé obrazy od vlašských malířů Coreggia a Raphaela jakož i jiných tak hluboko se mu vryly do duše, že je měl potom vždy před očima. Shlédnul i starožitnosti římské, které ve městě Herkulanu, druhdy lávou ze sopky Vesuvu zasypaného, na světlo vyneseny byly. Zajímal se také o osudy české církve drážďanské, která skoro před dvěma sty lety od vystěhovalců českých byla založena, ale seznal záhy, že již ani kazatel její nelne s takovou láskou k věci české, jak sobě představoval.

Podívavše se na mnohé věci jeli ve společnosti vychovatele ruského s dvěma svěřenci do Lipska a již byli téměř před městem, když tu soudruh Mažari spozoroval, že zapomenul peníze své v hostinci, kde noclehovali. Nezbývalo Kollárovi nic jiného než aby se do Drážďan vrátil a peníze přinesl, co skutečně také učinil. Cesta tato i proto zajímava jest, že uslyšel poprve rozeného Rusa rusky mluviti, a onen vychovatel stal se v Jeně, kde s mladíky zůstal, zároveň jeho prvním učitelem ruským. V Lipsku zdrželi se toliko přes noc; odtud zase šli přes bojiště z r. 1813. památné, až dne 8. října o deváté hodině v Jeně se zastavili.

Kollár ubytoval se zatím v hostinci „u divokého medvěda“; následující den dal se zapsati na universitu (9. října) a vyhledal si byt u ševcovského mistra Kopše nedaleko chrámu universit-

ního. I Mažári zůstal s ním, a obývali spolu první poschodí malého domku, kde vždy v sobotu večer scházeli se lidé nábožní obojího pohlaví ke zvláštním nábožnostem, jež Kollárovi samému pro svou přemrštěnost se znelíbily. Dříve ještě než po Jeně a po okolí se rozhlédnul, účastnil se s ostatními studenty hlučného komersu, který tuším odbýván byl v sobotu dne 11. října v Kunici, osadě as hodinu od Jeny vzdálené. Byl tudíž svědkem nejen veselé nálady mládeže universitní, ale i upřímnosti, s jakou starší studenti nové kommilitony mezi sebe přijímali. Ovšem braly mnohdy schůzky na sebe podobu divokou, a proto se v nich Kollár více neúčastnil. Spíše navštěvoval místnosti, kde scházívali se jeho krajané z Uher, jichž bylo několik.

Byl to nejprve Ondřej Seberinyi, bratr později známého superintendenta, Jan Ruman, později učitel v Losonči, Jan Hoznek, později professor v Levoči, Jan Madarás; ze starších Jan Chalúpka, později professor v Kežmarku a známý svým Kocourkovem, Samuel Ferjenčik, spisovatel Pamětí jelšavských a muráňských, Samuel Skrabák a j. více. Ale nejvíce stýkal se s Janem Benediktim, spolužákem svým ze škol prešpurských.

Kollár již doma rád zabýval se jmény osadními a z nich dověděti se hleděl něčeho o jich původu. A tu pak v nejbližším okolí Jenském nalezl mnoho takových jmen, ve kterých slovanský původ poznal a z toho usoudil, že krajina kdysi slovanským obyvatelstvem byla zalidněna. Jsa ostatně již tak velikou láskou k národu svému naplněn, stal se tu na půdě, dle jeho domněnky slovanské, svědkem velikolepého národního nadšení německého, jež objevilo se při slavnosti památky německé reformace. Ta odbývána byla na hradě

Wartburku dne 18. října r. 1817. a všecky university německé a nesmírné množství studentstva se jí účastnili, a právě při tom poznal Kollár mocný zážeh snah velkoněmeckých.

Nebylo tomu dávno, co Německo od jařma francouzského bylo osvobozeno a národní hnutí zvláště v třídách vzdělaných a u studentstva se rozšířilo a čím dále vzrůstalo, protože násilnými prostředky bylo potlačováno. Ale snahy ty neutlumila ani „svatá alliance" tří mocností, totiž Rakouska, Ruska a Pruska, které v hnutí tom spatřovaly něco revolučního, poněvadž se v něm jevila živá snaha po sjednocení Německa. Byli to hlavně professorové na universitách německých a i jiní mocní činitelé, kteří neustále na to poukazovali, že místo Německa, jaké bylo za doby starých a národních císařů z rodu Hohenstaufského, tehdejší německá říše byla rozdrobená v tolik a tolik malých států, státečků a měst, z nichž každý má svou vlastní ústavu, upomínající na dobu feudální. Vzdělané kruhy odchované romantismem tehdy v literatuře panujícím, obíraly se tedy starým německým státem, nenalezajíce v založeném německém bundě neb spolku vyplnění představ svých o mocné říši, která by útokům mohla odolati. Myšlénka tato dostoupila tenkráte právě svého nejvyššího vrchole, pronášena byla nejen pokrytě ale i nepokrytě a mládež německá ji tlumočila způsobem, který každému byl pochopitelný.

Kollár odebral se s přítelem Ferjenčikem a jinými do Eisenachu, kde se studenti již dne 16. scházeli v hostinci řečeném „u routového věnce"; druhého pak dne naplnily se ulice zástupy četnými, které potom při hostině rozjařeny byly slovy zvláště některých professorů, kteří je nabádali, aby utvořili jeden buršácký spolek pro celé Německo. Z Jeny

dostavili se také oblíbení professoři Friess, Oken, Schweitzer, Kieser. Slavnost celá měla se odbývati s programem spíše nábožným, ale již v uvítací řeči bylo dosti toho, co mysl mládeže podpálilo. Nemile působilo, že ze všech knížat německých jen velkovévoda Sasovýmarský slibu svému dostál.

Slavnost odbyla se podle ustanoveného pořádku; i Kollár použil té příležitosti a prohlédl sobě hrad a zejména místnosti, ve kterých kdysi zdržoval se Luther, zanášející se tu překladem bible do němčiny. Odpoledne prováděny ve městě rozmanité kratochvíle a teprve k večeru odebrali se studenti na Wartburk, kde měl zapálen býti „radostný oheň,“ jaký touž dobou vzplanul též na jiných místech. Když oheň byl rozdělán, promluvil jeden student a aniž o tom co slavnostnímu výboru pravil, počal předčítati seznam spisů tehdy v Německu neoblíbených. Při tom otazoval se vždy přítomných, zdali ten spis, který v ruce drží, zaslouží, aby na oheň byl uvržen. Když pak okolní bouřně „do ohně s ním“ volali, strčil jej vidlemi do plamene. Takým způsobem vykonán veřejný soud nad některými spisovateli, kteří sloužili vládnímu směru v lidu neoblíbenému a nad to i kaprálská hůl a šněrovačka, jako zbytky z doby absolutismu, vrženy do ohně.

Druhý den ještě rokováno od studentů a v řečech poukazováno jak na jednotu Německa, tak i na jednotné vystupování německých spolků studentských. Žádáno, aby zanechali snah provincialních a separatistických a mluveno dále: „Hanba jestiť vzdělanému studentovi ničím jiným nebýti než Sasem, Hessem, Švábem, Prusem, Rakušanem, Bavorem, Hannoverákem, nechať budoucně zmizí tato národní pytva mezi námi a buďme jedno tělo

a jeden národ německý." A dále: „Nechť nás jedna páka obejímá, svazek to cti a lásky, a jen tehdy, když ze všech sil nejlepších na tomto svazku budeme pracovati a nikdy, nikdy od toho neopustíme a na Boha se spolehneme, podaří se toto dílo a můžeme sobě s pýchou do očí pohleděti a říci: „Porozuměli jsme německému duchu a co na nás požadoval, toho jsme se domáhali a dokončili." Celá slavnost skončena pak tím, že utvořena jednota německého studentstva a dokončena slavným přijímáním večeře Páně v kostelíku Eisenašském."

Kollár octnul se ve velkoněmeckém proudu a v nadšení, o němž dosud ani potuchy neměl, a vzpomněl-li na poměry, v jakých národ československý žil, ne-li na ostatní Slovany, viděl jasně před sebou, že jim nastává takový osud, jaký postihnul slovanské obyvatelstvo v krajině Jenské, o jehož bytnosti svědčily pomníky, které spíše k pláči než k radosti vábily. Brzy na to navštívil pověstný vychovávací ústav Salzmannův, který ho proto zajímal, že sám kdysi podobnou školu spravoval. Prohlédnuv jeho celé zařízení, namířil sobě do Gothy, kde nejprvé navštívil superintendenta Brettschneidera a dal si ukázati komnaty velkovévodského zámku; odtud spěchal do Erfurtu, kde podíval se do kláštera, v němž druhdy Luther jako mnich byl a spěchal k Výmarům, kde poněkud déle se zdržel. Navštívil tu ruského kněze, který byl při kapli, zřízené pro velkovévodkyni Marii Pavlovu; sem potom častěji Kollár docházel a stýkal se tu s Rusy a pronesl se již tenkráte v ten smysl v zámku velkovévodském, že „všickni Slované snadno sobě mohou rozuměti."

Vrátiv se z vycházky na Wartburk opět do Jeny seznamoval se s okolím. Nejprvé hleděl seznámiti se na universitě a chtěje toho co nejvíce

v krátkém čase pochytiti, navštěvoval mnohé předměty, ani anatomii nevynechav. Zde pak hned poznal rozdíl, jaký jest mezi filosofickým ústavem prešpurským a universitou zdejší; tam pouhé formy, zde však živé slovo. Poslouchal hlavně vědy bohoslovné; učitelem jeho byl Jan Filip Gabler, který vykládal bibli tak svobodomyslně, že Kollár teprvé poznal, co jest pravý protestantismus. Gabler působil na Kollára tak, že ostatních professorů ve svých Pamětech pomíjí. Z professorů světských navštěvoval Jindřicha Ludena, jenž přednášel o dějinách národa německého. Ovšem v nich dosti Němcům stranil a také známo jest, že ve svých dějinách dal otisknouti tuto větu: „Raduj se německý jinochu, že i Hus byl jinochem německým.“ Jedno se Kollárovi na Ludenovi líbilo, to totiž, že se nepokládal za neomylného a rád i od jiného se dal poučiti. A to učinil Kollár, který kdysi po přednášce professora svého navštívil a upozornil ho na bludy, jež ve příčině starých Slovanů chová, a poněvadž v dějinách tak zběhlý byl, také starými spisovateli důkazy své podepřel. A Luden to rád uznal, neznalostí slovanského jazyka se vymlouvaje. Přírodopis přednášel professor Oken, a protože Kollár od mládí vědy přírodní a zvláště botaniku miloval, i jeho sobě oblíbil, třebas řeč jeho pro svou neohrabanost se mu nelíbila.

Tenkráte zdržoval se v Jeně německý básník Jan Goethe; uchyloval se tam vždy, když ujíti chtěl hluku, který v zámku Výmarském ho obklopoval. Kollár zmužil se a navštívil ho se svým spolužákem Mažarim, aby mu poklonu svou učinil. Hned z prvních slov básníkových poznal Kollár, že nemá pravého ponětí o Uhrách, a aby ho neměl za Maďara, představil se mu: „Já jsem Slovák aneb chcete-li Slovan.“ Goethe se právě tehdy zajímal

o národní básnictví slovanské a jmenovitě sobě povšimnul srbských písní, které anglicky vydala paní Talvy. Proto také po některém čase přiučoval se češtině, aby mohl pokochati se v Rukopise Královdvorském, o němž i pojednal několika slovy a vůbec si poněkud všímal literatury české, zvláště později, když počal vycházeti časopis českého musea. Rozmlouval tudíž s Kollárem o slovenských písních národních a přijal slib, že mu písně takové opatří. Kollár dostál slibu svému a donesl mu některé ze svých zpěvánek, jež mu pomohl do němčiny přeložiti; Goethe pak je uveřejnil v časopise „Propyleen," který r. 1817. vydával.

Podobá se, že Kollár častěji ještě s Goethem mluvil a že přišel do domu jeho ve společnosti se Samuelem Ferjenčikem, který byl velmi dobrý zpěvák, tak že ho Goethe rád slýchával.

O svém životě, jaký vedl, praví Kollár:

Nehýřil jsem, nelakotil, nepil,
hry mi záhy přišly v nemilost,
netěšila mne ta zdvořilost,
kterou jen zvyk do života štěpil;
peněz blesk mne nikdy neoslepil,
chladným nechala mne zmužilost.

Z počátku se účastnil schůzí studentstva, ale později se jim vyhýbal; stályť mnoho peněz a on kromě nevelikého stipendia neměl prostředků, aby mohl vésti sobě také tak bouřlivě jako druzí. Proto spokojil se s životem méně hlučným a docházel na stravu do ústavu soukromého, kam i jiní studenti chodili. S ním chodil sem i Jan Benedikti, s kterým se Kollár nepohodnul z následující příčiny. Jednou spěchal totiž Kollár od oběda domů a protože kolem stolů, kde stály židle obsazené protlačiti se nemohl, požádal Benediktiho, aby ho pustil. Ten pak na nic nemysle, nepovstal

a pravil: „Až budu Kollárem;“ protože však Kollár byl povahy prudké, otázal se ho, co tím asi myslí, načež mu Benedikti dal odpověď, která ničeho nepravila. Toho povšimnuli si druzí soudruhové, takže Kollár doma přemýšlel, co Benedikti zamýšlel. Když tu tak přemítal, přišel k němu jiný soudruh jménem Clemen, mladík to velmi šlechetný a ten počal věc prohlédati z jiné strany a Kollára vybízel, aby žádal na Benediktim zadostučinění. Benedikti vida, že věc byla příliš malicherná, nechtěl Kollára odprositi veřejně a proto se zdálo, že z toho nastane souboj. Kollár pak neznaje se v šermování učil se po dva dny šermu. Avšak konečně krajané záležitost tuto mezi nimi vyrovnali a Benedikti ochotně Kollárovi podal ruku, žádaje za odpuštění, jestliže ho urazil. Potom pak stali se z obou nejlepší přátelé. U Benediktiho zařízena československá beseda, kam docházeli z krajanů ti, kteří v mateřském jazyku se vzdělávati a rozmlouvati chtěli. Dlouho to ovšem netrvalo, takže konečně zbyli pouze oni sami dva.

Benedikti seznámil se roku 1816. v Prešpurku s Palackým a oba mladíci začali se tenkráte vážně zanášeti s českou literaturou. Sám Palacký o něm praví: „U něho zjemněli citové moji a duch můj lépe se naučil setřiti čistého člověčenství jak v idei, tak i v dějinstvu. Já k němu denně chodíval pomáhaje mu v řečtině a frančtině, v ruštině, srbštině a staroslovančině cvičili jsme se spolu.“ Později obeznámil Benedikti přítele svého se Šafaříkem, který již roku 1815. svou Musou Tatranskou se vyznamenal. Výsledkem styku tohoto bylo potom známé pojednání o básnictví českém, které vzbudilo k sobě velkou pozornost.

Následkem styků svých s Palackým a Šafaříkem Benedikti byl tehdy více znalý v potřebách

literárních, než Kollár, který od něho mnoho poučení přijal, zejmena z dopisů, které do Jeny Šafařík a Palacký zasýlali. Způsobem tím dovídal se Kollár nejen o tom, co se v literatuře děje, ale také se v dopisech seznámil se Šafaříkem, jehož později, když na Slovensko se navrátil, vyhledati neopomenul. Také od té chvíle všickni tři mladíci a i Benedikti trvali pevně při lásce jednou v nich již rozžehnuté a jen Benedikti později z kruhu jejich vystoupil a ochladl.

Za první zimy seznámil se Kollár také s professorem Friessem, který tehdy musil se očisťovati z toho, že měl podíl na slavnosti wartburské. Malá služba, kterou prokázal jeho malému synkovi, byla příčinou toho, že ho Friess do svého domu pozval a tu se od něho dověděl, že jest potomkem rodiny českobratrské, jejímž údem také byl. Od té doby poslouchal jeho výklady o filosofii a ty přispěly k tomu, že různé názory filosofické uvedl v lahodný celek. Navštívil krom toho někdy také společnost jenskou, ale více věnoval péče studiím historickým a zvláště se zanášel takovými spisovateli, kteří o dávnověkosti slovenské vypravovali. Aby pak zjednal sobě peněz k výživě, přijal vyučování dvou synů professova Ludena a opakoval s nimi výklady řeckých a římských spisovatelů.

Zdá se nám, že znenáhla v duchu jeho vznikala veliká myšlénka a uzrával úmysl, aby dějiny slovanské vypsal v nějaké básni epické. Mluví o tom docela zřejmě takto:

Chtěl jsem pěti králů českých trůny,
bratrů příchod, Vlastu s Libuší,
chtěl „Bič boží,“ kterak do kuší
střely klásti učil svoje Huny:
Tatry zlaté, Tokaj, ticho luny
prst se tytýž hráti pokoušel.

Proto připravoval se k tomu dále a čekal, až bude míti volnou chvíli a až dostaví se vhodný okamžik, ve který básník odlože všechny jiné starosti chápe se péra, aby napsal ony city, které v jeho nitru dosud jsou utajeny. A okamžik ten přišel dříve, než sobě Kollár pomyslil a on hlasu svého ducha uposlechnul.

V.

Mína.

Přišlo jaro roku 1818. a s ním obživla v Kollárovi opět záliba v přírodě; ba proměnila se skoro, jak sám praví, na květošalenství. Proto také navštěvoval dvoje botanické přednášky, jedny u professora Okena, druhou u Vogta a ve chvílích prázdných vycházel do utěšeného údolí nad řekou Sálou, aby sbíral květiny a jimi se těšil. Brzy pak pohnula ho druhá příčina, proč přírodu vyhledával.

Dosud totiž Kollár ani ve snu na to nepomyslil, že by se mu kdy láska v cestu postavila a ho tak pevně zaujala, že by vše ostatní opouštěje jen jí se zabýval. Tak ho znali i přátelé, a mnohdy se mu proto vysmívali a nejvíce jeho přítel Benedikti. Došlo však i na Kollára a to o první jarní slavnosti, která se v okolí Jenském slavila.

První neděli po velikonocích jakož i ve dny následující slavívalo se v osadě Winzerle, asi hodinu od Jeny vzdálené, posvícení. Býval toho dne ode dávna hájek nad potůčkem Triesnicí hledaným dostavenéčkem zvláště městského obyvatelstva, které sem i jindy častěji přicházelo, aby se zpěvem

a tancem pobavilo a posilnilo pivem z nedalekého Lichtenhainu. Přicházeli sem mnohdy hosté z osad i několik mil vzdálených, někdy i studenti z university v Halle a z Lipska. Podobně stávalo se tak při slavnosti druhé, která tu konána bývá vždycky ve svátek Nanebevstoupení Páně. V rozkošném údolí nad Triesnicí jest povýšené místo, na kterém se rozkládal košatý strom, pod kterým druhdy sedávali Goethe a Schiller, oba největší básníci němečtí, kochajíce se pohledem na krásné údolí a na pahorky, jež je obklopovaly. Odtud bylo zříti nedalekou Jenu ležící nad Sálou jako ve květnaté zahradě a za řekou malé pahorky, na nichž čněly dosud zbytky starých hradů a nejblíže Lobedaburg. V Jeně snad nebylo ani člověka, který by se byl veselé této jarní slavnosti aspoň jednou neúčastnil.

Rozneslo se po městě, že o slavnosti bude kázati slavný kazatel Marezoll, jenž byl církevním inspektorem v Jeně a s kterým Kollár již za prvních neděl pobytu svého ve městě se seznámil, odevzdav mu doporučující list od pana Ammona z Drážďan. Neměl ho sice příliš v lásce, ale nechtěl si dát ujíti příležitost, slyšeti kazatele tak znamenitého. Proto dne 31. března vyšel ke slavnosti této do Winzerle zároveň s několika známými, mezi nimiž nalézali se Mažari, Ruman, Clemen a mladší Danjelov. Přišli právě k průvodu, jejž konalo množství lidu v osadě a před chrámem se zpěvem, hudbou, kvítím a jinými ozdobami. Před chrámem na levé straně zdvihá se návrší, pod kterým vede cesta a po ní ubíral se průvod. Na návrší v zahradě stály a dívaly se dvě v bílé roucho oděné dívky. Jedna z nich byla dcera důstojného pána Temeliusa, pastora v Gospodě; kdo byla dívka druhá, nikdo z jeho známých nevěděl.

Aby uslyšel kázání Marezollovo spěchal Kollár do chrámu a tam spatřil opět onu neznámou dívku; vzpomíná na celou událost ve znělce následující:

Zvučně znějí zvonů hlasy svaté,
k posvíckám se strojí osada,
mládež kvítím cestu vykládá,
v chrám se hrnou ňadra Bohem vzňaté.
I mé srdce pudem divným jaté
tam mé nohy jíti nabádá
netuše, že tu je prorada
Milka v pouta více vkuje zlaté.
Sotvy vkročím, vidím v bílé říze
letmo klečícího anděla,
ducha v nebi měl a oči v knize;
když pohnul tvář a hlávku vznášel,
koho zděšenost má uzřela?
Tu, co ondy při lípě jsem našel.

Podoba dívčiny dojala Kollára mocně, ale nedověděl se ještě ani po pobožnosti chrámové, čí ona jest; neboť majíc tehdy doma nemocného otce dívčice odebrala se domů a on zůstal s neurčitým pocitem ve středu svých soudruhů, kteří se přidali k zástupům veselícím se v blízkém hostinci. Nebyla to ještě láska, pouze jakýsi příjemný dojem Kollár pocítil, když pomyslil na neznámou dívku a jako již stává se, častěji asi se mu podoba neznámé krásky před oči stavěla, častěji s ní v duchu se obíral a její představou se zanášel. Neboť tím jenom dá se vysvětliti, že náklonnost utajovaná propukla měrou zvětšenou, když po několika dnech náhodou s dívkou blíže se seznámil.

Několik dnů po této slavnosti přišla do bytu Kollárova neznámá paní a odporučena jsouc od Marezolla žádala, aby nemocného manžela jejího, jenž byl vrchním farářem v městečku Lobdě, asi hodinu od Jeny vzdálené, zastoupil ve službách božích. Kollár to ochotně slíbil a aby se přesvědčil o poměrech kostelních, odebral se tam ještě ten

týden se svým přítelem Benediktim. I nalezl skutečně, že farář Jiří Bedřich Schmidt od několika neděl souchotinami postonává. Za jeho nemoci celá starost o domácí hospodářství spočívala na jeho manželce Johanně Christianě Žofii, rozené Drescherové z Buttelstedtu u Výmar, kterou před 33 léty v manželství pojal.

Ve večerní rozmluvě dověděl se bližších zpráv o rodině farářově. Byl dříve farářem v Rohrbachu, kde se mu narodil syn Bedřich Krištof Samuel, který padnul roku 1809. jako strážmistr ve vojsku rakouském v bitvě před Řeznem s Francouzi svedené. Tamtéž narodil se druhý syn jeho Karel Bedřich Christian, jenž tenkráte byl lékařem v městě Kahle a tam se oženil r. 1817. Od roku 1793. ustanoven byl Schmidt za vrchního faráře v Lobdě. Tu narodily se mu následující dítky: Jan Krištof Vilém, narozený r. 1793. byl již tenkráte farářem v Ilmenavě; roku 1801. přišel na svět Gottfried Benjamin Edvard. Nejstarší z dcer farářových byla Johanna Augusta Friderika; narodila se dne 17. října 1795. a byla dne 20. října pokřtěna. Mladší byly Henrieta Amalie Concordie, narozená dne 8. prosince roku 1804., Karolina Juliana Christiana, narozená dne 20. února r. 1806. a posléz Filipína Luisa Augusta Vilemína, která se narodila dne 14. dubna roku 1809. *)

Mezitím co Kollár rozmlouval s farářem o mnohých věcech, vstoupila do světnice dívka, ve které poznal ihned onu neznámou dívku ze chrámu ve Winzerle. Byla to nejstarší dcera pastorova, Johanna Augusta Friderika, dívka již dorostlá, čítající přes 22 let. O dojmu, jaký naň učinilo její

*) Dcera Vilemina Dorota Žofie, narozená r. 1800., zemřela již 9. prosince 1801.

náhlé objevení, nezmiňuje se Kollár blíže, ani nevypráví o tom, jak mu chutnaly koláče, jimiž on a Benedikti byli častováni. Byla to jeho první rozmluva s Mínou, jak ji odtud stále nazývá, ačkoliv jí jméno to na křtu dáno nebylo.

Jak si farář Schmidt přál, přišel Kollár v sobotu dne 4. dubna do Lobdy a zůstal ve faře přes noc, aby mohl v neděli časně ráno vykonati malou pobožnost ve blízkém filialním kostele v Rodě. Na neděli dne 5. dubna připadalo čtení „o věrném pastýři.“ Kollár připravil se tedy na výklad o tom, za které věci máme klásti život. Nebylo to sice jeho první kázání, které měl veřejně, ale přece se zarazil, když dceru farářovu opět spatřil v kostele; zmatek jeho bezpochyby byl tak veliký, že ani kázání celé neodbyl, ale dva hlavní odstavce vynechal, totiž o přátelství a o lásce. Seznáváme to z jeho vlastních slov:

Ještě dnes mi probíhá mráz kosti,
mysle na to prvé kázání,
ježto jsem na Její nutkání
včera měl a ku své zkušenosti.
Neděle to byla o věrnosti
pastýře a duše skládání,
Ona v chrámě sedí u paní
jako slunce ve hvězd společnosti.
Tu, když jazyk mladý sotva láme
o tom: Za které my skládati
věci tento zemský život máme?
odpusť, Bože, musel z řeči svazku
pro zmatek a stud jsem nechati
poslední punkt: přátelství a lásku.

Odbyv služby boží prohlédnul sobě hrobku, načež po obědě, k němuž byl pozván na faru, podíval se na vrch a na hrad Lobedaburg, který se právě nad městečkem vypínal.

Již dne 24. dubna zemřel farář Schmidt. Že Kollár při pohřbu byl, možno domnívati se

z toho, že rodina zajisté jemu, který ochotným přítelem se osvědčil, dala zprávu o smrti jeho. Také výslovně na jednom místě mluvě o pohřbu se zmiňuje, že rád může opustiti zemi ten, komu se při pohřbu takovými pochodněmi t. j. očima svítilo.

Ačkoliv od známé nám slavnosti několikrát se Kollár setkal s Mínou, nepodobá se tomu, že by se s ní byl seznámil důvěrněji. Zatím přišel máj a s ním dostavila se veškerá nádhera přírody, kterou on celým srdcem miloval. Používal tudíž majové pohody a pobýval v rozkošných zahradách, které ve vůkolí mu byly známy. Celý květen, když sady oděly se květem, byl mu časem nejsladších rozkoší. Spatřiv celý sad kvetoucích, jako mlékem a sněhem pokrytých stromů byl jakoby očarován a před jedním samotným stromem stával celé hodiny jako u vytržení opojen jsa jeho vůní. Kvítí a příroda byly řetězem a prostředníkem, které Kollára se světem smiřovaly, aby naň docela nezanevřel. Ale příroda kolem Jeny vypravovala mu ještě jiné báje, jakých se sice v knihách nedočetl, ale za to tím spíše ve jménech slovanských osad v okolí. Všude duchem pátravým hledal pozůstatky kmene slovanského, kam noha jeho kročila, stál na posvátném hrobě slovanském. Při takových potulkách, na nichž konal i studia botanická, přišel v květnu do utěšeného údolí blíže osady Velnice, která as půl hodiny od Lobdy jest vzdálena; leží mezi řekou Sálou a pověstným Ziegenhainem, kterýž vystupuje v návrší od Lobdy až ke Kunicům se táhnoucí a mnohými roklinami rozervané. Osada tato byla filialkou Lobedskou a měl tu také farář tamější nějaké polnosti a luka. Sem vyšel Kollár jednoho dne májového a sbíral květiny na lukách nedaleko Goethovy jeskyně,

dutiny to ve zmíněném kopci a tak se pohroužil ve své myšlénky, že ani nepozoroval, kterak najednou mračna se přihrnula; aby nezmokl, uchýlil se pod košatou lípu, jež tu na blízku stála. Ale sem také spěchala dívka ve slaměném klobouku, s knížkou a květinami v ruce; byla to Bedřiška Schmidtova, která dohlížela na poli k čeládce. Zpozorovavši pak, že se již někdo neznámý pod lípu schoval, zamýšlela vrátiti se do Velnice; ale Kollár její úmysl uhodnul a dal se jí poznati. Potom s ním zůstala pod lipou v dešti státi a když pršeti přestalo, Kollár připojil se ke známým, kteří s professorem z výletu botanického domů se navracovali.

Po několika týdnech navštívili Kollára osadníci z Lobdy žádajíce, aby ještě jednou v chrámě jejich kázal. Zprvu se Kollár vymlouval, ale že byli nyní osiřelí, tedy jednak pro potřeby církevní, jednak pro rodinu Schmidtovu, která nyní byla bez živitele, vyhověl jejich prosbě. Tak se stalo, že opět navštívil útulnou faru Lobedskou; osadníci ho tak sobě oblíbili, že i za kazatele ho zvoliti chtěli, k čemuž on nikterak nesvolil, maje jinde bohatou žeň přichystanou a nechtěje také připraviti rodnou svou zemi o potřebného jí pracovníka. Seznámil se tehdy zevrubněji s poměry rodinnými a ke prosbám paní Schmidtové byl ochoten připraviti mladší její dcery Amalii a Karolinu*) k biřmování. K vůli tomu docházel každou sobotu do Lobdy, aby děvčátka v náboženství vyučoval a tě-

---

*) Obě tyto dívky zvěčnil ve znělce 81. IV. zpěvu:

V chrámě přátel tvých když odpočinu
pod besídky stínem pustevné,
i mé přátelky a pokrevné
Amalii zřím a Karolinu.

šilo jej, že vtipné hlavičky jejich tak pokračovaly. Za těchto svých návštěv poznal i Bedřišku důkladněji a naučil se v ní ctíti vzor ženské krásy a potom jej sem do městečka vábila mimo jiné i láska. Tak stala se fara Lobedská svědkem ušlechtilé lásky, a svědkem jejím byla i vysoká a košatá lípa, která k východu před okny stojíc starou klášterní budovu zastiňovala.

Zahrádka u fary, ze které otvírala se krásná vyhlídka na osadu Winzerle a na protější pahorky, hustým lesem pokryté, stala se zamilovaným místečkem Kollárovým; zvláště sobě oblíbil hustým zeleným lupením porostlou besídku, která stála opodál na místě vyvýšeném; nedaleko ní bublal pramen ve studánce a o něco dále šuměla Sála, přes kterou se chodilo po lávce do zahrady druhé, taktéž květinami posázené. Uprostřed růžových keřů mohutná hruška rozprostírala své listnaté větve. To jest ono památné místo, na němž duše spřízněné sobě porozuměly.

Tlumočníky lásky jejich byla jim dosud kvítka aneb zvuky, louzené hrou na kytaru nebo na piano. Vypravuje Kollár:

Tam jdu, an ó bohové, sama při zpěvě růže polívá,
a květy, jimž slunce sklíčilo hlávky, těší.
Vstříc ona; na ztepilých žert Jí se a ousměchy v lícech
zářily, jež krotký mdlil, vděky jiskře pohled.
Na spěchu lokty kasá loktuškou, an ve domácích
nedbalkách oděné jen bylo volné tělo.
Ploula kadeř prostá po sněžném marmoře hrdla,
z níž jako z oblaka dvě střely bleskly oči.
Džbán z ruky; jakž kráčí jasmín a lilie vadnou
v pokloně své hanbou vládkyně sočně hovíc.
Už štěbetem za lesy zpěvci dne zapouzeli horkost,
ze stromu každičký v píšťalu list se měnil.
Sotva že už zvědavým uzřel červánky měsíček
půlkolem, anť mu druhou skrývala půlku hora.
Tak se vše strojilo, v nevědoucích ještě, co láska . .

V podvečer vyznal se Kollár z lásky své a svědkem lásky byla stará hruška v zahradě stojící, jiż také volá za svědka. Od toho okamžiku pocítil útrapy a radosti, jaké láska přináší; duch jeho byl rozrušen a proto vyhledával samotu. Zvláště milými staly se mu zase procházky ve vůkolí a na nich také vždy jeho mysl se utišila, že mohl ponořiti se hlouběji sám v sebe a splétati zamilované své myšlénky v jednotlivé obrázky. Nad jiné zamilovaným místem byl mu Ráj, rozsáhlá to zahrada se stinným stromořadím lipovým a kaštanovým, která rozkládala se mezi městem Jenou a řekou Sálou a ležela zrovna naproti milé mu Lobdě. Tam ztrávil mnohý večer v myšlénkách, tamtudy vracel se v podvečer z Lobdy. Zde také povstala veliká řada znělek prvního zpěvu „Slávy Dcery", jichž obsahem jest láska.

Druhým místem zamilovaným byla mu osada Velnice a blízká jeskyně Goethova. I jeho návštěvy v Lobdě byly častějšími a z nich mnohdy vracel se za pozdní noci, hledaje úlevy v nočním tichu. Byla to pro něho doba, kdy myšlénky hluboko v srdci pochované k životu se probouzely a chtěly se státi skutkem; jemu pak bylo nyní hledati cestu, která by starší představy uvedla v soulad s představami a pocity nynějšími. Můžeme si představiti, že mnoho různých úmyslů v duchu jeho povstávalo nyní, když nadešla ta od básníků opěvovaná a očekávaná chvíle, kdy pocity a dojmy proměňují se pod píšící rukou v nehynoucí útvor básnický. O duševním tomto svém stavu mluví takto:

Dlouho konám už, ne bez bolesti
onu Sisyfovskou robotu,
abych vidiny mé k životu,
aneb tento k oněm mohl vznésti;

ale posud nelze bylo splésti
ve svornou je oba jednotu,
trou, ba lámají se v třeskotu
jako různých stromů ratolesti.
O svobodě, vlasti, národnosti
obrazy mé dávno zmizely
v nepříjemném prachu skutečnosti;
jen vzor jeden jedinký mi časy
splnit na té zemi věděly,
totiž lidské nejpěknější krásy.

Čím déle Kollár obcoval s Mínou, tím lépe poznával četné přednosti jejího ducha. Jako sestry její tak i ona byla od nebožtíka otce pečlivě vychována tak, že se Kollárovi zdálo, že ne pouze bohyně krásy Venuše, ale i Juno a Minerva v ní skryty jsou. O kráse její nás některá místa v básních přímo poučují. Chodil-li před tím Kollár do Lobdy, aby vyučoval sestry Bedřiščiny, chodil tam nyní k vůli své Míně. Ale schůzky jejich nebyly věnovány toliko zábavě a hrám, nýbrž i vážnějším prácem a zvláště se Kollár staral a přičiňoval o to, aby milence své vštípil svoje myšlénky. Přední snahou jeho bylo, aby ji naučil milovati slovanský národ a přiučil jí jazyku toho národa, o němž sám nebožtík věděl, že z něho pochází. Pocházeli totiž předkové Schmidtovi z Lužice a teprve když usadili se v krajině Jenské, přijali jméno německé, a v knihovně farářově jako upomínka na dobu bývalou chovaly se dvě mluvnice lužické. K tomu také i Schmidt nestyděl se za původ svůj a Kollára kdysi přímo nazval „vendickým přítelem a národním bratrem“ a odevzdal mu na památku několik knih, které ho velmi zajímaly. Zdá se proto, že otec i dceři své Bedřišce vnukl lásku k lužickému nářečí a také podle slov Kollárových ani o tom pochybovati se nedá. Učila tedy Bedřiška Kollára jazyku tomuto, on zase byl jejím

učitelem jazyka československého a zejména ji seznámil se zpěvy Rukopisu Královdvorského, které potom i hrou naučila se doprovázeti. Dosti záhy naučila se česky a postačila i psáti, když jí něco bylo předříkáváno. Toho použil také Kollár, když kdysi s Mínou navštívil zahradu Knebelovu, ve které se scházela vybraná společnost. Tehdy zde přebýval Goethe, maje v Knebelově domě připravený zvláštní pokoj, z něhož byla rozkošná vyhlídka na okolní krajinu.

Mína následujíc pokynů Kollárových odložila svůj německý kroj a počala se strojiti po slovanském způsobu, ano docházívala s ním v neděli na služby boží do Výmar do ruské kaple. Rodina Schmidtových přebývala ještě asi půl roku v Lobdě; potom někdy ke konci roku 1818., když již napadnul sníh, přestěhovala se vdova do Jeny, kde najala byt nedaleko hradeb, které město dosud kol kolem obklopovaly. V jedné znělce vypravuje Kollár, že za zimy konal cestu do Lobdy.

Také v Jeně byl Kollár častým hostem v domě Schmidtové; neboť lze míti za to, že matka Bedřiščina již dávno o poměru obou milenců věděla a těšila se, že dceru dobře zaopatří. Schmidtovi neměli jiného jmění kromě pense, kterou dostávali a ta sotva stačila na výživu četných a nezaopatřených dítek. To také bylo Kollárovi dobře známo a praví sám:

Vím, že tato duše přemilená
trůn mi v přínos dáti nestrojí,
vím, že ke službě Jí nestojí
peněžitá Rothschildova měna;

znal poměry a proto těšil se obecným příslovím: Krásná panna polovice věna.

Kollár chtěl původně pobyti v Jeně dvě léta. Avšak musil pobyt svůj zkrátiti. Jednak nedostávalo se mu více prostředků, poněvadž stipendium bylo velmi skrovné; za druhé příhoda na hrade Wartburku učinila rakouskou vládu velmi ostražitou, že posléz i zapověděla dne 24. listopadu 1818. a 4. května 1819. navštěvovati zahraničné university. Odměna peněžitá, které se mu dostalo za práci, jež byla s pochvalou přijata od společnosti filologické, pomohla mu k tomu, že mohl alespoň ještě třetího půlroku se zde zdržeti. Ke konci března roku 1819. pomýšlel Kollár sám na to, aby vybral se z náručí milenčina a spěchal domů.

Na jednom místě trefně líčí, kterak od Babígory vyslaný duch ho napomíná, aby se do vlasti navrátil. Matka nevěstina na něho naléhala stále, aby v Jeně zůstal anebo v Němcích místa professorského hleděl dosáhnouti. Do Uher na žádný způsob dceru svou provdati nechtěla, poněvadž měla o zemi té mylnou a neúplnou představu, jednak potřebovala sama v domácnosti pomoci a nepřála si proto, aby se Bedřiška daleko od domova vyvdala. A skutečně také k tomu nikdy nesvolila, aby dcera její milence svého do daleké krajiny následovala a tak na delší čas je od sebe dělila, až je docela sobě odcizila.

K tomu ani Kollár se své strany nemohl Míně poskytnouti nijakého slušného zaopatření, poněvadž si musil nějaké místo teprv opatřiti, prve než za její ruku požádá a tím se zaváže. Zbývala tedy oběma milencům zatím jen naděje do budoucnosti. Za doby trapné nejistoty často si přísahali věrnost a slova jejich stávala se tím horoucnějšími, čím více se přibližoval den rozchodu. Kollár píše o tom s nadšením:

Na rtech těchto srdce Tvého prahu,
v oči tyto, květy duše Tvé,
skládám sliby věčné lásky své,
milenko má, mějž je za přísahu:
„Svět je času poddán, všeho vrahu,
nás čas tam, kde času není, zve,
i já jsem tvá, věř mi, tam i zde,
slyš to nebe a hvězd krásných tahu.“

V měsíci březnu přiblížil se den osudný, kterého se měl Kollár rozloučiti s milenkou a všemi koutky milými, jež na Jenu ho poutaly. Učinil sobě rozvrh na cestu zpáteční a chtěl časně ráno s Danjelovem odejeti, aby prohlédnul sobě krajinu severoněmeckou; proto té noci nespal a nespala též Bedřiška, až nastala chvíle rozchodu:

Doba bije; člun už stojí v brodu,
veslo k spěchu zove nezbedné,
strach mne jímá, líce sbledne,
ještě chvilku, volám, k rozchodu!
Nohy rychlé znaly času škodu,
rozvlasena oknem vyhlédne,
v náruč letí, v hrůze bezedné
slzou zmáčen každý stupeň schodů.

Kollár totiž časně z rána přišel ještě naposledy do domu Schmidtových; Bedřiška na něho čekala a z daleka ho spatřivši naproti mu běžela a potom opět s pláčem po schodech dolů ho doprovázela až před dům. Odcházeje ohlížel se neustále na známý mu dům a když pak již přicházel k lesu, poslední pozdravení a políbení Míně poslal.

Ještě ční ten domek, políbení
buď i tobě sláno k posledu,
a už rychle, nohy, ku předu,
skryjte očím toto těžké zření.

Bylo mu žalostno okolo srdce a byl tomu tudíž povděčen, že nové předměty cestou se mu naskytovaly a k sobě poutaly. Cítil v sobě sice

dosti zmužilosti, ale oči bezděky se stáčely nazpět, tam k „ráji Jenskému“, ve kterém zažil tolik blažených chvil.

VI.

V Pešti.

Cestou z Jeny doprovázel ho přítel Jindřich Clemen a Danjelov. Prvotně za cíl své cesty určil sobě krajinu polsko-ruskou, jsa k tomu veden hlavně četbou Dobrovského Cesty do Ruska roku 1792.; avšak bylo nesnadno dostati se tam přes hranice a jemu zvláště, protože nedostávalo se mu peněz. Byl tudíž nucen ve městě Lemgu, kde se zdržel několik dní u přítele Clemena, vypůjčiti si od něho deset dukátů, aby mohl navštíviti alespoň ty kraje, kde Slované již byli vyhynuli nebo právě k úpadu se klonili. Z pomořského kraje obrátil se pak na jih, aby se poněkud déle v Praze poohlédnul. První kroky ho vedly k Jungmannovi, pak se seznámil i s Dobrovským, Václavem Hankou a Presslem. Záhy spozoroval, že pražská společnost byla trochu nadšenější, než byla za jeho posledního pobytu, což ovšem dá se snadno vysvětliti. Nalezené zpěvy Králodvorské způsobily v českém životě nevídaný ruch; neboť to cítil a pozoroval každý, že bylo něco v těch básních, co od dosavadního básnění se docela lišilo. Bylo-li naše básnictví do této doby pouhým následováním vzorů německých a i francouzských, vanul zde v básních epických a lyrických písních duch takový, že každý v něm poznával ducha slovanského a proto spisovatelé spatřujíce právě v těchto zbytcích nedostižitelné vzory, podle nich počali i své básně upra-

vovati. Tak činil hlavně F. B. Štěpnička, který i formy i obsahu básní se přidržoval.

Proto bylo k literárnímu rozhovoru v Praze dostatek látky a Kollár s přítelem Jungmannem procházeje se v Nuselském údolí zajisté mu otevřel své srdce a sdělil, s čím po tu chvíli se zabýval a jak pobyt v Jeně naň účinkoval. Dojmy, jež si z Prahy a hlavně od Jungmanna odnesl, zvěčnil Kollár ve znělce tichému geniovi Mladoňovi věnované. Stýkal se i s Dobrovským, jenž tenkráte v zahradě hraběte Nostice rostlinopisem se zabýval. Hovořili spolu nejen o botanice, v níž oba sběhlými byli, ale i o etymologii, ve které si i Kollár občas liboval. Nejvíce však ho pohnulo heslo, které mu napsal Dobrovský do památníku, jaký tenkráte bylo obyčejem psáti. Znělo pak: „Boga v pomošč, nikomu v slěd,“ *) což i na Dobrovského, jako zakladatele slavistiky, i Kollára, zakladatele slovanské vzájemnosti dá se vyložiti. Z Prahy nesl s sebou dojmy, jež hluboko v duši se mu vtiskly a zároveň i psaní, které mu od Míny bylo doručeno. Ubíral se domů přes Vídeň. Ale na cestě opanovala ho taková omráčenost, že sotva věděl, jak se do Vídně dostal. Nevypravuje o nijaké nemoci a proto můžeme jeho duševní stav vysvětliti tak, že to byla ona chvíle, ve které básníkům zjevují se jejich ideály a z dojmů a rozličných upomínek splétají a utkávají své útvary básnické. Jest možno a snad pravdě podobno, že na této cestě povstala většina znělek jeho první sbírky, neboť dojmy byly ještě čerstvé a city vnitřní obracely se ve slova plná horoucnosti. Ovšem nám obtížno jest nyní tvůrčí činnost jeho sledovati a říci určitě, kdy ta neb ona znělka byla napsána.

---

*) „S pomocí boží samostatně v před.“

Ve Vídni se Kollár tenkráte nezdržel. Vstoupil na loď, aby se dopravil do Prešpurku. Avšak v noci silným vichrem vhozena byla loď na nějaké skalisko, takže cestující a plavci zachrániti se musili do člunu, ve kterém po dlouhém namáhání u města přistáli. Zde ubytoval se Kollár v hostinci, kde ho pozdě večer vyhledal Palacký. Vyšli spolu na procházku. Kollár dojmy na cestě zažitými přemožen, vrhnul se mladému příteli kolem krku a z plného srdce si povzdechnul: „Příteli, zle je nám, náš národ jest nešťastný, já teprv nyní znám jeho smutný čas a jeho veliké potřeby!“ Tuto máme tuším výklad k onomu velebnému úvodu ke Slávy Dceři, jenž mohutnými slovy vyličuje nejen osud národa slovanského, ale i povahy národa německého a slovanského, jež tak od sebe se liší. Není ani divu, že Kollár tak upřímně zaslzel a že po celou jasnou noc oba mladíci mezi vinicemi bloudili, své srdce jeden druhému otvírajíce. Kollár shledal se tu i s Pavlem Šafaříkem, jemuž poprve patřil ve šlechetnou tvář. Všichni tři vlastenci uzavřeli při rozpravách svých pevné přátelství, slibujíce sobě, že ke vzájemnému povzbuzení každý rok někde se budou všichni scházeti, aby pojednali o poměrech národních.

V Prešpurku pobyl Kollár několik dnů zajisté proto, aby poohlédnul se po místě, které by mu nejlépe svědčilo. V polovici měsíce července odebral se do Slovenského Pravna ke svému bratranci Janu Kollárovi a připravoval se k svému vysvěcení. Dne 12. října roku 1819. byl vysvěcen v Baňské Bystřici na kněze a ihned odebral se do Pešti. Seznámiv se tu s redaktorem Krištofem Rösslerem, přispěl mu článkem jakýmsi, zalíbil se mu a byl jím odporučen faráři Janu Molnárovi, jenž mu dopomohl k místu vikáře či kaplana

k ruce kazatele. Byt vykázán mu v ústavu církevním na Zelném trhu; krom toho měl stravu, posluhu a 100 zl. platu ročního.

Obec evangelická augšpurského vyznání čítala tehdy asi 1313 duší, z části německých, z části také slovenských. Avšak správa duchovní byla obtížna, protože osadníci roztroušeni byli po celé Pešti i v Budíně. Kollár brzo shledal, že ani v tom malém stádečku věřících nenakládalo se se Slováky jako s bratry, ale že všude ustupovati musili živlu německému, jenž celkem byl zámožnější, ale nikoliv počtem četnější. Hned v prvních svých kázáních v kostele vyložil Kollár mluvě o nábožnosti a národnosti zralé náhledy své a vytknul zásadu, kterou se zamýšlí říditi: „Naše školy majíce býti matkami a pěstounkami, jsou buď nedbalé macechy, buď cizoložkyně a vražednice naší národnosti, učíce nás ne vlastní, ale cizí národy milovati, ne vlastní, ale cizí řečí mluviti, ne vlastní, ale cizí předky za naši krev držeti. Kam se tedy poděje ubohá národnost a řeč, jestliže ani ve chrámě a v náboženství útočiště nenajde, vypuzena jsouc ze soudnic a radnic, ze sněmův, zákonův a škol? Chrámové byli odjakživa útočistná místa pro nešťastné a pronásledované a kněží bývali všudy i sloupové a podpory národu .. Tohle tedy jest příčina, že i já, kde se k tomu příležitost zavdá v tomto chrámě a při vyučování mládeže k oběma chuť a lásku v srdcích vašich vzbuzovati dle možnosti se snažím .. Pečujme i o náboženstvo i o národ, o slávu Boží a o slávu národa.“ Záhy poučil se o postavení věřících slovenských a počal přemýšleti o prostředcích, jakými by spomoženo býti mohlo. „Našel jsem před sebou velikou poušť,“ praví v úvodu ke svým kázáním, „hmota těla to byla, ale bez údů a článků, bez

ducha a života; musel jsem tedy nejprvnější péči o to míti, abych toto mrtvé tělo vzkřísil, oživil a oduševnil.“ Počet slovenských duší v evangelické církvi obnášel přes 1000, dítek 70, ale všecko to bylo zanedbané, rozptýlené, jeden druhého neznající; služby slovenské byly před tím ledabylo odpravovány, školy a učitele žádného nebylo, jen pouze němečtí, se kterými slovenské dítky smlouvati se neuměly; ba i odrostlá mládež slovenská nikdy v náboženství vyučována a ku velebné svátosti připravována nebyla, nepochybně proto, že jeden kazatel nestačil oběma. Slováci vidouce sebe tak zanedbané a nemohouce podílu míti v německých službách, stali se téměř ke všemu náboženstvu a přípravě lhostejnými a nevšímavými. Proto hned jak jsem přišel, za povinnost svou jsem považoval, abych rozplašené ovce do chrámu svolával, získal a k církvi přivázal a zvláště aby o školu a vychování dítek pečovali.“ Ale hned povstali lidé, kteří mu v tom překážku činili a národní nesnášenlivost pozdvihla se proti němu a chtěla i církev pohltiti, neboť nepomýšleno nikterak, aby srdce bylo vzděláváno aniž na spasení duše pamatováno, nýbrž na řeč a na jazyk. Když dne 26. listopadu 1819. zemřel farář Molnár a na jeho místo dosazen Josef Kalchbrenner, Kollár nalezl v novém faráři zřejmého odpůrce pro své snahy. Proto také shledav, že mládež školní ani dostatečně připravena není k biřmování, hned s nemnohými o to se staral, aby zařízena byla škola pro mládež slovenskou. Ovšem Němci o tom ani slyšeti nechtěli, ale Kollár v kázáních roku 1821. již veřejně na dobrodiní ze školy pocházející upozorňoval a pobádal krajany, aby ne na vypůjčeném, ale na vlastním gruntě štěstí potomků stavěli. Nalezlo se několik mužů, kteří ho v jeho

práci podporovali. Zejména to byl Jan Dohnány, advokát a správce a dohlédač církve, a Jan Šoltis, taktéž advokát, kteří nemeškali a docházeli ke krajanům slovenským pobádajíce, aby dítky své poslali do školy, která měla povstati. Šoltis pak hned složil jakousi jistinu peněz, ze které potřeby školní a knihy měly býti zakupovány. V květnu toho roku navštívil evangelickou obec superintendent Adam Lovich a uznal potřebu slovenské školy; najata tudíž v Josefově místnost pro školu, ustanoven učitel, varhaník a slovenský kantor. Odpověď na nesnášenlivost dali evangelíci slovenští i tím, že pomýšleli na zřízení samostatného sboru slovenského a proto Kollár horlivě v kázaních se přimlouval, aby obětovali na vydržování kazatele a vzbuzoval v nich důvěru v síly vlastní. Pravil také mezi jiným: „Lepší jest smrt, nežli život mezi otrockým, surovým a nedbanlivým národem, který sám na sebe nemyslí, na svou řeč a na svou vzdělanost nedbá, ve velikém poli člověčenstva jako neúrodný úhor leží, jako netekoucí jezero hnije a proto jen za podnož jiným národům slouží. A poněvadž každý národ jen ve své vlastní řeči nejsnadněji a nejšťastněji vzdělán, oslaven, ku šlechetnosti a dokonalosti přiveden býti může, tedy chceme-li cíl, musíme chtíti i prostředek. Chce-li kdo člověčenství milovati, ten musí národ svůj milovati, chce-li kdo národu svému milým, užitečným býti, ten musí nade všecko tu řeč milovati, zvelebovati a napomáhati, která všecky myšlénky, city, poklady národa v sobě obsahuje. Řeč považujeme jako dar boží, kterého nás pozbaviti člověk nemá práva. Od řeči některého lidu visí jeho poctivost, jeho štěstí a sláva; národ, který sobě své vlastní řeči váží a ji miluje, stojí v poctivosti před jinými národy a prokvítá ve všelikém umění a známostech,

ozdobuje se pěknými a vlídnými mravy, život jeho bývá svobodný a šťastný. Naproti tomu lidé takového národa, který svou vlastní řečí opovrhuje, bývají sami od jiných národů zlehčováni a opovrhováni, zůstávají ve hlouposti a surovosti, nepečujíce o nic znamenitějšího leč o tělo a o břicho.“

Kroky Kollárovy byly provázeny zdarem a již dne 21. listopadu roku 1821. mohl uvésti nového učitele slovenského Samuele Matějkovského do školy, již zvláštní jeho péči odporučil a také i krajany své pobádal k důvěře k novému ústavu. A toho roku také jméno jeho rozneslo se po vlastech českých a právem o něm psal již tehdy Čelakovský: „Nový básník, Slovák, jménem Kollár, zdá se mi vše převyšovati, co posud v básnictví u nás vykonáno.“ Vydány totiž toho roku jeho „Básně“ v Praze, malá to a neúhledná knížka. Vyšla hlavně přičiněním Jungmannovým, s kterým sobě Kollár hned po návratu do vlasti dopisovati počal. Již na počátku roku 1820. poslal básně své do Prahy, kde je měl Jungmann předložiti censuře a také korrekturu jich obstarati, což na sebe milerád přijal, zvláště že seznal v Kollárovi „upřímné srdce slovanské,“ jak jest tyto časy řídké. Věděl, že bude censura příliš nad tím bdíti, aby nebylo tam žádného slova nebezpečného, protože tehdy postrašena byla stálými nářky Nejedlého, kterému nelíbilo se, že spisovný jazyk obohacován byl slovy některými, z ruštiny neb jiných jazyků slovanských do češtiny přejatými. Byl tak opatrný, že sbírku mu zaslanou dal přepsati, aby se snad neztratila, kdyby ji censura vrátiti nechtěla. Ano některé básně a zvláště epigramy vynechal z důvodu, že nebylo naděje, že by je censura schválila. Nicméně i tyto mezi známými v opisech se rozšiřovaly. Na básně zjednal mu nakla-

datele; byla to tiskárna vdovy Vetterlové, která jich vytiskla 500 exemplářů a místo honoráře dala spisovateli 50 výtisků. Jak Jungmann předvídal, censura netoliko slova škrtala, ale i celé verše tak, že když v dubnu roku 1821. o hotovém jich tisku Kollárovi zprávu podával, jej zároveň těšil: „Račte býti s tím vydáním, jak jest, tenkráte spokojeni; co neprošlo nyní, může snad při druhém vydání jinde projíti, zatím sobě to vše milovníci Musy Vaší věrně opíší.“ O něco později jej ujistil o tom, že básně všude obliby nalézají. Kollár poslal svým přátelům Palackému i Šafaříkovi básně své, o nichž tento za odpověď mu napsal: „Není příčiny, proč byste, protože snad od censorů nebo korrektorů v některých maličkostech vůli Vaší nevšelijak dostiučiněno, vydání těchto básní litovati měli. Ne v liteře, ale v duchu cena jejich. Tať jim zůstala v celosti.“ Nejen starší spisovatelé, ale zvláště mladší byli jimi uneseni, ano v Kollárovi shledávali již českého Petrarku a nazývali ho druhým Lumírem, protože básně nejen lahodou, jemností a ohněm, ale i vlasteneckým zápalem překypovaly.

Básně rozdělovaly se na tři oddíly, z nichž první nadepsán „znělky aneb sonety,“ kterých bylo celkem 86, druhý „elegie“ a třetí „všelicos.“ Ve znělkách vylíčil hlavně svou lásku k milence, již povšechně Mínou nazývá, v elegiích dotýká se buď přátel nebo svého mládí a také i Mínou se zanáší. Vzpomínka na nález rukopisu Kralodvorského vede ho k tomu, aby pobádal své sourodáky k práci národní, aby už nad osudem nezoufali, nýbrž spíše starali se o to, aby novou pevnost při uhaslém ohništi si zbudovali.

V některých proznívá vřelá láska k Slovanstvu, o němž mluví s nadšením:

Nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
Sláva slávům slouti Slovany;
ujměte se o ni snažnou pečí,
nechte cizích, mluvte vlastní řečí;
ona libě zvukem mnohé předčí,
v ní jsou duše otců schovány,
nechte cizích, mluvte vlastní řečí:
Sláva Slávům slouti Slovany!

Obhajuje zvyky slovanské i způsoby a hlásá národo-hospodářskou samostatnost, když Slované vzájemně budou svůj průmysl podporovati. Jest to poprvé, co někdo v naší literatuře takto promluvil.

Kollár znal dobře, že někdy ani nejlepšího napomenutí lidé sobě nepovšimnou; proto vytáhl ze svého toulce i jinou zbraň, a sice ostrou satyru. Hlásá, že nedostačí pouhé jméno Slavomila, pobízí ku procitnutí ze sna a novými ostny nejen vlastní své rodáky a druhé kmeny slovanské šlehá, ale hájí i národ před uštěpačnými cizinci. Známo jest, že předsudek každý z těžka dá se vymýtiti a také v Němcích již od XVI. století zakořeněna byla myšlénka, že řeč česká nic jiného není než pokažená němčina. Též v českých poměrech hleděl, co červivého bylo, vyříznouti. Hájil i tu libozvučnost svého jazyka a skoro stejného času (r. 1822.) pojednal v Kroku o libozvučnosti pokoušeje se některé nedostatky jeho odstraniti.

Jako sám v básních krajany své k naději budil, tak měl Kollár i dosti síly, aby přátely své k nové vytrvalosti pobádal. Byliť Kollár, Palacký, Šafařík a také i Benedikti rozníceni pro národ svůj a všickni byli o tom přesvědčeni, že národ slovenský musí se probuditi a v jeden šik seřaditi, neboť potom teprve bude možno, aby obecná vzdělanost nalezla půdy. To, co Kollár v malé obci evangelické prováděl, chtěl aby bylo v celém lidu slo-

venském provedeno, a proto spoléhal se na přátely. Proto odpovídá mu Šafařík: „Vy se domníváte, že ještě všecko ztraceno není! I já bych se domníval, kdyby mi to jen ještě čtyřicet i devět Vám rovných Slováků pravilo, a tu by Váš hlas ke mně byl hlas Boží, žádost Vaše žádost má; nebo já až podnes v lepším okamžení tak smýšlím a tak cítím, jako jsem před pěti lety smýšlel a cítil, ačkoliv protivenství úmyslem mým zaklátilo." Bylo tehdy přáním Kollárovým, aby Šafařík buď v Pešti nebo snad v Prešpurku se usadil, a když k tomu žádná naděje se nevyskytovala, spokojil se alespoň tím, že mu přátelé slíbili, že ho roku 1822. v Pešti navštíví.

Dříve než tito se dostavili, slavila evangelická obec slovenská dne 1. září malou slavnost školskou, při které Kollár k další vytrvalosti a obětavosti ji vyzýval. Vykládal shromážděné obci o vlastnostech národa slovanského a těšil, že v nejnovějších časích začíná se zajisté v celém národě slovanském hýbati život, nová horlivost a účinlivost, která nezadlouho snad oči celého světa na něj obrátí a nový věk v historii způsobí. Mohl také již po nějakém čase zcela pravdivě říci, že škola způsobila lepší vychování mládeže, která předtím zcela zanedbána byla. Horlivost údů a zaujatost jich o věci církevní a svaté se zvýšila, následkem čehož mohl míti plnou naději, že odpadlictví národní vždy bude řidčím mezi nimi.

Přátelé dostavili se do Pešti v polovici září. První z nich přijel Benedikti z Kežmarku a po něm přijeli Šafařík a Palacký, který na schůzi velmi se těšil. Podobá se tomu, že se sem dostavilo více krajanů, neboť podlé zprávy Šafaříkovy strojil se tam i Leška. Zde již je očekávaly zprávy z Prahy od Jungmanna a knihy, které jim poslal.

Co tito mužové projednávali, známo není, ale jistě byla literatura hlavním předmětem jejich rozhovorů. Avšak přece jedno za jisté míti můžeme, že Kollár se Šafaříkem projednal svůj plán o vydání písní slovenských, neboť počátkem ledna psal Šafařík, že je Čelakovský předešel, vydav r. 1822. Slovanské národní písně. Jednali hlavně o úpravě tiskové a shodli se v tom, aby písně tištěny byly švabachem a výklad a úvod k nim písmem latinským. Byli si tehdy toho vědomi, že by vítězství celého podniku bylo jisté, kdyby jen dvanáct Kollárovi podobných mužů se nalézalo. Přemýšleli o tom, nedala-li by se zříditi nějaká společnost, která by měla roční své schůze, v nichž každý o svém nářečí celoroční zprávu by dal, ze svého pracování v literatuře, probuzování národa počty složil, aby se takto posilovali a co včeličky rozptýlené sem i tam poletujíce po lukách snášeli naposledy výbytek prací svých do jednoho oulu. Vůbec byly to předměty, kterými kdysi již Jiří Rybay na Slovensku zamýšlel vznítiti novou vzdělanost, a k tomu napomoci mělo i knihkupectví a j.

Přátelé se rozešli každý po své práci a můžeme říci, že žádný z nich neměl ustláno na růžích. Kollár sestavoval svou sbírku písní a řídil se celkem radou, kterou mu dal Šafařík. Avšak více starosti a trudu způsobily mu třenice ve sboru církevním a nejistota jeho postavení. Kromě toho na jeho zdraví působila péče o církev, tak že záhy pocítil, že i kázaní síly jeho přemáhalo. Neboť obyčejně po kázaní, ve kterém ne toliko ke všeobecným, ale zvláště místním potřebám přihlížel, nějaký den napjaté své síly sbírati musil. Sám o tom praví: „Pevným a čerstvým zdravím prokvétalo někdy celé mé mladé živobytí, takže mne téměř žádná choroba nenavštívila od mého

dětinství až pokud mne Hospodin k Vám přivésti ráčil. Mezi Vámi přišel jsem do okolností takových, ve kterých jsem ani nemohl ani nesměl zvláštního ohledu na tělo a na zdraví míti, protože mi ruka boží mnohem vyšší a světější naložila povinnosti; povinnosti tak veliké a vznešené, že jim člověk, když na to přijde, že to potřeba vyhledává, nejen zdraví, ale i život obětovati má a musí. Na ten způsob já jsem se stal nemocným, abyste vy zdrávi byli; já jsem tělesně mdlým a neduživým učiněn, abyste vy duchovně silnými a čerstvými učiněni byli; já jsem již téměř do hrobu vstoupil, jen abyste vy život měli v Kristu a Bohu. Bojovali jsme sice všickni spolu za jednu a touž nebeskou spravedlivou věc, všickni, pastýř i ovce; ale přece žádný z vás z toho boje tak i na těle i na duši poraněn a ochromen nevyšel jako já — já nevinný mučenník.“ Již o svátcích svatodušních r. 1823. počal krev plivati a nemoc jeho trvala téměř po celé léto, tak že nemohl ani vykonávati povinnosti stavu svého. V nemoci své nalezl šlechetného dobrodince, který jsa vlastenec nad jiné upřímný, prokázal sboru slovenskému veliká dobrodiní a příkladem čestným jiné předcházel i v tom, že rád k tomu se znal, že ani nikdy v žádné jiné řeči tak skroušeně modliti a nábožnost svou konati nemohl jako ve slovenské řeči. Byl to svobodný pán Alexander Pronay, později dohlédač církví a škol evangelických, který Kollára pozval na statek svůj v Tót-Almaši a poskytnul mu prostředky, aby na jeho statcích z nemoci pookřáti mohl.

Nemoc tato byla i příčinou, že dosavadní dopisování s Bedřiškou docela přetrženo bylo. Matka její vidouc totiž, že Kollár usadil se v Pešti, kam dceru svou dáti nechtěla, použila zprávy o jeho

nemoci k tomu, že dceři své oznámila zprávu o Kollárově smrti, aby tak na jiné zaopatření spíše pomyslila. Proto také dopisy, které Kollár ještě občas zasýlal, nedostaly se více do rukou milenčiných. Také se postarala, aby zpráva o těžké nemoci Bedřiščině dostala se k vědomosti Kollárovi, a on konečně docela o její smrti byl ujištěn. Smířil se proto se svým osudem a vzpomíná na zvěčnělou milou:

Ó, by s hvězd těch milostkvoucích sletěl
anděl jeden ke mně se zprávou,
zdali někdy ještě s laskavou
tváří na mne sklání dolů zřetel?
Ten by řekl, zda i v říši netěl
láska duši hřeje plesavou,
zda i tam Ji písně zábavou
slavík a noc stříbrem kojí světel.
Zdali na mne myslí ještě časem
i tam, kde se Seraf pobožný
kráse Její plným diví hlasem?
Tudíž by slast i mé zdvihla týmě
k vám, ó kraje, kde prst všemožný
světy seje jako rolník símě.

Zatím vyšly r. 1823. Písně světské lidu slovanského v Uhřích, v jejichžto vydání také Kollár se účastnil a hlavně opravu jejich prováděl; sám na nich jmenován býti nechtěl, aby se nezdálo, že duchovním jsa i světskými věcmi se zanáší. Přátelé rádi uslyšeli o jeho pozdravení a Šafařík ještě na konci roku ho napomíná: „Nelitujte pro Boha živého žádných nákladů, žádné péče, žádné práce, abyste zdraví svého uchránili. Máte-li dobrého lékaře, následujte slepě a neodstupně rady jeho. Střezte se na čas literních zaměstnání, retujte života a zdraví, časem, budete-li posilněn, opět se k nim navrátiti můžete.“ Toho léta nenavštívil Kollára žádný z jeho přátel; neboť Šafařík byl zaměstnán sbíráním látky k dějinám slovanské li-

teratury, k nimž na něm si vyžadoval výpisů ze sbírky Jankovičovy v Pešti. Palacký zase nalézal se v Praze, kde oddal se studiu dějepisnému a sbíral material hlavně k dějinám husitským; Benedikti pak zcela ve školním prachu utonul. Proto přece mohl se nadíti, že jej Šafařík v dubnu budoucího roku vyhledá a s ním o dalších podnicích porozpráví, neboť již zase vystoupil s prací, ve které i Kollárovy pomoci si již napřed vyžadoval.

Koncem roku 1823. Kollár již ozdravěl tak, že mohl dále zabývati se pracemi svými. Prvním jeho úmyslem bylo vydati své básně v rozmnoženém počtu. Řídil se radou Jungmannovou a dal je vytisknouti v Budíně, poněvadž tu censura nebyla tak přísná jako v Praze, kde podle slov Palackého shůry se kladly překážky literatuře, která by sice jinak čerstvěji znikala, nežli se jich vůle zdá býti. Také Jungmannovi o novém vydání oznámil, žádaje ho, aby postaral se v Praze o předplacení, což on slíbil a naznačil mu také knihkupce, jimž spis do kommisse měl svěřiti. Skutečně také za nějaký čas oznámil mu počet předplatitelů a podotknul: „že Čechové Vás za prvního svého básníka uznávají, to jest jen spravedlnost. Kéž pak se Vám líbí více psáti metricky, neboť po lepším básníku všickni pokračují a tak by se lepší prosodie utvrdila, čehož potřebu cítíme v operách českých.“ Stejnou pomoc přislíbil též Šafařík, jenž ovšem neměl tolik vhodné příležitosti, aby mnoho knih rozprodal. Tak vydána byla roku 1824. „Slávy Dcera,“ rozmnožena jsouc o některé znělky již předtím v Čechoslavu uveřejněné a doplněna mnohými jinými a opatřena i úvodem velebným. Pozdější vydání, nesoucí totéž jméno, zachovaly celkem podobu tuto, ovšem že byly rozhojněny dvěma jinými zpěvy. Rozprodej její však díti se musil

opatrně, a podle rady Jungmannovy napsal na zásylku do Prahy určenou, že v ní obsaženy jsou básně censurou schválené. Byloť totiž zjevno, že censura všemu spojení mezi Čechy a Slováky odporuje, a Kollár nechtěl dáti nepřátelům svým zbraň proti sobě do ruky. Proto také „Slávy dcera“ ani v knihkupectví v Praze nebyla vystavena, aby oko neúprosného a neotesaného censora Zimmermanna ji nezastihlo. Avšak přátelé, majíce mezi sebou spojení, postarali se o dostatečné její rozšíření. Netřeba dodávati, že nalezla jak mezi spisovateli, tak mezi čtenáři nadšené pochvaly. I Nejedlý o ní se pronesl: „Čtu též J. Kollára „Slávy Dceru“; výborný to básník. Ti dva *) slávu české literatury rozšíří.“ Též Palacký, který poněkud v dopisování s Kollárem ustál, neméně pochvalně vyslovil se r. 1826.: „Od té doby, co jsem se s Vámi rozloučil v Uhrách, došla mne jen jediná známka ušlechtilého života Vašeho, — „Slávy Dcera“ zavítala k nám, k naší veliké radosti. Hlas její zvučí všude po Čechách, ač jen v srdci neodrodilých vlastenců. Veřejně jej pronésti ostýchal se každý, neboť obklíčeni jsme vůkol lidmi nešlechetnými, kteří chtějíce vysloužiti sobě oněch více než třiceti penízků, za kteréž, co Jidáš Krista, oni vlast svou zrazují, ve všem, co se děje, byť by sebe nevinnější bylo, nedůvěru vlády zemské na nás svésti usilují. Však Vaše „Sláva“ jim arci velmi žádoucí byla, jelikož jim naději dávala, že jí kohokoli z nás podtrhnou — ač se, chvála Bohu, v tom dosavad zmýlili. Jen v domácnosti známa jest ona všem Čechům národu svého milovným a ti ji sobě jako národní poklad vážiti umějí.“ Proto se také ani v časopisech o ní nikdo nerozpisoval, ale za

*) Čelakovský a Kollár.

to tím více se četla, že mnohdy i opisována byla, když nebylo možno ji dostati od knihkupců.

Však i příkladem jedním můžeme dotvrditi, že nadšení mezi vlastenci z této sbírky vzniklo veliké. Dne 8. srpna roku 1830. dodán byl Kollárovi lístek velínový s pozlacenými kraji, na jehožto jedné straně mezi kvítím byl pod stromem pomník, na němž lýra a urna a litera K., na druhé pak znělka, sepsaná Pravoslavem Koubkem. Stálo tu:

Petrarko, Vlach na tě chlubným okem zírá,
století se v minulosti pohřbila,
ale plným zvukem stále zní tvá lýra.
By však Laura tvoje na nebi se skvoucí
více osamotnělá již nebyla,
dal jí Slovan Mínu, přítelkyni vroucí.

Kollár maje zkušenosti trpké, předvídal, že na něho se sesypou ti, kteří s nevraživostí pozorovali mezi Slovany v Uhřích a v Čechách hnutí nevídané, které ačkoliv pomalu přece znatelně se osvědčovalo. Bylo to ovšem také následkem útlaku, jejž Slováci od let dvacátých zvláště od Maďarů snášeti musili, a útlak ten mnohdy i v nenávist zuřivou propukl, o čemž i do veřejnosti podával Kollár zprávy. Praví o tom v kázaní r. 1824.: „Když se jedna řeč proti druhé tak postaví, že v jejich prostředku i samo náboženství do těsna přijde a mnoho trpěti musí, kde rozliční jazykové tak blízko jeden o druhý se trou, že odtud i zjevné závisti a nenávisti aneb i křivdy a útisky znikají, tehdy tu služebník náboženstva nejen svobodu, ale i povinnost má o této věci mluviti a poučiti těch, kteří k jeho svatému přináležejí společenstvu. Pakli ale tato věc a snad ještě i dále sahá, jestli nejen zevnitřně ale i vnitřně bratry jednoho náboženství aneb i jednoho jazyka do bludu uvede

a oslepí tak, že se za svůj vlastní jazyk, ve kterém se zrodili, hanbívají, ten po životě nejprvnější dar boží opovrhují a po cizích řečech tak bláznivě lnou, že hotovi jsou třeba i svému Bohu a náboženství nevěrnými se státi," tu viděl, že přiblížila se doba, kde musí na ochranu věřících veřejně vystoupiti.

Když Kollár opatřený nyní listem od superintendenta Lovicha do Pešti z lázní se vrátil, byl jeho byt na faře obsazen a on nucen hledati přístřeší ve Vodní ulici u paní Tupé. Když pak v následující neděli chtěl do chrámu Páně jíti, aby tu pobožnost svou vykonával, obdržel od stoličné vrchnosti písemný zákaz, jímž se mu veškerá činnost kazatelská zapovídala. Avšak vědom práva svého a hotov jsa více Boha poslechnouti než lidí, nebyl ochoten poslechnouti této zápovědi a odebral se do chrámu. Tu na ponuknutí faráře Kalchbrennera tehdejší kurátor sboru Samuel Liedemann zavřel dvéře chrámové. Kollár však se nezalekl, nýbrž vyslav k němu dva vážené muže pohrozil, že nebude-li otevřeno, dvéře dá vypáčiti. Teprvé nyní klíče byly vydány a služby boží odbývány. Vyslovil se kdysi Kollár o tom zcela veřejně: „Od toho času, co mne milostivé řízení Boží k Vám přivésti ráčilo, že jsem se Vás opuštěných ujímati začal a Vás v pořádek uvésti chtěl, od toho času již valily se na nás rozličné neřesti, ale tohoto minulého roku zdálo se, jakoby sám nepřítel církve Kristovy celé své peklo byl zbouřil i proti mně, i proti Vám i proti našemu sboru. Znáte Vy sami ty vády a hádky, ty různice a rozbroje, ty křivdy a žaloby, ty klevety a ouštěpky jedovatých jazyků; znáte ten zmatek, to běhání, to pohoršení, na které již sama nebesa hněvivým okem dolů hleděla. Lidé, kterýmž jsem já v celém životě mém nikdy

nic zlého neučinil, lidé, kteří mne ani neznali, a snad ani neviděli, obrátili všecky své šípy proti mně pro Vás, pro Vaši školu, pro Vaše služby Boží, pro Vaši řeč a národnost, tak že všecko, cokoli jen člověkovi milé a drahé býti musí, to hledali při mně poškvrniti a pošlapati; ubližovali mému zdraví, kousali mou poctivost, snažili se mé dobré jméno v podezření uvésti, očerňovali mne jako zrádce, jako nenávistníka jiných národův a řečí, ba dotkli se všetečnými prsty i mého náboženství.“

A nepřátelé nejen doma proti němu brojili, ale i vídeňskou vládu činili na něho pozornou. Uveřejněna byla totiž roku 1831. ve švýcarském jednom časopise následující zpráva: „Současný český básník jménem Kollár vydał dva svazky vlasteneckých básní pod názvem „Slávy“, zosobňuje jaksi slovanský rod a zbožňuje jej láskou a oddaností, jíž nechybí ani vášnivost ani síla. Obávaje se, aby snad osamotnělá snaha jeho krajanů nebyla marnou při dosažení samostatnosti, volá ke všem národům jednoho původu a zvláště se obrací k veliké ruské rodině severní s těmito slovy: Obrovská dcero slovanská, kdy spojíš všecky roztříštěné větve téhož kmene a kdy přivedeš do jedinkého veletoku rozdělené vlny téže krve? Nic by skutečně pro svobodu Evropy nebylo strašlivějšího, než toto veliké spojení národů slovanských. Může se z toho poznati nebezpečenství, které přede vším hrozí Německu, kdyby se Polsku od celé Evropy opuštěnému a dohnanému k největšímu zoufalství podařilo válku ve vnitru Ruska rozžehnouti, aneb vzbuditi pro sebe sympatie všech národností téhož kmene od Visly až k moři adriatickému, což dříve nebo později jistě se stane.“ Takové nepokryté podezřívání přinášely časopisy

některé již o něco dříve. Za takových okolností není se co diviti, že Kollár, jemuž v první řadě v Pešti šlo o to, aby zřídil tu sbor, který by mohl býti vzorem druhým církvím, nalézal se v krušném postavení; nejen Němci stáli proti němu, nýbrž hlavně Maďaři, kteří od nějakého času nepokrytě již vystupovali s úmysly, aby ostatní národy v Uhřích o národnost připravili. Kollár hájil jen právo sebeurčení národního oproti choutkám jiných. Jest přirozeno, že si byl vědom těch výhod, jež poskytuje známost o tom, že národ má na světě ještě příbuzné národy, a proto také rád o vlastnostech, rozloze a síle kmene slovanského vypravoval; i to věděl, že dokud národy tyto jeden o druhém něco více nebudou věděti, že marně bylo by nadíti se na vzájemnou pomoc jejich. Proto nejprve počal si dopisovati s některými muži v Rusku a to hlavně s Köppenem a poslal mu jakož i jiným darem svou „Slávy Dceru.“ Použil té příležitosti, aby seznámil se i s Kopitarem, slavistou ve Vídni žijícím. A právě z dopisu Kollárova jemu zaslaného dovídáme se o příhodě, která jistě Kollárovi byla dobrým naučením. Chtěl poslati do Petrohradu dva výtisky svého díla; jeden do akademie, druhý do cárské veřejné knihovny, i poslal je po jednom svém známém do ruského vyslanectva ve Vídni. Zde však knihy přijaty nebyly. Žádal tudíž Kopitara, aby na knihy se poptal a dodal: „Bylo by to skutečně smutné, kdyby velicí slovanští bratři o menší tak málo se starali.“

Roku 1825. nastala Kollárovi opět trpká doba. Členové sboru německého nikterak nechtěli svoliti, aby Kollár zaujal takové postavení jako německý farář. Tehda Šafařík ho těšil těmito slovy: „Váš nejistý, nerozhodnutý los mi velice k srdci jde. Čítav list Váš, ustavičné pomýšlení na Vás a o Vás

cele duši mou opanovalo. Což na národu našem věčná klatba leží? Totoliž má býti ovoce, tentoli konec čistého, svatého snažení našeho? — Na vyhoštění se Vaše z lůna národa našeho ani pomysliti nemohu bez ochromení a bolení srdce. Chraň Bůh, abyste to učiniti přinuceni byli. Hleďte se nám, příteli, na kterýkoli způsob zachovati. Což já počnu bez Vás! — Ústa má lidu našemu mlčeti, péro bude ležeti. O Pešti, dle listu Vašeho pochybuji, aby ta věc kdy do pořádku přišla, abyste tam kdy žádaného pokoje nalezli. Ale však já tak smýšlím, že Pešť, byť i pro nás ztracena byla, není svět slovenský, že Vy jiné a svaté povinnosti k národu našemu máte, kterým i jinde dosti učiniti můžete. Cinkota není Pešti daleká, církev snad zřízenější a pokojnější nežli Pešťanská; tu byste i úřadu i sobě i literatuře ku prospěchu, snad spokojeněji než v Pešti, žíti mohli.“ A prorocká slova Šafaříkova se vyplnila, neboť i další pobyt Kollárův v Pešti byl pln hořkosti. Proto přece Kollár neochaboval a při svých starostech sestavil Čítanku čili knihu k čítání ve školách slovenských, která vydána byla roku 1825. a roku následujícího nákladem slovenské církve Slabikář pro dítky s přídavkem latinských článků k čítání.

Když neshody ve sboru trvaly stále, pomýšleli Slováci, aby se od ostatní evangelické církve docela oddělili. Vypracováno zvláštní promemoria a Kollár s jinými odebrali se v létě do Vídně, aby tam stesky svoje přednesli. Jak dlouho zde pobyl, nevíme říci, ale tolik jest jisto, že za jeho nepřítomnosti počínali sobě odpůrci jakoby spravedlivých žádostí ani nebylo. Namáhání a nejistota a rozličné nepříjemnosti působily na Kollára tak, že ke konci roku 1825. opět bývalou nemocí byl zastižen. Již z počátku následujícího roku pozdravil

se sice, ale nemohl tuším, zabývati se ničím, co by ho rozčilovalo, a přece jakýsi případ se stal, proti kterému se mělo vystoupiti. Žádal tudíž Šafaříka, aby něco sepsal; ale ten mu odpověděl: „Co mne se týče, lituji, že Vaší žádosti dosti učiniti nemohu. Já zajisté nejsem schopný něco statečného v tomto ohledu sepsati. Z druhé strany myslím, že dosti bude, jestli celý tento případ p. superintendentovi oznámíte. Obávám se, aby hádka a rozepře ve zjevný boj mezi námi a Maďary nevypukla. Spolehejme se na naši dobrou věc a na Boha, pak bude všecko. Pracujme raději po tichu mezi svými; snažme se získati svých, obživiti. Já alespoň přesvědčen jsem, že všecka ta usilování Maďarův i veřejná na sněmě v nivec přijdou a ničeho nedovedou.“ Aby na zdraví se posilnil, Kollár odebral se na léto do krajiny na jezeru Blatenském, odkudž pak přes Vídeň a Prešpurk zase vrátil se do Pešti. Jeho snaha tak dalece měla příznivý výsledek, že od císaře jmenován byl císařský rada Antonín Radvánský, aby spor mezi oběma sbory skoncoval, který ovšem poněkud otálel, domnívaje se podle přísloví, že čas raní, čas hojí. Zatím napnuli Slováci své síly a zjednali si dobrovolnými dary tolik peněz, že mohli jak školu, tak faráře svého vydržovati. Mezi zvláštní podporovatele náležela paní Žofie Hvízdáková, sestra přítele Kollárova a Šafaříkova jménem Slavkovského, která po své smrti odkázala obnos 10.000 zl. k účelům církve slovenské.

V této době ponořil se Kollár do studia dějepisného a mluvnického. V onom pracuje, skládal zároveň znělky čtvrtého a pátého zpěvu „Slávy Dcery,“ které dle jeho názoru podobati se měly Dantovu Nebi a Peklu, a proto poučoval se sám o zásluhách mužů, jež zamýšlel zvěčniti aneb i pře-

myšlel o pohromách, které škůdcové někteří na národ slovanský přivedli. V obou pak případech rád sděloval myšlénky a poznatky hlavně Šafaříkovi, s ním se radě o věcech týkajících se literatury československé. Již před několika lety projevil své myšlénky o libozvučnosti řeči české a jich přidržel se celkem také ve své Čítance, takže proto ona v Čechách tak se nezalíbila, jak by právě vyžadovala toho obětavost, s kterou na ní pracoval a ji vydal. I také odjinud zaslechnul Kollár stesky na slovacismy, které právě obě nářečí měly blíže spojiti a češtinu učiniti lahodnější. To celkem i uznal Šafařík, jenž žehral, že Čechové nechtějí přiznati některé drsnosti v řeči, které se tu skutečně naskytují a také vytýkal jim nesprávný jazyk, jaký se objevoval v některých časopisech. Jen správnost jazyková v Historii české literatury Jungmannově se mu zalíbila. Ale jinak s Kollárem nesouhlasil a dne 1. března 1826. píše mu o novotaření v řeči, upozorňuje ho na některé slabé stránky, jež mohou z toho povstati. Zvláště se to týkalo mluvnice Herkelovy, která měla tehdy býti vydána, a vybízel Kollára, aby se snažil buď sám nebo skrze přítele Hamuljaka, aby Herkel od všech titěrností upustil. I dal mu naučení pravě: „Buďte přesvědčen, že jestli národnosti pomoci chceme, dolů k národu a řeči jak jest, ne k aetheru a jeho hloubem pohlédati máme.“ Aby však přítrž všemu učiněna byla, vyzval o něco později Kollára, aby sám o mluvnici se pokusil, svou srdečnou radu mu při tom slibuje. „Tato polovičatost, toto motání a kolotání nepovede nás nikam, ba zmaří úsilnost naši, přivede všechno v pochybnost. Grammatika ta měla by býti pouze theoretická, krátká, formulář deklinací a konjugací, nic více, s pravidly dobropísemnosti a některými nemnohými poznamenáními

o syntaxi; populárná pro učitele ve školách, kazatele i katolické; krátka, nejvíc 8 archův, aby zpolydarma prodávána býti mohla.“ Skoro ho zapřísahal, aby to vykonal nyní, neboť právě byl čas reformy na Slovensku a v Čechách, kde také se všecko hýbalo a nic stálého ještě nebylo; předvídal to, ustálí-li se jednou jazyk v Čechách a nabude-li rozdělení mezi katolickými Slováky podoby stálejší, že potom po všech žádostech bude veta. Že mu pak věc příliš na srdci ležela, ještě ke konci toho roku nabádal Kollára, aby v práci se dal; však tento pohříchu jinými věcmi zaneprázdněn jsa nemohl tím se zabývati a v nedlouhé době potom splnilo se, čeho Šafařík se obával, k nenahraditelné škodě obou ratolestí jednoho kmene. Již jméno Kollárovo mohlo býti zárukou, že mluvnice jím sepsaná bude míti mnoho váhy, třebas i pokus jeho nebyl nejdokonalejším. Neboť v té době byla sláva jeho nejen v Čechách a na Slovensku založena, ale roznášela se i po cizích krajinách. Angličan Bowring zanášeje se po příkladu paní Jakobové, známé pod přijatým jménem Talvy, překladem národních písní českých, přeložil také několik znělek Kollárových do anglického jazyka a v Praze zase překládal Josef Wenzig, mladý básník německý, který později zcela oddal se národu českému, jeho básně, které byly asi po roce vydány. Ke konci roku 1826. obdržel Kollár zase po delším čase dopis od Palackého, ve kterém mu sděluje, že bude vydávati nákladem výboru musea českého časopis vědecký a žádal, aby ho plodinami výborného ducha svého podporoval. „Dejte,“ praví, „cokoli se Vám zdáti bude, buď veršem nebo prosou, zvláště co by vzdělané čtenáře příjemně pobaviti mohlo, k novotám většímu dílu čtenářstva nesrozumitedlným se příliš neuchylujíce.“

Přitom žádal, aby podnik jeho krajanům ohlásil. Protože pak Kollár tehdy měl hotová dvě pojednání, jedno o jménu Slovan, druhé o jménu Maďar, odeslal mu ihned první z nich. Druhé psané jazykem německým, vydal r. 1827. pod názvem „Ableitung und Erklärung des National-Namens Magyar“ a připsal je šlechetnému příteli a ochranci svému svob. pánovi Alex. Pronayovi.

Jungmannovi se pojednání Kollárovo zalíbilo. Avšak nemilé bylo překvapení, když Palacký dne 10. ledna 1827. pojednání Kollárovi nazpět poslal, vymlouvaje se, že nemohl dáti je do časopisu, protože obdržel i od Dobrovského pojednání stejného znění, které však od výkladu Kollárova docela se různilo. To ho poněkud rozhněvalo, že Palackému ihned dopsal list ne příliš lichotivý, na nějž mu opět on takto odpověděl: „Nenadál jsem se, žeby první a jediný cit Váš při obdržení časopisů našich byl hněv a prchlost nad počínáním mým, kteréž ve vší upřímnosti vždy k dobrému směřovalo. Jmenujete mne ne pravým redaktorem ale stranobijcem. Jáť se arci k té straně hlásím, která věrně a neošemetně o prospěch literatury naší a dobré národu našeho vůbec stojí, a oddav se jí tělem a duší, nasadil jsem nejen mnohé pohodlí ale i celé štěstí mého života ochotně a bez lítosti, ač jsem se tím, co mi nastává, nikdy netajil. I nyní sloužím cele vlasti a národu, bez naděje té odměny, aspoň v zevnitřních okolnostech, kterou jsem očekávati směl, kdybych jiný způsob života byl vyvolil ... Vy Jste mne ve dvojí věci naprosto odsoudili, mne dříve neslyševše, aspoň ne dostatečně. Mně se již tedy nehodí omlouvati sebe, anobrž již s tím, jak praví, jsem pozdě přišel. Ale počet z toho, co činím, každému vydati vždy hotov jsem, tím více tedy Vám, do jehožto přá-

telství jsem já nemalou naději měl.“ Psaní, ve kterém důvody proti pojednání jeho provedl, tehdy Palacký zapomenul odeslati a Kollár neznaje pravých příčin, stěžoval si na počínání Palackého u Šafaříka jakož i u Jungmanna. Tento ovšem ho o poměru Palackého poučil a i sám se svěřil, že ani s ním jinak nejednal, i dal Kollárovi radu, aby stať svou poslal do časopisu Kroku, kde bude vytištěna. Teprve když mysli se utišily a Palacký zatím na někam založený svůj dopis připadl, napsal mu dne 24. dubna list ještě jiný, ve kterém ho žádá za prominutí a připojuje: „Příliš malicherné jsou tyto věci, než abychom pro ně na povinnosti své k národu a k literatuře naší vůbec zapomenouti měli.“ A Kollár, ačkoliv se zařekl, že více žádných příspěvků Palackému nepošle, uvážil dobře jeho smířlivá a vlastenecká slova a jak již byl, že hněv ho snadno napadal a opouštěl, poslal starému příteli několik nových znělek a obnovil přátelství s bývalým svým soudruhem.

Zatím připraven druhý svazek Písní světských do tisku a v Pešti r. 1827. vytištěn, při čemž ovšem hlavní a obtížnější práce, pořádání a korrektura připadla Kollárovi. Jemu bylo se postarati o to, aby kniha na určitá místa byla odeslána; neboť tehdy knihkupecký obchod tak málo byl rozvinut, že již sám Šafařík na to pomýšlel, aby v Pešti nějaké slovenské knihkupectví bylo založeno a na vydávání knih zřídila se zvláštní matice slovenská, po příkladě matice srbské v Novém Sadě. Kollár obrátil se v té věci na Šafaříka a dopsal do Prahy Jungmannovi, který mu odpověděl dne 3. ledna 1828.: „Z vydání písní celé Slovanstvo Vám díky vzdáti povinno. Jsou to ušlechtilá kvítka polní v každém štěpném sadu krásně státi mohoucí, a Vaše pilnost a důvtip je

srozumitelné a působivé na každý cit učinil.“ A sotva uzřely Písně světlo Boží, již spěchal ke třetímu dílu, od čehož jej Šafařík zdržoval, aby tím času netratil, protože má větší práce ještě vykonati.

Skutečně na něčem pracoval, nebo dne 1. října se ho Šafařík dotazuje: „Jak dalece jste Vy s Vaším dílem — věděti žádostiv jsem. Snad by nebylo od věci, kdybychom nějak obapolně ze svých zásob, a dříve tisku, kořisťovali. Pročež Vás prosím, račte mi, pokud stačíte, něco zřejměji a jasněji o tom psáti. Co bude ta práce vlastně obsahovat?“ Ale po některém času obmezil žádost, aby původnost jednomu i druhému zachována byla, aby toliko některé otázky a pochybnosti sdělovali a dojdou-li ke stejnému výsledku, že pro oba bude dobře. Byl to Jmenoslov čili slovník osobných jmen, jaký dříve vydal Jan Pačič, který však r. 1828. rozmnožený od Kollára na světlo vyšel. Účel jeho vytknul v předmluvě; aby totiž hodil paprsky do tmavých živlů starodávného života předků, ukázal sklad, ohebnost a bohatost naší řeči a posléz dal i rodičům příležitost, aby volili jména národní a tím cit národnosti oživovali. Kollár dále pokračoval ve studiích starožitnických, sestavoval nějaký topografický slovník. Mimo jiné ho Šafařík pobídnul k tomu, aby zhotovil i slovník mythologický na základě starých spisovatelů a porovnav je s významy slovanskými; i tu nabízel mu své společenství. Ještě jinou práci pro Kollára určil, totiž spis o starožitnostech slovenských. Přitom neopomenul Kollára upozorniti na chybné užívání jména slavenský místo slovenský, jak před tím zavrhoval jméno slovácký, které ve spisech v Praze vycházejících zhusta se vyskytovalo. Praví: „Aspoň historicky dokázáno býti nemůže, že by se naši Slováci kdy Slaváky byli nazývali. Naopak máme

důkazy i v nově nalezených pamětných rukopisech, že už za časů Cyrilla a Methoděje Slováky sluli jako dnes.“ Také již napřed se těšil na jeho pojednání o jménu Čech a o Slovanech, které Kollár chtěl doplniti.

Avšak z klidné své práce vyrušen byl Kollár roku 1828. novým ano zdvojnásobeným nepřátelstvím, neboť snaha odpůrců šla po tom, aby slovenská církev docela vyloučena byla z církve evangelické a aby odepřena jí byla veškerá podpora, ano i peníze, které s obtížemi na školu a na duchovní správu Slováci sebrali, aby jim byly odňaty. Ba i to Kollárovi se přihodilo, že musil opustiti obydlí a býti ho prázden. A moc nepřátel byla tak veliká, že již o tom přemýšlel, nemá-li jim snad přece ustoupiti a vyhledati sobě opatření své jinde a tak zanechati sotva svolané stádo osudu svému. V pravdě se mu veškerý stav věcí znechutil, že se pronesl přímo: „Naše schůzky, sbory a sněmy pečovaly předtím o květ víry a rozšíření pobožnosti; nyní jen řeč a řeč a opět jen řeč jsou jejich ustavičné předměty a křiky; naše školy předtím byly štěpnice víry; nyní učitelé více chvátají po dosažení chvály a odměny za učení řeči. Tím se církev proměnila na služku řeči, chrám, oltář a evangelium na mluvnice řeči, kazatelé víry na kazitele mateřčiny . . . Známť dobře, že tito násilníci sebe a jiných tím potěšují, že prý to tak jen za jedno neb dvě pokolení trvati bude, dokud se prý všecko v jeden národ a jazyk nesleje: potom že zase všecko se nahradí. Já ale na to říkám: nechať raději celá tato naše časná vlast a všecky vlastenské řeči zahynou, aby i jen jedinká nesmrtelná duše zahynouti a její spasení do nebezpečenství přijíti mělo.“ Šafařík, jakoby předvídal, že Kollárovi nastanou potyčky s Maďary,

již dříve napomenul ho k opatrnosti a sdělil mu o vyšetřování, které v Novém Sadě na nějaké udání zavedlo se proti Matici srbské a měl za to, že strhne se něco podobného i v Pešti, kde čím dále tím více nabývala půdy nová a bezohledná politika hraběte Szechenyia. A co podle jeho mínění Turci páchali, toho schopni byli i Maďaři. Když tedy snesla se nová bouře, těšil ho: „Vy, příteli, Jste splnili povinnosti, kterými jste církvi Vaší slovenské obvázáni byli, dokonale a vrchovatě, s nasazením na to zdraví svého. Že tento bohulibý běh oučinnosti Vaší zlostí lidskou přetržen, to není vina Vaše ani Vašich posluchačův. Nuže tedy mějte na mysli povinnosti, kterými národu svému vůbec obvázán Jste! — Pešť není celé Slovanstvo. Chvalné tedy předsevzetí Vaše, hledati jinde outočiště a přístavu, místa činnosti. Na otázku Vaši, kam a kterou cestou by se podati, nyní sotva dostatečně odpověditi mohu. Ani já v Rusku žádné známosti nemám, kromě Koeppena; dobře soudíte, že v Čechách není co hledati a počíti. Tam je bída bez konce!“ Radil mu, aby se také na Kopitara obrátil, který v této věci bude přístupnějším a snad alespoň těšiti bude, že Slováci u císaře zvítězí. Brzy potom opět mu dává radu, že by snad v Karlovcích u biskupa Mušického mohl hledati nějakého opatření, ač ovšem nezdál se biskup býti osobou vhodnou; ale i to zdálo se mu pro tentokrát býti marno, protože protestanté z Chorvatska byli i zákonem vyloučeni. Leda tolik by na něm se mohlo dosáhnouti, že by Kollárovi poskytnul pomoci na cestu do Chorvatska a Dalmacie. Potom i k tomu radil, aby se Slováci přímo obrátili k císaři, aby ve své spravedlivé věci nezameškali i tento poslední krok. Na žádný způsob mu neradil do Čech, ale spíše

na Polsko ukázal, ač dobře věděl, odejde-li jinam, že literatura slovenská v Uhřích s ním usne na věky.

Také Jungmanna dojala zpráva Kollárova velmi bolestně a vyptával se u evangelického kazatele v Praze, zdali by nemohl Kollár nalézti nějaké místo v Čechách; ale dílem fary nebyly dostatečně opatřeny a krom toho právě žádná uprázdněna nebyla aniž k tomu se schylovalo, potom také nechtěl, aby snad z milosti katolického faráře měl býti živ. Za domácího učitele pak aby šel, k tomu dokonce mu raditi nechtěl a proto nad ním povzdechl: „Běda! třikrát běda! Nejlepší československý básník musí chleba a živnosti hledati! Avšak muži výborný! psali Jste mi jedenkrát, abychom nesmějíce co chceme, chtěli, co smíme. Dovolte, ať to na Vás nyní obrátím. Zapřete se poněkud a neustupujte zlobě. Ustoupíte-li, tím samým úsilí Vaše zmařeno jest, setrváte-li, zachováte ovoce jeho aspoň z polovice a přijde čas, že příznivější stanou se okolnosti. Nad to, nemůžete-li působiti v Pešti, máte mnoho evangelických církví mezi Slováky, snadněji Vám působiti tam, kdež mezi svojimi Jste, než jinde, kde mezi cizinci a přidám otevřeně mezi nepřátely sborů evangelických.“ Ovšem byl by Jungmann býval povděčen tomu, kdyby mohl s ním působiti Kollár v jedné zemi nebo dokonce v jednom městě, jsa tou nadějí nesen, že by mohli k jednotě literatury československé mnoho přispěti.

Zatím vyšel spis Bowringův a bylo tu nové nebezpečenství, že strhne se nová vřava proti Kollárovi právě v čas, kdy ve Vídni rozhodovati se mělo o záležitosti Kollárově a evangelické obce. Proto nebyla opatrnost Čelakovského zbytečnou,

když vybíral znělky, jež do sbírky Bowringovy přijíti měly, ale náhodou vybral pak Bowring sám takové, které po jeho soudu plály jako oheň. Proto obával se Šafařík pravě, že Bowring tlachal o věcech, o nichž mlčeti měl.

Když koncem roku mysl Kollárova poněkud se utišila, naléhal Šafařík na něho, aby Rozpravy své dal tisknouti a nabídl se mu, že prostředky k tomu vhodné nalezne. Již v srpnu r. 1828. vydal „Jmenoslov.“

Roku pak 1830. překvapil zase všecky spisem: „Rozpravy o jménech, počátkách a starožitnostech národa slávského.“ O něm vyslovil se Jungmann: „Vaše obrovské dílo zůstane, nechť o něm soudí kdo co chce, vždycky přepamátná a hluboká studnice, z které všickni vážiti budeme. Mně přichází jako čarodějný palác, který státi vidím, o němž ještě jistotně nevím, zdaž v jeho stkvělých světnicích bezpečně odpočívati mohu, ale naději se, že čím déle se v nich procházeti budu, tím pevnější je býti shledám, třebas se mi zprvu nepevné tam zde býti viděly; byť i tak bylo, to pěkné, drahé nářadí v nich nejsou kouzla, jest to ryzí, čisté zlato ze všech světa dolů pracně dobyto a shledáno. Již za to nesmrtedlné díky jste zasloužili . . . Bůh požehnej síly Vaše, ušlechtilý muži, pravá ozdobo Slávie, muži srdce mého, kterýž padni co padni k Slovenstvu věrně stojíte, ač by i Vám jistě vejnosněji bylo psáti těm, kdo víc platí. Ne! ne! toho Vy neučiníte, toho já také neučiním a dá Bůh dotrvám věren pravidlu svému.“ Hned tehdy oznámil Kollár do Prahy, že zamýšlí vydati kázání svá tiskem. Pokusil se sice a vydal již roku 1822. svá kázaní o národu slovenském, avšak ona nenalezla v Čechách mnoho odbytu, jsouce proti

mysli některým pravověrcům. Tentokrát však stal se ve smýšlení obrat a čeští bohoslovci si je napřed dosti četně objednávali. To ho tím spíše pobídlo, že roku 1832. je vydal pod názvem „Nedělní, sváteční a příležitostní kázně a řeči.“ Jsou pak nejen krásným pomníkem jeho kazatelské činnosti, nýbrž představují nám Kollára v celém jeho nadšeném snažení o obrození evangelického sboru peštského a celé větve slovenské. Nebylo neděle, aby nepobádal lidu k mravnému životu, aby krajany neupozorňoval na povinnosti, které jako příslušníci kmene slovenského mají k rodu svému a mateřské řeči.

Zatím nalezla Slávy Dcera ocenění v Časopisu musejním; učinilť tak Čelakovský, jak Kollárovi o tom psal Jungmann dne 30. prosince roku 1830. Úsudek jeho byl znamenitý a končil: „Nechať tedy, jak zasluhuje, zůstává Kollár po všecky časy miláčkem národa našeho — i zůstaneť, dokud české, dokud slovanské mluvy bude trvání, anobrž dokud cit a smysl pro krásu nevymizí na světě.“ Již tehdy připravoval Kollár vydání nové, jež vyšlo pak skutečně roku 1832. se stejným názvem „Slávy Dcera;“ o něco později vyšel „Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy Dceře. Dříve než ještě do Prahy básně se dostaly, roznášeno o nich, že prý censurou potlačeny byly, a dne 1. dubna píše Jungmann: „Bohužel, tak-li jest. Nemohu Vám vypsati, kterak mne ta věc, jež jest věc celé literatury naší, rmoutí a kterak se bojím, aby nové vydání těch básní překážky nenalezlo.“ Avšak obava se nevyplnila a tak nové vydání dostalo se do Prahy.

Vydání toto obsahovalo jako předešlé Předzpěv a tři zpěvy, ale byly k nim přidány dva zpěvy

nové, totiž čtvrtý a pátý, obsahující slovanské nebe a peklo. Proti předešlému měla řeč jeho podobu novou, neboť Kollár podle názorů svých o libozvučnosti některé změny ve výslovnosti učinil, že mu proto Jungmann dne 1. září poslal napomenutí: „Druhá rovně snad dětinská prosba byla by, abyste byli nechali čistý pouhý dialekt československý, jakým byl v druhém vydání. Jsou toho mnohé příčiny, o nichž lépe oustně pan prof. Presl promluví. Bojíme se roztržek, ano se rádi mladíci Vámi zaštitují, když třeba své novoty nepotřebné na světlo uvodí a plodí to neslýchaný odpor u našinců. Než i to mi odpusťte a pokračujte po cestě, kterou Váš lepší genius Vám ukazuje.“ Byloť se totiž obávati, že i na Moravě, kde duch národní teprve se probouzeti počal, budou hleděti zavésti nářečí hanácké za řeč spisovnou.

Pochvaly dobyl si Kollár Slávy Dcerou i soukromé i veřejné, ale nalezla i některé, kteří ji kárali a zase bránili. Avšak to ceny jí neubíralo a Palacký výslovně psal Kollárovi, že to vydání v aesthetickém ohledu mnohem výše cení než předešlá. „Tak i o tom jeden hlas jest, že spis ten jest poklad národnosti naší ve vyšším smyslu, rukovět milovníku národu svého, s kterou ve dne ani v noci loučiti se nesluší.“ A za pochvalou touto nezůstaly ani všeobecné účinky na celý národ československý, který básní touto k novému a nadějnému životu byl nabádán.

Ve Slávy Dceři postesknul sobě Kollár:

Od cizinců nad to dlouhověkou
křivdu snáším v srdci zmužilém,
i jáť jsem Hus, jen s tím rozdílem,
že mne Němci již let deset pekou.

Přiblížil se okamžik, kdy spory posléz skoncovány býti měly. V březnu roku 1831. zemřel

farář Kalchbrenner, překážka všeho dorozumění. Potom dne 7. února roku 1833. bylo poručeno panu Radvanskému z nejvyššího nařízení, aby v dobrotě spory mezi oběma stranami vyrovnal a zároveň přiznal Kollárovi všecka práva, která mu dříve odpírána byla. Avšak odpůrcové ani tu poddati se nechtěli. Ačkoli Radvanský přišel už na počátku září roku 1834. a hleděl prosbami i pohrůžkami je učiniti poddajnějšími, poštěstilo se teprve dne 13. září vlídným slovům Ladislava Lisovenyho, sekretáře generálního konventu, usmířiti odpůrce tak, že s pláčem ruce si podali, slibujíce zapomenouti, co se mezi nimi sběhlo. Zvolen tudíž výbor, který spracovati měl návrh o smír. Dne následujícího pak v novém shromáždění přečtena smlouva, jejíž hlavní zásady byly následující: Bylo ustanoveno, aby jednota obce evangelické zachována byla, ale aby ustanoveni byli tři řádní kazatelé se stejnými právy, s 800 zl. ročního platu a deputátním dřívím; měli býti svobodně voleni od svého sboru a střídati se každý rok v úřadu farářském. Každý sbor obdržeti měl své jmění, které odtud spravováno bylo samostatně, toliko úroky z něho odváděly se do společné pokladny, z níž také společné potřeby byly uhražovány. I škola byla společnou, její nadační peníze o sobě spravovány a jen k účelu školskému mělo jich býti upotřebeno. Avšak slovenská škola podrobena společné školské správě a inspektoru; že však učitel její byl hlavně kantorem, byl placen ze jmění církevního. Kollárovi pak dostalo se toho zadostučinění, že volba jeho před dvanácti lety vykonaná, byla nyní konečně uznána a on za řádného kazatele byl potvrzen. Pro správu sboru ustanoven místodohlížitel a místokurator. Když dne 19. září 1834. v generálním konventu všecky podmínky

shody byly podepsány, vyslána deputace ke Kollárovi, aby ho pozvala do konventu, kde měl zaujmouti místo jeho hodnosti náležející. Když přišel Kollár do shromáždění, povstal stařičký Lesenyi a louče se s konventem žádal všecky za odpuštění. Při tom i Kollár mu podal svou ruku na smířenou.

VII.

Kollár a Mína v Pešti.

Dosáhl tudíž Kollár svého cíle a měl nyní postavení zajištěné, ačkoliv ne zcela bezstarostné. A za doby, když poklidem duch jeho pookřál, přišla náhle zpráva, že jeho „Mína“ vstala z mrtvých a že žije.

Bedřiška Schmidtová domnívajíc se, že smrt rozdělila ji od Kollára, odevzdala se do osudu svého a zasnoubila se po roce 1824. s nějakým doktorem z Buttstädtu u Výmar; známost tato trvala osm nebo devět let. Zatím provdaly se její sestry; Filipina Luisa vzala si nějakého Weise, zlatníka a později dvorního kostelníka ve Výmarech, Karolina provdala se za Rejmanna, osobního lékaře velkovévodkyně, a Amalie stala se chotí professora Kunze. Bedřiška častěji pobývala u svých sester, někdy u bratra svého Edvarda, jenž byl kupcem v Saské Kamenici, a často v Lobdě u rodiny kupce Geisslera, která s rodinou Schmidtovou byla spřátelena. Matka její zemřela dne 17. července r. 1831. ve Wenigenjeně u Jeny, kde od některého času bydlila. Netrvalo dlouho potom a Bedřiška rozešla se se svým ženichem, který ji ostatně příliš nemiloval. Aby na příhodu tuto zapomenula, odebrala se ke svému bratru Edvardovi, jemuž chtěla hospodářství vésti; ale přibyvši sem, dově-

děla se, že se právě zasnoubil. I vrátila se tudíž do Lobdy ke Geisslerovům.

Roku 1834. ženil se v Jeně Ludvík Blázy, theolog a krajan Kollárův, jenž zde před tím studoval. Rozmlouvaje s hosty o všeličems, počal mluviti i o Uhrách, a když slovo to uslyšela jeho sousedka, přiznala se, že i ona kdysi tam měla se provdati. Na další otázku odpověděla, že za Jana Kollára, který před několika lety zemřel. Tu ji Blázy teprve vyvedl z jejího bludu pravě, že Kollár jest živ a farářem v Pešti. Když pak na zpáteční cestě zastavil se v Pešti, vypravoval celou příhodu důvěrnému příteli Kollárovu; tento nemeškaje pospíšil k bytu Kollárovu a ačkoliv noc byla a Kollár již spal, zatloukl na okno a divícímu se Kollárovi volal, že Mína žije. Nyní ovšem Kollár ze svého sna dokonce se probudil a dověděl se, čeho nikdy se nenadál. Nemeškaje potom a vyptav se, obrátil se dopisem na kupce Geisslera, dotazuje se se ho, zdali Bedřiška na něho ještě se pamatuje a zda by ho nechtěla následovati do vzdálené krajiny. A když přišla odpověď příznivá, připravoval se na cestu do Jeny. Ubíraje se přes Prahu, neopomenul navštíviti Jungmanna a své druhé přátely, jako v Jeně vyhledal prof. Ludena, jenž ho vlídně přivítal. Dne 25. září 1835. slavena svatba ve Výmarech, ke kterémužto jeho dni neopomenuli přátelé poslati mu své přání v podobě básní. Bylť slíbil, že i zpáteční cestu konati bude přes Prahu, ale obrátil se domů jinou stranou, a to přes Bamberk a Mnichov. V Praze ovšem na něho se těšili, jak píše dne 26. dubna 1836. Jungmann: „My žádostivě očekávali Vás a drahou Vaši Mínu a bylo nám líto, že Jste jinou cestu zvolili, v čemž listiny ony Vás vymluvily. Prosíme tedy, byste Jí jak ode mne ruky políbení, tak srdečné

pocelování od mých domácích oznámiti ráčili.“ Když navrátil se opět ke své slovenské církevní obci, hned na prvním kázaní svém promluvil: „Dávná, přes 15 let nemilosrdnými překážkami přetržená známost a láska vedla mne do těch krajův a měst. Cesta moje byla nejen krásná a příjemná proto, že jsem s láskou i zvědavost v životě, libost v umách a rozkoš v přírodě spojil; ale i z rozličných ohledův památná a poučná proto, že jsem ji nyní po druhýkrát i se zralejším už věkem a rozsudkem konal i nové před tím nevídané strany a města navštívil. Cestu jsem konal po té zemi, na které někdy mé mládenecké srdce první nevinnou lásku cítilo a duch můj samostatně mysliti počal; putoval jsem po té půdě, po které někdy nohy Luthera, Melanchtona a jiných napravitelův křesťanské církve kráčely; navštívil jsem ty chrámy, ve kterých se hlasy nejslavnějších kazatelů a řečníkův evangelických ozývaly; cestoval jsem v tom kraji, ze kterého naši mladí kazatelé evangeličtí světlo do vlasti naší přinášejí a kterému i my nejen za naši víru ale i za naši vzdělanost děkovati máme.“ A vykládal při tom dále o osvícenosti a vzdělanosti, o snášelivosti a spravedlnosti, o šetření práv člověčenstva a vyzdvižení otroctva, o smutných zbořeninách a zpotvořených pozůstatcích našeho národu a posléze dodal: „Pohled tento na onu krajinu má sloužiti ale i ku výstraze jak nám, tak jiným. Nám, abychom sobě naši národnost a řeč vysoce vážili, jí pevně se přidrželi a žádným násilníkům ji sobě z rukou a ze života vytrhnouti nedali, jináče i nás potká ten smutný osud, že jako odnárodnělá cizoložňata sousedům za povrhel, potomkům za předmět lítosti, sobě samým za oběť hanby sloužiti budeme. Vy pak kazitelé národův a proměňovatelé jazykův! učte se zde ctíti

radu božské moudrosti a poznávati blud vašich skutkův; cißte a vizte tu, že co Bůh národům udělil, to zlobiví aneb zaslepení lidé sice zprzniti a pomíchati, ale za mnohá století přece odníti a zničiti nemohli. Každý z těchto zpotvořencův jest živým sloupem potupy a kletby pro ty, kteří je do tohoto stavu uvrhli."

Povzbuzení toto nebylo učiněno nadarmo, nebo již od roku 1830. počali Maďaři zaváděti maďarský jazyk nejen na sněmu, odkud latinu vypudili, ale osobovali sobě moc v té příčině i v samosprávných sborech, při čemž jim nápomocen byl i hrabě Karel Zay, který se po smrti Pronayově stal vrchním kuratorem protestantským. Ten v tom způsobu působil na evangelické konventy a vyslovil zřejmě, že maďarismus s protestantismem má jíti jednou cestou. Proto nastalo hnutí obecné po Uhersku a ježto Kollár považován tu za hlavu celého národního probuzení, také síly slovenské shromážďoval, nastati mohl v krátce nový spor mezi ním a vládnoucími kruhy.

Po nějakou chvíli ovšem popřáno Kollárovi klidu, jejž mohl vynaložiti k pracem vlastním. Již roku 1834. vydal první díl Národních zpěvánkův čili písní světských Slovákův v Uhřích, do kterého pojal nejen písně dříve vydané, ale i sbírky, jichž mu přátelé jeho hojně zapůjčovali. Roku následujícího pak (1835.) následoval díl druhý, ještě objemnější, k němuž připojil pojednání o písních slovenských a tak upozornil na bohatství národního ducha a před celým světem tvůrčí sílu národa odkryl. Avšak napsal i jiné důležité pojednání, které r. 1836. v časopise Hronce vytištěno bylo a r. 1837. vydáno od něho i v německém jazyku. Byl to spis „o literní vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského

národu.“ Kollár myšlénku tuto prováděl i prakticky a seznamoval se se všemi vynikajícími spisovateli všech kmenů slovanských. Již roku 1824. seznámil se s Kopitarem, a něco později s Vukem Karadžičem a jinými Jihoslovany, kteří na svých cestách vždy nalézali u Kollára v Pešti přátelského útulku. Dne 26. máje roku 1827. odporučil mu z Prahy Jungmann Poláka professora Kuchařského, jenž po Slovanstvu cestoval, aby se naučil nářečím slovanským, a tehdy právě po několik měsíců češtinou se zanášel. Proto byla záhy jeho známost velmi bohatá a nalézáme v jeho pozůstalosti dopisy od Rosciševského, Maciejovského, Bandtkeho, Žegoty Paulyho, Chodakovského a jiných, nechtějíce vzpomínati ani na krajany jeho slovenské, s nimiž si hojně dopisoval. Neboť právě toto dopisování vyplňovalo místo rozličných pomůcek, jimiž národní literatura se podporuje. Při sepsání spisku toho měl však i na zřeteli, aby odvrátil podezření, jejž nepřátelé národů slovanských ve vzájemnosti spatřovali a chtěl jejich obavy i na pravou míru uvésti. Aby však spis žádoucího měl účinku, i o to pečoval, aby druzí Slované s myšlénkami jeho v této příčině se seznámili a staral se o to, aby jak v Chorvátsku, tak také v Polsku a v Rusku v národní řeči bylo uveřejněno.

Zase pak roku 1838. připravoval nový spis, který také budoucího léta vyšel pod názvem: S l á v a b o h y n ě a původ jména Slávův čili Slavjanů, v listech k velectěnému příteli P. J. Šafaříkovi. Vypsal opět veřejnou prenumeraci, o kteréžto věci se Jungmann vyslovil: „Posud málo předplatitelů se sebralo, u nás literatura jest chudá, kniha za 2 zl. ve stříbře náleží mezi drahé a obsah etymologicko-polemický odstrašuje mnohé; potom nářečí Vámi v rozpravách vyvolené mezi

slovenským a českým se váhající našincům se zprotivuje svou neobyčejností.“ Tutéž výčitku ohledně jazyka učinil mu i předtím, káraje ho: „Vy Jste opustili dráhu dochované nám v bouřích časových písemné řeči a tím Jste zviklali slabé hlavy na všech stranách. Z toho pošel zmatek, jehož jen Vy opět s rozvití Jste. Pište, jak psal Komenský a slovenští protestanti lepší a pohrnou se opět za Vámi. Tím kázaním, které jsem onehdy spatřil,*) stavěti počali Jste čínskou zeď mezi Čechy a Slováky. V tom já vidím konečnou již záhubu obojí literatury, alespoň škodu nenahraditelnou.“ Napomenutí toto vzal si Kollár skutečně k srdci a napravil zase svým rozhodným vystoupením, co kdysi pokazil.

Ještě téhož roku strhla se malá bouře nad Slovenskem. Příčina byla malicherná, ale k poznání poměrů, v jakých Slováci žili, významná. Záhubná povodeň postihla tenkrát r. 1838. Budín a Pešť a připravila mnoho slovenských rodin na mizinu. Sám Kollár utrpěl škodu znamenitou. Studující v Prešpurku, v jichž čele nalézal se již tehdy nadšený Ludevít Štúr, učinili mezi sebou sbírku a poslali zároveň s potěšitelným dopisem Slovákům pešťským malou pomoc. Záležela ze sta pecnův chleba a 60 liber sýra. Dar tento přivezli do Pešti Miloslav Josef Hurban a Daniel Jaroslav Bořík, kterýžto dar skutečně k tomu byl vynaložen, ačkoliv i cizinci, kteří se nahodili, bez rozdílu hojný podíl na daru a obživení vzali. Avšak okolnost ta se roznesla, že ihned v novinách psáti se počalo proti Slovákům a nastalo i vyšetřování s mládeží slovenskou a věc celá neutuchovala, až i veřejné pohoršení způsobila. Proto ujal se, když r. 1839.

*) Obraz křesťanské panny. Kázaní r. 1837. vydané.

nastala výroční památka, Kollár mládeže slovenské a pochváliv ji, veřejně ji za vzor svým věřícím představil: „Nestyďme se tedy zaň, aniž se bojme, ale buďme rádi, že se v našem sklíčeném, ohromnými osudy od tisíc let zmítaném a dáveném národu něco takového národního přihodilo. My Slováci jsme před tím sotva věděli, co jest národ a národnost, nyní nás mládež v tom převyšovati a zahanbovati počíná."

V létě roku 1839. odebral se do lázní Slatinských, kde pobyl přes žně několik týdnů a pookřál. Tehdy dostala i škola nového učitele, za kterého vyhlídnul Kollár Jana Kadavého, rodáka českého, tušíme i z té příčiny, že slov Jungmanových o jazyku si vážil. Kadavý, jenž byl do Slovenska zamilován, oddělil se později od Kollára ve smýšlení a přidal se k Hurbanovi, jehož Pohlady vydávati pomáhal. Kollár ovšem i od něho užil pomoci, nebo pomohl mu opravovati Cestopis a Slávy Dceru.

Roku 1841. Kollár vydal Apologii t. j. obranu, kterou se odrodilci, kteří od své národnosti slovenské odstupují, chtějí brániti, ti pak, kteří o ni stojí, posilniti se mohou. Uveřejněna byla pod jménem Ondřislava z Pravdomluvic. Nechtěje pak toho roku zůstati při konventu, jehož jednání se mu znechutilo právě proto, že tehdy Maďaři zanášeli se myšlénkou unie obou vyznání evangelických, aby tak snadněji mohli dostati většinu, připravoval se na cestu, kterou do Italie chtěl konati. Počkal ještě, aby superintendenta Seberinyho přivítal, což stalo se 5. září; druhého dne navštívil Kollára sám vrchní kurator Zay, který chtěl pohnouti ho, aby od církevního sjezdu se nevzdaloval, ale on své mínění mu vyjevil a nezůstal. Rozloučiv se se svou chotí a malou dce-

ruškou Ludmilou, hned dne 7. září opustil Pešť, aby se ubíral k jihu maje namířeno do Záhřebu. Všude po cestě všímal sobě obyvatelstva, památek historických a starožitností a když se vrátil, vydal roku 1843. Cestopis tento, který také obsahuje mnohé a vzácné zprávy. Na cestě své seznamoval se s učenci slovanskými a obnovoval staré přátelství, jako v Záhřebě, kde shledal se opět po několika letech s Ludevítem Gajem, prvním vlastencem chorvatským, a s I. J. Sreznĕvským, později proslulým professorem slavistiky v Petrohradě. Dotkneme se jen hlavních měst, kterými se Kollár tehdy bral. Ze Záhřebu odešel do Rjeky, potom přes Terst plavil se do Benátek, odtud do Paduy, Milána a přes Gardské jezero do Inšpruku, odkud zamířil do Mnichova. Lázeňskými městy Išlem, Gmundenem jel do Lince a z města toho po lodi do Vídně, kde nezdržev se najal vůz a odjížděl do Prešpurka, aby tu celý den prožil ve středu mládeže slovenské. Po dvacíti letech shledal se s Palkovičem a se Štúrem, oba pak dovedli ho do školy a do shromáždění mládeže a sice do ústavu, kde kdysi před léty čítával slovenské noviny. Řečnilo se a i Kollár mezi nimi pozdvihl hlasu svého a ke stálosti je vybízel, znaje ze zkušenosti, kterak mnozí chladnými se stávají a upomenul je na heslo vzájemnosti. Druhého dne vstoupil opět na loď, a večer o osmé hodině přistál v Pešti, kde ho opět po dvou měsících přátelé očekávali i uvítali.

Čemu však vyhnul se Kollár roku minulého, stalo se roku 1842., kdy došlo k tuhé srážce se Zayem a Ludvíkem Košutem, tenkrát redaktorem Pesti Hirlapu. Veřejně pohaněn byl zasloužilý superintendent Josefy, a Kollárovi, který dne 28. února ujímal se Slováků, nevedlo se lépe. To bylo příčinou, že zvolena deputace, která pak v červnu

odebrala se do Vídně, aby u trůnu sobě stěžovala a žádala ochrany pro utiskované Slovany. Zvoleni byli Jan Chalúpka, Samuel Ferjenčík a M. Hodža, v čelo pak jich postavil se superintendent Josefy. Kollár ovšem byl hlavním činitelem, jakož vůbec tenkráte považován jaksi za národního důvěrníka, s nímž druzí ve všem radu brali a dle ní se řídili. Však mělo přijíti ještě hůře a Slovákům, kteří odvážili se upozorniti na počínání Maďarů, mělo dostati se odměny při generálním konventě, který dne 15.—17. července byl odbýván. Co bylo možno dobrého očekávati, hned účastníci viděli; nebo místnost naplněna byla studenty maďarskými, kteří sem přišli Košutovi na pomoc. Košut ani nedal Zayovi zahájiti schůzi, jak se slušelo, nýbrž počal útočiti proti rekursu slovenskému a vyhlásil jej zřejmě za těžký hřích proti maďarské národnosti, ano i za zradu protestantismu. Jemu přitakovali Pulszky a Karel Szentiványi. Košut obořil se i na stařičkého Josefyho, pohrdlivě o něm mluvě a i k tomu jej přímo vybízeje, aby složil se sebe úřad. Řeč jeho provázena byla hlučným „eljen,“ a kdykoliv zmínil se o superintendentovi, ozývalo se hlučné „ven s ním.“

Bylo to přímé porušení přátelského dohodnutí se sborem slovenským; ovšem nebylo to poprvé, neboť již roku 1838. obrátili se Slováci na palatina arciknížete Josefa, aby jim vykázán byl pozemek ke stavbě slovenského kostela a školy, aby tak předešli všechny přehmaty ve správě církevní. Vyžadovala toho i potřeba, neboť zatím vzrostla církev skoro na 6000 duší a rozdělení pořádku služeb božích nevyhovovalo; měliť Němci vždy tři neděle po sobě dopoledne služby boží, kdežto na Slováky připadala neděle čtvrtá; také o větších svátcích výročních odbývalo se v první den sloven-

ské kázaní až odpoledne, a teprvé ve druhý následující den zasvěcený ráno dálo se slovenské kázaní.

Slováci od záměru svého neodstoupili a vypravili v máji roku 1844. novou deputaci do Vídně, aby sobě požalovali na křivdy na nich od Maďarů páchané, ačkoliv jim nyní Maďaři i veřejně hrozili a některé deputáty, jako fiškála K. Zatureckého, od cesty odradili. V květnu kolem 15. se sešli a dne 23. května byla jim popřána audience u arciknížete Ludvíka; císař Ferdinand tenkrát audienci nedával. Slíbeno jim, že žádosti jejich bude vyhověno. Měli ke stížnostem tím více příčin, že v únoru zakázáno bylo Štúrovi přednášeti na lyceu Prešpurském a mládež slovenská v tuhé zimě musila se odebrati na ústavy v Levoči a Prešově. Proto také konvent roku 1845. stal se jevištěm připraveného útoku Košutova na Kollára, který neohroženě obraňoval Slováky a snahy jejich, a zaštítil je slovy sv. Štěpána: „Království s jednou řečí jest nepevné.“ Tím ovšem popudil proti sobě ještě více nepřátely a zvláště, když v jeho šlépěje postavil se neohrožený národovec Hurban, který od roku 1846. stal se štítem lidu slovenského.

V této pohnutlivé době vydal druhý díl svých „Kázaní a řečí,“ napsav na ně průpověď, která mu byla útěchou: „Nejsou rovná utrpení nynější oné budoucí slávě, kteráž se zjeviti má na nás.“ Chtěje nasbírati materialu k budoucím pracím archeologickým, jimiž se zanášel, vydal se dne 22. června 1844. na novou cestu. Tenkrát jej doprovázela i manželka jeho i dcera Ludmila, které bezpochyby nechtěl zůstaviti v Pešti nejistému osudu. Nejprve stavil se ve Vídni a navštívil Kopitara, jenž právě nemocen ležel. Táhla ho na tuto pouť ještě jiná touha, neboť předtím doslechl, že v Římě má býti zařízena stolice jazyka slovanského. Myslil tedy

právem, že Kopitar, jenž myšlenku tuto vzbudil, něco více o tom mu sdělí, avšak ten byl příliš skoupozvuký a od mladších mužů se odvracel. Bylo to poslední jejich shledání, později s ním se už neviděl.

Z Vídně jel přes Linec, Solnohrad do Inšpruku, odkud zamířil do Kostnice, kde navštívil všecka památná místa, na nichž odehrála se smutná tragedie s českými reformatory Husem a Jeronymem. Přes Šafhúsy ubíral se dále do Curychu, kde sešel se s bývalým svým professorem Okenem, s nímž několik chvil ztrávil. Cílem dalšího putování jeho byl Rigi, Lucern a jiná památná místa v okolí, dále podnikl výlet do Interlaken, kam dochází i mnoho cizincův. Z Bernu obrátil se do Lausanny a Vevey, kde sešli se s bratrem jeho choti, který tu byl lékařem. Navštívil i rozkošné údolí Chamouny, aby pohleděl na nebetyčný Montblank, načež dále po jezeře plavili se do Ženevy.

Ze Švýcar obrátil se Kollár do Savojska, kde v Turině něco se pozdržel a prohlédnuv si památnosti, do Janova dále se bral. Po lodi plul odtud do Livorna, z kteréhožto města po dráze do Pisy se obrátil, načež vrátiv se do Livorna zpět po lodi přibyl do Civita Vecchia na území státu papežského. Řím ovšem na Kollára působil mocně a také celkem šest týdnů zde prodlel, nevynechav ani jednu místnost památnou. Výsledek této cesty uložen jest ve spise Staroitalija slavjanská, jenž ovšem vyšel až po jeho smrti r. 1853. jsa znamením neúmorné píle.

Navrátiv se z cesty domů, vydal nejprvé roku *1845.* znovu Slávy Dceru, načež mu nastaly opět starosti, zvláště s počínáním si mladých krajanů Štúra a Hurbana. Již před lety nabádal Ša-

fařík Kollára, aby mluvnicí položil meze novotám jazykovým, později Kollár sám písemní jazyk zaplavoval novými tvary. A posléz dospěv věkem a poznav, že malý národ slovenský neodolá na dlouho příboji nepřátel z několika stran naň dotírajících, uznal toho potřebu, aby těsněji skupili se a rozšiřovali vzdělanost jazykem českým. Proti tomu ovšem mladí Slováci, jimž také snaha, aby slovenský lid duševně se povznesl, na srdci ležela, měli za to, že lid třeba jest vzdělávati jazykem takovým, jemuž nejlépe rozumí a opustivše jako Štúr zásady, jimiž až dosud se spravovali, počali psáti různými dialekty slovenskými. Proto Kollár, když v Praze při českém museu sestavil se s b o r, jehož hlavní úlohou bylo pečovati o správnost jazykovou a podporování literatury, vřele přimlouval se za to, aby vydán byl spis, jenž zmíněné mladíky měl poučiti o důležitosti jednotného jazyka. Konečně na jeho prosby se tak stalo a roku 1846. vydán spis „Hlasy o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky.“ Mimo Jungmanna, Palackého, Šafaříka a jiné vlastence i Kollár zvláštní článek ve spise uveřejnil a skoro pohnutlivými slovy krajany své od počínání jejich odvrátiti hleděl. Avšak i časopisy české otázkou se zabývaly a zejmena Karel Havlíček otázku tu slovy přímými, třebas poněkud příkrými, projednával. Slova jeho způsobila spíše nevoli, než aby přesvědčila, a tak se stalo, že proti Kollárovi vystoupili v „Pohladech slovenských“ jeho nejbližší krajané, kteří takto srdce jeho tak dosti starostmi utýrané ještě více rozedrali. Od těch dob rozešel se úplně se stranou Hurbanovou, maje na své straně jen málo spisovatelů slovenských, kteří i po jeho smrti novotám na Slovensku bránili, ovšem již marně.

Zatím přihrnula se na Uhry bouře, která všecko pobořiti usilovala. Oposice uherská zvítězila na sněmě r. 1847. a s tím i zásady, které na generálních konventech byly pronášeny. Co generální konvent v červnu roku 1848. usnesl, zničilo revoluční hnutí. Kollár nalézal se v Pešti a podobně jako proti jiným Slovákům, chovala se strana panující i proti němu a to tím více, když slovenský lid na severu přidržel se věrně krále svého a po boku vojska císařského proti povstalcům bojoval. Tenkrát ocitl se Kollár v nebezpečenství, jsa držán v zajetí, a po celý čas mu vyhrožováno i smrtí. Utrpení jeho trvalo až do té doby, kdy vojsko císařské roku 1849. dobylo Budína, a tu i Kollár nabyl opět svobody.

Ministr Schwarzenberg a jeho rádcové, když Kollár ve Vídni v druhé polovici března ochrany hledal, nemohli zapomenouti na jeho zásluhy a také i pro vědeckou činnost Kollárovu snažili se nalézti vhodné pro něho postavení. Nemýlíme se, pravíme-li, že o to se také přičinili tehdejší vlastenci čeští, zejména hrabě Lev Thun a Frant. Palacký, dávný jeho přítel, a snad i hrabě Jan Majlath. Proto hned dne 29. dubna bylo ustanoveno, aby při universitě vídenské zřízena byla stolice archaeologie slovanské a když Kollár byl ochoten místo přijati, přinesly Vídeňské noviny dne 2. května jeho úřední jmenování za mimořádného professora. Kollár dne 21. března docela se přestěhoval a ubytoval se ve městě ve Wallnerstrasse číslo 7. (staré 265. roh Brunngasse), najav obydlí ve třetím poschodí. Tím ukončen byl delší oddíl jeho života, plný mučenictví, a on mohl nyní věnovati se toliko svým studiím. Ve Vídni ovšem nabyl váhy dosti značné, neboť jako v Pešti tak i zde ve Vídni byl považován za důvěrníka lidu

slovenského, s kterým radili se dosud krajané i vláda, když se poměry v Uhrách zařizovaly podle toho, aby odpovídaly stavu skutečnému.

Na podzim roku 1849. počal Kollár přednášeti o Staroitalii slavjanské, na kterémžto spisu pracoval od své poslední cesty. Jest to spis velmi rozsáhlý, snad nejobjemnější v naší literatuře do jeho časů; předložil jej později císařské akademii, která jej vydala svým nákladem. Kollár se jeho dokončení nedočkal a po jeho smrti uvolil se v korrekturu professor Alois Vojtěch Šembera. Dosud tuším jest také jediným dílem, které vídeňská akademie, založená původně pro celé Rakousko, v českém jazyku vydala. Hned r. 1850. jmenován byl Kollár řádným professorem a udělen mu byl řád císaře Františka Josefa.

Dostalo se mu téhož roku vybídky od velkovévody Meklenburského, aby prohlédl modly pohanské, které kdysi v Prilvici byly vykopány. Učinil tak a měl potom o zajímavých starožitnostech, proti kterým z mnohých stran vyslovovány pochybnosti, veřejné přednášky. Ještě roku 1850. scházel se se svými známými Palackým a Šafaříkem; tento pobýval ve Vídni, jsa předsedou kommisse, jež terminologii právnickou ustanoviti měla, Palacký pak často ve zdejších sbírkách pracoval o svých dějinách. Posledně tuším viděli se při svatbě A. Šembery, kterouž tento dne 18. ledna 1851. slavil. Při té příležitosti přednesla 13letá dceruška Ludmila báseň, Kollárem k slavnosti složenou. Byla to jeho báseň poslední a uveřejněna jest v Lumíru r. 1873. str. 215.

Kollár nebyl nikdy zdraví pevného, Pešť je podryla dokonce. Proto přece smrt jeho všeobecně překvapila. Stonal jen 11 dnů a zemřel v sobotu

dne 24. ledna 1853. na Landstrasse, v Ungargasse č. 5. (č. k. 364.) ochrnutím plic.

Pohřeb jeho odbýván byl z evangelického chrámu v Dorotheergasse, kdež nad ním proslovil pohřební řeč R. Kuzmány, na hřbitov sv. Marka, kde položen nedaleko zdi obrácené k východu, směrem k rodnému jeho kraji slovenskému.

Hned po smrti jeho vlastenci čeští ve Vídni pomýšleli na zařízení pomníku. Podle nákresu architekta J. Bergmanna zhotovil jej sochař Wasserburger. J. Seidan vytvořil bronzové jeho poprsí podle sádrového odlitku, jejž z Kollárovy mrtvoly učinil A. Beck, jeho přítel. Pod tímto poprsím jest varyto s nadpisem: Slávy Dcera, a nápis, od M. Klácela sepsaný, jenž zní:

Jan Kollár,

c. k. prof. starovědy slov. na universitě Vídeňské, před tím kazatel evangelické církve slov. v Pešti, nar. v Mošovcích dne 29. července 1793. zemřel ve Vídni dne 24. ledna 1853.

Jsa živ, v srdci celý národ nosil,
zemřev, žije v srdci národu celého.

Kollár byl postavy prostřední, slovanské podoby, s ostrým špičatým nosem a pronikavým okem. V Pešti nosíval vysoké boty a černohnědý plášť.

Ještě před smrtí na Slovensko pamatoval. Celou svou knihovnu odkázal evangelickému ústavu v Prešpurku, kde ovšem si jí nevážili, tak že z ní mnoho nezbylo. Ale i jiným způsobem vyplnil přání, jež kdysi jako mládenec choval, neboť manželka jeho založila nadaci, která nese jméno Kol-

lárova nadace. Sbírka nařízení církevních roku 1876. praví o věci té:

Paní Bedřiška Kollárová, vdova po c. k. professoru, odevzdala c. k. vrchní ev. círk. radě A. a H. V. dne 26. září 1864. *1500 zl.* ve dvou 5% metallick. dlužních úpisech konv. m., aby na památku jejího chotě J. Kollára, někdejšího evang. faráře v Pešti a potom professora slovansk. starožitností ve Vídni pod jménem Jana Kollára založeno bylo stipendium pro jednoho studujícího na c. kr. ev. bohoslovecké fakultě ve Vídni, jež takto se udělovati má:

1. Stipendium obdrží studující evang. bohosloví, který jest původu slovanského, a má býti střídavě uděleno jednou Slovákovi, podruhé Čechovi nebo Moravanovi, augšb. neb helv. vyznání. Slovák však musí býti augšp. vyznání.

2. Stipendium se udělí na tři léta, leda by stipendista jeho stal se nehoden.

3. Stipendium má onomu z uchazečů uděleno býti, který buď literární činností, buď jiným způsobem lásku svou k československému národu osvědčil a od něhož se dá očekávati, že jednou netoliko evang. církvi ke cti sloužiti, ale i československou literaturu co spisovatel neb jinak podporovati bude.

4. Stipendium uděluje professorský sbor jmenované fakulty.

5. Není-li žádného studujícího slovanského, jenž by vlastnostmi vytknutými se vykázal, přirazí se úroky ke kapitálu.

Nějaký čas bydlela vdova Kollárova ve Vídni a potom odstěhovala se ke svým přátelům do Výmaru. Dříve než odešla, odevzdala příteli A. V.

Šemberovi celou Kollárovu korrespondenci, jež pak z jeho rukou do Českého musea se dostala. Roku 1860. podívala se zase i s dcerou Ludmilou ke hrobu, kde byla svědkem úcty, jakou vděční Slávové chovají k pěvci Slávy Dcery. O všech Svatých totiž ověnčen hrob a více než 500 lidí stálo tu, povzbuzováni jsouce řečí českou a chorvatskou. Zde zdržely se matka i dcera až do roku 1863., kdy do Výmaru se na dobro přesídlily; tu také dne 27. září t. r. Kollárova dcera Ludmila se provdala za professora Arnošta Viktora Schellenberga.

Bedřiška Kollárova zemřela dne 13. října roku 1871. a pochována jest ve Výmaru; dcera její Ludmila zemřela dne 16. června r. 1880. a odpočívá nedaleko své matky na půdě někdy slovanské.

VIII.

O Slávy Dceři.

Kollár vydal roku 1824. své básně v Pešti pod názvem „Slávy Dcera,“ kterýžto název podržela i pozdější vydání. Že je vydal v Pešti, stalo se na radu Jos. Jungmanna, neboť v Praze byla by je censura nepropustila, a proto také nikdo tu dosud pronésti se neodvážil, co většina vlastenců v duši chovala.

„Slávy Dcerou“ myslil si Kollár vlastně svou milenku Bedřišku, o níž tehdy se domníval, že zemřela; pocházelať z rodu slovanského a proto poznav v ní i smýšlení národní, za dceru slovanské matky ji považoval a ji učinil osou, okolo které se otáčela jeho láska a horoucnost vlastenecká. Nazývá ji tu a tam prostě Mínou, tolik co mi-

lenkou, milenou, z čehož utvořilo se i Kollárem samým oživené domnění, že by byla se nazývala Vilemínou.

Slávy Dcera skládala se z Předzpěvu, elegickým veršem složeného a ze tří oddělení, které se nazývaly: 1. Sála, 2. Labe, 3. Dunaj; k tomu roku 1832. přistoupilo ještě oddělení čtvrté: Lethe a páté: Acheron.

Předzpěv, jejž sepsal Kollár ještě v Jeně, jest báseň obsahem svým velebná, účinkem dojemná a vzhledem k dějepisu pravdivá. Chodě po údolích v okolí Jenském a vzpomínaje na časy minulé, a maje před sebou trosky bývalého života slovanského, vystoupil poprvé jako obrance Slávie a pohnal před soud lidskosti závistivou její sousedku Teutonii t. j. Německo; on poprve pronesl slovanské radostné poselství a ohlásil nový messianismus, který Slovany měl posilniti. Několika vybranými slovy vyličoval klidný život slovanský a nezaslouženou porobu, kteréžto vypsání tím více proniká každého, protože nebylo nikoho, kdo by ze sna živého Slovany probudil a dědice k jeho dědictví přivedl.

Když se s návrší tu díval kolem a odtud v duchu zalétal dále i do krajin baltických a až k Dunaji, všude básník viděl jen posvátná místa, do kterých možno vstoupiti jen tomu, kdo jako kněz starozákonný se byl očistil. Proto volá na poutníka:

„Stůj noho! posvátná místa jsou kamkoli kráčíš! Čas všecko hojí a časem všecko se mění, pouze se nezměnil člověk, který v těch krajinách železnou berlu Slavii na šiji zatknul.“ Slovy, z nichž mnohá nabyla i váhy povšechných průpovídek nebo přísloví, vyličuje nesnesitelnou vládu pod zlatou berlou, jež proměnila se v železnou, za niž tu

prvotné obyvatelstvo strádalo, až konečně vyhynulo. Byl to sice zlý nepřítel, ale mnohem horším než válka, hrom a než oheň jest ten zaslepenec, který odrodiv se na své plemeno hanbu kydá. Kollár již tehdy pocítil, že odrodilcové mnohem více škodívají, než jakýkoliv nepřítel, neboť slyšel o tom stesky v Praze a měl zkušenost toho ze své vlasti. Proto obrací se na místě tomto proti zvrhlým synům pravě:

Odrodilí synové sami však své matce začasto,
bič macechy hříšné olizujíce, lají.
Nejsou ni Slované životem, nejsou ni Němci,
půl toho, půl toho jak netopýři mají.

Potom pak obrací se na původce poroby, vyznává, že každý, ať již lidi ať řeč v okovy dává, nebo pochodeň válečnou po světě nosí, spíše porobu zasluhuje než ten, kdo s největším nepřítelem se smlouvá, jen aby mír zachránil; naproti tomu, kdo učitelem se stal všech národů a vedl je k průmyslu, že zasloužil si věnec vavřínový a nikoliv věnec roztrhaný hnusné spotvořenosti! Lituje toho, že bývalí učenníci osvědčili se jako včely zlodějky, které ucítivše v úli med, do něho se derou napořád vraždíce matku i děti a z domova vlastního je tisknou, jako vytiskl kdysi ježek lišku, a místo věnce pánovi na hlavu kladou řetěz. Slovy krátkými, avšak trefnými, vylíčeny na jedné straně vlastnosti slovanské, na druhé německé.

Každá báseň však má také povzbuzovati, a proto nezdržuje se Kollár při smutném tomto obraze, ale pronáší zase slova plná naděje a odvahy. Již před ním Herder a jiní prorokovali, že národům slovanským náleží budoucnost a podobnými slovy těší i Kollár; i on uznává, že není nic platno, naříkati nad tím, co jednou bylo a tím

ducha svého užírati, ale vdechuje novou odvahu v budoucnost:

Ne z mutného oka, z ruky pilné naděje kvitne,
tak jen i zlé může státi se ještě dobrým.
Cesta křivá lidi jen, člověčenstvo svésti nemůže,
a zmatenost jedněch často celosti hoví.
Čas vše mění i časy, k vítězství on vede pravdu,
co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba.

Tím ukončil své confiteor, jež v dobách svého největšího blaha složil a jemuž zůstal věren, neustále své rodáky na Slovensku rozněcuje k lásce vlastenecké.

Vylíčiv v Předzpěvu minulost slovanskou barvami pošmurnými Kollár přechází k prvnímu zpěvu (Sála) a hned sděluje, kterak bohové nad Slávií se smilovali a v náhradu za mnohá utrpení stvořili jí Pannu. Pannou touto byla „Mína“, dcera ze kmene slovanského, okolo níž kupí se celá řada znělek, v nichž básník vypisuje dílem lásku svou k ušlechtilé dívce, dílem utkává z dějepisných vzpomínek verše plné vlasteneckého zápalu, mezi něž vplétá slova, plná pravdy všeobecné. Jednu z nich uvedeme:

V živobytí lidském žádná změna
horší není jako v pohlaví,
když se ona útlá rozpraví
povah v něm a charakterů stěna;
ženský muž se tak jak mužská žena
cti a štěstí svého pozbaví;
toho tam se málem zohaví,
této mnohem člověčenství cena.
Muži vůle, čin a smělosť sluší,
ženě prosba, cit a mlčení,
ten buď více duchem, tato duší;
muž ať táhne nebe k ctnostem dolů,
žena zemi vzhůru k blažení:
jen tak přijdou krásně k cíli spolu.

Celkem obsaženy jsou ve zpěvu tomto dějiny lásky Kollárovy s mnohými podrobnostmi, o nichž již nahoře jsme pojednali. Posléz i také bolestné loučení.

Kollár, volán povinnostmi do své domoviny prochází ve druhém zpěvu (Labe, Rén, Vltava) krajinami slovanskými a často na Mínu vzpomínaje, dotýká se nešťastných událostí, které se v krajích těch sběhly a vzpomíná na útisky, jichž Slovanstvo od nepřátel utrpělo. Již konec předešlého zpěvu vyzněl zvuky bolestnými, ale tím žalostivější hlasy slyšíme tuto. Básník téměř v bolest se potápí a roznášeje žalost po tom celém prostranství, chce posléz

tam, tam v ono moře
zřítiti se, modrou hladinu,
tam se za hvězdami rozplynu
z tluků těchto nové světy tvoře.
Vlasť, aj v necti! lásku hněte hoře,
tam se navždy odsud vyšinu,
jednou vlasť a druhou obvinu
rukou družku, zemi patou zboře.

Tu jako anděl ze starého zákona vyvýšiti se chtěl do povětří a láskou obejmouti všecko a nad pozemským údolím kolébati se v plánech chimerických, které duch jeho vytvořoval. K tomu volalo jej srdce, avšak rozum něco jiného kázal:

Tiše, tiše, vrať se do koleje
skutečnosti, tvorče vlastní strasti.

Slova tato zároveň jsou přechodem ke znělkám vlasteneckým; v těch pak vypočítává světlé příklady vlastností slovanských, vypisuje útrapy jich a tím soucit obecný vzbuzuje anebo i k lásce národní pobádá. Každá znělka nám představuje malý historický obrázek a ty sestaveny jsou dle

toho, jakým směrem svou pouť koná. Z Pomořanska přechází do Lužice a odtud do Čech, kde ho nejen Praha ale i okolí k sobě poutá. Z dějin českých také nejvíce příkladů uvozuje. V Čechách rozezvučely se struny jeho srdce a proto pronáší slova plná lásky vlastenecké, k nimž připojuje i znělky milostné.

Propuká tu básník k povzdechu:

Slávie! ó Slavie, ty jméno
sladkých zvuků hořkých památek,
stokrát rozervané na zmatek,
aby vždycky více bylo ctěno.
Od Uralu k Tatrám na temeno,
v pouštech, kde má rovník počátek,
až kde slunka mizí dostatek,
království jest tvoje rozloženo.
Mnoho snesla, avšak křivdy činů
nepřátelských všecky přežila,
ba i špatný nevděk vlastních synů.
Tak, když jiní snadno v půdě měkké,
ty jsi trůny sobě tvrdila
na století rumích dlouhověké!

Zde také, k národní práci volaje, praví:

Nuže, pokud srdce mladé bije,
hleďme štěstí vlasti laskavé,
bdící probouzejte dřímavé,
teplí chladné, živí vše, co hnije;

neboť jméno vlastence jest krásné a vlastenec, jenž ve svém srdci celý národ nosí, honosí se čelem smělým a jest hotov, klásti život za své duše. Potom opět vypisuje opak vlastence, lidi bez života národního a odrodilce, a pobízí k jakékoli práci, z níž může vlasti povstati užitek. Jest to známá znělka:

Pracuj každý s chutí usilovnou
na národu roli dědičné,
cesty mohou býti rozličné,
jenom vůli všickni mějme rovnou;

bláznovství jest, chtíti nemistrovnou
rukou měřiť běhy měsíčné,
jako k plesu nohy necvičné
pokoušeti pro pochvalu skrovnou:
lépe činí ten, kdo těží s málem,
stoje věrně na své postati,
velkýť je, buď sluhou nebo králem;
často tichá pastuchova chyžka
více pro vlasť může dělati
nežli tábor, z něhož válčil Žižka.

Ve zpěvu tomto ukazuje i cestu Slovanstvu, aby se příště nestalo obětí svých sousedů. Tu již pronáší myšlénky, jež později šíře rozvedl ve svém spisu o Vzájemnosti slovanské, ve kterém ovšem otázku tuto probíral z jiného stanoviska. V „Slávy Dceři“ ovšem mluví básnicky a obrazně, a i to sluší přiznati, že v dospělých letech náhled svůj tu a tam pozměnil. Avšak ani v nejmenším způsobu nelze Kollárovi činiti výtku ze slov, které oděl v podobu přání. Zní pak:

Jestli Slávy rumy ještě vstanou
rukou vaší, příští potomci,
věřte zkušenému vědomci,
jehož ústa tu k vám radu vanou:
Zřiďte obec, jedním jménem zvanou,
pevnou, ať ji cizí holomci,
svornou, ať ji vlastní lakomci
nezbourají novou zase ranou.
Oudy mnohé, hlavu jednu mějte,
vyrostlou však z těla vašeho,
černé s bílým nikdy nemíchejte;
to nás cestou posud vedlo křivou,
vy se chraňte bludu našeho,
a vlasť stvořte čistou, trvanlivou.

Ve zpěvu třetím (Dunaj) nalézá se básník opět ve své vlasti. Zde v něm oživují vzpomínky na mládí, upomínky pak na dobu v Jeně zažitou jsou zdrojem velikých útrap duševních. Od milenky

jsa odloučen, připravuje se ku práci vlastenecké. Bol zaznívá všady, což vysvětlíme zajisté snadno, upomenouce se, v jak těžkých poměrech bylo v Pešti Kollárovi žíti.

Hned při vkročení na půdu uherskou vzpomíná na nevděk, jehož se Slovanstvu dostalo za to, že vysvobodilo Evropu od poroby turecké, a pak kreslí podobu kmene slovenského:

Slavský národ rovným se mi zdává
pokojnému býti potoku,
který ve zdlouhavém pokroku,
ale silně k cíli svému plává;
jestli hory v běhu nalézává,
teče rovinami po boku,
a tu ráje tvoří v homoku,
městům tiché požehnání dává.
Naproti pak jiní národové
jsou zas valným proudům podobní,
třeskem pleskem cesty troucím nové;
než když zmiznou vlny jejich mutné,
ach, tu po nich lidé chudobní,
louky bahna, a vsi rumy smutné.

Avšak nescházejí tu ani znělky duchem vlasteneckým a slovanským prodchnuté, ovšem jich jest nejméně; za to však naskytují se takové, z nichž poučiti se můžeme, jakými směry různými Kollár za své doby pracoval, aby i lid slovenský povzbudil i před násilím ho chránil. Zní jedna z nich:

Říkáte mi: „že to zákon káže,
by Sláv v Uhřích řeč svou pochoval!“
Dobře, než kdože jej ukoval?
Lidé! či to více než Bůh váže?
Zákon boží národům všem záže
mír a spravedlivosť zvěstoval,
a to, aby každý miloval
vlastní jazyk nade všecko dráže;
můžli lidská božskou, časná věčnou,
konečná, leč s pýchou neslušnou,

proměniti vůli nekonečnou?
A co tvor víc milovat má skumný,
či vlast malou, mrtvou, bezdušnou.
čili národ velký, živý, umný?“

V některých jiné zkušenosti, které do těch dob nabyl, pronesl. Již druhdy stěžoval sobě, že jeho krajané zvláště ze tříd bohatějších, příliš po cizině touží a volně poddávají se nátlaku z mnohých stran na ně činěnému. Jindy opět shledal, že ani kazatelé neujímají se tak svěřeného jim stáda a málo dbají o pravé poučení lidu. Posléze i žehral na slovenské spisovatele, kteří vymlouvajíce se všelijak místo aby národ spojovali, jej spíše rozdvojují. Takovým apostrofem vlastních krajanů jest znělka následující:

Nuže tedy, Slováci, už spite,
skorot bude vašem po kmenu,
nebo, jak by házel na stěnu
hrách, slov matky Slávy neslyšíte;
vzdělanější! po cizotách mřite,
važte nad manželku kuběnu;
kazatelé! lidu proměnu
jazyka, ne mravů v uši líte;
spisatelé! rozmnožujte hříchy,
na spojení s Čechy repcite,
zmařte řeč i národ z hloupé pýchy!
Než, když nebe k pomstě tato vaše
nekajícnost zažhne, nercite
potom, že jste byli bez Jonáše.

Jonášem tímto, který k „rozkydanému“ národu slovanskému již hlasité slovo povznášel a dřímavé ze sna probouzel, byl ovšem Kollár. K bolestným úvahám jeho připojila se ještě jiná, neméně bolestná, když zaslechl zprávu, že Mína jeho světu odumřela. Oddává se sám v neúprosný osud a pronáší pouze jedno přání, jímž se těší:

Co z nás Slávů bude o sto roků?
cože bude z celé Evropy?
slavský život, na vzor potopy,
rozšíří svých všudy meze kroků.
A ta, kterou měli za otroků
jen řeč křivé Němců pochopy,
ozývati se má pod stropy
paláců i v ústech samých soků.
Vědy slavským potekou též žlabem,
kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
bude modným nad Seinou i Labem;
ó, kýž i já raděj v tu jsem dobu
narodil se panství slavského,
aneb potom vstanu ještě z hrobu.

Tím končí se pouť Kollárova po zemích slovanských, podobna jsouc básni nejslavnějšího anglického básníka, lorda Byrona, jehož Pouť Haroldova po krajích evropských vzata za vzor. Byron totiž zahořel láskou k potlačovanému národu řeckému a ve mnohých básních vypisoval tklivým způsobem události ze života řeckého; chtěje pak osobně přispěti Řekům ku pomoci, ztratil mezi nimi mladý život svůj. Podobně Kollár zuboženým stavem národu slovanského, tak mocného ale rozděleného, přiveden byl k tomu, aby jim v příkladech dojemných postavil před oči i minulost i budoucnost slavnou, uposlechnou-li jeho pokynutí.

Poslední dvě oddělení, jež nazývají se Nebe a Peklo a ve kterých zvolil za vzor vlašského básníka Dante, tvoří celek pro sebe, ale úzce připojeny jsou k oddílům předcházejícím. Ve snách zjevuje se mu Mína, jež provádí básníka slovanským nebem a peklem a podává mu zprávy o událostech a osobách, které se mu představují. Nad branou nebeskou tento nápis jest:

Tuto Sláva se ctiteli svými
dcerami a syny trůnuje,
tu ples, radosť, rozkoš věkuje
s odměnami za ctnosť nebeskými.

Pojďtež sem vy, milé moje děti,
věrné vlasti, řeči, národu,
světozvučné chvalozpěvy pěti;
požívejte milovanou draze
slávu a v ní slasť i svobodu,
přeblaze vám třikrát, blaze! blaze!

Pak se objevují před ním osoby, jež velikých zásluh o Slovany si vydobyly nebo jim alespoň příznivy byly, a v obrazech jednotlivých čteme celou historii slovanskou. Kollár neopomenul téměř nikoho a proto jest tu veliký počet jmen i méně známých, jichž význam vynikne teprve, když přečteme sobě vysvětlení, které Kollár ke Slávy Dceři vydal. Tím ovšem valně utrpělo oddělení toto jakož i následující, jež nedosahují onoho básnického vzletu, jako Zpěvy předcházející. Snesen byv dolů na křídlech Cheruba ocitnul se v Acheronu čili pekle, a jakmile brány se otevřely:

tu pláč hrozný, dým a mrákota,
draků zběř a hadů nenasytná.
Ohnivé tu moře spolu slito
valíc celé hory plamenů
na nešťastné zatracence tyto;
každý z nich má žalář přehluboký,
zděný z ještěrů a z kamenů,
na němž stojí vina a muk roky.

I v oddělení tomto připojuje se obraz k obrazu, jméno ku jménu, ale jsou to vesměs jména osob, které Slovanům za života svého uškodily. Neušetřil ani rodákův vlastních ani cizincův, ale krátkými, přece však dosti jasnými slovy vypsal jejich zhoubnou činnost oproti národům slovanským. A když posléz prošel celým peklem a před zraky posluchačů všecky možné hrůzy a trápení objevil, volá opět na své rodáky:

Pojďte sem, hle, příklad sobě bráti,
i k těm dobrým i k těm šibalům,
učte se svůj národ milovati.

Hučte, Tatry, hlas ten k horám Černým,
hučte, Krkonoše, k Uralům:
„Peklo zrádcům, nebe Slávům věrným!“

Hned první malá sbírka „Básní“ Kollárových učinila na současníky veliký dojem, ale tím větší chvály básník si dobyl, když po čtyrech letech potom do světa vyslal „Dceru Slávy.“ Spatřovali-li v básních jeho nadaného básníka, viděli v něm nyní věštce bohem nadšeného a všecko tleskalo mu pochvalu. Sám Palacký pravil, že jest to dílo v celém Slovanstvu nevyrovnatelné, že ve všech věcích a národech skvíti se bude, že déle nežli snad sám národ náš potrvá; a slova ta přecházela i do života národa českého a všude po vlastech bylo znáti, že až sem dostal se mocný zvuk lyry Kollárovy. Nastala mnohými jinými okolnostmi jsouc podporována ona doba vzletného vlastenectví československého, která pronikala i do vzdálených krajin a dále se šířila až k druhým kmenům slovanským. Druzí básníci brali si za vzor jeho slova i formu, hledíce ještě cit jeho nadšený stupňovati. Co počaly zpěvy Kralodvorské, to dovršily teprve básně Kollárovy, jimiž také počíná se v národním rozvoji našem nové oddělení.

„Slávy Dcera,“ v niž Kollár všecko své cítění, své snahy a naděje vetkal, stala se pokladem národním, z kterého po dlouhou dobu bude duch národa čerpati sílu a nadšení.

IX.

O vzájemnosti slovanské.

„Slávy Dcera“ byla nejen mohutným ohlasem vnitra Kollárova, ale projevila také, co druzí sou-

časníci Kollárovi cítili, však slovy dosud projeviti nedovedli. K ní jako doplněk řadí se malý spisek „O literní vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národa,“ který prvotně vyšel r. 1836. v časopise „H r o n c e“ a později Kollárem také německy byl vydán a doplněn. Co onde slovy utajenými a úryvkovitými pověděl, hleděl v pojednání svém stručně a přehledně podati a netoliko svým krajanům, nýbrž i vzdáleným a dosud slovansky necítícím pokrevencům na mysl vložiti.

Naděje člověka a národy vůbec živí a posiluje. Ve starém světě byli to básníci čili proroci židovští, kteří národ předpovídáním Messiáše udržovali při stálosti a síle, když na něho doráželi výbojní panovníci, a když posléz uveden byl do zajetí, těšili jej nadějí na blízký návrat do vlasti. Podobný úkaz shledáváme často jinde, když některý národ v porobu a poddanství nepříznivým osudem byl uveden a vždycky to byli básníci národní, kteří nedali na mysli poklesnouti národu svému. Příklad z nejnovějších dějin polských nás poučuje, že v letech padesátých slavný básník Mickievič pevně očekával, že pro národ polský povstane nový osvoboditel, který rozdrobenou vlast jeho z prachu pozdvihne k nové slávě. A co on pro národ svůj si přál, po tom pro národ slovanský toužil Kollár, avšak s tou výjimkou, že očekával spásu jedině od spojených a živoucích sil v národech slovanských, a nikoliv od osoby jednotlivé jako Mickievič. A v uvedeném právě spise podal nejen cestu, ale i prostředky, jakými by oddělené, ale z jednoho kmene vyrostlé ratolesti slovanské na všechny časy budoucí novou sílu k budoucímu světodějnému životu čerpaly a před dalšími pohromami, které za dlouhou dobu některé kmeny postihly, je ochránily.

Myšlénky, které Kollár ve spise svém pronášel, nebyly celkem ani nové, ale nikdo dosud v takovém směru je nevyslovil. Již před ním ukazovali někteří na tutéž cestu, ovšem spíše jen pro úzký kruh rodákův vlastních. Tak slovenskému vlastenci Rybajovi ze srdce vyprýštily skoro tytéž prostředky, jimiž Slovensko obrozeno býti mělo. Něco z nich uskutečnilo se již před Kollárem, ale většina návrhů zůstala ukryta; dosti možno jest, že Kollár, který za svého pobytu v Pešti studiemi starožitnickými se zabýval, připadl na uprášený rukopis Rybajův a vzkřísil tak myšlénku, která bez něho nebyla by životem novým nadchnuta bývala. Právě, že Kollár milovník všech kmenů slovanských znova ji pozdvihl, nabyla většího rozšíření a významu.

Kollárova báseň popudila nepřátely Slovanstva proti němu, neboť již očekávali novou bouři proti stávajícímu pořádku evropskému; spisek o vzájemnosti literní však poučil všecky, že mu netanuly na mysli žádné převraty politické, a že Slované, ačkoliv rozdrobeni jsou na tolik kmenů a jsou vměstnáni v rozličné politické državy, mohou způsobem nenásilným a tichým v duševním ohledu vzájemně se podporovati. Ani rozdíl náboženský ani různé poddanství nebylo by tomu na závadu, jen když každý kmen slovanský stejnou láskou druhému bude nakloněn. Proto vyličoval nejprve příkladem, co vlastně vzájemnost jest a co jest nevzájemnost a národní sobectví a vypočítával, kterak jedni Slované ke druhým dosud chladně se mají, a mnohdy o věcech zámořských lépe poučeni jsou než o svých nejbližších pokrevencích. Podle něho ani největší národ slovanský nemá příčiny, proč by druhými opovrhoval, a tím méně slabší národ, aby se před jinými kmeny uzavíral, naopak má povin-

nost, aby ve vzájemné shodě každý národ hleděl rozmnožiti poklady národní literatury, aby tak blahočinně mohl působiti na druhé kmeny. Kollár nesháněl se po žádném „všeslovanském jazyku a písmu," trvaje při tom, že při vzájemnosti zůstávají všechny kmeny a nářečí nezviklaně na svém starém místě a dalek byl přeludu toho, jakoby snad nářečí slovanská způsobem přirozeným v jednu řeč splynouti aneb skována byti mohla. Kollár neviděl ještě příčiny, proč by v tom směru některému nářečí slovanskému před jiným měla dána býti přednost, maje za to, že každé z nich v něčem nad ostatní předčí a je převyšuje, naopak každé z hlavních nářečí stejně ode všech Slovanů váženo a ceněno býti má.

Spis sám nebyl určen pro velikou massu národní, nýbrž pro třídy vzdělané, neboť právem se domníval, že uváží-li vzdělanci slova jeho a budou-li podle nich se říditi, mohou působiti ve svých oborech sdělujíce je dále pomocí živého slova i psaného. Jako sluneční teplo s výšin nebeských vždy v širších a v širších kruzích se rozprostírá až posléz země se dotýká, tak i literaturou roznášejí se myšlénky a pravdy dále a dále do obecného národa. Žádal tudíž na přátelích pravé vzájemnosti slovanské, aby osvojili sobě nejprve ducha slov jeho a jím se řídili. Proto také ukládal třídám vzdělanějším poněkud větší úlohu než obecnému lidu, a domníval se právem, že porozumí-li nejprve vzdělanstvo dlouho cítěným potřebám, že i v lidu proniknou myšlénky jeho až tak daleko, že každý kmen slovanský bude cítiti se členem jedné rodiny slovanské. Nežádal však ani na vzdělancích věci obtížné, nýbrž jen takovou známost hlavních jazyků slovanských, totiž ruského, polského, českého a srbského, aby z nich mohl čerpati látku pro své

vlastní vzdělání; dokonalou znalost slovanských jazyků vyžadoval jen od výkvětu národní společnosti. Kollárovi zdálo se snadným, aby se Slovan naučil několika jiným slovanským jazykům. Bylť přesvědčen, že na př. Čech hravě se naučí jazyku polskému a pak i jiným jazykům, ježto jest známo, že Slovan snadno naučí se vůbec každému jazyku, ať příbuznému, nebo nepříbuznému, a že jimi vládne jako každý jiný cizozemec!

Kdyby se myšlénka Kollárova byla uskutečnila, pak by ovšem spisovatelé, rozumějíce spisům slovanským, lépe mohli poznati, co jeden kmen slovanský od druhého oddělovalo a znenáhla odstraňovati překážky, které bránily společné shodě a svornosti, a každý směle za svůj majetek považovati mohl, co druhému kmenu slovanskému náleželo. Tu by se mohlo nalézti mnoho takového, čím každý jako svým vlastním se pochlubiti mohl před národy jinými. Dobře pravil, že čím méně slovanský kmen o povaze, o řeči a literatuře druhých kmenů poučen jest, že tím více mní sám o sobě, tím méně o druhých. A skutečně nevědomost kruhů vzdělaných o hlavních myšlénkách Kollárových přes praktické návrhy, jež podal, zavinila, že vzájemnost mezi kmeny slovanskými málo pokročila od jeho času na dráze vyměřené. Od dob Kollárových poměry se ovšem valně změnily; změnil se i vzájemný poměr jednotlivých literatur slovanských a pěstitelé vzájemnosti slovanské vždy více shodují se v přesvědčení, že společným literárním jazykem všech Slovanů, pokud se týče potřeb vyšších, může býti nyní jenom jazyk ruský.

Současníci Kollárovi nelíčenou mu vzdávali pochvalu, že myšlénky jejich srozumitelně všemu světu vyložil. Když pak nepřátelé Slovanstva proti němu vystoupili, vidouce v jeho myšlénkách touhu

po zřízení všeslovanského státu, jenž by měl spojiti všechny roztroušené větve slovanské, odhalil celé ono strašidlo slovanského státu, že z něho zbylo jen několik nevinných a prostých pravd, které nezáležejí v ničem jiném, než že národ národa jest učitelem. Také za doby jeho ani jinak tomu nerozuměli, ano i bez jeho návodu vlastenci čeští učili se jazykům slovanským, že jich přemnozí i v písmě byli mocni. Známo jest, že naši básníci jako Čelakovský, Erben nad jiné dobře vládli jazykem ruským a také Hynek Mácha obeznámil se s básníky polskými v jazyku původním. Neníť proto divu, že mnoho nových myšlének touto cestou zaseto bylo v Čechách, kde odtud pohlíželo se vždy ke krajinám slovanským jako k úrodné půdě, odkudž semeno přesazeno jsouc mnohou přináší úrodu. I vědecké knihy všímaly si druhých národů slovanských a co jeden z nich vypátral, bylo společným dědictvím. Vzájemné pak dopisy vynikajících mužů byly pobídkou druhým v těch „blahočinných dostihách mezi slovanskými spisovateli“ a každý chtěl předčiti druhého, aby jeho kmen pozadu nezůstal. Jako v Čechách, zapustily snahy Kollárovy mocné kořeny i na jihu, kam básník sám cestu kdysi naměřil, aby ve spojení vešel s muži, nadšenými o národní rozvoj. Dosud tam mnoho následovníků jeho se nalézá a jakoby ochraňovali jeho odkaz Slovanům vždy čas po čase přivádějí jej na mysl ve chvíli příhodné. I v Polsku nenedostávalo se přívrženců jeho myšlénky a mnozí z nich i skutkem dokazovali náklonnost k druhým kmenům slovanským, na všecky strany stejně rozdávajíce oheň a světlo lásky, neméně jako v Rusku, kde vzdělanci stejně přáli snahám západních jak jižních Slovanův. Bylo to ovšem za chvíle, když poselství Kollárovo se

do krajin těch dostalo a nikdo z nich neodvážil se dáti za nepravdu muži, jehož celý slovanský svět sobě vážil jako nadšeného proroka. Zdálo se, jako by se splniti brzy měla slova: „Přestanou i spory, žárlivost, boje a vojny Slovanův proti Slovanům, pročež i všeliká urážka samolibosti a ješitnosti druhých kmenův a nářečí, všeliké povyšování jednoho nad druhé, všeliká snaha o přednost a z toho plynoucí potlačování druhých Slovanů přestane. Každý kmen bude potom oběžnice kolem společného slunce, na druhé vzájemně působící a svou vlastní cestou jdoucí.“

Sotva však pěvec slovanské vzájemnosti uložen byl do nehostinné půdy, pozbývala slova jeho zázračné moci a myšlénky jeho nejen že skoro v ničem provedeny nebyly, nýbrž staly se všem téměř kmenům nesrozumitelnými. Báseň jeho povzbudila sice národní vědomí jednotlivých kmenů, ale kmenové jeden přede druhým se uzavíral ve svou užší vlast, o veškerenstvo Kollárovo se nestaraje. Ani co praktického ve spise jeho bylo, docela provedeno není. Jedině učitelské stolice slovanských nářečí, již před ním zakládané, mohly by značiti jeho úspěch, avšak jsou spíše výsledkem rozvoje vědeckého hnutí evropejského. Kam poděla se slovanská knihkupectví a kam odběratelé knih slovanských, když dosud mezi námi málo takových, kteří by slovanské knihy četli, neřku-li aby nějakým slovanským jazykem psali? V té příčině nářek Kollárův nad nevšímavostí jedněch Slovanů ke druhým dosud mezi námi platí a podobá se tomu, že slovanský svět ani praktických ani idealních výhod Kollárových nikdy neocení ani jich se neuchytí.

Sto jest roků tomu, co se nadšený Slovan narodil a jeho duch jakoby zatím ještě strašil ne-

příznivce národního hnutí; jen skrovná část toho, o čem básník v duši snil, stala se skutkem. A přece pravil r. 1832.:

Co z nás Slávů bude o sto roků?
cože bude z celé Evropy?
Slávský život na vzor potopy
rozšíří svých všudy meze kroků!

Tuto předpověď, již ostatně s ním sdílel šlechetný Herder, odkázal Kollár všem Slovanům předpokládaje, že pochopí slova jeho a dle nich své kroky zařídí. Alespoň zapomenouti jich nemají! Byl-li pak kdy čas, jest to letošní památka jeho stoletých narozenin, aby všickni Slované připomenuli sobě zlaté pravdy, skrývající se v jeho spisech. Zvláště pak národ český, až do těchto chvil odkojený jeho příkladem, má vážiti si odkazu jeho a čerpati z něho vždy nových sil, aby mohl důstojně státi po boku druhých kmenů slovanských, z nich sílu svou čerpaje a je zároveň posilňuje. Nechť tedy v tomto roce vštípí si každý Čech do srdce příklad nadšeného Slovana a zůstane věrným slovanské myšlénce po celou dobu svého života. Budiž pravdivým nápis na jeho hrobě:

Živ jsa nosil v srdci národ celý,
zemřev žije v srdci národu celého.

OBSAH.

JAN AMOS KOMENSKÝ.

Napsal

JAN MRAZÍK.

Matice lidu ročník XXVII. číslo 3.

(Běžné číslo 159.)

Rediguje **Jaromír Hrubý.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1893.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1893.

Rodné zemi moravské,

důkazem synovské lásky a oddanosti.

J. M.

PŘEDMLUVA.

Nikoliv bez ostychu, a jen k opětovanému vybídnutí ctěné redakce „Matice lidu“ ujal jsem se práce této, maje za to, že působení a význam muže tak velikého, jakým byl Komenský, mělo by vylíčiti lidu našemu péro zvlášť k tomu povolané. Dobrá vůle sama k tomu nestačí.

Při této práci o material nebylo; spíše nastala úloha uskrovňovati se a přece podstatných věcí nevypustiti. Že jsem vděčně užil všech dosavadních původních prací o Komenském, zvláště prací Zoubkových, Šmahových, Kvačalových i Menčíkovy monografie, každý věci znalý čtenář ihned pozná, a ne-

bude také nesnadno rozeznati, čím liší se spis můj ode všech ostatních Komenského životopisů i jaký jeho jest hlavní účel.

Na Kladně, ve výroční den narození Jana Amosa Komenského 1893.

Spisovatel.

ÚVOD.

Stav věcí náboženských v zemích českých ve století patnáctém a šestnáctém.

Stará řecká báje vypravuje, že když bohyni Thetidě se narodil syn Achilles, dán byl od bohů synáčkovi zvláštní dar do vínku. Matce totiž dáno bylo na vybranou, aby zvolila pro syna buď život dlouhý, ale neslavný, anebo krátký život, ale plný slavných činů. Thetis vyžádala pro Achilla poslednější dar. Achilles stal se velmi slavným rekem řeckým, padl však v boji, když dospěl věku mužnosti.

Podobnou báji bylo by možno vymysliti též o osudu národa českého. Mohlo by se říci, že Štěstěna dala Geniu našeho národa na vybranou z tohoto dvojího: buď bude národ český žíti život klidný, spokojený, ale nevynikne ničím mezi národy sousedními, bude duševně živořiti; anebo stane se slavným, s tou však výhradou, že právě to, co učiní jej slavně velikým, přivede jej do neštěstí, spůsobí mu povážlivý úpadek. Genius národa zvolil los poslední. Český národ stal se na věky slavným, že v duševně zakrnělém středověku

první vystoupil proti zlořádům v církvi křesťanské se zahnízdivším, že jal se směle tříštiti jho, v němž církev římská po staletí držela všecky křesťanské národy i s jejich panovníky, že vystoupil proti autoritě všemohoucího papeže, že domáhal se největšího duševního statku lidského, svobody svědomí, že žádal za obnovení a zavedení v církvi pravých starých řádů křesťanských, v písmech svatých pro lidstva spásu zvěstovaných. Bude v dějinách osvěty, svobody a pokroku lidského vůbec na věčné časy zásluhou národa českého, že nedal zaniknouti hlasu svého krajana, mistra Jana Husa a jeho předchůdců, ano že meče se chopil, aby jimi hlásaná reforma náboženská, mravní i socialní proti mocným nepřátelům této reformy byla obhájena. Svými vítěznými boji ve válkách husitských, vedených za opravné ideje náboženské, mravní a socialní, dobyl si národ český nehynoucího vavřínu slávy a postavil se tak v řadu národů, kteří mají nároky na vděk pokolení lidského.

Leč bohužel, ťoto záslužné snažení i obětování se českého národa za nejvyšší statky lidstva nepřineslo mu kýženého ovoce, ano naopak stalo se po nedlouhé době příčinou truchlého úpadku národního, vyneslo mu — korunu mučennickou. Hnutí náboženské, mravní a socialní to bylo zase, co českému národu způsobilo Bílou Horu, co do tisíců uvědomělých Čechů z vlasti vypudilo a na vlastenskou půdu domácí hejna urputných, českému duchu nepřátelských cizinců usadilo. —

Jest jevem svrchovaně dramatickým, ba úchvatně tragickým, že i na počátku tohoto hnutí náboženského i na jeho konci vystupují dvě veliké postavy, jejichž idealné snahy a působení jsou

ozvěnou idealného snažení českého národa, a jejichž mučennické osudy rovněž jsou obrazem truchlé katastrofy a nelítostného osudu, jakým stižen byl náš národ český; dvě velebné postavy, veliké svým věhlasem a větší ještě svými ctnostmi; dvě postavy, jejichž jmen zvuk rozradostní a oprávněnou vlasteneckou hrdostí naplní hruď každého upřímného Čecha; neboť jest povědomo, že nejpokročilejší národové dnes pyšnili by se těmito jmény, kdyby mohli jejich nositele zváti svými krajany.

A ví dnes — budiž to s potěšením zde uvedeno — již každé dítě české, kdo tito nejslavnější Čechové jsou; dnes jména **Jana Husa a Jana Amosa Komenského**, do nedávna ještě buď tupená anebo neznámá, ozářena jsou gloriolou slávy tak jasnou, že i do posledních chatrčí českých jas této slávy vniknul a tam vědomí národní probudil i vlasteneckou hrdost podnítil. Lid český už ví dobře, jaký neobyčejný význam mají tato jména pro národ náš; ví dobře, že jsou to jeho největší bohatýrové ducha, v nich že zříti a ctíti máme, což nám před ostatním světem jest nejdražšího, svou národní čest i dějinnou slávu svou!

Jest ovšem povinností každého věrného Čecha, aby co nejlépe znal život a skutky těchto svých velikánů; aby věděl dobře, proč jimi se může honositi, a aby ze znalosti jejich života, jejich působení a osudů čerpal i pro život svůj poučení, aby příkladem jejich nadšen následoval jich ve všem dobrém — pro dobro, čest a slávu svého národa.

Hodláme v následujícím podati obraz života „učitele národů“, „hlasatele lidumilství“, „apoštola

míru“, posledního biskupa Jednoty Českobratrské, — Jana Amosa Komenského — Moravana rodem a povoláním bohoslovce.

Život tohoto krajana našeho však neodlučitelně souvisí s poměry náboženskými, jaké zavládaly a vyvinuly se ve vlastech našich, to jest v zemích České koruny, od počátku hnutí husitského až do protireformace, čili znovuzavedení katolické církve do těchto našich zemí; a proto nebude snad neužitečno, nastíníme-li zde, rysy dle možnosti stručnými, nejprve dějinný vývoj a postup toho náboženského ruchu, jenž na půl třetího století hýbal myslemi celé západní Evropy. —

Již první pražští hlasatelé nápravy v církvi, Jan Milič, Konrád Waldhauser a Matěj z Janova docházeli nelíčeného souhlasu u českého lidu. Když pak vystoupil za týmž účelem mistr Jan Hus a pro své vystoupení byl pronásledován, lid český tak k němu přilnul, že věc jeho považoval za věc svou vlastní. Když potom Hus smrtí mučennickou zemřel, národ český považoval za svoji svatou povinnost dokonati dílo jeho a chopil se nadšeně meče „za pravdu slova Božího a právo jazyka slovanského“. Čechové vžili se v myšlenku, že očistí církev všech zlořádů, které během času ji znešvařily, že vybudují opět pravou církev apoštolskou, že zřídí „království Boží na zemi“.

Všichni nespokojenci s dosavadním stavem církevních věcí v Čechách a na Moravě přijali společné heslo kalicha, neboť pokládali přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou za nevyhnutelné k spasení, protože tak ustanoveno prý jest písmem svatým. Sluli odtud kališníky, podobojí nebo utrakvisty.

Hlavní kmen těchto přivrženců kalicha tvořilo bratrstvo Táborské, kteréž však nebylo pou-

hým spolkem náboženským, nýbrž i válečným, připraveným ku brannému odporu proti nepřátelům nového učení. Řízeno bylo čtyřmi hejtmany, z nichž největší vážnosti nabyl Jan Žižka z Trocnova. Táboři byli v hnutí husitském živlem lidovým, demokratickým.

A jako všude a při všem, když vznikne mocné hnutí pro myšlenku novou, se najdou horlitelé, kteří jdou dále a třeba jinou stranou, než původní myšlenka ukazuje, tak i v Čechách v nastalém hnutí náboženském nenedostávalo se těch, kdož nespokojovali se tím, k čemu lnula většina, nýbrž reformovali na reformách v různých směrech dále, čímž záhy vznikala různá sdružení přivrženců té neb oné opravné myšlenky, jimž říkalo se jednoty nebo i sekty.

Záhy již po ustavení se bratrstva Táborů vznikla mezi nimi strana krajní, jež přichýlila se ke ztřeštěnému učení Pikartů, přišlých před několika lety z francouzského Nizozemska do Čech. Žižka je sice rozplašil, ale hned zase sebrali se ve spolek staří i noví výstředníci a bludaři pode jménem Mikulášenců, kteréž jméno jim dáno po vůdci, jakémsi sedláku Mikuláši. Tito později nazváni byli Adamníci, protože chodili nazí. Potřeni byli sice také, ale tím smělá obrazivost z lidu českého nebyla vykořeněna, ano po smrti Žižkově rozestoupili se Táboři na dvě zvláštní skupiny: Sirotkův, vlastních to stoupenců Žižkových, a těch, kteříž podrželi dosavadní název Táborů.

V této druhé skupině, jíž byl vůdcem Prokop Holý, vzmáhala se čím dále tím větší vášnivost a tu a tam i divokost, tak že panstvo strany podobojí hledělo se zbaviti nepohodlné mu již moci Táborského bratrstva. Naskytla se k tomu pří-

ležitost při jednání o přijetí kompaktát čili smluv mezi stranou podobojí a církevním konciliem. Táboři nebyli ochotni přijati kompaktáta v tom rozumu, v jakém je utrakvistům nabízelo koncilium, kdežto strana panská a strana mírných kališníků byla hotova je přijati a nalehala, aby kompaktáta, jak je nabízeli poslové sněmu církevního, byla přijata. Neshoda v této otázce vedla až k válce mezi rozvaděnými stranami kališnickými. Roku 1434 svedena mezi stranou panskou, spojenou s mírnými utrakvisty, a mezi stranou Táborskou rozhodná bitva u Lipan, v níž demokratická a radikální strana Táborů byla poražena.

Toto vítězství utrakvistického panstva mělo za následek, že neuznávaný dotud nápadník trůnu českého, císař Zikmund, za krále českého sněmem byl přijat, když se byl zavázal a slavně přislíbil, uznati utrakvismus jakožto vyznání stejně v zemi oprávněné s katolictvím a přičiňovati se, aby utrakvismus došel také uznání i se strany sněmu církevního.

Úředním uznáním utrakvismu však nedocíleno jednoty v lůně strany utrakvistické, aniž utišeny mysli vášnivějších, hlubších myslitelů o věcech náboženských. Ba spíše naopak dělo se. Strana demokratická nezapomínala, že utrakvism stal se možným jen za cenu její porážky a že přes to vládní kruhy nesmýšlejí s ním upřímně. Duchové opravdovější a hloub pohlížející nemohli neznamenati, že utrakvismus zůstal vězeti na poloviční cestě za cílem, že nedosaženo toho, co hlásal Hus a zač na slavných bojištích prolévali krev Husovi stoupenci. Úřední tento utrakvismus v pravdě také neměl síly k samostatnému životu a vláčil se jako stín za církví římskou. Nemaje odvahy odtrhnouti se od ní úplně a nejsa od ní uznáván,

potácel se jako nemocný, čekající na lék a na pomoc zevní, v níž jedině důvěřoval.

Nemohlo býti jinak ani, než že tato nesamostatnost a slabost utrakvismu, a na druhé straně i zášť proti těm, kdož takový stav věcí seslabením demokratického opposičního živlu přivodili, způsobila nový neklid myslí a ohlédání se po něčem lepším, po nějakém pevnějším stanovisku; a tak stalo se, že místo jednoty všech přivrženců kalicha, počaly se tvořiti nové spolky, nová sdružení, tu a tam docela nezávislá na úředním vyznání utrakvistickém a někde i přímo proti němu čelící. Vidíme na všech stranách vznikati nová bratrstva a volné jednoty na rozmanitých podkladech a s rozmanitými řády.

Táboři, byvše u Lipan poraženi, nebyli ještě vyhlazeni a sebrali se znova ve spolek, jehož účely nebyly pouze náboženské, nýbrž i politické. V této příčině postavili se v příkrý odpor proti představitelům úředního utrakvismu a neuznávali těch, jimž moc vladařská byla propůjčena od nepřátel a vítězů nad Tábory. Každému, kdo podporoval utrakvismus, byli Táboři nepřátely nesmiřitelnými. Po stránce náboženské vykročili po porážce lipanské ještě více na kraj, zavedše vlastní své obřady a zpřetrhavše i jinak všecky pásky, které by je mohly spojiti se živly mírnějšími. Učení jejich již v první době, kdy bratrstvo to povstalo, dost bylo radikalní. Byli sice Táboři také snílky a mystiky, hlásali také, že jest blízké již skonání světa a že vyvolení najdou útočiště spasné na táborech na horách a v pěti městech českých, husitstvu oddaných; leč na druhé straně byli republikány, komunisty, ba vzhledem osvětovým i nihilisty. Neuznávali zajisté autority vladařské, protože všichni

lidé mají mezi sebou býti rovnoprávnými, mají sobě býti bratry; majetku pro sebe nikdo míti nemá, tenť jest všemu obecnému lidu společným; mimo písmo svaté nechtěli znáti žádného učení ani umění, ba i řemeslníci neměli mimo věci nevyhnutelně potřebné ničeho robiti; jakýkoliv luxus, jakékoliv pohodlí bylo vyloučeno; nechtěli míti obřadů církevních, jazyk latinský při službách božích zavrhovali, obrazů svatých netrpěli, pročež kostely a oltáře nemohly býti žádnému svatému zasvěcovány; postili se toliko v neděli a kromě této nijakých svátečních dnů neznali a nevěřili, že ve svátosti oltářní by Bůh byl přítomen. Konečně zvlášť pozoruhodnou byla zásada, že nepřátelé „pravdy boží" nemají býti živeni, ale bez milosrdenství ubíjeni. „Bijte, nešetřte!" bylo heslem Táborů naproti nepřátelům vlastním, kteří po jich rozumu byli také nepřátely pravého, nefalšovaného slova božího.

Toto učení bylo zajisté velmi způsobilé živlům vášnivějším dávati podnět k výstřednostem a nevázanostem všeho druhu. Což divu tedy, že Táboři po porážce u Lipan zanevřeli na své nepřátely, zrádné pány utrakvistické, a že proti nim se neostýchali vystupovati zároveň se stranou katolickou. Tolikéž jako v učení svém šli v praksi až do krajností. Stali se proto nenáviděnými u všech živlů mírumilovnějších.

Jiné společnosti náboženské v té době vzniklé, jež neměly takového významu, můžeme přejíti pouhým jmenováním. Jména si dávaly buď biblická, jako Saduceové, Nikodemité, anebo po místech vzniku a sídel svých: Vilémovští, Habrovanští a j.

Po Zikmundově krátkém panování na trůně českém dosedl naň jeho zeť, císař Albrecht II. z rodiny Habsburské. I jeho panování bylo krátké,

jenom dvouleté (1437—1439). Teprve po jeho smrti narodil se mu syn Ladislav. Království České bylo nyní po několik let beze spořádané vlády. R. 1452 zvolen byl až do zletilosti Ladislavovy za správce země český pán Jiří z Poděbrad a z Kunštátu. Jsa vlastencem a přívržencem kalicha horlivým, snažil se, aby vlasti své sjednal žádoucí poklid. Usiloval tedy vymoci uznání papežské stolice kompaktátům a proto s přísností naléhal na vykořenění sekt náboženských. Táboři už v letech minulých byli oslabeni, neboť podařilo se stavům podobojím města táborská mírnými smlouvami jedno po druhém od náčelníků odvrátiti, až konečně zbylo jediné město Tábor, v němž konány služby boží dle způsobu Táborského.

Když strana katolického panstva, vedená Oldřichem z Rosenberka, se postavila proti Jiřímu, stali se i Táboři Oldřichovými spojenci v odboji proti kališnickému správci země, odpírajíce mu poslušenství. Jiří válečně se postavil proti odbojníkům a oblehl nejprve město Tábor, kteréž vidouc nezbytí se mu poddalo. Vítězný správce země učinil tu konec službám božím podle řádu Táborského a tak mocná jedna sekta, kteráž v dějinách hnutí náboženského v Čechách hrála vynikající úlohu, vzala za své (1452).

Ladislav, příjmím Pohrobek, uvázal se ve vládu v Čechách ku konci roku 1453, maje za rádce Jiří Poděbradského. Samostatné panování jeho trvalo však pouze čtyři léta, načež v březnu r. 1458 zvolen králem českým pan Jiří. Jeho velikou starostí bylo, aby došel uznání za krále od stolice papežské a aby konečně uznána byla i kompaktáta, a tak aby kališničtí Čechové opět byli přijati do lůna církve římské. Všecko jeho úsilí v té příčině bylo však marné. Papežové roz-

hodně odmítali smír, pokud by Čechové setrvávali na přijímání pod obojí. Jiří nevykořistil svých vítězství proti spojencům a vykonavatelům vůle papežovy v domněnce, že snad svou mírností a smířlivostí pohne papeže ke smíru. Mohl se odtrhnouti úplně od církve římské a nedbati více její klatby, ježto nebylo, kdo by jej s trůnu dovedl sesaditi; leč neučinil toho, obávaje se, že by zjevné a dokonalé odtržení od Říma národu škody způsobilo, a tak vyjednáváno marně dále.

Tato nerozhodnost nemohla býti utrakvismu na prospěch. To cítil sám Rokycana, té doby arcibiskup strany podobojí, ale neměl, jako král Jiří, zmužilosti, aby nedůstojné a neprospěšné vyjednávací hře dokonalým odstoupením od církve římské rázem konec učinil.

Té asi doby, kdy strana Táborů se svými řády byla vyhlazena, tvořila se v lůně českého národa nová jednota náboženská, která sice v některých kusech upomíná na Tábory, avšak ve významných stránkách zase velice se od nich liší. Jednota tato, jejíž členové navzájem se nazývali bratřími a mezi nimiž zavládlo opravdové bratrství, nazvána byla Jednotou Bratrskou.

Jiné jednoty náboženské, které za dob hnutí husitského i po něm v Čechách vznikly, zacházely po nějakém čase nepozorovaně a nezůstavovaly v dějinách českých více než své jméno. Jednota Bratrská jest skvělou vyjímkou. Vymohla si zvláště v kulturních dějinách našich pro sebe list, na němž veliké zásluhy její i její náboženské řády a mravní zásady zlatým, nesmazatelným písmem navždy k veliké cti i pro poučení potomstva jsou zapsány.

Založena byvši prostými muži z lidu, jest a zůstane slavným pomníkem a hlasatelem neodmluvným, kterak český lid obecný v minulých dobách dovedl žíti velikým idealům i za ně se obětovati; dějiny Jednoty Bratrské výmluvně hlásají světu a ukazují výši mravního a rozumového snažení českého lidu obecného v minulosti, na niž nepředpojatému nelze popatřiti, aniž by jat byl úctou k tomu lidu; nám pak potomkům onoho lidu a dědicům vznešených jeho snah s vděčností jest si připamatovávati netoliko šlechetné ty zásady a způsob života s těmito zásadami dokonale souhlasící, nýbrž i nezvratnou věrnost našich předků k těmto zásadám, pro niž jim bylo trpěti a nesmírné oběti přinášeti. Ačsi soudí kdokoliv a s jakéhokoliv stanoviska o Jednotě Bratrské; ať shledá ji se stanoviska obecného života nepraktickou, ať vytkne jí s hlediska politického nezkušenost a nediplomatičnost, ať se stanoviska národního v opuštění domoviny vidí chabost a snad i nedostatek vlastenectví; v jednom přece — a právě v tom nejvyšším — musí s úctou o ní promluviti: její věrnost k zásadám, na nichž byla založena, jest jí ochranným štítem proti posudkům pochodícím z nevalného porozumění její základům; její mravní povaha jest vyvýšena nad všelikou kritiku, nad všeliké o ní mudrování; zde jenom jediné jest možno u každého, kdož nemá úmyslu zlehčovati; zde jen úctyplný obdiv jest na místě; a nám, příslušníkům téhož národa, z něhož tato společnost vyšla, vděčné vzpomínky a všeho dobrého následování musí býti příkazem!

Jenom letmo budiž nám dovoleno připomenouti si jejího vzniku a jejích strastiplných osudů.

Ani utrakvismus, k němuž veliká většina českého národa se hlásila, ani která z ostatních

společností a jednot náboženských, jaké vznikly v Čechách v hojném počtu v době náboženského vření myslí, nenaplnila slov Husových a jeho předchůdců; ani utrakvismus, ani která z ostatních sekt nemohly se honositi, že by věrně podávaly učení Husovo, že jsou tedy pravdivým a oprávněným důsledkem, čistým výronem a dokonalým souborem reformatorských snah slavných původců slavného hnutí husitského. Naopak, světskou vládou uznávaný utrakvismus stonal vnějšími i vnitřními nedostatky, a nebylo naděje na brzké a uspokojivé vyléčení. Nedostávalo se mu uznání se strany církve římské, o něž jeho představitelé tolik usilovali; nedostávalo se mu řádně svěceného kněžstva; četní kněží nebyli hodni svého důstojenství; panstvo nemírně se vměšovalo v záležitosti církevní a poručníkovalo kněžstvo: toť byly nezdravé jevy na těle utrakvismu. Všeho toho byl pak následek na jedné straně úpadek kázně a veřejné mravnosti, a na druhé straně, u duchů hlubších a osvícenějších, jevila se omrzelost a nespokojenost s takovým věcí stavem.

Utrakvistický arcibiskup Rokycana sám nebyl s poměry své církve v hloubi duše spokojen a ve svých kázáních, ač spíše nevědomky a zajisté neúmyslně, mnohé své horlivé posluchače ještě více k nespokojenosti podněcoval.

Mezi posluchači kázání Rokycanových byl také jeden blízký jeho příbuzný, jménem Řehoř, jenž s druhy svými obzvláště toužil po učení, které by, nejsouc mudrlantské, ducha uspokojovalo a dokonale vystihovalo Krista a Jeho evangelium. Byl to okolo Řehoře hlouček lidí nadšených, pátrajících, zdali v učení některé sekty obsaženo jest, co by lidstvu pravé blaho přinésti mohlo. Hledali

tu a tam, u různých jednot po celé zemi, ale nenacházeli, po čem toužili.

Konečně Rokycana odkázal je k Petru Chelčickému,*) prostému zemanu ve vsi Chelčicích u Vodňan, u něhož touha jejich měla dojíti splnění. A došla ho. Chelčický byl ten muž, jenž podal duševně hladovící společnosti Řehořově stravy posilňující. Byla to strava jednoduchá, ale nefalšovaná. Učilť Chelčický, že vše, co v církvi nemá původu z učení Kristova, jest nepravé, že všeliké v církvi zavedené řády pozdějšího lidského původu nemohou míti platnosti, ježto jsou planými, zbytečnými výmysly a hříšnými padělky. Jen zákon Kristův jest řádem oprávněným. Pro život jednotlivce pak jedno pravidlo nad jiné platí: Kdo hledá Krista, tomu jest se odříci světa, poněvadž svět nezná Krista a Kristus nepřebývá v něm. — Další učení byly jen důsledky vyvinuté z těchto zásad.

Řehořova společnost došla v Chelčicích cíle; našla učitele, jehož učením malátné duše její členů se zotavily. Chelčický přihlášené žáky přijal. Kouzlo jeho učení ještě více je k sobě připoutalo; sytili se jím všichni a druh druhu neměl čeho záviděti. V dokonalé jednomyslnosti názorů a v neobmezené oddanosti ke společnému učiteli nemohli býti v nesnazích o název své jednoty; cítili se a byli skutečně bratřími, a nemohli se tudíž jinak nazývati nežli bratřími.

Našedše, po čem tolik toužili, učenníci Chelčického zvěstovali učení svého mistra dále, nacházejíce dosti ochotných posluchačů, a tak záhy

---

*) O Petru Chelčickém vyšla od F. Schulze v „Matici lidu“ kniha na rok 1882.

původní skrovný hlouček „Bratří Chelčických“ vzrostl v četnou Jednotu Bratrskou.

Náčelníkem Jednoty byl bratr Řehoř. Rokycana vyžádal na Jiřím z Poděbrad svolení, aby tito Bratří, kteří v Praze přebývati nechtěli, směli se usaditi na statcích Jiřího ve vsi Kunvaldě za Žamberkem. Zde tedy bylo první sídlo Jednoty, jež dosti rychle vzrůstala. Řehoř pilně cestoval po celé zemi, šířil učení Chelčického nyní za vlastní přijaté a získal drahně přivrženců své Jednotě.

Vzrůst Jednoty a čilá agitace na její prospěch pobouřily poněkud úřední kruhy utrakvistické. Počalo se mluviti o Bratřích, a jak už bývá, že na věci z prostých začátků vyšlé neshledává se mnoho dobrého, upadla i Jednota v pomluvy. Schůzky Bratří k poradám a bohoslužbám, pilné cestování předních členů po zemi, vzbudily podezření, jakoby za tímto ruchem se skrývaly úmysly nebezpečné zákonnému i mravnému řádu a obecnému pokoji. Král Jiří sám neznaje pravdy, dal se svésti k nepřátelství proti Jednotě. Skutečně Bratry považoval za pokračovatele Táborů, a maje se za zavázána přísahou, netrpěti v zemi kacířských bludařů, zakročil proti Jednotě. Mnozí z přivrženců pražských byli uvězněni a tak se stalo i Řehořovi, přichvátavšímu do Prahy. Ale i na Kunvaldě dálo se pronásledování Bratří, jenž rozutekli se a skrývali po lesích, tajně se tam k bohoslužbám scházejíce.

Jest pravdou dávno osvědčenou, že stíhání nové myšlenky jen ji posiluje a v trpitelích pro věc jen oheň nadšení pro ni podpaluje. Takové účinky také mělo i toto první pronásledování Jednoty, jež klade se do r. 1461, tedy čtvrtého

roku jejího života. Nebezpečím Jednota se tužila a — šířila.

Po prvním tomto pronásledování Jednota trvala sedm let v pokoji. Nebylo příčiny si jí všímati. Rozvoj její byl klidný, pomluvy pomalu přestaly, a naopak vzorný život její členů i u mnohých vyšších osob budil k ní úctu. V r. 1467 však dán podnět k novému pronásledování. Bratřím hned od počátku sloužili kněží řádně vysvěcení, od utrakvistů k nim přešlí. Bylo však postarati se o budoucnost. Ve valném shromáždění roku 1467 ve Lhotce konaném, usneseno zříditi samostatné Bratrské kněžství. Vyvoleni k tomu úřadu ze shromáždění tři členové. Ale aby tito kněží i budoucí měli svěcení platné, kterému by nemohl býti upřen původ apoštolský, požádali biskupa Valdenské sekty Štěpána, aby moc svou světiti kněží udělil jednomu z vyvolených, Matěji z Kunvaldu, jenž takto stal se prvním biskupem Jednoty.

Toto ustavení se Jednoty jakožto samostatné sekty, znovu pobouřilo úřední kruhy. Sám Rokycana ostrým listem proti ní vystoupil jako proti kacířským Pikartům. Král Jiří r. 1468 na sněmu v Benešově předložil návrhy na potlačení Jednoty. Náčelníci a přední členové opět žalářováni a jinak mučeni. Jednotu zachránilo však, že Jiří, jsa zapleten do válek s Matiášem uherským, nemohl tolik přihlížeti, zdali přijaté návrhy se přesně provádějí. A nebylo tomu tak. Již Jednotě se dostávalo ne-li přízně, tedy alespoň šetrného posuzování se strany mnohých pánů českých, což jí ovšem při nařízeném pronásledování nemálo prospívalo.

Brzy na to král Jiří i Rokycana zemřeli r. 1471 a zvolen za krále českého Vladislav z rodu

polského, za jehož dlouhého panování Jednota nejen se zotavila, ale i značně zmohutněla.

V této době čtvrtstoletého mohutnění Jednota doznala ve svých základech znamenité změny. Řád prvotní Jednoty byl neobyčejně přísný, téměř řeholní. Bratřím bylo se odříkati všeho, co znamenalo obyčejné světské dobro: bohatství i důstojenství; chudoba a prostota ve všem byly hlavní podmínky veřejného života prvotních Bratří! Nedovoleno Bratřím přijímati veřejných úřadů a větším majetkem soukromě vládnouti nepřipouštělo se. Ve stránce věroučné rovněž taková úzkoprsost zavládala. Tím arci Jednota učinila okolo sebe příkrou ohradu, jež byla na závadu jejímu se šíření. Tak ovšem nemohlo déle zůstati. Vyvstali novotáři, kteří se snažili učiniti průlom ve příkré ohradě. V čele jejich stáli Bratří Prokop z Jindřichova Hradce a Lukáš Pražský. Předním zastavatelem starých přísných řádů pak byl Moravan Amos. Novotáři po některých bojích zvítězili. Ohrada padla a nyní nic již nepřekáželo vejíti ve svazek Jednoty i těm, kdož vynikali rodem, majetkem a důstojenstvím. „Mnozí čekali tak říkajíc u brány, — dí případně Denis — odpuzováni byvše až posud požadavky příliš přísnými; jakmile se pootevřela, hrnuli se dovnitř kupci, měšťané, rytíři, páni; sekta až posud slabá a tupená stávala se stranou, s níž bude třeba počítati“.

Mohutnění Jednoty vzbudilo jí nové nepřátelství. Král Vladislav k žádosti katolíků vydal r. 1503 mandát, kterýmž nařizovalo se městům královským pronásledování Pikartů, k nimž ovšem i Bratří byli připočteni. Týž mandát r. 1508 přijat i utrakvistickým sněmem českým a vložen byv do desk zemských nabyl platnosti zákonné. Nové

a dosti kruté pronásledování Jednoty nastalo a trvalo po šest let.

R. 1516 zemřel Vladislav a za jeho nástupce, syna Ludvíka, zřetel veřejné moci obrátil se opět od Jednoty k jiným věcem, a tato užívajíc nastalého klidu dále utěšeně se rozvíjela. Již snad některým optimistům mezi Bratřími se i zdálo, že Jednota nabude v zemi tolik váhy a moci, že nebude již jen sektou trpěnou, nýbrž že domůže se veřejného uznání a zákonného oprávnění zároveň s katolictvím a utrakvismem, ano že snad i není daleka doba, kdy její učení bude vyznáním většiny národa: lidu i panstva českého.

Máme-li zřetel ke stálému vzrůstu Jednoty i k okolnosti, že nejpřednější rodové čeští se přihlašovali k Jednotě, bylo by nesnadno dokazovati, že tyto sny by nebyly došly splnění, zvláště uvážíme-li, že choroba utrakvismu stále pokračovala a nebylo lze nic dobrého mu věstiti pro budoucnost.

Leč jinak bylo souzeno. Dvě události dalekých dosahů, jedna mimo vlast naši a druhá uvnitř, postavily se dalšímu rozvoji Jednoty nepřátelsky v cestu.

Již za panování Ludvíkova zavzněl v sousedním Německu mohutný hlas nového náboženského otřesu, nové reformace na poli náboženském, již vítězně zahájil augustianský mnich, doktor Martin Luther — a hlas tento došel mocné ozvěny i po Čechách. Stále rozechvěným myslem v Čechách pojednou zazdálo se, že Lutherův protestantismus přináší konečně trvalé uspokojení, a proto četní utrakvisté přijímali jej bez rozpaků.

Druhou událostí bylo r. 1526 zvolení Ferdinanda Habsburského za krále českého, pána přísně

katolického, tomuto vyznání cele oddaného. Od dosavadních panovníků českých katolictví nebylo valně podporováno; nyní však nastoupil na trůn český patron jeho zvláště horlivý. Lhostejnost katolíků zapuzena tedy novými, oprávněnými nadějemi, jež vždycky zvyšují životní energii.

Král Ferdinand jakž takž se snášel s utrakvisty i s protestanty; za to však byl Jednotě nepřítelem otevřeným. Připomíná se z doby jeho panování častější pronásledování Bratří. Tak dělo se zvláště v letech 1535 z podnětu kněžstva utrakvistického, dále r. 1543 a 1545.

Hůře však vedlo se Jednotě v Čechách roku 1547 a roku následujícího. Do těchto dob protestantství se značně v Čechách rozšířilo. V Němcích vzbouřila se protestantská knížata proti německému císaři Karlu V., jenž byl starším bratrem Ferdinandovým. Karel požádal Ferdinanda o pomoc. Tento žádal na stavech českých vojsko, aby mohl bratru svému přispěti. Stavové čeští však většinou utrakvističtí, luteranští a bratrští, poukazujíce, že panovník nemá vojska užívati k válkám mimo hranice zemí českých, nechtěli hověti jeho žádosti. Král však vojsko přece sebral a císaři do Němec na pomoc se odebral. Za jeho nepřítomnosti někteří pánové a zvláště města česká osnovala vzpouru, na níž vynikající účastenství měli také Bratří. Leč stalo se, čeho nikdo neočekával. Spojené voje Karlovy a Ferdinandovy porazily vojska protestantských knížat, a již spěchal Ferdinand do Čech, aby odboj, který ani úplně nebyl proveden, potlačil a odbojníky potrestal. Vyšší panstvo dovedlo se vyhnouti mstě královč, kteráž dopadla tíže na nižší odbojné pány; avšak nejhůře se vedlo městům českým a Bratřím. Praze a jiným městům vzaty jich svo-

body i statky, Bratří pak doznali krutějšího pronásledování nežli kdy před tím. Bylo nařízeno a přísně naléháno na Bratří, aby buď přestoupili k některému v zemi uznanému vyznání, ke katolictví nebo utrakvismu, anebo aby zemi opustili. Slabší povahy přestupovaly a silnější stěhovaly se do ciziny. Biskup Jednoty, Jan Augusta, jat, hrozně mučen a šestnácte let vězněn. Vystěhovalci odešli do Prus a do Polska, kdež vzorným životem svým získali sobě i věci Jednoty velikých sympatií, tak že po příkladě jejich zakládány i Bratrské sbory pruské a polské, a tak Jednotě alespoň mravně nahrazena v cizině ztráta, jakéž doznala v domovině.

Jednota byla by doznala mnohem větších ztrát, kdyby mandát byl měl platnost také pro Moravu. Tomu na štěstí tak nebylo. Morava neúčastnila se od boje proti Ferdinandovi, pročež nebylo mu možno mstíti se na Bratřích moravských. Stavové moravští hájili se statečně v té příčině. Odešlo tedy mnoho Bratří z Čech na Moravu, kdež „pokoj a svoboda hojná přisluhování Božímu přece zůstala a odjata nebyla.“ Těžiště Jednoty posunulo se na Moravu a mezi městy bratrskými vynikaly Ivančice, kdež vyšší škola pro bratrskou šlechtu byla založena, Přerov, kdež škola latinská stála, a Prostějov. Ale i jinak stala se tato „nedotknutelnost“ Moravy prospěšnou Bratřím v Čechách. Mnozí pánové moravští měli také zároveň statky v Čechách. Bylo přirozeno, že nepronásledovali Bratří na svých statcích v království, když jich odhodlaně hájili na Moravě.

Přes to pohroma pro Jednotu byla nemalá, ježto do ciziny odešli právě členové nejvýtečnější, a byla by stala se osudnou, kdyby v době bez-

prostředně následující Jednota nebyla dostala za duchovní vůdce muže tak výtečné, jakými byli její biskupové Matěj Červenka, Jan Černý, Jiří Izrael a nad ostatní vynikající Jan Blahoslav. Blahým působením těchto mužů podařilo se záhy zaceliti rány, posledním pronásledováním Jednotě zasazené, a nad to ještě přivésti ji v rozkvět nový, kterýž zvláště tím se jevil, že Bratří upustili od dřívější nedůvěry a nechuti k vyšším studiím a ku vědě vůbec a spřátelili se s ideami pokrokovými. Dějiny českého písemnictví poučují, kterak tento obrat ve smýšlení Bratří o potřebě a ceně vyššího vzdělání stal se prospěšným celému českému národu, ježto vynesl literatuře nejen hojně dobrých spisů, ale i mluvu spisovnou zvelebil, jak po stránce slovné tak i slohové tou měrou, že znalci jazyka jednomyslně její dokonalost uznávají, ano za vzornou vůbec ji prohlašují. Nehynoucím, a všem Čechům věčně drahým pomníkem tohoto obratu a pochodícího odtud usilování o šlechtění spisovného jazyka českého v Jednotě Bratrské, zůstane mimo mnohé spisy jazykové, historické, duchovní a bohoslovecké, zvláště tak nazývaná šestidílná Bible kralická, nejtřpytnější to náš klenot jazykový, dar Bratří národu českému tak drahocenný, že zavazuje potomstvo ku veliké vděčnosti k jejím původcům.

Popatřme ještě maličko na stav věcí náboženských, kterak se jeví tou dobou v našich zemích.

Nehledě k nepatrným, bezvýznamným společnostem rázu více soukromého, bylo té doby v Čechách a na Moravě co do jména trojí, ve skutečnosti však čtvero náboženských vyznání. Byl tu katolicismus, utrakvismus a Bratrská Jednota. Pod názvem utrakvismu však dlužno rozeznávati té doby učení dvojí, a sice byl tu starý utra-

kvismus, staré kališnictví, jehož základy byly kompaktáty, a utrakvismus pokrokový, čili luteránský. Luteránstvu se v Čechách starý utrakvismus dobře hodil za pláštík nového učení. Berouc přivržence své z utrakvistů luteránství neodvrhovalo starého názvu. Luteráni v Čechách nazývali se až do bitvy Bělohorské právě tak utrakvisty jako kališníci, setrvávající při starém řádu. Nutno tedy rozeznávati utrakvisty starověrecké a novověrecké, neboli utrakvisty konservativní a utrakvisty pokrokové, jimiž byli právě přivrženci učení Lutherova.

Ferdinand domníval se, že ostrým vystoupením proti Jednotě starý utrakvismus posílí a luteránství, které se šířilo na škodu tohoto starého utrakvismu a kteréž považováno také za neoprávněné, že bude zastaveno na svém postupu do Čech. Domníval se, že utrakvisté budou se bát přestupovati k novému učení, aby je nestihl osud Jednoty.

Úmysl jeho byl zjevný z mandátu proti Bratřím vydaného, v němž zřejmě praveno, že v království českém jen dvojí náboženství jest dovoleno, katolické a podobojí. Že král tímto myslil pouze starý utrakvismus, nejlépe jest dokázáno okolností, že již r. 1549 předložil nejprvé duchovenstvu a potom i stavům utrakvistickým články směřující a zavrhující všeliké novoty luteránské. Leč snahy tyto nesetkaly se se zdarem. Luteránství už příliš v Čechách bylo pokročilo, což nejlépe z toho viděti, že po míru augsburském, učiněném r. 1555 mezi Ferdinandovým bratrem, císařem Karlem a protestantskými knížaty německými, zvítězivšími nad císařem (ve kterémžto míru svoboda protestantského vyznání v Německu byla zaručena) protestanté měli mezi stavy v Čechách většinu,

neboť stavové majíce právo osazovati konsistoř, osazovali ji od té doby většinou kněží protestantských.

Ferdinand potom snažil se pomoci na nohy katolictví v zemi, za kterýmž účelem povolal do Čech jezovity r. 1556 a 1561 obsadil stolec arcibiskupský katolíkem, ač to bylo právem sněmu. Konečně aby způsobil sjednocení sil proti luteránství, usiloval o usmíření hynoucích staroutrakvistů s katolíky a za tím účelem vymohl na papeži Piovi IV. povolení přijímání pod obojí. Sám arcibiskup i jezovité podávali pod obojí způsobou, čímž ale ničeho nedocíleno. Většina národa byla již v náručí protestantismu, vyznání zákonem neuznávaného.

Hned na to Ferdinand I. zemřel r. 1564 a na trůn dosedl syn jeho Maxmilian, jenž byl ve věcech náboženských velmi shovívavý. Protestanté měli do něho veliké naděje. Maxmilian však při vší své snášelivosti byl jednak na svá práva panovnická žárliv a jednak nechtěl zákonnými ústupky protestantům popuditi proti sobě papežskou stolici. Proto byl opatrný a nepovoloval žádostem od protestantů naň vznášeným. Tito žádali, aby stavům navráceno bylo Ferdinandem odňaté jim právo obsazovati konsistoř; dále žádali, aby jim dovoleno bylo veřejně se spravovati konfessí augsburskou. Když obojí tato žádost byla odmítnuta, žádali zase, aby nepodléhali konsistoři, jež řízena byla členy staroutrakvistickými. Ani to jim z počátku nepovoleno. Aby tedy spíše se domohli splnění svých požadavků, protestanté nabídli spojenství utrakvistům; ti však nabídku jejich odmítli, ač byli co do počtu už nečetni. Nabídli potom takové spojenství Bratřím, kteří spojenství nabízené přijali, ovšem s podmínkou,

vypracuje-li se nová konfesse, v níž některé články augsburského vyznání budou změněny. Tak stalo se. Nově vypracované a od protestantův i Bratří přijaté učení nazváno českou konfessí. Přes tuto společně přijatou konfessi Bratři podrželi a dále se řídili vlastními řády svými, a nelze tudíž Jednotu Bratrskou stotožňovati s protestantstvím. Jednota zůstala i potom, čím dříve byla, samostatným vyznáním náboženským. Uvedené spojenství, ač zakládalo se na momentech náboženských, bylo rázu výhradně politického, majíc za účel spojenými silami domoci se svobody vyznání.

Protestanté znovu žádali, aby král uznav českou konfessi dovolil jim osazovati konsistoř. Král však po radě u papeže vzaté dovolil toliko, aby si volili defensory čili zastavatele svého vyznání, kteří tvořili tedy jakousi luteránskou konsistoř. Tím konfesse česká vyňata z moci konsistoře utrakvistické. Za krátko však vzniklo nedorozumění o rozsahu působnosti defensorů. Král rozhodl, že ani Bratří ani královská města nemají býti zahrnuti v obor působnosti defensorů a obnovil proti Bratřím pronásledovací mandáty Vladislavův a Ferdinandův (r. 1575).

Roku následujícího zemřel Maxmilian, král český a císař německý, a dědicem těchto hodností stal se nejstarší syn jeho Rudolf. Byv vychován ve Španělích byl katolíkem velmi horlivým. U věcech náboženských vedl si dle příkladu Maxmilianova z posledních let. Konsistoř osazovati protestantům nedovolil a proti Bratřím obnovil platnost starších mandátů pronásledovacích, a to r. 1584 a po druhé r. 1602. Přes to Jednota rostla a nabývala vlivu u věcech veřejných. Vynikajícími členy jejími byli té doby z panstva

v Čechách Václav Budovec z Budova a na Moravě Karel starší ze Žerotína.

Rudolf nemnoho se staral o záležitosti vladařské, oddávaje se svým libůstkám v oboru umění, alchymie a hvězdopravectví. Říše tím brala ujmu. Pod záminkou, aby zachováno bylo domu Habsburskému jeho panství neztenčené, jal se bratr Rudolfův Matyáš s císařem nespokojené stavy uherské, moravské, rakouské i české ještě více popouzeti, a došlo tak daleko, že stavové tito, až na stavy české, se zřekli Rudolfa a vládu vložili v ruce Matyášovy. Rudolfovi zbyly jen Čechy a titul císařský. Ale i v Čechách domáhal se Matyáš vlády. Rudolf ocítil se ve velikých nesnázích, kteréžto okolnosti použili protestantští stavové čeští, slibujíce císaři podporu proti Matyáši, bude-li jim po vůli a povolí-li konfessi českou a vydá-li jim také správu duchovních záležitostí a vyučování, jež soustřeďována v universitě. Rudolf dlouho se vzpíral; když však stavové počali sbírati vojsko a zvolili si 30 direktorů k vedení správy, vyhověl konečně a vydal jim r. 1609 tak zvaný **královský majestát**, kterým se povolovalo každému hlásiti se buď k víře katolické nebo ke konfessi české; stavům dáno právo stavěti si kostely a školy na svých statcích, jakož jim také odevzdána správa university, ba i osazování utrakvistické konsistoře. Administrator konsistoře byl dle úmluvy kněz protestantský a seniora jmenovati ponecháno Bratřím, ostatní členové byli voleni z obou vyznání.

Takový byl stav věcí náboženských v našich zemích v době, kdy Komenský v letech jinošských dlel na latinských školách přerovských.

I.

Komenského mládí a studia.

Morava jest kraj pro Slovanstvo vzhledem kulturně historickým důležitosti veliké. Zde zaseto a vzešlo símě rajského stromu učení Kristova, z něhož štěpy zaneseny byly a ujaly se v jiných zemích slovanských; zde rozsvícena také první svíce domácí osvěty slovanské a jiní národové slovanští rozžehli odtud pochodně osvětové v bytech svých. Proto i přes smutnou pravdu, že dávní předkové naši nedovedli si uhájiti těchto převzácných darů v jejich ryzosti, v jejich původnosti, ostatní Slované při vděčných vzpomínkách na slovanské apoštoly a své prvoučitele, bratry Konstantina a Metoděje, přece nikdy zapomenouti nemohou, že Morava byla štěpnicí, z níž různým kmenům slovanským dostalo se sazenic nejušlechtilejších, jejichž plody lidstvo považuje za nejvyšší statek svůj.

Morava má také svůj podíl na vzniku reformačního proudu husitského; máť mezi duchovními původci velikého tohoto hnutí svého vynikajícího zástupce; bylť Moravan Milič předním z Husových předchůdců.

A i v době pozdější, když kmen český ve svém nevýhodném a obtížném postavení své oso-

bitosti stále byl nucen hájiti, Morava dala mu svého Cimburka, Blahoslava a Žerotína; a když pro národ český už hrob kopali, dorůstal na Moravě Komenský, aby plody svého neobyčejně obdařeného ducha, když jimi už nemohl síly a života vlíti v žíly hynoucího národa, zanechal jako slavné dědictví po stoletích opět k novému životu probuzenému národu, aby týž poznav moudrost v nich obsaženou a jí se řídě, bezpečněji a šťastněji žíti mohl, jakož aby vzbuzena v něm byla snaha věrně ostříhati zákona Páně a obětovně sloužiti nejvyšším úkolům lidstva. —

V jihovýchodní části Moravy, v dědině Nivnici u Uherského Brodu, kdež byli četní sborové Bratští, stála kolébka Komenského. Zde narodil se 28. března r. 1592 rodičům Martinovi a Anně Komenským synáček, jemuž dána jména Jan Amos.

Předkové Komenského pocházeli asi z Komny, vesnice taktéž nedaleko Uherského Brodu ležící, po níž jim, když jinam se odstěhovali, dostalo se jména rodinného. Otec Jana Amosa byl dle všeho mlynářem dosti zámožným a přestěhoval se do Uherského Brodu, kdež zemřel a pochován byl, když bylo synáčkovi deset a nejvýše dvanáct let. Ale záhy po otci zemřela i matka, a tak Janu Amosovi žíti bylo v sirobě úplné. Které dítky po těchto rodičích ještě dále zbyly a kdy umřely, není bezpečně vyšetřeno. Komenský v posledním roce svého života si připomínal, že na hřbitově Uhersko-brodském odpočívají rodiče jeho i sestry: Ludmila a Zuzana. Nejnověji pak vypátráno, že po Martinu Komenském zůstaly dvě dítky: Amos a Markéta. Tato Markéta, jež také se nedožila dlouhého věku, byla provdána za Pavla Bozkov-

ského, váženého měšťana v Uh. Brodě. Druhým zetěm Martina Komenského uvádí se Urban Strumenský, rovněž v Brodě usedlý, jenž tam i starostou obce býval. Kterak se však jmenovala manželka jeho, nepovědomo.

Rodičové Komenského znali se k Jednotě Bratrské, která v této krajině měla více sborů: tak v Uh. Brodě, ve Strážnici, ve Veselí, ve Velké, ve Vrbce, v Záhorovicích a jinde. Bratří, jimž víra a ctnost šla nade vše v tomto světě, snažili se vštěpovati tyto podklady bohulibého života i dítkám svým. A jelikož písmo svaté jim bylo jediným pramenem víry, šlo rodičům Bratrským o to, aby dítky záhy mohly čítati v něm, aby žalmy uměly zpívati a nábožné modlitby se modliti mohly z knih, vynikajícími členy Jednoty sepsaných, a proto starali se, aby dítky záhy také čísti se naučily. Chváleni byli proto Bratří, „že mládež jejich, hned jakž ze spisů Jednoty jednomyslnému smyslu o poctě Boží vyrozumí, do písem jde a tam již u noh Bohu mistru pokorně sedí.“

Zdárné dítek vedení bylo v Jednotě rodičům zvláštním předpisem přikázáno.

Úkolem otce hospodáře k dětem bylo:

„Povinnost úmluvy při křtu činěnou i slíbenou aby na péči měl. Učiti, vésti, spravovati, i dítky v kázni a bázni míti, z náhlosti a ze zlosti náramné netrestati za vrch a kyjem, ale metlou, z domu bez dopuštění nedati nikam jíti, milost (lásku) v srdci míti a krýti a dětinsky se neměti“.

„Obyčejům dobrým v modlení, v mluvení skrovném a poctivém, a v činění šlechetném a mravném, v chození do sboru nebo kamž pošlou,

nebo doma při stole i jinde aby je mravům i všeliké poctivosti a uctivosti učili, živnostmi křesťanskými opatřili a o duše jich přední péči měli".

„Při dětech malých vidí se toto za dobré a za užitečné, aby nejprv otec svolil se s mateří, aby jeden mimo druhého nepochleboval dětem, než aby tu přirozenou milost skrývali před nimi a hleděli v rozumné kázni a bázni je míti; a nejpilněji toto, aby rodičové vedli děti ke skutečnému poslušenství, když jemu dějí „učiň to," aby učinilo, aneb „nech toho," aby nechalo".

„A ke zbytečnému jídlu a pití aby jich nenapomínali, a v tom, což by sobě díti zachtělo, nepovolovali".

„Syn nebo dcera dorostlí, když by chtěli oděv pěkný nebo barevný míti nebo něco takového, ježto by mohlo k úrazu býti, nemají jim těch věcí žádných rodičové věrní obmýšleti; ale což na které sluší, v jich potřebě slušně je opatřiti, prvotně jsouce jim sami na příklad ve všem a k tomu je vedouce".

I matkám se dává toto napomenutí: „Dítky aby milovaly, slušně opatrovaly, podle potřeb, zbytečně v ně necpaly, ani na ně šperkův nakládaly, děveček krom sebe nikam nepouštěly, vyučovaly všemu tomu, co při křtu s jinými přiřkly, o ně s žádným nesvářily a kázeň nad nimi bez zlosti měly, k mravům ctnostným a poctivým i k poslušnosti vedly."

Jako rodičové, přijímali při křtu i kmotrové dítko „k péči a vyučování umění a známosti spasení, tak že je společně ve vší kázni Páně povedou k tomu, k čemu pokřtěno bývá."

Když Komenský osiřel, blížil se onomu věku, kdy dítky Bratrské (okolo dvanáctého roku) „způ-

sobem všeobecné církve pokřtěné, postaveny bývaly před církví, aby víru svou samy za sebe vyznaly a k smlouvě s Bohem samy ústy svými se přiznaly“, a měl tedy už od svých rodičů vlastních v hlubině ducha svého zaseto zdravé a plodné símě víry, ctností, pobožnosti i potřebného umění, což vše v dospívajícím jinochu přelíbezně vzrostlo a rozkvetlo a v muži dospělém k takové dokonalosti dozrálo, že málo jen jest příkladů mezi lidmi nejslavnějšími, aby kdo všemi těmito tak vzácnými vlastnostmi tou měrou vynikal, jakou je při sobě měl a hojně v celém životě osvědčoval náš Komenský.

Není pochyby také, že Komenskému prvních počátků literního umění kromě v domě otcovském se dostalo i ve škole uhersko-brodské. Bratří v prvních dobách po vzniku Jednoty nepečovali hrubě o školy, zůstavujíce starost o potřebné vzdělání dítek rodinám. Později však nahlédli jich potřebu a zřizovali dle možnosti při každém sboru nějaké učení. Sbor uhersko-brodský, jsa četnější, zajisté školu nějakou měl a tak oprávněno jest mínění, že Komenský zde počal choditi do školy.

O osiřelého hocha starati se bylo poručníkům, snad kmotrům jeho, kteříž však povinnost tuto nekonali náležitě. Komenský sám si na to později postěžoval, a to v „Předchůdci vševědy“, kdež napsal: „Hned jako pachole obou rodičů jsa zbaven, poručníků nedbalostí tak jsem byl zanedbán, že teprve šestnáctného roku věku mého dostalo se mi počátků latinských okusiti“.

Kdo tito poručníci byli, není zaznamenáno; ví se jenom, že ve věku dvanácti let Komenský přišel k tetě své, sestře otcově, do Strážnice, kdež navštěvoval školu českou ve starém sboru, spolu

s Mikulášem Drabíkem, který později, jak bude uvedeno, na Komenského neblahým vlivem působil.

Ve škole strážnické pobyl asi půl druhého roku, a kde potom dlel a čím se zanášel až do roku šestnáctého, když do Přerova na školu latinskou se dostal, jest neznámo. Snad právě tato doba od třináctého do šestnáctého roku jest to, která mu zavdala příčinu ke steskům na poručníky. Čilý duch Komenského nejsa v tomto věku veden prohlédavou péčí rodičů, snad těkal od zaměstnání k zaměstnání, anebo již zřel a toužil dojíti důstojného úřadu kněžského, ale poručníci snad cestu k němu spíše mu tarasili nežli urovnávali; jinak si vysvětliti stížnost jeho nemožno.

Jinou příčinu postesku, že v mládí mnoho zanedbal a že nemohl si osvojiti tolik užitečných a potřebných vědomostí, kolik by si byl přál a kolik by podle znamenitého svého nadání by byl s to si osvojiti, poskytl mu bídný stav tehdejších škol. Žaloby jeho odnášejí se jednak k celkovému řízení a kázeňské stránce škol tehdejších, jednak ke způsobu vyučování a nejinak i k samému učivu. Všeobecně vylíčil tehdejší školu rysy živými v Labyrintu: „I viděl jsem, že houfové lidu zvláště mladého přicházeli a byli hned na rozličné trpké exámeny bráni. Nejprvnější exámen při každém byl, jaký měšec, jaký zadek, jakou hlavu, jaký mozek a jakou kůži přináší. Byla-li hlava ocelivá a mozek v ní ze rtuti, zadek olověný, kůže železná a měšec zlatý, chválili a hned ochotně dále vedli: neměl-li kdo toho paterého, aneb mu kázali zpět, aneb špatně tušíc, tak na zdařbůh přijímali“; neboť, „nemá-li kdo ocelivé hlavy, rozpukne se mu; nemá-li v ní tekutého mozku, nebude z něho

míti zrcadla; nemá-li plechové kůže, nevytrpí formací; nemá-li olověného sedadla, nevysedí nic, roztrousí všecko; a bez zlatého měšce kde by nabral času, kde mistrů živých i mrtvých?“

Však i jinde ještě zastesknul si Komenský v tato slova: „Tolik nás jest, kolik vyšlo ze škol a akademií, sotva stínem pravější nějaké učenosti omočených. Ze mnohých tisíců také já jsem jedním, bídným človíčkem, jemuž přelíbezný života veškerého ráj, kvetoucí léta mládí, tretkami školskými strávena jsouce, bídně zmizela. Ach, kolikrát mně, když lépe prohlédnouti dáno, vzpomenutí na ztracený věk z prsou vzdechy, z očí slzy, ze srdce žalost vyrazilo! Ach kolikrát mne žalost ona zvolati přinutila: Kéž mi bůh navrátil léta uplynulá!“

Leč i přes tyto oprávněné stesky Komenský ze studií hojný užitek odnesl. Ba právě pokročilejší věk a tudíž i dospělejší duch jeho nejen snáze učení chápal, ale dal mu i hloub vniknouti v nedostatky tehdejšího školstva, lépe je zříti, a tím vzbuzená snaha po odstranění těchto nedostatků zapustila hlubší kořeny. Ano snad i štěstím mohli bychom zváti okolnost, že Komenský jsa již starší živěji pocítil, kterak nejkrásnější života čas, oddá-li se kdo na studie, jakoby promarněn byl, a k tomu ještě, když se studiemi školními hotov byl, „dále a výše někam jíti neměl kdy a nevěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se jíti můž někam výše.“ Toto poznání velmi slabých, i do budoucna neblaze působících stránek současného školství mohlo býti také procítěno hned za studií jenom u jinocha už věkem dospělejšího a v životě zkušenějšího. Proto Komenský nebyl z těch, kteří ve studiích se obmezili jenom na stesky jaksi sobeckého rázu a po ukončených studiích nikdy jinak

leč s kletbou na rtech si na školu nevzpomínali; nikoliv, v dospělejším duchu jeho s poznáním osudných vad školských mohlo vyrůstati a vyrostlo zároveň i humanní přesvědčení, že pouhými nářky nic se nespraví, nýbrž že nutno hledati cest k nápravě. Svědčí tomu slova, která následují hned po výše uvedeném povzdechu, aby mu Bůh vrátil uplynulá léta. Píšeť Komenský dále: „Ale takové přání daremné jest; co pominulo, to jest tam. Žádný z nás zastaralých, aby léta jinak začíti a jinak se k životu přistrojiti mohl, neodmladne; žádné na to rady není. Toto jediné pozůstává, toto samo možné jest, abychom dítkám a potomkům našim, co poraditi můžeme, poradili, a ukážíc jim, kde jsme my neb vůdcové naši chybovali, tudy jim k vyhýbání týmž chybám cestu ukázali.“

Že Komenský tyto opravné myšlenky už byl pojal hned v Přerově, toho důkazem právě jest okolnost, že přišed do Herbornu a dopídiv se knihy Ratichem vydané, v níž nový způsob vyučování byl hlásán, ihned toužebně se jí chopil a bedlivě ji studoval. Z toho právě souditi dlužno, že myšlénka na reformaci paedagogickou už v hlavě jeho tkvěla, že už na přerovských studiích zároveň s poznáním vad vznikla i touha ukázati na cesty lepší.

Netřeba však pro důkaz toho tvrzení choditi daleko. Komenský sám to pověděl zcela určitě. Není zajisté příčiny nevěřiti slovům jeho, která připsal ke své žalobě na nedbalost poručníkův, že jich vinou teprve šestnáctého roku dostalo se mu počátků latinských okusiti. Vypovídá tam dále takto: „Avšak dobrotivosti boží bylo důkazem, že

okus ten přirozené touhy žízeň tak roznítil, že od té chvíle neustával jsem snažiti se a usilovati, kterak by škoda ztracené mladosti byla nahrazena a již ne při mně toliko, než i při jiných. Nebo zželelo se mi zároveň i osudu jiných, zvláště v národě mém, v pěstování literního umění trochu liknavém! Často tedy opravdově na mysli přemítal jsem, jak by co možná nejvíce lidí netoliko k milování svobodných studií bylo probuzeno, než i jakým nákladů a prací ukrácením by školy byly otevřeny, v nichž by mládež methodou snadnější k znamenitému prospěchu v učenosti mohla býti přivedena.“ Toť důkaz našeho tvrzení nezvratný.

Slova tato jsou i jinak ještě příliš důležitá, zvláště při posuzování Komenského tvůrčí původnosti. Tvrdí zajisté Němci, že teprve u nich na pozdějších studiích, u německých učitelů a spisovatelů, se Komenskému rozbřesklo. Bylť prý Komenský toliko rodem Čech, vzděláním prý však Němcům náleží, protože od nich teprve je obdržel. My však tvrdíme, že Komenský do Němec přišel už s velikými, určitými plány, samostatně pojatými. Slova uvedená jsou toho nevývratným dokladem.

Po té stránce tedy bylo pro Komenského štěstím, že v pozdějším věku, než obvyklým bývalo, na studie se dostal. Mohl pojati už záhy určitý cíl svůj, mohl vše, co k cíli tomu vedlo, bedlivě pozorovati a zkoumati, mohl si snésti hojnost materialu, tu ze soustavného studia spisů paedagogických, tu zase z různých příhod a okolností školního života, jak se namanuly. Přes to, že sám o sobě napsal, že jest povoláním bohoslovec, možno o něm říci, že svou myšlenkovou činností byl především paedagogem, že tento směr činnosti duševní byl u něho naprosto převládající. Dostal

se na tuto dráhu již záhy z mládí a puzen nejvlastnějším přesvědčením, a proto stal se na ní celému světu a navždy prospěšným.

Ale i siroba jeho nebyla mu neprospěšná. Vyplnilo se právě na něm do slova, co později ve spise „O sirobě“ napsal o sirotcích: „Jest jisto a zkušenostmi potvrzeno, že dítkám smrť rodičů častěji spíše prospívá než ke zlému bývá. Vídáme po dnes, že mnohým jejich v maličkosti osiření na těle i na duši dobře prospívá, protože u otčimů, macech aneb sic u cizích pod tvrdší kázní jsouce, hned z mládí se bázni, poddanosti, prácem učí, a z nich čistí, povolní, vlídní, pracovití, živí, správní lidé bývají. Nechť se dá pozor na lidi učené, moudré, vzácné, odkud a z jakých lidí povstávají? Najde se v pravdě, že aneb jsou z těch, kteříž hned z maličkosti osiřeli aneb z chudých rodičů pošli“.

Komenský prospíval, jak jsme se dověděli z jeho vlastních slov, na studiích znamenitě. Prospíval věkem, moudrostí, ctnostmi i zbožností k velikému potěšení svých učitelů a církevních představených. Byl pak předním učitelem Komenského v Přerově Tomáš Dubín a biskupem Bratrským tamtéž Jan Lanecius, „muž učený, pobožný, vážný, všech dobrých cností, kterých do biskupa pohledává apoštol, živý vzor, úcty hoden byl jako patriarcha, kterého Karel ze Žerotína ctil jako otce svého“.

Na školách bratrských byli žáci dle schopností a náklonností tříděni a v některých věcech různě vedeni. Především byla třída žáků, kteří se vzdělávali na úřad kněžský; jiné oddělení tvořili žáci, kteří měli náklonnosti k povolání jinakému, a ti vyučováni byli mimo písmo svaté především

ve věcech v praktickém životě občanském potřebných. Přihlíženo u nich, aby se naučili, čeho by potřebovali v hospodářství nebo v řemeslech a jinak. Komenský byl v oddělení akoluthů t. j. mládenců k službě církvi oddaných. Jim dávána příležitost „k nabývání jazyků a svobodných umění, (jak daleko i těch bohoslovcům potřebí)“. Když pak zjevně na synodu akolutstvím byli poctěni, dostávalo se jim i jiných jmen.

„V stupni tom učenickém slouží se jim k tomu, — vypravuje Lasický v „Obrazu Jednoty Bratrské“ — aby v čem spasení své zakládati mají, a povinností křesťanských, a života Kristova, a moci bratrství Kristova, v čem ono záleží, lépe poznávati, a jak víra bez skutků mrtvá jest, vyrozumívati se učili.“

„Života pak Kristova nejpřednější částku zakládají v pokoře, trpělivosti, pracovitosti, zhrdání věcmi světskými a milování bližních svých, čemuž aby lépe vyrozumívali učeníci, schvaluje se jim k častému přemyšlování osmero blahoslavenství, kteréž vydal Kristus.“

„Napomínáni také bývají, aby starší své v poctivosti majíce, rádi při nich byli i s nimi někam vycházejícími rádi chodili, mimo jejich vůli nic nečinili, nikam z domu nevycházeli, s žádným se nevadili, ovšem žádnému neláli, ale příkladem pěkných cností jiným svítili“.

„Též aby z toho, co se jim ku čtení podává, pravidla svatého života a víry pravé sobě shromažďovali, a co kdy starší o věcech církevních vypravují, čehož snad zapsáno není, to sobě pro vypravování zase jiným v paměť brali.“

„Svěřuje se pak učeníkům, když sami prospějí, cvičení mládeže v katechismu, napomínání

doma k modlitbám, aby božích věcí do úst bráti zvykali, až pak i do promlouvání k lidu pomaličku se zavozují".

„Nohy mýti starším sebe, kněžím neb jáhnům, ovšem příchozímu hosti, čest jejich jest, jako i pomáhati jistých hodin předloženému svému prací rukou svých chleba dobývati; aneb sic posluhováními domovními vhod se činiti, rozkoš; čímž vším důvtipnost jejich a poslušenství i věrnost zkouší se a cvičí."

Za tříletého pobytu Komenského v Přerově nejen poslušenství a věrnost ve všech těchto uváděných věcech, nýbrž i jeho nezlomná píle a vynikající vlohy vyzkoušeny nade vši pochybnost, a učitelé i představení nabyli jistého přesvědčení, že akoluth tento k vyšším úkolům jest povolán, a proto postarali se, aby dostalo se mu dalšího vzdělání a ducha zušlechtění na vysokých školách, nebo jak se říkalo tehdy, na akademii.

K vysokému učení pražskému Bratří neměli důvěry; byloť „kališnické jménem, ale duchem luteránské"; oni pak sympathiemi svými lnuli k učení reformovanému, čili ke kalvinismu.

Té doby výtečnou pověst měly v Němcích reformované školy v Herbornu a Heidlberku pro dobrý řád a přísnou kázeň v nich zavedenou. Ustanoveno tedy, aby Komenský odebral se nejprve do Herbornu, kamž přibyl s mladým pánem z Kunovic, jehož byl krajanským společníkem a vychovatelem, a koncem měsíce března r. 1611. na tamním Johanneu jako Jan Amos Nivnický zapsán byl.

Herbornské školy, jež obsahovaly pětitřídní paedagogium a fakultu bohosloveckou, byly četně navštěvovány; trvalo tam ročně na studiích 300

až 400 studentů. Krátce před rokem, kdy Komenský tam přišel, počalo se tam i z Moravy choditi na studie. Bylť professorem zde Jan Jindřich Alsted, jenž obeznámen byl s panem Karlem ze Žerotína, jehož přízni se těšil a jemuž také r. 1609., tedy v době, kdy Komenský dlel v Přerově, jeden svůj spis věnoval. Alsted byl muž všestranně vzdělaný, jenž se žáky svými velmi přátelsky obcoval a tudíž všech jich, pokud učení dbalí byli, si lásku získal. I na Komenského měl Alsted vliv veliký. Mimo něj i Piscator byl Komenskému učitelem milým. Alsted byl pořadatelem veřejných hádání, jakáž bylo dospělejším studentům o různých otázkách podnikati. V Herborně studoval současně s Komenským jistý Litomil z Litomyšle. Když týž měl své hádání (disputaci), napsal Komenský na oslavu svého disputujícího krajana latinskou báseň, která zároveň s disputací byla vytisknuta a jest prvním zachovaným plodem péra Komenského.

Jest potřeba pověděti, v čem hlavně na Komenském znáti vliv Alstedův. Tento učenec byl přívržencem učení chiliastického. Tímto učením rozuměti sluší víru na tisícileté trvání „říše zbožných“ na zemi, kterou Kristus před posledním soudem prý založí. „Bezbožní zahynou ve strašné potopě; pod bezprostřední správou Pána vyvolení věřící ještě žijící, anebo ti, kdož zemřeli pro pravdu, z mrtvých vstanou se Spasitelem (bylo tedy věřeno na nové z mrtvých vstání Kristovo) a těšiti se budou z dokonalé blaženosti. V této říši svatých zrušeny budou všecky zákony lidské a zmizí rozdíly stavův a statkův. Země zbavená bezbožníků bude dosti prostranná pro ty, kdo vedou život libý a šťastný; lidé přímo osvícení duchem svatým nebudou potřebovati ani vůdce ani řádu; kněží

pozbudou své moci a bible své vážnosti.“ *) Toto učení, čerpané ze 20. kapitoly Zjevení sv. Jana, hlásalo dále, že ďábel a satan, který jest původem všeho zla, na dobu trvání této říše blaženosti andělem spoután, do propasti uvržen bude, „aby nesvodil více národů, až by se vyplnilo tisíc let“. V chiliasmus všeobecně věřeno v prvních dvou stoletích po Kristu a později vždy znovu se vynořovala tato víra, kdykoli nadešly světodějné události a když národům některým nebo společnostem bylo vzešlo utrpení. Tak oživován chiliasmus, když uplynulo tisíc let od založení křesťanství, za válek křižových, za dob bojů papežství s císařstvím, za dob úpadku mravnosti kněžstva, když vyvstal Milič a jeho následovníci. Reformátoři vůbec viděli v papežství Antikrista a hlásali jeho pád. Tolikéž Táboři i Bratří a mnohé jiné náboženské sekty nejen na západě, nýbrž i v Rusku oddávali se víře v chiliasmus, ano v Anglii i učení přírodozpytci, jako Tomáš Burnet a William Whiston, snažili se oprávněnost jeho geologicky dokazovati.

Komenský přišed do Herbornu, ač byl členem Jednoty, nesdílel této víry; avšak působením Alstedovým a Piscatorovým naklonil se jí a tím vzešla v jeho duchu změna názorů: počal tíhnouti více k mysticismu a stal se přístupen i víře ve vidění a proroctví. Že dříve k tomuto směru nelnul, to později tvrdil poukazuje na svůj spisek O andělích, r. 1615 vydaný, v němž dovozoval, že není již žádných zjevení, a mluví-li se o nich, že je dlužno pokládati za smyšlénky lidské nebo za klamy ďábelské.

Možno však poukázati na světlejší stránku

*) A. Denis, Konec samostatnosti české, str. 212.

pobytu Komenského v Herborně. Odcházeje z Přerova do ciziny nesl s sebou náš slavný krajan ve svém mladistvém srdci vědomí mnohých vad a nedostatků našeho národa, zvláště ve příčinách osvětových. Toto vědomí však doprovázeno bylo ohnivou žádostí, odstraniti tyto nedostatky, vady napraviti, neduhy vyléčiti. Do Herbornu přišed nezapomněl svých předsevzetí, nezapomněl svých úmyslů idealných. Sotva že se do nových poměrů vpravil, jedva že nového učení okusil, jedva že rok byl v cizině, již nemohl odolati svaté touze vlastenecké, prospívati národu svému, své vlasti drahé; již neleni dáti se do práce pro dobro, prospěch a slávu svého národa. Jest-li jiní lidé, vzdálivše se od předmětu své lásky, naň zapomínají, tož vlastenecké srdce Komenského uprostřed cizoty ještě více zahořelo láskou k otčině, a ta láska nebyla projevována planými slovy a sobeckými vzdechy, ale nejlepšími úmysly, činy ceny nehynoucí!

Když všecko studentstvo herbornské závodilo ve snaze osvojiti si jazyk latinský jak nejdůkladněji a užívati ho jak nejzdobněji, krajan náš také nezanedbával této úlohy, jež považována ve studiích za nejdůležitější. Svědčí o tom dovedná a vybroušenou latinou uměle a zdobně složená, vzpomenutá již latinská báseň na krajana Litomila. Na tom však Komenský nepřestával. Jemu k srdci více přirostla ona řeč, jíž k němu ve věku útlém hovořila nejsladší ústa — ústa mateřská; ona řeč, jíž k němu ve věku chlapeckém slova bohumilé kázně promlouvala ústa nejmilejší autority — ústa otcovská; ona řeč, v jaké již doma, na škole brodské a strážnické čítal katechismus Bratrský, čítal svatá písma a pěl žalmy nábožné. Ano, řeč mateřská, řeč rodná přilnula mu k srdci nade všecky

ostatní jazyky a on jal se studovati ji za účelem a s úmyslem vlasteneckým, jehož provedení by mu v národě našem samojediné bylo na věčné časy pojistilo paměť nejčestnější. Komenský pojal úmysl sestaviti veliké dílo o jazyku českém, „Jazyka českého poklad“, jakého neměl žádný jiný národ na světě a jenž obsahovati měl nejplnější slovník, zevrubnou mluvnici, úsloví, rčení, ozdoby, důraznosti českého jazyka, jeho přísloví a pořekadla, a vše co by jazyka českého dokonalost, zvláštnost, krásu, upotřebitelnost, bohatost a ohebnost hlásati mohlo. K dílu tomuto tak užitečnému počal Komenský činiti přípravné práce již v Herborně a sbíral k němu material přes čtyřicet let. Bohužel nedal osud ani Komenskému z hotového díla se zaradovati, ani národu českému se jím honositi a vděčně ho užívati; neboť dílo toto tak veliké a slavné, když bylo téměř již úplně k tisku přichystáno, stalo se kořistí zhoubných plamenů a přineslo původci místo radosti veliké hoře.

Jinaký ještě pojal Komenský úmysl prospěti svému národu. V době jeho veškerá učenost ubírala se toliko jednou hlavní dráhou; osvícenost jednostranně spatřována v pouhém vzdělání jazykovém; všeliké ostatní obory lidských potřeb neuznávány za hodny místa ve školách; mladí lidé vycházeli ze studií úplně nevědomi ve všem, co nesouviselo se studiemi jazykovými. Komenský jako příslušník Jednoty Bratrské, na jejíchž školách přece se do jisté míry přihlíželo ku praktickým potřebám života, odnášel si snad už z Přerova třeba nedosti vyjasněné tlumy pomyslů o potřebách znalosti ještě něčeho jiného nežli pouhé latiny. Těmto potuchám dostalo se v Herborně posily, tak že vybaviti se mohly k plné jasnosti, dokonalé uvědomělosti a zralému přesvědčení. Má se za to,

že vzpomenutý Komenského učitel Alsted, jsa mnohovědcem, přirozenému nadání bystrého žáka různé obory lidského vědění pootevřel a v něm takto základ položil ku vědeckému snažení mnohostrannému, všeznaleckému. A již snaha tato vtělila se v určitou žádost posloužiti národu svému, aby účasten mohl býti vzdělání všestranného, aby tak zvaná intelligence národa svůj vědný obzor mohla rozšířiti na vše strany, ne toliko na formální vzdělání jazykové, ale i na přírodu, na umění, průmyslnost, hospodářství a jinak. I zamýšlel Komenský napsati českým jazykem veliké dílo, jež obsahovati mělo svod veškerého lidského vědění ze všelikých oborů vědy, jako: z náboženství a mravovědy, z jazykovědy, přírodovědy, filosofie, zeměpisu, dějin politických i osvětových, z vědy o společenských řádech neboli sociologie, z technologie průmyslové i hospodářské a j. Dílo toto, jehož název byl Divadlo veškerenstva věcí, mělo tvořiti celou knihovnu, v níž o všem, co do té doby rozum a přičinění lidské bylo vymyslilo a vynalezlo, mělo se najíti poučení, a jež tedy mělo obsahovati neméně než 28 knih, v nichž každý zvláštní předmět byl projednáván.*)

Litovati jest velice, že osud nepřál Komenskému, aby dílo toto tak mnohoslibné mohl svému národu dokonati; bylo by zajisté vzbudilo mocný ruch osvětový v celém národě, a byl by národ český prvním v Evropě, který by ve skutečnosti se byl dal na nové dráhy ve příčině vzdělávání mládeže. Skutek takový byl by nutně obrátil pozornost vší Evropy k Čechám a jméno české, jež od válek husitských nemělo v západní Evropě nejlepšího zvuku, bylo by znamenitě získalo na cti,

*) V těchto dnech právě objeven rukopis jedné knihy tohoto díla.

nehledě k tomu, že by z toho díla byl i jinak vzešel národu prospěch mnohonásobný.

Z jara r. 1613. Komenský rozloučil se s Herbornskými a odešel dovršit studií svých do Heidlberka, kdež 19. června jako Jan Amos Nivanus Moravus immatrikulován byl.

Na vysoké škole heidlberské poznal Komenský jiné dva učitele, jejichž vliv na něho stopovati lze. Byl tu professorem Pareus, jenž znám jest pro své snahy sjednotiti obě evangelická vyznání, augsburské či luteránské a reformované nebo kalvínské. Tyto jednotící snahy (jinak řečeno snahy irenické) našly ohlasu v mysli Komenského, a on, jak později uslyšíme, s nadšením se jim věnoval.

Druhým učitelem v Heidlberku byl Komenskému Jan Val. Andreae, jehož zásadou bylo, že pravý křesťan povinen jest světa se odříkati a k Bohu se obraceti. Že toto učení u Komenského se ujalo, nelze se nikterak diviti. Neslyšel Komenský takovou zásadu teprve až v Heidlberku; nutně ji musil slýchati už ve vlasti. V Jednotě Bratrské bylo toto učení dobře známo, ano náleželo k podstatným zásadám, jimiž měl se říditi soukromý i veřejný život členů Jednoty. Tuto zásadu hlásal, jak jsme v úvodu vyložili, sám učitel Jednoty Chelčický.

Z pobytu Komenského v Heidlberku pamětihodno jest také, že koupil tu Komenský původní rukopis veleslavného díla Koprníkova „O oběhu těles nebeských",*) což svědčí o zájmu, jaký měl Komenský pro veliké otázky vědecké, třeba sám na základě Písma učení tomu věřiti se neodvážil.

*) Tento rukopis uložen jest nyní v knihovně hrabat Nosticů v Praze na Malé straně.

Pobytu v Heidlberku nebylo na dlouho. Záhy odebral se Komenský na cestu do Hollandska, jak zvykem bylo tehdáž, že studium doplňovalo se cestováním. Cesta tato nebyla pro vnímavého ducha jeho bez užitku. Zvláště v Amsterodámě neušly jeho pozornosti mnohé dobročinné a polepšovací ústavy, jako sirotčinec, domy pro starce a neduživé, káznice a polepšovny, jež všecky účelně byly tu zařízeny a k dobru obce se osvědčovaly.

Z Amsterodámu vrátil se Komenský ještě k nějakému pobytu v Heidlberku, kdež onemocněl. Uzdraviv se chvátal pěšky Německem a Prahou do své rodné země, bohat vědomostmi i zkušeností, plana touhou po plodné práci na vinici Hospodinově i na roli svého národa.

II.

Působení v rodné zemi. — Šťastní dnové života.

Komenského nevítalo při příchodu z daleké ciziny plesající srdce mateřské, projevující blahé pocity shledání slzami radosti a něhy, aniž vážný úsměv otce, čekajícího netrpělivě v den příchodu synova na pozdní hodiny večerní, aby beze svědků s ním pohovořil o plánech svých vlastních, jaké má se synem do budoucnosti a aby zároveň vyslechl úmysly jeho, je posoudil a dobrou radu dal. Na takovou blaženou, šťastnou chvíli Komenský nemohl se těšiti. Přichvátal zajisté do Brodu, aby poklekl na hrobě drahých rodičů a jej skropil slzami žalu.

A učiniv tak, teprve spěchal tam, kde jej již očekávali a o nichž věděl, že přijmou jej laskavě.

Kráčel do Přerova, kde s otevřenou náručí již naň čekal biskup Lanecius.

Bylo Komenskému, když dokončil studia svá, teprve 22 leta, a nemohl tudíž ještě býti v Jednotě na kněze posvěcen. Pro takového člena však měla Jednota hned působiště. Komenský mohl zajisté předstoupiti před pýchu země moravské, před slovutného hejtmana zemského, Karla staršího ze Žerotína, s nejlepšími doporučeními jak od učitelů herbornských tak i heidlberských, jenž se Žerotínem byli v přátelských stycích. Žerotín, přijav mladého muže přesvědčil se sám, že důvěry jeho zasluhuje, a proto odevzdána mu správa latinské školy přerovské.

Ujal se tu Komenský práce s mladickým nadšením. Ale nemínil býti učitelem jako jiní bývali před ním; měl na mysli opravu ve školství, a to ve dvojím směru. Předně mu běželo, aby mládež školním učením vůbec a způsobem vyučovacím zvláště nebyla na dále týrána, jak dosud všude se dělo. Mládež učíc se jazyku latinskému, učila se pouhým pravidlům, aniž by jí názorně bylo ukázáno, kterak pravidel těch užívati a kterak jim vůbec rozuměti. Komenský odnášeje si, jak jsme pověděli, už ze studií přerovských nejen přesvědčení o špatnosti způsobu vyučovacího, nýbrž i snahu po nápravě v těch věcech, ustanoven byv nyní správcem studií, hleděl všemožně žákům práci usnadniti. Za tím účelem napsal dílko „O snadnějším způsobu učiti se mluvnici,“ jež vytisknuto bylo v Praze r. 1616, o jehož obsahu však ničeho není známo, neboť byvši asi vytisknuto v nemnoha exemplářích, úplně vymizelo.

Ač nic určitého není zaznamenáno, lze se domýšleti, že Komenský ještě v jiném směru učinil

reformu na škole přerovské. Jest velice podobno pravdě, že Komenským na této škole zavedeno tak nazývané věcné učení nebo realie, čímž rozuměti sluší učení přírodopisu, země- a dějepisu a jiným předmětům, hledícím ku praktickým potřebám života a zakládajícím se tu ve znalosti věcí a jevů přírodních, tu ve hromadných činech, projevech a zařízeních lidských společností, tu i v rozmanitých dovednostech, jako měření, kreslení, zpěvu a pod.

Pro domněnku, že taková oprava zde byla zavedena, mluví mocný důvod. Když Komenský už za studií pojal úmysl podati v „Divadle veškerenstva věcí“ národu všecky tyto nauky, jež se v tehdejších školách nepěstovaly, čehož jiného možno se domýšleti, než že mladistvý horlitel pro všestrannější osvětu národní užil příležitosti, jaká se mu zde jako správci školy naskytovala, aby mládeži jeho vedení svěřené dal alespoň okusiti toho, co považoval pro svůj národ za užitečnou a potřebnou stravu duševní? Bylo to jednáno také zcela ve smyslu a duchu Jednoty, v jejíchž školách, jak jsme už uvedli, bylo přihlíženo také ku praktickým potřebám života. Komenský sám to vypověděl v Řádu Jednoty Bratrské pro Angličany r. 1660 znovu vydaném, že „ve školách Bratrských více než jinde k živobytí praktickému bylo přihlíženo, tak že pořekadlem se říkalo: z kázně Bratrské, což znamenalo praktický, dovedný, kdežto ze škol jiných vycházeli nejčastěji chovanci školáctvím prosáklí, v potřebách života velmi nezkušení.“

Nelze se ovšem domnívati, že Komenský svou myšlenku na škole přerovské v celém její rozsahu provedl; dlužno za to míti, že učiněny v tom směru jenom počátky a pokusy.

Nenabyl Komenský také času, aby takovou dalekosáhlou opravu mohl vykonati. Uplynula nepozorovaně dvě léta od příchodu do Přerova a on ocitnul se před událostí pro život jeho nad jiné důležitou. Kdož směl by pochybovati, že Komenského citlivá a hloubavá mysl mocně byla dojata blížícím se dnem, kdy mělo naň býti vloženo sladké jho Kristova služebníka, kdy měl býti posvěcen na hlasatele Jeho svatého učení? Kdož by neuvěřil, že s city hluboce vzrušenými hleděl vstříc a se připravoval na okamžik, kdy biskup Jednoty vloží ruce na jeho hlavu a obmyslí jej milostí, že smí hlásati lidu svému náboženství lásky k Bohu a bližnímu a podávati věřícím svátost oltářní pod obojí způsobou? Nutno za to míti, když čas ten se přiblížil, že těmto citům a myšlénkám ustupovaly myšlénky na jinaké věci a snad i myšlénky na důraznější provádění oprav školských.

Dne 26. měsíce dubna r. 1616 Komenský i se svým bývalým spolužákem strážnickým Drabíkem byl na kněze Jednoty vysvěcen na slavné generalní synodě v Žeravicích, na níž měli účastenství seniorové a konseniorové Jednoty netoliko z Moravy a z Čech, ale i z Polska, a na níž přijata byla společně pro všecky sbory Bratrské platná oprava církevního řádu.

Není povědomo, kde byl Komenský po svém vysvěcení za kněze ustanoven. Má se za to, že zůstal v Přerově pomáhaje Laneciovi při správě duchovní. Že školou už tolik zabývati se nemohl, jest zřejmo.

R. 1617. vydal Komenský tiskem v Olomouci spis: „Listové do nebe", t. j. chudých utištěných volání do nebe, o jehož osudech také ničeho není známo.

Následujícího na to roku 1618. ustanoven církevním správcem i ředitelem Velké školy při četném sboru Bratrském ve Fulneku. Svého kněžského i učitelského úřadu ujal se tu Komenský velmi vážně. Přičiňoval se, aby svým osadníkům byl pravým otcem duchovním v nejlepším a nejkrásnějším toho slova významu. Všech dobrých vlastností, jakýchž na knězi se pohledává, staral se býti vzorem. Vešed zde ve svazek manželský, jenž v čas požehnán byl plodem lásky, dával Komenský na sobě příklad láskyplného, pečlivého otce rodiny. Avšak nejenom svědomitě zastávati úřad a otcovsky pečovati o rodinu vídali Bratří fulnečtí svého pastýře, nýbrž i pilně se zabývati knihami, zvláště studiem Písma a svatých Otců, vídali jej se žáky laskavě obcovati, je učiti i ve škole i pod šírým nebem, vídali jej i na zahradě pracovati, jak se tomu dle řádu Jednoty v letech pacholetských a jinošských přiučil; a zvláště bylo osadníkům milo s duchovním otcem se setkati; nikomu se neporoučel, dokud se mu nepovedlo zarmouceného potěšiti, na mysli klesléto povzbuditi, v předsevzetí kolísavého v dobrém upevniti, bloudícího na pravou cestu přivésti, všem pak v různých potřebách pomáhati a radou přispívati. Komenský velice se přičiňoval, aby zejména polní hospodářství u svých osadníků zvelebil, aby větší z něho užitek plynul. Odněkud ze Slovenska, odkudž snad i manželku pojal, dal si přivésti včely, sám je ošetřoval a Fulnečany také včelařiti učil. Nejinak i jiných živností si všímal a co za prospěšnější považoval, to zavésti a zdokonaliti usiloval.

Toto vše a k tomu ještě jeho nelíčená laskavost, upřímnost a zjevná srdce dobrota, jeho mírnost a smířlivost, jakou projevoval i k osadníkům

jiného vyznání, naklonilo mu mysl a srdce všeho obyvatelstva fulneckého.

Blažen ve svém povolání, šťasten jakó manžel a otec, milován ode všech osadníků, kochaje se ve svých studiích, zdráv a čilý, žil Komenský ve Fulneku nejkrásnější dny, jakých vůbec může život poskytnouti člověku rozumnému, nehledajícímu štěstí ve věcech malicherných, ve smyslném požívání, v honbě po bohatství, po titulech hlučných, nýbrž ve shodě skutků s myslí obrácenou k Bohu a toužícímu šířiti dobro mezi lidmi.

Leč Nebe bálo se snad o svého miláčka, o svého vyvolence, aby štěstí neučinilo jej rozmařilým a neuvedlo jej na kluzké dráhy své, a proto, sotva že podalo mu číši blaha pozemského, již po prvním doušku zase mu ji násilně odňalo a vnutilo mu do rukou přehořký kalich utrpení, z něhož mu píti bylo po všecken jeho dlouhý život.

III.

První strasti. — Skrývání se na Moravě. — Spisy útěšné a jiné.

Ve třetím roce šťastného přebývání Komenského ve Fulneku sběhly se v Čechách osudné události pro národ náš. Protestanté čeští a konfessí českou s nimi do jakési míry spojení Bratří těšíce se z „majestátu královského“, hleděli využitkovati výhod v něm zaručených a pilně proto stavěli školy a kostely na statcích svých. Domnívajíce se však, že král Matyáš protestantství není nepřítelem, dovolili si jíti dále a vystavěli kostely také na statcích královských, ba postavili je i na statcích pražského arcibiskupa a opata broumov-

ského. Jeden z těchto kostelů však byl zavřen, druhý docela pobořen. Stavové protestantští stěžovali si na to u krále. Ten však dal jim věděti, že se tak stalo s jeho vědomím. Protestanté majíce důvodné podezření, že místodržitelé Martinic a Slavata radili císaři k takové odpovědi, obrátili hněv svůj proti nim; stavové sešedše se v Praze ve zbroji vnikli do kanceláře místodržitelské a vyhodili oba tyto místodržitele okny do hlubokého příkopu r. 1618. Tím nevole oboustranná vyšlehla v plamen válečný. Bylo by však přece snad došlo ke smírnému narovnání, kdyby císař Matyáš déle byl zůstal na živu. Ten ale zemřel v březnu roku 1619. Již za jeho života na krále českého korunovaný Ferdinand II. hlásil se nyní ke svému dědickému právu. Stavové čeští však prohlásili jej za zbavena trůnu a zvolili za krále českého Bedřicha, kurfirsta Falckého. Z toho vzešla válka mezi Ferdinandem, jemuž pomáhalo vojsko katolického spolku, a stavy českými a moravskými, pokud se přiznávali ku protestantství a k Jednotě. Válečné štěstí z počátku v menších srážkách se střídalo. Dne 8. listopadu r. 1620. došlo však *k bitvě rozhodné na Bílé Hoře u Prahy*, a tu vojsko protestantských pánů českých a moravských od vojska Ferdinandova a sborů pomocných na hlavu bylo poraženo. Vítěz mstil se pak na poražených. Náčelníci odboje popraveni rukou katovou, jiní z vlasti vyhnáni a zboží jejich zabaveno. Pomocná vojska Ferdinandova táhla po Čechách a po Moravě, všude zanechávajíce hrozné stopy své nevítané návštěvy.

Komenský poznal, že nastávají Jednotě doby pronásledování horší všech ostatních. Doslechl, že v Praze již se počíná a všelikých prostředků užívá, aby jinověrci na víru katolickou obráceni byli.

Již 13. března r. 1621 vydán mandát, kterým všichni kazatelé kalvinští a Bratrští vypovězeni jsou z království.*) Vida tyto nesnáze a očekávaje věcí ještě horších, napsal pro posilu a utvrzení ve víře svých Bratří spis s názvem „Retuňk duchovní, věrným, pokušením zemdleným křesťanům.“ Ve spise tomto Komenský poučuje a napomíná, že „náboženství papežské jest učení a ustanovení lidské, od rozdílných lidí rozdílným časem vymyšlené, od učení prorockého, Kristova a apoštolského vzdálené, nýbrž jemu odporné, od poslušenství jeho odvodící a je zlehčující;“ a poněvadž „k němu nyní lid obecný nevážným, ukrutným a lehkomyslným, nekřesťanským, ale daleko hůře než pohanským a tureckým způsobem se přinucuje: toho jistě i duše vaše i těla vaše mají se zhroziti a všelijak se ho vzdalovati a nemají se dáti k němu ani žádnými lstmi přivábiti ani jakou ukrutností přinutiti... Nehleďtež tedy na outlost, mdlobu, choulostivost těl svých, neděsteż se utrpení, těšteż se, důvěřtež se Krista pána posile, potěšování a tak přítomnosti jeho, jdětež i k utrpením myslí doufanlivou!“ Spis tento byl šířen mezi Bratřími v hojných opisech, což svědčí, že znamenitě působil a účelu svého dostihal.

Bylo také Bratřím, ba i samému Komenskému potřebí posily, aby v nebezpečenstvích a útrapách již již na ně se hrnoucích zůstali pevni a věrni své víře. Ferdinandova spojenecká vojska pustošila zemi a hrozně řádila zvláště v místech, kteráž známa byla jako hlavnější sídla učení kalvinského a Bratrského. Také do Fulneku vpadlo r. 1621

*) O pronásledování nekatolíků v zemích českých po bitvě Bělohorské doporučujeme čísti nedávno vyšlé dílo T. Bílka: Reformace katolická.

katolické vojsko španělské; domy Bratrské nejprv drancovány a potom zapáleny; co nebylo surovými Španěly rozchváceno, zničeno bylo zhoubnými plameny. Komenský oloupen o všecek majetek, také o knihy své a vlastní své práce v rukopisech chované. On sám nejsa jako náčelník obce Bratrské jist životem, unikl útěkem do Slezska, kdež ukrýval se na zámku Wigsteině.

Od své milé rodiny i od stádce věřících svých odtržen, nezaháněl trapných těchto chvil marnými nářky a planými vzdechy, nýbrž prací duševní sjednával si klidu mysli a úlevy srdci bolestí sevřenému. Komenskému doneslo se, že ztratily se v Praze rukopisy na jazyk český převedených žalmů Davidových, jež professor pražský, Vavřinec Benedikt Nudožerský uměle básnicky pořídil. Ztrátu tuto nahraditi umínil si nyní Komenský a jal se, rovněž tak uměle tlumočiti dojemné ty zpěvy starozákonní národním jazykem českým. Znalci s nadšením potvrzují, že jazyk český v těchto překladech objevuje se v plné své kráse i důstojnosti, tak že Komenského „Metrické přebásnění žalmů Davidových“ jest velmi cenným dílem starší literatury české.

Jinému dílu ještě dalo vznik skrývání se Komenského. Maje na mysli svou rodinu a zvláště svou věrnou manželku, že jí tolik strádati jest hned v prvních letech manželského spolužití, ano že hrozí ještě strádání další, poslal jí v únoru pro potěchu a na důkaz, že jest mu ona klenotem po Bohu nejdražším a že na ni při svých pracích stále pamatuje, útěšný spis: „Přemyšlování o dokonalosti křesťanské“, v němž hlubokou svou víru v Boha a úplné se oddání v jeho vůli vyjevil. Ve 12 kapitolách vypsal tu, v čem

dokonalost křesťanská záleží, jak se člověku jest připravovati, aby dokonalosti té dosáhl, o pramenech lásky k Bohu, o způsobu, jak lásku Bohu projevovati, o rozšíření lásky i na bližního, o povolném od Boha přijímání dobrého i zlého, o snášení nemocí, o podstupování chudoby, o trpělivém snášení ztráty milých přátel, o podnikání protivenství, o ustavičném o Bohu přemyšlování a ustavičných modlitbách.

Sotva asi Komenský tušil, jaká rána jej záhy stihne, když v 9. kapitole tohoto spisu vyličoval, jaký zármutek vzniká, když z manželů jeden druhému smrtí odňat bývá. I této hrozné rány bylo se mu v těchto strastných chvílích dožíti. Když španělské vojsko z Fulneku odtáhlo, odvážil se Komenský tam, aby odvedl svou rodinu někam na místo bezpečnější, do útulku některého, jejž mu snad pan Žerotín poskytl. Netěšil se však dlouho svému s rodinou pobývání. V létě 1622 vypukl na Moravě i v Čechách mor, kterýmž zachvácena byla manželka Komenského i s nemluvnětem a brzy po nich i synáček prvorozený. Jak hluboce bolestně pociťoval asi náš trpitel pravdu slov, která nedávno ve svém „Přemyšlování“ pro potěchu manželce byl napsal: „když manžel jeden od druhého skrze smrt odtržen bývá, tak to bývá, jako by srdce na dvé roztrženo bylo. Zármutek takový smrti se rovná“. Že srdce jeho opravdu žalem nepuklo a mysl jeho šílenstvím nebyla zachvácena, děkoval Komenský zajisté jenom tomu prostředku, který vyhlásil sám v témže spise proti všem útrapám světa. Dí zajisté dále: „Ale což činiti? I tu se vůle člověka vůli boží podkloňovati musí, poněvadž on nechce než sám všemi věcmi vládnouti“.

Že by mohl člověk obyčejný za takových poměrů mysl svou tak sebrati, aby ji nestápěl zúplna

v bolu, alébrž ji mohl věnovati ušlechtilým pracím duševním, to sotva by kdo uvěřil. A Komenský tak činil. Ba s ustrnutím si připomínáme, že nenechal neužitých ani těch okamžiků, kdy mu bylo na Moravě z místa na místo utíkati, aby ušel zrakům slídičů po něm zvláště pasoucích. Komenský překročil daleko obyčejnou míru síly lidské ve přemáhání hoře, když z místa na místo utíkaje a na různých místech se ukrývaje i toho užil ke prospěšnému účelu. Shledalť Komenský, že dosavadní mapy Moravy jsou dosti nedokonaly a nesprávny, a umínil si tedy zpracovati mapu novou, úplnější a správnější. Možná, že již za pobytu v Přerově přípravy činil k tomu a zajisté pokračoval ve práci té i ve Fulneku. Ale kterak směstnati v mysli a uvěřiti, že Komenský svou mapu opravoval a zdokonaloval, i když z úkrytu do úkrytu mu bylo tajně prchati? Sám to vypověděl těmito slovy: „Nezdržel jsem se tedy, abych za této mé bezděčné prázdně nepokusil se přivésti (na mapě) všecko v lepší způsob, procestovav jednou i dvakráte ta místa, a když nebylo přáno nohama nebo očima dosíci některých a měřiti je, přibrav opatrně na radu lidi z těch a těch míst“. I vzešla z toho „Mapa markrabství moravského nová a po všech předchozích nejbedlivěji nakreslená“.

Svého skrývání na různých panských zámcích a hradech, především Žerotínům náležejících, užíval dále Komenský k bedlivému studiu listin archivních, jež tu a tam byly uloženy, a výsledkem toho studia vznikla dvě dějepisná díla: „Starožitnosti moravské“ a „O původu a činech rodu Žerotínských“. Obě tato díla, jež tiskem nevyšla a toliko v rukopise panu Žerotínovi věnována a odevzdána byla, nedochovala se

do našich časů, což jest ovšem pro naše vlastenské dějiny škodou velikou.

Komenskému doneslo se, že slídiči pídí se zvláště po něm a že by, jsa postižen, sotva asi vyvázl životem. Z té příčiny byl nucen opustiti svou rodnou zemi moravskou a uchýliti se do Čech, na statky Žerotínovy v Brandýse nad řekou Orlicí. Stalo se tak koncem r. 1622. A tu louče se s Moravou napsal a věnoval (10. října 1622) svému „příteli, jenž mu byl druhým otcem", nový útěšný spis: „Nedobytný hrad jméno Hospodinovo", v němž líčí nebezpečí života lidského a způsoby marného se proti nim ohražování. Jediným bezpečným útočištěm jest Bůh; tenť hradem jest nedobytným. K němu se utéci znamená, duši i tělo mu poručiti i odevzdati. Aby do hradu tohoto kdo byl vpuštěn, musí: 1. Boha celým srdcem milovati; 2. jemu důvěřovati; 3. jemu se modliti; 4. pro něho vše konati i všeho se zříkati. Jestliže však i takto člověku Bohu oddanému neštěstí se přihodí, má to považovati za zkoušku, ba i zastihne-li zbožného smrt skrze nepřátele, jest to jen znamením, že jej Bůh uctívá, protože tomu, kdo pro Boha trpí, uchystána jest slavná odměna v nebi.

IV.

Skrývání v Čechách. — Další spisy útěšné. — Hledání bytu v cizině. — Proroctví a vidění. — Odchod z vlasti.

Do Brandýsa tedy, na statky Karla staršího ze Žerotína, kamž ruka kardinala Ditrichšteina, plnomocného komissaře moravského, nesahala, utekl

se Komenský. Lze si mysliti, že mysl jeho byla nejvyšší měrou dojata hrůzami pronásledování nekatolíků, strachem o vlastní život, žalem ze ztráty svých nejmilejších, jakož i starostmi z příštích zajisté neblahých osudů, jaké hrozily církvi i vlasti. Tolik hoře přinesl s sebou ze své rodné země, a na budoucnosti leží také černé, děsné stíny! Kam, pro Bůh, měl obrátiti zraků svých, když nebylo pro něho na zemi jediného bodu, který by mu mohl poskytnouti potěchy? nač mysl svou měl soustřediti a čím ji uklidniti, když se všech stran jen hoře a jenom hoře na ni doráželo? oč opříti se měl duch jeho, aby tolikerým a tak prudce naň dorážejícím strastem nepodlehl, když všichni přátelé ještě větší slabostí byli zachváceni a když i ochráncové se báli jej podpírati, aby za to tresty nebyli stiháni? Nebylo lze zapuditi myšlenek na strastný tento stav; bylo nezbytno jím se v myšlenkách zabývati; nebylo možno uniknouti úvahám o něm.

Komenský uvažoval a — v úvahách těchto našel úlevy, posily. Vyplynuli odtud zvláště dva spisové: „O sirobě“ a „Truchlivý“,*) jichž obou názvy dostatečně naznačují ráz jejich obsahu.

Našel sice posily, ale jenom posily; se světem se přece nespřátelil. A kterak se mohl s ním spřáteliti, když v mysli proputovav všecky stavy a zaměstnání lidská a prohlédnuv rozkoše světské, poznal, že vše ve světě jest marné, že faleš a klam místo pravdy v něm trůní a rozkoše jeho pak v trápení se obracejí?

---

*) Spis „Truchlivý“ do nedávna jen dle nadpisu známý, vydán jest letos péčí J. Šmahy jakožto premie k časopisu „Česká škola“.

Těmto novým úvahám o marnosti všeho světského, o mámení, šalbě, bídě a tesknosti ve světě, a naposled omrzení i zoufání, dal Komenský výraz v jedné ze svých nejznamenitějších knih, již nazval „Labyrint světa a ráj srdce“. V knize této — jak sám dí ve věnování jí panu Žerotínovi — „první díl zobrazuje hříčky a pošetilosti světa, kterak ten ve všem všudy s velikým usilováním tropí věci ničemné a jak bídně konečně vše se obrací ve smích nebo v pláč. Druhá část dílem pod zastřením, dílem otevřeně vypisuje pravé a trvalé štěstí Božích synů: jak přeblaženi jsou ti, kdož světa a všech věcí světských zanechavše, se připojují jedině k Bohu, ano s ním se spojují“.

Dramatickou formu tohoto jinotaje (allegorie) Komenský do jisté míry si vypůjčil, avšak hlavní myšlenka Labyrintu — ta byla Komenského majetkem starším, jemu příslušícím jakožto členu Jednoty Bratrské, kteráž mezi přední články své nauky pojala učení o marnosti světské a potřebě přivinouti se k Bohu Kristu.

Jakož jest Labyrint světa kniha způsobem svého provedení vábná, hlavní pak myšlénkou svého obsahu dojemná, povzbuzující, ukazujíc zvláště těm, kdož útrapami na tomto světě jsou postiženi, nicotu světa, a budíc v nich naději na hojnou náhradu, setrvají-li v lásce a víře k Bohu; tož jest přirozeno, že Bratří cenili vysoce toto dílo, čerpajíce z něho útěchu ve všech protivenstvích, která je nelítostně skličovala, tak že je jako drahý poklad s sebou brali, když jim vlast bylo opouštěti.*)

*) „Labyrint světa“ mají čtenáři „Matice lidu“ v rukou z roku lonského, a my z té příčiny o obsahu této vzácné knihy se dále nerozepisujeme.

Komenský sám skládaje Labyrint tolik na mysli se osvěžil, že se odhodlal nový krb rodinný si zříditi. Skutečně 3. září r. 1624 vešel v nový svazek manželský s Dorotou, dcerou Jana Cyrilla, seniora konsistoře podobojí, jenž s Dikastem, administratorem konsistoře, Bedřicha Falckého na krále českého korunoval. Otec nevěstin ani svadbě přítomen býti nemohl, poněvadž hned po bitvě Bělohorské z Prahy tajně uprchl, a ježto po něm pátráno, nemohl se odvážit na veřejnosti se objeviti.

První léta prvního manželství Komenského byla blažená. Avšak při druhém manželství nepopřál osud Komenskému po sňatku ani jediné chvilky stráviti nerušeně v klidném ústraní života rodinného. Tři léta těžkých útrap zocelila sice nervy jeho, avšak co nastávalo nyní, před tím chvěla se duše jeho v samých základech a nejhlubších svých hlubinách. Již v srpnu r. 1624 vydán byl nový mandát, že žádný nekatolík v zemi trpěn nebude; každý, kdo v zemích českých zůstati hodlá, jest bez vyjímky nucen přijati náboženství katolické, jinak nucen jest zemi opustiti. Byly sice vydány už dříve mandáty vypovídací proti kněžím kalvinistickým a Bratrským a později také proti ostatním kněžím protestantským, avšak pronásledování vztahovalo se více jenom na osoby čelnější, jež viněny byly z účastenství vzpoury proti Ferdinandovi. Celkem však přece dosud mohla probleskovati alespoň jiskra naděje, že i nyní, jako dříve bývalo, po nějaké době pronásledování opět nastane úleva a později úplně se od něho ustane. Nyní však nadešla chvíle, kdy všecky naděje ukázaly se nesplnitelnými. Osud promluvil tvrdými ústy svými. Mandát a hned v patách po něm následující důrazné ho provádění poučilo všecky nekatolíky,

že poslední hodina jejich pobytu ve vlasti udeřila. Ježto vláda věděla, že vypuzení kněži evangeličtí do země se vraceli a své souvěrce na statcích pánů evangelických po lesích, horách a skrýších ke stálosti u víře napomínali, bylo všem pánům pod ztrátou panství i hrdla co nejpřísněji zakázáno, nekatolické kněze na svých panstvích trpěti. Hned na to potom nastalo vypovídání ze země váženějších, ač politicky neúhonných protestantských měšťanů v Praze a lid v jiných městech a na venkově způsobem násilným na víru katolickou byl obracen. Děly se při tom od vojska jezovitům ku pomoci daného ukrutnosti hrozné a lidu nezbývalo, než buď přijati katolictví anebo ze země utéci.

Nač musili kněži Bratrští za takových okolností pomýšleti? Mohli-liž dále trvati na statcích Žerotínových, o němž vědělo se, že je přechovává? Mohl-liž Komenský dále klidně seděti s manželkou svou v Brandýsském útulku pod strání Klopotskou? Nový byt bylo hledati Bratřím, — však nikoliv už ve vlasti, alébrž v dálné cizině. Hrozné pomyšlení!

Nebylo zbytí. Vlast nikde již neposkytovala bezpečného útulku; v horských skrýších a slujích, kde nyní Bratří ukrývali hlavy své, nemohli arci dlouho zůstávati. Nuže, kam se obrátiti? Která cizí země je pohostí? „Lišky doupata a ptáci hnízda svá mají, ale já nemám, kde bych v pokoji hlavu sklonil“ — zahořekoval si vším právem Komenský. Jaká to ironie osudu! Nejznamenitější muž svého věku, vlastenec, jenž národu svému hodlal sloužiti; lidumil, jenž planul láskou k lidstvu a se hotovil pravé dobro mu ukázati, — tento přešlechetný člověk byl nucen se zvěry horskými v jich doupatech se ukrývati!

Nebylo divu, jestliže slabší povahy pozbývaly mysli. To však Komenskému připamatovalo jeho pastýřské povinnosti, a on nemoha s kazatelny k lidu svému promlouvati a jej utěšovati, učinil tak novým spisem, jejž nazval: „Hlubina bezpečnosti aneb světlé vymalování, jak v samém jediném Bohu a pokorném se jemu ve všecku jeho vůli oddání a poddání všecka dokonalá přítomného života bezpečnost, pokoj a blahoslavenství záleží.“

Základní myšlenka tohoto každým vzhledem zajímavého a pozoruhodného díla jest, že člověk čím více od Boha se odvrací, tím více v motaniny a nástrahy světa upadá, a naopak čím úže se k Bohu přivinuje, tím pevněji stojí, pokoj s Bohem má i s lidmi, vyňat jest z moci světa a živlů, bezpečně se na motaniny světa dívá, když na něj cokoliv se valí, neleká se, rád trpí divě se lidské netrpělivosti; byť i klesl, nepadá škodlivě a umírá vesele. Aby názorně myšlenku tuto vyložil, Komenský užil k tomu podobenství kola, jež má znamenati celý svět i Boha samého.

„Kolo tři věci v sobě má: centrum, okršlek a paprsky. Centrum jest prostřední kola punkt, z něhož obveden jest okršlek; okršlek jest otočení okolo centrum; paprskové jsou linie od centrum k okršlku rozvedené (kteréž ve vozním kolu špice, v mlýnském ramena slovou). Tak jest kolo světa. Centrum jeho jest Bůh, věkův na věky sám v sobě, nespatřitelný, kterýž však chtěje se spatřitelným učiniti, učinil okolo sebe viditelný okršlek, jenž jest svět tento, a naplnil jej tvory rozličnými, kteříž všickni z něho jako z centrum vynikajíce, rozcházejí se jako na prostranno, tak že se každý svou zvláštní pro sebe bytnost míti zdá... Kolo když se točí, okolo centrum se točí, kteréž nepo-

hnuté u prostřed zůstává. Tak kolo světa tohoto se točí ustavičně bez přestání; centrum pak jeho Bůh, nepohnutelně v bytu svém trvá... Paprskové v kole také se hýbí a točí s okrškem, avšak rozdílně, nebo čím blíže jsou centrum, tím méněji a tišeji se hýbí; čím od centrum jsou vzdálenější, tím se prudčeji a násilněji zachvacují. Tak jest s námi tvory, zvláště rozumnými. Stojíme-li v Bohu (totiž pamětí, rozumem a vůlí jeho se držíme), máme pokoj a bezpečnost; pak-li se odtud vychylujeme k tvorům, nenalézáme nic než nepokoj a kolotání čím dál tím víc. Každý paprsek dvoje má k centrum patření: jedno jako k svému počátku, druhé jako k svému konci. Nebo jakož z něho vybíhá k okršlku, tak od okršlku zas do něho vbíhá. Podobně všeliký tvor z Boha jest a k Bohu. Z Boha vyplývá jako z studnice, a k Bohu zase směřuje jako k cíli. — Každý paprsek dvoje má centrum; jedno obecné to aneb společné, z něhož vybíhá a do něhož se vrací; druhé své vlastní, uprostřed sebe. Tak každý tvor dvoje má centrum: jedno společné, jenž jest Bůh, učinitel a zdržovatel všeho, druhé své vlastní, jenž jest přirození jeho, kteréž jemu Bůh přivlastnil. Vytkl zajisté Stvořitel jedné každé věci cíl a meze bytnosti její, nařídiv, jaká sama v sobě vnitř býti má. A tolikéž jí ze vnitř místo k vlastnímu bytu vykázal, na kterémž by přirozeně odpočívala, jinde pak, byla-li by odtud přenešena, násilně toliko se zdržovala a odtud k místu svému zase chvátala."

„Z toho tedy již nevyhnutelně a nepřemoženě jde to, že tehdáž jedna každá věc bezděčně, pokojně, libě, trvanlivě stojí, když v svém centru stojí, původu svého, odkudž jí bytnost plyne, se držíc a místa svého ostříhajíc". Člověk pak tělo má a „duši nesmrtelnou, kteráž z nebe a z Boha

původ svůj má. Tato člověka částka tehdáž dobře stojí, když se Boha svého drží, a z něho jak bytnost, tak i světlo a radu všech myšlení a činění svých béře: to jest centrum podstaty její". — V dalším ukazuje se, „že násilí, trápení, bolest a zahynutí každého tvoru z vyvinutí se z centrum pochází a jak se to při člověku děje". Příčina pak a počátek našeho z centrum vystupování a tak všeho kolotání a trápení samosvojnost jest, když totiž „člověk Bohem a řádem jeho svázán býti sobě zošklivě, sám svůj chce býti; sám svůj totiž rádce, svůj vůdce, sám svůj opatrovník, sám svůj pán, sumou sám svůj bůžek. To jest začátek všeho zlého". Prostředek a vrch spletků našich zase jest jinudost t. j. jinudy než v centrum pomoci hledání, na konec pak ztracení všeho a zoufání, z čehož plyne, že jediné jest proti bídnostem našim lékařství: navrácení se do centrum, jenž jest Bůh; kdo však do centrum milosrdenství Božího trefiti chce, ze všech tvorů, i sám z sebe vyjíti musí. Následuje potom vylíčení přepotěšných užitků z plného Bohu se odevzdání plynoucích, dále kterak rozum lidský proti odevzdanosti Bohu se brání; jaké jsou povinnosti a znamení Bohu cele oddaných srdcí a které jsou prostředky k zachování se v centrum milosrdenství Božího. Závěrek tvoří modlitba.

Vším právem náš životopisec Komenského (Zoubek) vytýká, že Hlubina bezpečnosti zasluhuje bedlivějšího uvážení, nežli se jí dostávalo. Je to dílo velmi trefně zosnované, v jehož autoru vedle bohoslovce ohlašuje se i filosof theoretik, hledající všech věcí původ a jich vzájemnou souvislost i odvislost; však i filosof praktický, znající tok života a všecka úskalí toho toku; filosof křesťanský, udílející radu, kterak života zmatkům se vyhýbati, a

když stihnou člověka útrapy, kterak snášení jich si ulehčiti.

Jest arci Komenského názor na svět zde značně pessimisticky zbarven; mohl-liž však v poměrech jeho býti růžový? Komenského pessimismu z té doby zajisté každý dobře porozumí a soucitně jej omluví. —

Když poměry se nelepšily, ano když mohlo se už předvídati, že dojde i na stav šlechtický, na nějž posud, pokud na kterém jednotlivci nelpěla vina účastenství v odboji, vypovídací mandáty se nevztahovaly, uznali předáci Bratrští za dobré poraditi se společně, kam by hlavnímu proudu Bratrských vystěhovalců se obrátiti bylo. Bratří nechtěli se stěhovati porůznu, jako protestanté činili, nýbrž měli starost, aby někde mohli se usaditi hromadně, aby tak spíše osobitost své církve i svou národnost uhájili a zachovali. Konali proto jejich starší v březnu 1625 poradu v Doubravicích na horách Krkonošských u seniora Václava Roha, jenž dlel tu v úkrytu u pana Karla Bukovského. Na poradě ujednáno, že Bratří moravští usazovati se mají v Uhrách, Bratří čeští pak v Polsku. A poněvadž Moravan Komenský nemohl se odvážiti na Moravu, kde právě mandát z r. 1624 byl co nejpřísněji prováděn, a poněvadž po něm pátráno, zůstal ve společnosti českého Bratrstva, ano vložen naň úkol, aby s bratry Janem Chrysostomem a Matějem Probem odešel do Polska vyhledat vhodného sídla pro ostatní Bratry vystěhovalce.

Smutné to bylo cestování; s výrazem hlubokého zármutku ve tvářích došli poslové Bratří do Zhořelce, kdež zastavili se, aby odevzdali list mladšímu panu Žerotínovi, jenž zde dlel na stu-

dílch. Jeho vychovatel, Jan Gsellius zarmoucené hosty snažil se potěšiti oživením nadějí na obrat věcí k lepšímu. Vyprávěl jim také, že ve Šprotavě, kudy jim dále bude jíti, žije věhlasný prorok, jménem Krištof Kotter, jehož proroctví zjevně mluví o brzkém vítězství církve evangelické nad katolickou.

Poněkud potěšeni, ale více zvědavostí puzeni ubírali se jednatelé dále a zastavili se ve Šprotavě. Kottera doma z počátku nezastihli. Za to sešel se tam Komenský s bývalým svým spolužákem herbornským, pastorem Menclem, mužem velmi nábožným, jenž přijal příchozí přelaskavě a dal jim čísti proroctví Kotterova, v nichž tvrdilo se, že uprchlý z Čech král Bedřich Falcký znovu bude dosazen ve svou moc, papež se svým panováním že spěje k úpadku, ježto dvě veliká vojska pod sedmi náčelníky proti němu povstanou. Toto mělo se státi r. 1624. Na to rychle — do r. 1630 — všichni katolíci ba i pohané budou prý obráceni na křesťanství a přijmou víru evangelickou.

Komenský pozdržel se ve Šprotavě v rozmluvách s Menclem tři dni až do návratu Kotterova, od něhož si ovšem dal obšírně o jeho zjeveních vypravovati. Maje přirozeně všemi předchozími neblahými událostmi mysl rozčilenu a vznětlivu, dal se unésti proroctvími Kotterovými a uvěřil jim. Byla to víra z počátku sice ještě dosti plachá, kolísavá, neupevněná; byla to jenom víra, jaká přirozeně vzniká u každého člověka, jemuž se prorokuje vyplnění jeho toužebného přání; byla to jenom nová potrava, nová posila přirozeně vzniklých a se všech stran živených nadějí, onoho doufání, které často jediné zadržuje ruku, aby vražedně nesáhla na život vlastní. Komenský před veřejností ještě se ostýchal zjevně hlásati pravdu

těchto proroctví a proto radil se s mnohými a tázal se na jejich mínění. Náhoda sváděla jej právě z počátku s lidmi, kteří Kotterovi věřili. Takto založená a podporovaná víra roste a upevňuje se.

Porozmlouvav s Kotterem odešel Komenský se svými druhy do Lešna vykonat své poslání. Ježto však starší církve Gratian dlel na visitačních cestách a teprve za měsíc se měl domů navrátiti, Komenský uznal za dobré nečekati tam, nýbrž pospíšil si nazpět do Šprotavy, kdež dal se do překladu Kotterových proroctví, jež za šestnáct dní do češtiny přeložil.

Tuto práci vykonav odešel společně s Kotterem znovu do Lešna, a když uspokojivě záležitost svoji vyřídil, poslal druha Chrysostoma domů a dal mu český překlad i německý opis proroctví, aby je odevzdal tchánu jeho Cyrillovi. Žádal ovšem Komenský, aby věc zatím v Čechách nešla na veřejnost, nýbrž v tajnosti byla zkoumána.

Z Lešna náhle volán jest Komenský do Berlína, kdež byl značnější počet vystěhovalcův, s nimiž rozmlouval o proroctvích Kotterových. Mnozí jim věřili, ale byli mezi nimi také někteří, jenž je odsuzovali.

Komenský byl by rád znal o proroctvích mínění některé církevní autority. Zašel tedy z Berlína do Frankfurtu nad Odrou ke generálnímu superintendentovi, staričkému, věhlasnému Pelargovi, požádat ho, aby mu vyjevil své mínění o této tak choulostivé záležitosti. Ten dobrosrdečně pověděl Komenskému, že ve svatých knihách ničeho nenašel, zjevuje-li Bůh dosud svou vůli skrze ústa proroků, že však modlitbami dospěl přesvědčení, proroctví taková že od Boha pocházejí. To potřeboval Komenský slyšeti z úst církevního hodno-

sty — a víra jeho ve zjevení byla upevněna. Svědomí jeho také bylo ulehčeno a on pospíšil si nyní do Čech ano i na Moravu. Na cestě zastavil se opět ve Šprotavě, aby Kotterovi i Menclovi sdělil mínění, jež o proroctvích uslyšel z úst tak vážných.

Na Moravě touž dobou zemřel otcovský Komenského přítel, biskup Lanecius, jehož tělesné pozůstatky pan Žerotín dal zavézti do Kralic, aby tu byly pohřbeny. Stala se tu při pohřbívání Laneciově zvláštní příhoda, jež mnohým zdála se významnou a pro Jednotu zlověstnou. Sotva totiž mrtvola biskupova vložena byla do hrobky, sesulo se sklepení nad ní. Ihned byli tu vykládači této příhody, hlásající, že v ní třeba viděti znamení, věstící zkázu Jednoty. Ba Komenský domníval se, že jisté místo v Kotterových proroctvích se k této události vztahuje a že tedy byla Kotterem předpověděna.

Mezi tím byla proroctví v Čechách i na Moravě pilně opisována, a jakž jest přirozeno, docházela u mnohých evangelíků víry, od některých pak byla zavrhována. Veřejněji a v širších kruzích počalo se o nich mluviti, když bez vědomí Komenského vyšla v českém jazyku tiskem v saském městě Pirně, kamž se mnoho českých vystěhovalců uchýlilo a kdež si i tiskárnu zřídili.

To vše stalo se roku 1625. Roku následujícího vidíme Komenského opět v Berlíně, odkudž poslán do Nizozemí, aby odevzdal vypuzenému králi českému, Bedřichu Falckému, exemplář úplných proroctví Kotterových. V létě téhož roku opět Komenský zavítal na Moravu a sešel se tam se znamenitým odpůrcem proroctví, Polákem Julianem Poňatovským, jenž byv vypuzen z Mladé Boleslavi, kdež zastával úřad kazatele ve sboru

Bratrském, přijat byl od pana Žerotína za knihovníka při znamenité knihovně Žerotínské v Náměstí. Jeli společně šest hodin cesty živě hovoříce o proroctvích, aniž se kterému z nich podařilo opačné mínění druhého vyvrátiti a pro své přesvědčení získati.

V říjnu téhož roku Komenský účastnil se v Brandýse porad asi 14 kněží Bratrských, již již k odchodu z vlasti se chystajících.

V květnu r. 1627 vyhlášeno „Obnovené právo a zřízení zemské království Českého," kterýmž dosavadní důležitá práva stavovská zrušena a jiná značně byla omezena. Toho následovalo koncem července vyhlášení nového mandátu, jímž jednak všecky dřívější zákony a privileje na svobodné vyznávání náboženství pod obojí zrušeny a znovu nařízeno všem obyvatelům evangelického vyznání bez rozdílu stavů, tedy i protestantské šlechtě, aby do šesti měsíců buď přijali katolictví anebo ze země se vystěhovali. Při tom osobám stavovským povoleno, že mohou své statky prodati a se vystěhovati; obecnému lidu poddanému však ani výhody té se již nedostalo. Bylo mu bráněno ze země odejíti, ale byl násilně nucen katolictví přijati. —

Komenský v této poslední chvíli pobytu ve vlasti navštěvoval Bratrské pány české; bylyť zajisté mysli všech přednějších členů Jednoty i hořem naplněny i zabaveny velikými starostmi do budoucna o vlast i církev, o jmění rodinné, starostmi spojenými s vystěhováním, a bylo tudíž třeba společných úmluv, rad, vzájemného povzbuzování.

V době vydání červencového mandátu Komenský dlel na zámku pana Jiřího Sádovského v Třemošné, aby radou byl i pomocí paní Sádovské ve přípravách

ke stěhování. Ale i jinaký ještě úkol tam plnil. Poučí nás o tom vlastní slova Komenského: „Bylo nás několik kněží, kteřížto po horách nedaleko pramenů Labských u pana J. Sádovského jsme se ukrývali. Jednomu z nás, Janu Stadiovi, svěřil pán syny k vyučování, kterýžto požádav ode mne některá pravidla lepšího způsobu vychovávání, je i obdržel. Když pak v létě o psích dnech do blízkého zámku Vlčic ku podívání se na pověstnou bibliotéku páně Zylvarovu se zabravše, tam na Eliáše Bodina Didaktiku nedávno z Němec přinesenou jsme uhodili: přečetše ji, tím nemálo pohnuti jsme byli, abychom sami také o zhotovení podobné knihy v řeči naší mateřské se přičinili; což i jiní Bratří naši zvěděvše, velice schvalovati a žádati počali. V těch zajisté dnech noví rozkazové císařští ke všem stavům Českým ohlášeni byli, aby kdokoliv by k náboženství pod jednou přistoupiti nechtěli, ze země v jistém času se vyhostili; i strojili se k tomu valně. Taková tedy církví i škol ve vlasti záhuba, kterouž jsme před očima viděli, naše nad tím bolest, a proč bych zapírati měl? — i naděje, že přece někdy milosrdenství boží k nám se zase vrátí, pobídly nás starati se snažně o budoucí napravení záhuby té, aniž jsme jinak myslili, než abychom, kdyby Bůh okem milosrdenství svého na nás shlédnouti ráčil, především mládeži vlastenské ku pomoci přispěli, zarazíce co nejdříve školy nové a opatříce je knihami dobrými a methodou přirozenou i světlou, aby tak láska k umění liternímu, k cnosti a pobožnosti co nejlépe zase zkvétati počala. I ujavše se věci té horlivě, učinili jsme, seč jsme byli, u vnitř vlasti se ukrývajíce, ačkoli to potom sloužilo ne vlasti, ale cizině ku prospěchu“.

Leč lhůta červencovým mandátem k vystěho-

vání vyhlášená blížila se ke konci. Však než na dobro opustil vlast, byl Komenský zaujat novým zjevem prorockého vidění. Onen Julián Poňatovský, jenž neuznával proroctví Kotterových, měl dceru Kristinu, kterouž po svém vypuzení z Boleslavi dal v opatrování paní Zárubové, jež byla sídlem na nedalekém zámku Branné. Kristina byla děvče slabého tělesného ústrojí, nad míru citlivá, spíše churavá nežli zdravá, podléhající snadno dojmům rozčilení. Čtením zjevení sv. Jana do té míry byla rozčilena, že upadla ve stav bezvědomí a ve stavu tomto měla vidění, jež projevovala různými proroctvími. Paní Zárubová poslala na Třemošnou pro paní Sádovskou a kněze Stadia. Ježto však týž byl nepřítomen, doprovodil paní Sádovskou do Branné Komenský a stal se takto svědkem vidění a proroctví Kristininých. Bylo to na rozhraní r. 1627 a 1628.

Zatím shromáždili se, kdož společně s Komenským chtěli vyjíti z vlasti.

Bylo koncem měsíce ledna 1628. Zima byla tuhá. Průsmykem Žacléřským ubírala se z Čech četná společnost vážných mužů i žen. Tváře jejich prozrazují hluboký ve všech srdcích zármutek, ano bolest tísnící mluvu i dech. Blíží se hranicím země české. Hovor stává se tlumenějším, ano docela umlká. Již octli se na samé hranici země hluboké zachovávajíce mlčení. Každý ztápí mysl v dojmech vlastního hoře. Však jeden ohlédl se tu — a ticho přerušeno. Z prsou vyrval se mu srdcervoucí, zoufalý výkřik: Vlasti drahá! — a již všickni v bolestný vypuknou pláč a jako šílení vrhají se na zem, líbajíce, žehnajíce a slzami kropíce tuto tak předrahou jim půdu. A když krajní bol jejich nářkem a pláčem zmírněn, vy-

sýlají ústa jejich modlitby vroucí k nebesům i dojemné zpěvy žalmové rozléhají se krajinou. —

Proč pláčí tito lidé? — Za koho se modlí tak vroucně? — — Zda slyší matka Vlast nářek svých věrných dítek? — Což neželí, že nejlepší její syn, jenž strojil se rozmnožovati a zvelebovati slavné dědictví předků svých, z domu vypuzen a přinucen blouditi cizinou? Či snad ani o tom neví? — —

Jen smrtelné stony derou se ještě po chvílích z prsou matky, české Vlasti. Povalená... z nesčetných ran krvácejíc... v bezvědomí... neslyší nářku dítek svých, odehnaných od smrtelného lože jejího. Jen chvílemi sebou trhá a tu na vědomí se jí dere, že rozchváceno jest všecko její zboží; trhá sebou bolestí, cítíc, že supové do srdce se jí chtějí doklovati — a už zase v bezvědomí upadá. — —

Ubohá matko! — Ubohé dítky! — — —

V.

První pobyt v Lešně (1628—1641).

Polské město Lešno bylo cílem našich nešťastných poutníků. Dorazili tam 8. února 1628.

Jest zajímavo věděti, že v 16. a 17. století byly velmi živé styky mezi Polskem a Čechami. Nebyly to úřední, státní styky diplomatické, nýbrž byly to bezprostřední styky Čechů s Poláky a to tak, že navzájem Poláci navštěvovali i usazovali se v Čechách, kdežto Čechové chodili do Polska a tam se usazovali. Byly toho zase příčinou náboženské poměry v obou zemích. Když totiž za Ferdinanda I. r. 1547 a roku následujícího na-

stalo kruté pronásledování Bratří v Čechách a vypovídání jich ze země, uchýlilo se jich mnoho — jak v úvodě bylo pověděno — na Moravu a jiní přední členové a kněží Bratrští odešli do ciziny. Cesta je vedla do Prus a do Polska. V obou těchto zemích, kdež protestantství značně bylo šířeno vlivem šlechty, nalezli Bratří útočiště. Zvláště pak v polském městě Lešně, jímž vládl rod mocných pánů Leščyňských, usadilo se hojně českých vystěhovalců (r. 1552), tak že touto českou osadou Lešno znamenitě se rozšířilo. Polští protestanté — luteráni i kalvinisté — pozorujíce jak církevní zřízení Bratří, tak i jejich mravy a přísnou kázeň životní, oblíbili si je a mnozí přidali se také k vyznání Bratrskému. Toho následovaly různé četné styky Poláků s Čechy a Moravany. Roku 1554 vydán byl polský překlad Bratrského kancionálu českého. Bratří Polští přicházeli na synody do Moravy a Čech a odtud také navzájem navštěvovány synody Bratří v Polsku. O podobné návštěvě pěti pánů polských vypravuje Polák Lasický těmito slovy: „Léta 1557 přední páni velkopolští, pan Jan Krotoský, vévoda Vraclavský, pan Jakub hrabě z Ostrorogu, pan Rafael hrabě z Lešna, pan Jan Tomický a pan Vojtěch Marševský slavnou o Bratřích pověstí ponuknuti byvše, vypravili se k nim do Moravy na slezský synod k sv. Bartoloměji. Kamž se dostavše, s potěšením nalezli všecko nad pověst tu, kterouž o nich byli slyšeli; což jsem sám z úst týchž pánů často slýchal, jak pobožnost jejich, řád při všem, sprostnost a upřímnost i zvláštní k nim jako k hostem přívětivost vychvalovávali. Řízeni byli na tom synodu v přítomnosti našich i kněží i starší úzké rady, i biskupi dva (Jiří Izrael a Jan Blahoslav), a byl počet všech přítomných kněží a jahnů nad dvě stě

osob; z ochranců pak pan Fridrich z Žerotína, p. Fridrich z Náchoda, pan Beneš Pražma z Bílkova, pan Petr z Čertorej atd. Naši z tak hojného Božího jim požehnání radost osvědčivše, dověrností plněji se s nimi spojili a na statcích svých náboženství jejich přijali všichni".

Od roku 1555 během dalších šesti let vypraveno z Čech a Moravy od Bratří asi desatero poselství do Polska, aby tam o shodu ve příčině náboženského vyznání jednali. Záhy vzniklo v Polsku na 60 sborů Bratrských, ano konfesse Bratrská v Polsku schválena roku 1564 králem Zikmundem Augustem II.

Na sněmu v Boleslavi r. 1598 žádali poslové polští, aby jinoši polští, zvláště ti, „již by se ke škole hodili", mohli býti dáváni na vychování ke Bratřím do Čech a odtud aby se zpět vraceli do Polska. Roku 1612 pak, když už Komenský dlel na studiích v Herborně, učiněna v Brandýse úmluva o vzájemném chování některých českých mládenců v Polště a polských v Čechách". A r. 1616 na synodě žeravské, na níž Komenský byl vysvěcen, přijata pro Čechy i Poláky platná oprava církevního řádu Jednoty.

A jako po roce 1552 v Polsku četně žilo Bratrských kněží českých, tak zase naopak, jak vypravuje Blahoslav, do Čech přicházelo množství katolických kněží polských, jelikož při vzmáhání se protestantismu a Jednoty v Čechách mládenci čeští nehrubě se hrnuli ke katolickému úřadu kněžskému.

Bratří Čeští požívali v Polsku velmi chvalné pověsti. Sám Rafael pán Lešenský prohlásil, že nezná „vyznání čiřejšího, řádnějšího, stálejšího, pobožnějšího, v příkladě i učení poctivějšího a sta-

rodávné církvi křesťanské podobnějšího“ nad učení Bratrské, „které mezi Čechy před ukrutenstvím a tyranstvím přesurovým a před slepým světem tajilo se“. Neméně skvělé vysvědčení vydal o Bratřích uvedený již polský dějepisec Jednoty Lasický. Chválí je mezi jiným v I. kapitole osmé knihy svého díla těmito slovy: „Abych pak nepřipomínal předků jejich, o kterýchž života svatosti i práce jejich i řeči starců, kteréž mi slýchati se dostalo, vysvědčují, povím upřímně, co smýšlím: Těch, kteří nyní živi jsou, obyčeje a činy živý jakýsi výklad Nového Zákona jsou“. A dále: „Mně zajisté písma svatá čtoucímu a pravé formy církve hledajícímu, žádná jiná společnost lidská nikdež na oči nepřišla, kteráž by to, co Bůh poroučí, lépe věcí samou vyjadřovala, aneb aspoň, jestliže to říci mnoho jest, vyjadřovati aneb vyobrázeti se snažovala. Jsouť všudy, znám to, zlí i dobří, ale já jsem na žádném místě více, a tak pospolu a spojeně právě pobožných ctitelů Božích nespatřil, jakkoli jsem po mnohá léta již na cestách svých mnoho v Evropě církví spatřil. Což nejen o počestném jejich zevnitř obcování, ale také o pravé a živé v Krista víře, ovoce vydávající dobré, rozumíno býti má; nebo jak věří, tak jsou živi, všelijak se na všecko to, což dítkám Božím poručeno jest, vynasnažujíce“.

Podle toho všeho naši vypovězenci nešli do země a mezi obyvatelstvo docela cizí, ano mohli se nadíti i přijetí přátelského v Lešně. A stalo se tak. Brzy po příchodu vystěhovalecké družiny, v níž byl Komenský se svým tchánem Cyrillem, přijel do Lešna z Ruska sám mocný pán Rafael Lešenský, aby exulanty české osobně přivítal a je ochranou svou i podporou ubezpečil. Byla to pro vyhnance veliká pocta, neboť týž pán Lešenský už

po dvanáct roků v Lešně nebyl se objevil. Od pána Lešenského pak byl to čin jistě šlechetný. Domýšlel se zajisté, že potřebí bude exulantům poskytnouti nějaké útěchy, ujistiti je, že nejsou a nebudou opuštěni, a nemohlo mu býti také nepovědomo, že útěcha bude větší a dokonalá, podá-li on sám svým příchodem k jich uvítání důkaz své k nim blahovůle a přízně.

Jest štěstím velikým pro člověka ranami osudu stihaného, jestliže v mrákotách, kterými mysl jeho jest obestřena, jestliže v temnu, v němž zahaleno vidí vše okolo sebe, alespoň jediný, byť sebe slabší paprsek světla se kmitá; jest štěstím velikým pro nešťastníky, není-li jim naprosto odňata veškerá naděje; však větším jest štěstím pro každého, komu osud jest necitelným, tyranským otčimem, není-li prost vyšších nějakých cílů, jichž dostižení možno jest toliko úsilovnou prací a obětavostí; jest štěstím neocenitelným ve všech života okolnostech, stala-li se nám práce neodolatelným zvykem a nezapuditelnou potřebou.

Osud dolehl na našeho Komenského všemi svízeli, tak že hluboce musil pocítiti, že život jeho jest pouť v pravdě „slzavým údolím"; dosavadní život jeho poskytl mu tak málo příležitosti k radostem, ale za to pln byl hrozných ran, které valily se na ubohého tak rychlým postupem, že nová rána vždy již dopadala, když ještě předešlá krvácela. Nyní pak když nucen byl opustiti vlast, kterou tolik miloval a jíž hodlal věnovati všecko svoje snažení, sebe celého; nyní když věděl, že nezůstalo ve vlasti už nikoho, jenž by byl zárukou lepší její budoucnosti: zdaž nebyla to rána pro Komenského horší všech předešlých, rána dotý-

kající se nejbolestněji samých jeho nejvyšších dílů, drtící nemilosrdně jeho životní idealy a zdaž rána taková nebyla způsobilá vnutiti mu nenávist k světu, k lidstvu, k vlastnímu životu? zdaž nebyla způsobilá vnuknouti mu myšlenky pochybovačné, nevěrecké, vyvolati netečnost, ba vznítiti i zoufalství?

Bylo by zajisté tak se stalo, kdyby Komenského idealy byly založeny na písčité půdě všedního blouznění aneb kdyby živeny bývaly myšlenkami sobeckými na odměny, na hodnosti. Takového druhu idealy řítí se ovšem při prvním nepatrném nárazu osudu. Komenského úmysly byly však pojaty s mužně vážnou opravdovostí a hloubkou přesvědčení a živeny byly čistým, vší sobeckosti a mimořádných ohledů prostým nadšením, vždy hotovým ke krajním obětem, a takové úmysly vzdorují bouřným vlnám osudu. Duch jeho dospěl v mravní vyvýšenosti až k tomu stupni, že nedbal tak osobního svého neštěstí, nenaříkal tolik pro vlastní utrpení a ztráty, nýbrž hořce želel a cítil bolest předem ze strastného osudu církve a vlasti. Na sebe sama zapomínal v tomto neštěstí, za to ale stále měl na mysli neštěstí své Jednoty a své vlasti. A to právě bylo proň mocnou vzpružinou.

Neštěstí, v němž tonula vlast, bylo mu mocným voláním ku práci. Chtělť zajisté Komenský, až by nadešla doba návratu do vlasti, přijíti úplně připraven ku provedení velikého díla, do něhož především si sliboval lepší budoucnost svého národa.

Tato myšlenka a pevná naděje, že milosrdenství boží se k českému národu opět vrátí a vyhnancům zase volná bude cesta do vlasti, byla jakoby sypáním jemného písku na kamenitou, pi-

chlavou cestu do ciziny. Kráčelo se to sice velmi obtížně, ano i velmi bolestně, ale naděje, že se tudy snad brzy bude ubírati nazpět, aby již vlasti své žil a se obětoval po celý ostatní život všemi silami svými a všemi dary svého ducha, činily mu drsnou cestu do vyhnanství schůdnější a méně bolestnou.

Štěstí tedy, že Komenského duch nepodlehl ranám osudu, ano naopak že cesta jeho do vyhnanství stala se mu cestou ku veliké světové slávě, spočívalo na tomto trojím základě: chovalť Komenský předně pevnou naději, že nadejde doba návratu (a tou nadějí, vzcházející z toužebného přání, aby tak se stalo, vysvětluje se také z části jeho víra v Kotterova a Kristinina proroctví); za druhé mělť vznešený cíl před sebou prospěti vlasti zvláště zvelebou veškerého národního školství; a za třetí nesl s sebou nejenom velikou duchovní jistinu, nýbrž i neumořitelnou lásku ku práci, kteráž i tehdá neutuchla, když naděje na působení ve vlasti mizela a úplně potom zašla. Nemoha sloužiti vlasti, neustál od práce, nýbrž pojal cíl ještě vyšší: pracovati pro dobro všeho lidstva.

Jen takovými zbraněmi obrněný duch Komenského byl s to podstupovati boj s nepřítelem osudem, jenž se naň sápaje pustil uzdu krajní necitelnosti a zlobě neukrotitelné. Komenský dokonale přesvědčen, že bojuje boj dobrý, a v plné důvěře, že jediné těmito zbraněmi možno odolávati nepříteli tak mocnému a bezohlednému, s nímž není žádného čestného smlouvání, nezahazoval žádné, nýbrž stále jsa ve zbroji a boji, jenž slove prací, klestil si vítězně cestu, až dostal se na tu výši, kde viditelným stal se všem vzdělancům, ano později s postupem vzdělanosti do širších vrstev lidu, jenž v něm poznal horlitele a zápasníka za

osvětu a pravé dobro lidstva vůbec, uznán a na věčné časy vřaděn mezi největší lidstva dobrodince.

Takové úvahy vnucují se nám, doprovázejícím v myšlenkách Komenského do vyhnanství. Nelze nepozastaviti se, nutno dáti průchod obdivu, patříme-li s rozvahou na tíseň poměrů, v jaké Komenskému žíti bylo, a zároveň na neobyčejně plodonosnou činnost, jakou rozvinul hned po svém příchodu do Lešna. Sta a tisíce jiných přestávali na tom, vydělati si na chléb vezdejší a uhajovati holého živobytí. Náš Komenský také byl nucen o výživu své rodiny se starati. Opatřoval hmotné potřeby své rodiny vyučováním na gymnasiu Lešenském a připravováním šlechtických synů na vyšší studia. Avšak to nebylo jeho jediným ani hlavním zaměstnáním. On s mysli nespouštěl ani na okamžik ony veliké plány, jež pojal už jako žák na latinské škole v Přerově; on nezapomínal, že v duchu slíbil národu svému ukázati cesty a způsoby lepšího mládeže vedení.

Tyto úmysly, ač nikdy na ně nezapomínal, byly znovu oživeny, když r. 1627 pobýval na Třemošné, kdež knězi Janu Stadiovi byl radou a pomocí v jeho úloze vychovatelské a když, scházeje se s jinými kněžími Bratrskými, rokoval s nimi o potřebě zveleby veškerých škol v národě českém. Už tehdá přiložil ruky své a započal pracovati o díle, kteréž by obsahovalo všecky hlavní a nejdůležitější zásady a poučky o lepším než dosud, ano jediné pravém, protože přirozeném způsobu vyučování a vychovávání mládeže, jakož i o reorganisaci a reformě školství vůbec. Už krátce před nastoupením cesty do vyhnanství počal psáti dílo s názvem „Didaktika, t. j. umění umělého vyučování". Nyní pak přišed do Lešna, nedal se

změněnými poměry vytrhnouti ze své práce, nýbrž ihned po svém příchodu a obstarání nejnutnějšího pokračoval v díle započatém a je záhy šťastně dokončil.

Didaktika původně česky sepsaná a později do polštiny přeložená i latinsky znovu zpracovaná jest dílo ceny nehynoucí, jež pojišťuje Komenskému slávu nesmrtelnou. Není zde místa a sluší to spíše jen odbornému vzdělání paedagogickému, abychom šíře se mohli rozhovořiti o neobyčejné ceně a důležitosti této knihy, o jednotlivých zásadách v ní projednaných; zde dostačiž soud všech odborníků jednomyslný, že Komenský Didaktikou vysoko se povznesl nade všecky své předchůdce a současné pracovníky v tom oboru, ba že předstihl věk svůj tak dalece, že po dnes nikým předstižen nebyl a všeobecně považován a uznáván jest za největšího paedagoga všech národů a všech věků. Ba dnes čím více se ve vědě paedagogické pracuje, tím většího uznání dostává se Komenskému jako původci novověké paedagogie a jako hlasateli všeobecného vzdělání a organisatoru lidového školství vůbec.

Hodláme ještě později promluviti o nehynoucích zásluhách Komenského, jakých si získal svou činností v oboru paedagogie, a proto upouštíme od dalšího rozboru jeho Didaktiky.

Však nebyla to jediná Didaktika, jež vzešla v prvních letech vyhnanství Komenského z obdivuhodné a na věky požehnané píle jeho, usilující o nápravu škol a všeho vyučování předem v národě českém.

Komenský správně usoudil, že vychování a vyučování nemá počínati teprve až ve škole, snad až ve věku šesti let anebo později, nýbrž že počíti

má již u nemluvněte, že musí počíti ihned, jakmile dítě vůbec chápati počne. Tato úloha, jež ovšem není tak snadná, jak se býti zdá, připadá přirozeně na větším díle matce. Jakž může však matka konati tuto úlohu nejsouc v ni zasvěcena a nevědouc, jak se jí chopiti a ji prováděti? Komenský ve zvláštním spise s názvem „Informatorium školy mateřské“ o úloze této poučuje a ji podrobně rozestírá, tak že nikdo není v pochybnosti, co a jak by ve příčině té činiti bylo. Spis tento mimo svou věcnou cennost stal se důležitým v dějinách vychovatelství i tím, že zavdal podnět ke zřizování školek mateřských nebo dětských zahrádek a opatroven, instituce to za zvláštních okolností velmi prospěšné.

Komenského paedagogické snahy mířily předem a hlavně k neobvyklému tehdá cíli: ku vzdělání všeobecnému, z něhož nikdo neměl býti vylučován, tedy ani prostý lid obecný. K tomu účelu měly zřizovány býti všude pro veškeru mládež ve věku od šesti do dvanácti let obecné národní školy s vyučovacím jazykem mateřským, v nichž by všecky dítky bez rozdílu vyučovány byly všemu, čeho potřeba věděti a uměti v obyčejném životě občanském, jakož i čeho věděti a co činiti třeba k dosažení blaženého života posmrtného. Škol podobných tehdá nebylo a nebylo tudíž ani jasno, čemu by a jak v nich mělo býti vyučováno. Komenský navrhnuv tyto školy, sestavil pro ně též učivo. Učení na školách obecných mělo trvati po šest let; rozdělil tedy Komenský veškero učení na šest oddělení a vydal pro každé roční oddělení zvláštní knížku, jež obsahovala všecko učivo, jemuž se žáci toho kterého oddělení naučiti měli. Knížky ty do rukou mládeže určené měly tyto zvláštní názvy: I. Fialinky mládeže křesťanské;

II. Růžinky; III. Květnice umění a moudrosti; IV. Labyrint umění a moudrosti; V. Balšám duchovní; VI. Ráj duše křesťanské mládeže.

Již pouhé tyto názvy učebných knížek pro mládež jasně mluví a svědectví vydávají, jak si představoval Komenský kázeň a vnitřní vedení škol. Bylo Komenského idealem, aby vyučování bylo lahodné a všecko učitelovo s dětmi zacházení přívětivé a laskavé, tak aby dítky školu i učení si zamilovaly. Bohužel, knížky tyto, jež tisknuty nebyly, nýbrž jen v rukopise byly chovány, ztratily se a nebyly posud nalezeny k veliké zajisté lítosti všech paedagogů, kteří se zajímají zejména o historii method a učiva na školách obecných.

Didaktické spisy dosud jmenované byly napsány jazykem českým a účel jejich nebyl jiný, než aby umožněna byla „slavná obnova a rozkošné církve i politiky české i všeho národu před očima jiných národů zkvétnutí na novém, moudrém a rozšafném škol založení.“

Byly to především obecné školy národní, jimiž veškeren národ český ve všech svých společenských vrstvách měl býti vzděláván ve vědomostech nejpotřebnějších, a tyto školy měly teprve ve všech obcích býti zakládány. Zamýšlel tím Komenský na svou dobu reformu školství velice radikální, která teprve v našich dobách provedena byla.

Avšak i tehdejším vyšším školám latinským Komenský nepřestával věnovati svoji pozornost. Jakož bylo v těchto školách učení latině předmětem ne-li jediným, tedy všude jistě nejpřednějším a nejdůležitějším, a ježto Komenský už v mládí svém dospěl přesvědčení, že způsob vyučování tomu předmětu jest velmi špatný, snažil se nyní, stále jsa také

pobádán od přátel, žákům přeobtížnou jich práci usnadniti a ku lepším výsledkům dopomoci. Za tím účelem napsal knihu s názvem „Brána jazykův otevřená," do níž snesl asi 8000 nejpotřebnějších latinských slov. Slova tato svedena byla v krátké věty, v nichž žáci byli poučováni o podstatě a vlastnostech různých věcí i přírodních jevů, jakož i o činnostech a řádech lidských. Dvojímu účelu tudíž sloužila tato kniha: předně, snáze a rychleji učili se z ní žáci jazyku latinskému, než dosud se díti mohlo na základě pouhých mluvnických pravidel, a za druhé, žáci zároveň se slovy učili se znáti i věci, nabývali tedy vědomostí věcných, nebo jak se také říká, vědomostí realných, což dosud ve školách latinských bylo úplně zanedbáváno.

Když vyšla „Brána jazyků", zavzněl po všech školách jednomyslný hlas nadobyčejné chvály tohoto díla, jež na kvap do všech škol bylo zaváděno a do mnoha jazyků upravováno. Mimo písmo svaté a Tomáše Kempenského spis o následování Krista nebylo do té doby knihy, která by do tolika jazyků byla přetlumočena bývala, jako se stalo s Komenského Bránou jazyků. Vždyť byla zpracována nejen ve všech kulturních jazycích evropských, nýbrž opatřena i textem arabským, tureckým, perským a mongolským.

Velmi případně bylo pověděno, že Brána jazyků stala se Komenskému bránou slávy světové.

České zpracování tohoto díla*) vykonal roku 1633 sám Komenský za tím účelem, aby i žáci

*) Toto české původní zpracování Brány jazyků samým Komenským z roku 1633 uveřejněno bylo právě v letošním ročníku časopisu „Česká škola" péčí prof. J. Šmahy, jemuž podařilo se získati exemplář tohoto původního lešenského vydání.

čeští v jazyku svém náležitě se zdokonalili a s nabytím znamenité zásoby slov a obratů mluvních i znalosti věcí získali. Pro žáky menší a méně nadané napsal menší bránu s názvem: „Předdomí jazyka latinského“ kteréž obsahovalo toliko 1000 slov ve 427 větách.

Pro vyšší studium napsal Komenský dále jazykem latinským Fysiku, neboli přírodní filosofii, jejíž výklady jevů přírodních dokonale souhlasí s písmem sv., což u člověka tak pravověrného, jakým byl Komenský, jest přirozeně vysvětlitelno.

Důkazem, kterak Komenský byl vědcem mnohostranným, jest jeho spis o hvězdářství, který sice v rukopise dohotoven a k tisku úplně byl připraven, avšak do tisku se nedostal a nám se nedochoval. —

Sotva že Komenský vydal svou Bránu jazyků, kterouž na sebe obrátil všeobecnou pozornost tehdejšího vzdělaného světa, již uzrával v plodném duchu jeho velikolepý plán nového velikolepého díla, jehož pouhé ohlášení vzrušilo na všech stranách mysli mužů učených; a jestliže někteří se nerozehřáli, byla toho příčinou buď opodstatněná nedůvěra, že by jediný člověk byl s to takovou obrovskou práci vykonati, aneb dělo se tak ze závisti. Toto velikolepé dílo měla byti Brána věcí čili „Vševěda“, řecky pojmenováno Pansofia. Obsahovati pak měla Vševěda, jak jméno její naznačuje, soujem veškerého potřebného vědění lidského, ovšem takového, které vede k cíli vším lidstvem požadovanému. Cílem tímto jest blaženost. Blaženosti pak dojíti možno toliko po cestě moudrosti. Moudrým býti znamenalo zase Komenskému býti osvíceným, ctnostným a pobožným, to jest: „znáti jasně sebe i všecko;

říditi rozšafně sebe i všecko; říditi sebe i všecko k studnici té, z níž plyne všecko" (k Bohu totiž).

Poučení o všem tom měla obsahovati pansofie. Neměl to býti tedy jen soupis a popis věcí světa zevnějšího a jeho jevů dle vnějších znaků, nýbrž při všem měla býti vystihována podstata věcí, jich původ a vnitřní souvislost. Mimo to však mělo tu býti lidstvu také ukázáno, co činiti jest každému a čeho se vystříhati, aby člověk sobě i jiným neškodil nýbrž prospíval a milým Bohu se stal. Z toho vzešla by všeobecná mezi lidstvem harmonie a tak dosaženo by bylo blaženosti.

Viděti z toho, že dílo to mělo býti pansofií křesťanskou, neboť účel její byl ryze křesťanský: svésti lidstvo ve shodu, z níž vzniká vzájemná láska, kteráž na novo odklízí spory a nesváry. Zamýšlel také Komenský do opravdy odkliditi svou pansofií všeliké spory vědecké, církevní i politické a zříditi mír a „království pokoje" na celém světě. Plán to zajisté velikolepý a úmysl přešlechetný!

Dříve však než se jal prováděti tento velikolepý plán, chtěl Komenský znáti o svém zamýšleném díle soud lidí povolaných a takových, na jejichž úsudku mu vůbec nějak záleželo. Ohlásil tedy v Lipském oznamovateli knih do tisku chystaných i svou Bránu věcí čili Vševědu křesťanskou. Byv pak s některých stran na podrobnosti díla svého tázán, vypsal ve formě předmluvy obšírněji, co vševědou zamýšlí a co by všecko obsahovati měla, a zaslal toto objasnění šlechetnému svému příteli Samuelu Hartlibovi do Anglie. Tento jsa všech znamenitých úmyslů Komenského při-

vržencem a šiřitelem horlivým, dal bez vědomí Komenského jeho myšlenky o vševědě ve staroslavném sídle učenosti anglické, v městě Oxfordě, pod názvem „Snah Komenského předehra“ vytisknouti. Stručný tento nárys pansofie zaujal mysli mnohých učenců a Komenský pobádán, aby dílo dokonal, ježto uznávali mnozí, „že většího dobrodiní božího pokolení lidskému nebylo dáno po světle slova božího“. Komenského náčrtek pansofie potom šířen a znovu vyšel tiskem v Londýně pod názvem „Předchůdce vševědy“.

Vedle chvalořečníků vševědných snah Komenského našli se také přirozeně i závistiví pomluvači. Byla to zvláště polská šlechta, jež sama mezi sebou jsouc rozvaděna pro víru, vytýkala pansofii, že jest nebezpečná a protivná křesťanskému duchu směšujíc věci božské s lidskými, nebeské s pozemskými, věčné s pomíjejícími, křesťanské s pohanskými. Komenský podezříván, že zamýšlí založiti novou sektu, jež by se postavila oproti všem dosavadním vyznáním. I byl nucen osnovatel pansofie vznésti svou věc před synodu Bratrskou, tam ji objasniti a obhajovati, což se mu ovšem podařilo. Pro veřejnost pak napsal nový výklad „Snah vševědných objasnění,“ v němž vysvětlil, co vševědou zamýšlí. I bylo zjevno z tohoto objasnění, že nauce křesťanské nejen nehrozí ze vševědy jakýkoliv úkor, nýbrž naopak že jí věrouka i mravouka křesťanská velmi vydatně bude podporována.

A již tedy autoritou církve zplnomocněn a veřejností i přátely s mnoha stran pobádán dal se Komenský do svého nového veledíla s pílí, jakéž provedení jeho nutně vyžadovalo, i s nadšením práce tak šlechetné důstojným. Snaže se získati vševědě mocné příznivce, napsal a oddal synům

pana Rafaela Leščyňského, Bohuslavovi a Vladislavovi spis „Strůjce štěstí,“ ve kterémž dovodil, že jenom v moudrosti, a to nikoli v moudrosti světské, ale v moudrosti Božské štěstí nalézti lze. Hledati a lidem odstírati tuto moudrost způsobem pochopitelným a nikoliv rozvláčným bude úlohou vševědy, již bude nutno zavésti jako předmět učebný do veškerých škol.

Všecky dosud jmenované spisy, jež vyšly z péra Komenského za prvního jeho pobytu v Lešně, směřovaly k reformě školské, a to jak vzhledem k metodám a způsobům vyučovacím, tak i vzhledem k samému učivu.

Avšak i jiné ještě spisy témuž účelu věnované napsal v této době náš neunavný vyhnanec. Vzpomenuto buď zde alespoň ještě jeho dramatických her pro žáky, kteréž Komenský sepsal a žákům ku provozování rozdal. Byl z takového veřejného vystoupení žáků prospěch hojný: žáci více než jiným způsobem učili se tu hovořiti jazykem latinským a na druhé straně objasňovaly se jim ve hrách mnohé nesnadno pochopitelné pojmy, a posléze osvojovali si tím mnoho krásných a pro život užitečných průpovědí a výroků. Z péra Komenského pochází latinská hra „Diogenes cynický,“ jež za přítomnosti pana Bohuslava Leščyňského a jeho vzácných hostí třikráte po sobě byla od žáků lešenského gymnasia provozována; později pak, před samým odchodem z Lešna napsal Komenský druhou hru: „Patriarcha Abraham.“

A netoliko svými spisy sloužil Komenský školství; i bezprostřední jeho osobní působení bylo na větším díle věnováno školám a mládeži studující.

Bylo už pověděno, že Komenský výživu pro sebe a pro svou rodinu opatřoval si vyučováním šlechtické mládeže. Že s gymnasiem lešenským byl v nejužších stycích, netřeba dokazovati. Mimo gymnasium byla blahovolností a štědrostí pana Rafaela Leščyňského v Lešně zřízena i škola obecná pro dítky Bratří a luteránů, kteří sem ve značném počtu ze Slezska se přistěhovali. Dá se mysliti, že i této škole Komenský věnoval slušnou pozornost a péči.

Roku 1632 zemřel Komenského tchán Cyrill náhle při kázání a Komenský zvolen byl potom za písaře čili tajemníka jednoty, ve kteréžto vlastnosti dvojí mu bylo konati úlohu: bylo mu vůbec dohlížeti ke školám Bratrským, to jest stal se, jak dnes říkáme, školdozorcem, a za druhé bylo mu zaznamenávati a v patrnosti chovati a také dohlížeti ku mládencům, kteří trvali v cizině na studiích bohosloveckých. Bylo tedy Komenskému často dopisovati na několik míst, dožadovati se zpráv od ustanovených v tom kterém místě dozorců místních, nařizovati, čeho se ukázala potřeba a pečovati, aby vystudovavším dostalo se dle okolností a vlastností osobních přiměřeného místa.

Léta 1631 a 1632 způsobila značné rozčilení mysli u vystěhovalců. Koncem r. 1631 dobyl vévoda saský Prahy, čímž vzbuzena naděje na návrat do vlasti. Skutečně také četní protestantští vystěhovalci přišli do Prahy a po nějakou dobu tam dleli, již již se chystajíce, že zavedou stav věcí, jaký byl ve příčině náboženské před bitvou Bělohorskou. Z Bratří jediný jen odeslán byl do Prahy; však ničeho se neúčastnil, pouhým jsa běhu událostí pozorovatelem. Za to Bratří v Lešně a v Polsku vůbec usedlí již se těšili a připravovali, že záhy nastoupí cestu do otčiny milované. Ko-

menskému bylo uloženo, aby přemýšlel a napsal, kde by bylo Bratřím po návratu do vlasti se usaditi, kterak vésti správu obcí Bratrských a kterak se chovati k ostatním evangelickým vyznáním. Komenský tak učinil ve spisku „O navrácení do vlasti.“

Radost z obratu věcí válečných a naděje na návrat však záhy přešly. Z jara roku 1632 Praha císařským vojskem zpět dobyta a Sasové vůbec z Čech vytlačeni. Přes to však exulanti naděje úplně neztráceli, důvěřujíce znovu, že vítězným zbraním švédského krále Gustava Adolfa se podaří uvésti je zpět do vlasti. Nasvědčuje tomu r. 1632 vydané pojednání Komenského: „Navržení krátké o obnovení škol v království českém,“ plné vlasteneckého a humanního horlení pro zakládání a zvelebování škol v zemích českých.

Než i tyto nové naděje zklamaly. Gustav Adolf, mocný všech evangelíků ochránce, padl v listopadu ještě téhož roku 1632 v bitvě u Lützenu.

Smrtí Gustava Adolfa a smrtí téhož roku na věčnost odešedšího kurfirsta Falckého Bedřicha, ukázala se nepravdivými i proroctví Kristiny Poňatovské, kteráž věštila, že skrze tyto muže vzejdou exulantům opět lepší časy.

R. 1634 v měsíci září Komenský vyslán Jednotou do Vlodavy, aby tu účastenství měl na generálním sjezdě starších, kněží i panstva Bratrského z celého Polska i Litvy. Na tomto sjezdě prohlášeno, že Bratří velkopolští jsou s Bratřími českými jedno tělo, a Komenský požádán, aby před přijímáním měl kázání v jazyku českém, čímž mělo býti dokázáno, jak skromáždění tím v jeho osobě ctí českou Jednotu.

R. 1636 došel Komenský dalšího v Jednotě povýšení: zvolen byl za staršího (seniora) lešenského sboru, čímž naň vložen úkol kazatelský a starost o řád a kázeň Jednoty.

Při tom Komenský stále si hleděl škol, což zřejmo jest z toho, že r. 1635 provedena znamenitá reforma na gymnasiu lešenském, jaká stala se dle návrhů jeho, a roku 1636 usneseno, aby gymnasium toto vůbec se stalo školou vzornou, zajisté jednak pro to, aby ode všech polských a českých evangelíků bylo vyhledáváno, a jednak zase aby se stalo semeništěm vynikajících sil učitelských pro ostatní školy evangelické. —

Už toto, co dosud bylo uvedeno o Komenského činnosti v Lešně, budilo by zajisté obdiv a úctu ku pracovníku tak horlivému. Však mýlili bychom se velice, kdybychom se domnívali, že bilance jeho spisovatelské činnosti v Lešně tím jest uzavřena. Toť uvedli jsme jenom práce hledící ke školství, tedy práce paedagogické a didaktické. Byltˇ Komenský, jak jsme již pověděli, předurčený paedagog; byl to přirozený jeho dar a on touto svou přirozeností takřka byl nutkán zanášeti se pracemi paedagogickými. Než nezapomínejme, kterak sám o sobě napsal, že jest povoláním bohoslovec. Působení kněžské, bohoslovecké bylo mu povinností — a této povinnosti Komenský věru také nezanedbával, jakož vůbec plnil všecky své povinnosti vzorně a rád. Však hodilo se mu také toto povolání k jeho přirozeným snahám: bohoslovecké působení zajisté nejen shoduje se se snahami vychovatelskými, ano jedno druhé doplňuje, ba podmiňuje. O tom hluboce byl přesvědčen Komenský, a proto obou těchto oborů své působnosti dbal s péčí nejupří-

mnější, jsa oběma oddán celou duší svojí. Mohli bychom o něm říci s básníkem, že každý ten obor měl srdce jeho půli a každý měl srdce celé.

A tak, jako jsme viděli hojné plody paedagogických snah Komenského, shledáváme jej neméně tvořivým i na roli jeho velebného povolání. Uvádíť se z doby prvního pobytu lešenského asi dvacet spisů bohosloveckých objemu menšího i většího, z nichž alespoň nejdůležitější pouhými názvy zde uvádíme: Překlady písní s návodem ke kancionálu. — České konkordance písem svatých. — Harmonie evangelistů. — Manualník aneb jádro celé biblí svaté. — Historia o původu Jednoty české. — Historia o těžkých protivenstvích církve české. — Otázky některé o Jednotě Bratří českých. — O cvičení se v pobožnosti pravé (přeloženo z anglického). — Cesta pokoje. — Otázka, zdali Kristus mocí svou z mrtvých vstal, a j.

Tak pracoval a tolik vlasti a celému světu zůstavil český vyhnanec Komenský za svého třináctiletého pobytu na první své exulantské stanici!

VI.

Komenský v Anglii a ve Švédsku.

Jméno Komenského slavně zaznívalo mezi vzdělanci Evropy, ba i jiných dílů světa, tu z příčin jeho prací paedagogických, tam zase pansofických. Roku 1638 zvali jej do Švédska, aby tam dle svých paedagogicko-didaktických plánů školství zreorganisoval. Komenskému však nyní

k srdci přirostla pansofie, v jejíž provedení spatřoval hlavní úkol svého života. Proto pozvání nepřijal, ale předložil panu Bohuslavu Leščyňskému plán svých prací, k nimž by byl nucen přibrati si několik pomocníků, na jejichž vydržování měl pan Leščyňský potřebný náklad povoliti.

Zatím staral se oddaný Komenského ctitel a přítel Samuel Hartlib, jenž všecek pro vševědu zahořel, aby mu v Anglii opatřil potřebné důchody pro jeho osobu i pro spolupracovníky, aby tak bez starostí o vezdejší chléb a ničím nevyrušován úplně mohl se oddati práci, do níž i původce její Komenský i jeho šlechetný a pro vše dobré zanícený přítel si tak mnoho slibovali. Podařilo se tak Hartlibovi získati snahám Komenského mocné příznivce, hlavně členy anglického parlamentu, tak že již důrazně mohl jej vyzývati, aby pospíšil do Anglie a příznivcům svým osobně vyložil plán svých velikolepých zámyslů pracovních.

Odhodlal se tedy Komenský tam odejeti, k čemuž mu Bratří dali ochotně svolení, ježto rádi viděli, že člen Jednoty tak jest uctíván a mimo to i pro sebe mnoho dobrého si odtud slibovali, protože z Anglie jim posud plynuly podpory nejštědřejší.

Rozžehnav se se svými známými a doporučiv rodinu svoji ochraně Nejvyššího, vydal se v měsíci červenci r. 1641 na cestu do Anglie.

Zdá se, jakoby i moře, po němž Komenský do Anglie se ubíral, bylo vědělo, že na lodi jest onen slavný muž, jehož si osud vyhlédl za cíl svých necitelných, až děsných útoků a neustálého, krutého pronásledování; neboť za jeho plavby rozzuřilo se tolik, že hrozilo korábu krajní nebezpečí. Strhla se ukrutná bouře, jež zahnala loď ode

břehů Norvéžska na sto mil nazpět do moře Baltického, tak že když loď kdesi dostihla břehu, Komenský byl na rozpacích, má-li v cestě své pokračovati anebo se jí úplně vzdáti. Komenský sám už v Labyrintu skvostně vylíčil mořskou bouři a nebude od místa uvedeme-li zde tuto líceň:

„Rozmáhalo se zajisté to vání tak násilné, že nejen námi ale i těmi pod námi hlubinami zmítáno bylo, až hrůza k srdci šla. Nebo moře vlnami takovými se válelo, že jsme jako po vysokých horách a hlubokých údolích jednak vzhůru, jednak dolů chodili. Někdy námi vzhůru střelilo, že jsme sobě do měsíce dosáhnouti moci zdáli, z toho zase sestupovali jsme jako do propasti, odkudž nejen vodou vždycky na nás a přes nás do povětří stříkáno, ale my ani státi ani ležeti nemohouce, z boku na bok jsme přemítáni, jednak na nohy jednak na hlavu staveni.

V tom se bouře zsílí a proti nám vichr strašlivý strhne. Tu se teprv moře vlnami až k nebi bouřiti začne; tu nás sobě vlny jako miče podávají; tu se hlubiny otvírají; tu nás vítr v kolo bere a s námi hází, až praštělo všecko, jako by se na statisíce kusů roztříštiti mělo. Tu já zmrtvěl všecek, nic již před sebou nevida než zahynutí. A tu teprv loď naše s námi již beze vší obrany, jako na proudě řeky tříštka, zmítati se počala. Obrům pak těm železným svévolným (plavcům) teprv také srdce se tratilo: bledli, trnuli, co sobě počíti nevěděli, na Boha teprv vzpomínali, k modlitbám napomínali, s námi ruce vzpínali. Tu pláč, křik, úpění nesmírné; žádný nic před sebou neviděl než ukrutnou smrt“.

Na radu přátel ze Gdanska a sám touže dostati se do Anglie, po přestalé bouři na novo se

vydal na moře a tenkrát šťastně 21. září vplul do přístavu anglického a dostal se do Londýna.

Přátelé Hartlib a Duraeus toužebně jej již očekávali a zde teprv mu sdělili, že parlament se usnesl jej ku pracím vševědným do Anglie pozvati. Leč dobou tou právě parlament byl odročen a měl se teprve po čtvrt roce zase sejíti. Komenský měl tedy kdy, přátelům i všem, kdož o vševědu jevili zájem (a těch nebylo málo) věc šíře objasniti v častých rozhovorech, jakož se jal také zároveň myšlenky své o zřízení křesťanské akademie světové, jíž by vypracování vševědy mělo býti uloženo, sepisovati, z čehož vzešlo dílo „Cesta světla“.

Ve spise tomto Komenský vykládá potřebu, aby vydržován byl sbor mužů učených, kteří by pod vrchním řízením osoby k tomu účelu zvolené práci dle jednotlivých oborů vědných mezi sebe rozdělili a přidělený sobě obor dle dané instrukce zpracovali, a to tím způsobem, aby každý ve styk vešel s jinými učenými muži toho oboru a s nimi o všech důležitějších věcech se radil a dohodnul, tak aby vypracovaná tím způsobem nauka se jevila jakožto všeobecně uznanou a tudíž všeobecně platnou; neboť — nezapomínejme — běželo Komenskému o shodu ve všelikých lidských záležitostech, a vševěda měla shodu tuto připravovati, měla býti k ní cestou a prostředkem nejjistějším.

Po rozumu Komenského zdárnému šíření křesťanské vševědy mezi všemi národy nejvíce byla na překážku různost jazyků. Měl tedy za to Komenský, že potřebí bude ku šíření pansofie jednoho jazyka, jenž by stal se všem národům, kam by světlo vševědy vnikati mělo, obecným jazykem. Jest přirozeno, že se hned myslilo na

latinu, ta že by nejlépe vyhovovala. Leč Komenský jinak soudil; chtěl míti a zamýšlel utvořiti jazyk docela nový, jemuž by se každý, i národové barbarští snáze mohli naučiti, než jazyku latinskému. Jazyk tento měl býti také nejbohatší, a poněvadž při jeho tvoření každému slovu by mohl dán býti jeden přesný význam, mělo by se jím vyvarovati matení pojmů, jakéž se jeví při jazycích jiných. Nový jazyk Komenského měl býti snadnější, líbeznější a dokonalejší všech známých jazyků.

Tato Komenského snaha utvořiti nový jazyk světový nebyla té doby ojedinělá. Mnozí jiní slovutní mužové zanášeli se podobnou myšlenkou. Nasvědčuje tomu mezi jiným také okolnost, že tři učenci zvali Komenského do Francouz, aby vyzvěděli od něho myšlenky o novém světovém jazyku, jakož i o methodách učení jazykům vůbec.

Po tříměsíčním Komenského pobytu v Londýně sešel se parlament anglický, a když tu předneseno bylo, že osnovatel pansofie mešká již ve stoličném městě, vysláni byli členové parlamentu k němu, aby vyslechli výklad o jeho zamýšlených pracích a aby ubezpečili jej, že kolej učených mužů k sestavení vševědy jistě bude zřízena, jakož že poskytnuta bude několika spolupracovníkům podpora buď doživotně nebo na čas, tak aby pouze pracím pansofickým cele mohli se věnovati. Navržena už i tři místa, kde by taková kolej mohla býti zřízena a naznačeny i statky zemské, z jejichž důchodů by kolej vydržována byla.

Komenský z takového přijetí i snah svých ocenění nemálo byl z počátku potěšen; viděltě již krásné své sny o pansofii uskutečněny. Nebylo však ještě jednání ani skončeno, když tu náhle zase neblahé události rušivě zasáhly do počínajících již prací. V Irsku vypukla krvavá vzpoura

katolíků, což ovšem vyvolalo domácí válku, a parlament sotva že se sešel, již zase byl rozpuštěn.

Tato překážka zdárného postupu prací tak oblíbených byla by se zajisté velmi citelně dotknula Komenského, kdyby náhodou nebyla alespoň částečně vyvážena bývala jinou potěšitelnou okolností. Neboť co Komenský takto dlel v Londýně, došlo jej nové pozvání do Švédska, kteréž do Lešna bylo zasláno a odtamtud teprve do Londýna přišlo, od velikého boháče a štědrého podporovatele všech krásných a užitečných podniků jakož i všech nouzi trpících — od pana z Geeru, původem Hollanďana, jenž ve Švédsku se usadil a tam provozuje průmysl a obchod železářský neobyčejně zbohatl a rovněž svou dobročinností po Evropě proslul. Dověděl se pan z Geeru o didaktických a pansofických snahách Komenského od svého správce v Nizozemí, Bohumíra Hottona, a byl ihned ochoten podporovati jej, aby Komenský těmto pracím všecek se oddati mohl. Komenskému bylo toto pozvání milé, ano z odpovědi, kterou zaslal panu Geerovi prostřednictvím Hottonovým, vysvítá, že by s radostí přijal pozvání jeho a ihned rád se do Švédska odebral. Však bránila mu v tom jeho svědomitost. Ač seznával, že sotva bude moci zůstati v Anglii, nechtěl přece odejíti, dokud tamní poměry samy mu odchod z Anglie neupraví. Zdržovali jej také v Londýně přátelé upřímní a oddaní, kteří opravdově si přáli zdárného postupu prací pansofických. Pro tyto přátele napsal Komenský v Londýně „Nákres pansofie“, jenž tiskem vyšel až později v Elbinku, a počal pracovati o pansofické metafysice, díle filosofickém, jemuž dal název: „Brána věcí otevřená.“

Po prvém zvacím dopise páně Geerově došel brzy Komenského v Londýně dopis druhý, v němž

pozvání do Švédska opakováno. Komenský ihned odpověděl poukazuje jednak k tomu, že vyslán byv Jednotou do Londýna nemůže místo to opustiti beze svolení své církve, a jednak k okolnosti, že bez spolupracovníků nemůže přistoupiti ku práci tak přeobsáhlé. Hottonovi pak psal rovněž v tom smyslu vykládaje mu, k čemu a kolika druhů ku společné práci nutně potřebuje, a to dvou ku vypracování části dějepisné, dvou pro část filosofickou a dobrovědnou a dvou nebo tří ku cestování, aby zprávy sbírali o vznikajících nebo již uskutečněných myšlenkách různých učenců. Později Komenský dověděv se, že ve přísně pravověreckém Švédsku jeho pansofie v některých kruzích budí podezření, vyložil Hottonovi, že nemíní se usaditi ve Švédsku, nýbrž spíše v Polsku nebo Prusku, kdež by z práce nebyl nijak vyrušován a s učenci měl lepší spojení. Dne 18. měsíce dubna 1642. žádal již Hottona, aby mu peníze na cestu potřebné poslal, ježto již k odjezdu jest připraven.

Když na to od syna páně Geerova, pana Vavřince Geera peníze obdržel, nemeškal a rozloučiv se s přátely anglickými, kteříž jej zapřísahali, aby od prací pansofických neupouštěl, vydal se v měsíci červnu na cestu do Švéd a zastavil se u přátel v Hollandsku. Tam učiněno mu bylo nabídnutí od Karla Winthropa, guvernera amerického státu Massachussettu, aby uvázal se v řízení university tohoto státu, jež jest nejstarší universitou americkou, po zakladateli svém Harwardovou nazývanou. Komenský považuje se již za zavázána panu Geerovi, nabídnutí ovšem nepřijal.

V Haagu Komenského přítel Duraeus, jehož snahy směřovaly ku sjednocení všech evangelíků, dal mu neobyčejně vřele psané doporučení k dru Janu

Mathiaeovi, vychovateli švédské královny Kristiny, dcery Gustava Adolfa.

Na začátku druhé poloviny měsíce srpna byl Komenský již ve švédském městě Norköpinku, kdež obyčejně dlíval pan z Geeru. Tenkrát však pan Geer byl ve Štokholmě, kamž mu Komenský listem příchod svůj oznámil, dotazuje se, neměl-li by za ním přijeti do Štokholmu. Pan Geer rychle na to odejel do Norköpinku, kdež s Komenským rozmlouval o jeho plánech, čině mu různé námitky proti pansofii a žádaje, aby předem pracoval o spisech didaktických.

Tři neděle již dlel Komenský v Norköpinku a nemohl se dověděti, kde dlí doktor Mathiae, jemuž od přítele Duraea tak vřele byl doporučen a s nímž se sejíti sám velice toužil. Naléhal tedy na pana z Geeru, jenž, zdá se, nepřál setkání se těchto mužů, aby zvláštním jízdným poslem vyzvěděti se snažil, kde dlí dr. Mathiae.

Zatím připlula do Norköpinku loď, po kteréž Komenský měl se odebrati do Pruska, kdež si vyvolil k pobytu město Elbink, kteréž vidělo se mu pro příští jeho práce místem velmi příhodným. Ale poněvadž loď skládáním a nakládáním zboží ještě asi týden v Norköpinku se zdržeti měla, použil tohoto času Komenský a odejel do Štokholmu vyhledat dra Mathiaea, jemuž také přinášel doporučení od p. Geera se žádostí, aby Komenskému sjednána byla příležitost vyložiti plány své mocnému a o záležitosti vědecké horlivě se zajímajícímu kancléři švédskému Axelu Oxenstjernovi.

Koncem měsíce září přibyl Komenský do stoličného města švédského Štokholmu a tu ihned předpuštěn byl ke kancléři Oxenstjernovi, s nímža zároveň také s doktorem práv Janem Skytem, kan-

cléřem university Upsalské, měl po čtyři dni horlivé rozmluvy o svých zámyslech. Oxenstjerna vyslovoval pochybnost, že by pansofií mohlo býti docíleno, čeho si do ní sliboval Komenský, nápravy totiž věcí lidských a dokonalé u všeho lidstva ve všech věcech shody. Komenský však znovu snažil se věc svou mu objasniti a jej o ceně svých zámyslů přesvědčiti, takže Oxenstjerna doznal, že neví, „zdali který člověk na světě cos podobného byl vymyslil“ a že zajisté jen s prospěchem bude pro člověčenstvo, povede-li se Komenskému dílo své dokonati, neboť jinaké a lepší cesty už není k tomu cíli. Avšak přes souhlas s pansofickými myšlenkami takto projevený přece radil Komenskému, aby si hleděl prací didaktických, aby usiloval o snadnější způsob naučiti se latinskému jazyku, tím že získá u potomstva nejlepší průpravu a půdu pro své práce pansofické. Oxenstjerna prozkoumal totiž paedagogické práce Komenského, a ježto byl již za živobytí králova do Němec vyslán, aby seznal lepší způsoby vyučovací, nebyly mu neznámy za nejlepší tehdá vyhlašované spisy Ratichovy a jiných paedagogů. I nabyl přesvědčení, že Komenského Didaktika jest nejlepší svého oboru dílo, spočívající na základech pevných, protože přirozených. S Oxenstjernem souhlasil i kancléř Skyte, aby Komenský nejprve dobré učebnice opatřil pro školy. Komenský, ač ne příliš rád, svolil přece a slíbiv býti jim po vůli vzal od nich odpuštění. Nežli ještě odejel ze Štokholmu, poslal vynikajícímu učenci v Upsale Freinsheimovi několik exemplářů svého „Předchůdce vševědy“ se žádostí, aby je známým svým rozdal a posoudil, slibuje zároveň, že nevydá žádného spisu, jehož by Freinsheim neschválil. To stalo se 1. října 1642.

Dne následujícího vyplul Komenský ze Štokholmu a ubíral se do Elbinku, aby tam v zátiší pokračoval ve svých pracích.

VII.

Komenský v Elbinku.

(1642.—1648.)

Po jedenáctidenní nepříznivé a nebezpečné plavbě dostal se Komenský do německého přístavu Barsundu a odtud do Elbinku. Zde najal byt pro rodinu a požádal městskou radu o povolení, aby se tam usaditi směl, což exulanti všude činili. Obdržev je, odejel do Lešna a od Jednoty vyžádal si sproštění ze závazků, které tu měl jako senior, učitel a školdozorce. Bratří ochotně dali svolení, aby se odstěhoval, poněvadž měli naději, že bude jim na prospěch, bude-li jejich slovutný druh ve službách švédských.

Komenský vzal tedy rodinu a usadil se v Elbinku. Ku pracím, jimž se chtěl věnovati, vzal si zatím čtyři pomocníky: Pavla Cyrilla, Petra Figula, Daniela Petra a Daniela Nigrína.

Domýšlel by se zajisté každý, že náš veliký, krutě pronásledovaný krajan nyní konečně došel poklidu a že spokojeným se cítil, moha nerušeně oddati se zamilovaným pracím svým a jsa zbaven všelikých starostí o výživu rodiny. Leč nebylo tak. Ani zde náš trpitel nezůstal ušetřen starostí mnohých, neměl také potěšení z prací svých, jež konal více proti vůli své než po chuti, ano vznikaly z jeho závazku proň i chvíle velmi trapné, že jej slyšíme zde pronášeti trpká slova, jakých jsme dosud od něho neslýchali.

Oddav se do služeb pana Geera slíbil mu, že nejprve pracovati bude o spisech didaktických a školních; s druhé strany naléhali naň přátelé, zvláště v Anglii, aby nezanedbával vševědy. On sám, jak je povědomo, tíhl k ní také celou myslí svojí. Povinnost však, jakou již na se vzal a neméně i zřetel ku Bratřím, jimž pan Geer se ukázal štědrým podporovatelem, kázaly mu potlačovati náklonnost a věnovati se věcem, jež jiným zdály se přednějšími, jemu však méně potřebnými. Nespomohlo mu, že zaslal do Švédska list přátel z Anglie, v němž mu vytýkáno a za chybu pokládáno, že upouští od prací pansofických a pracovati míní na spisech didaktických, kterýmž již tak drahně času v Lešně věnoval a velmi mnoho v oboru tom vykonal. Pan Geer trval na svém požadavku, žádaje, jak bylo smluveno, nejprvé práce didaktické. Nezbývalo tedy Komenskému než podvoliti se.

Přátelé v Anglii vytýkali také nyní Komenskému, že nepostaral se o jistého Fundana, jenž mu byl za spolupracovníka pro pansofii doporučen. Jelikož z podpory panem Geerem poukázané nebylo lze více spolupracovníků platiti, nabídl Komenský Fundanovi, aby osvědčil dobrou vůli, 200 liber šterlinků, kteréž knihkupci londýnští Komenskému zálohou chtěli dáti na práce pansofické.

Pobídkou Komenskému na počátku prací bylo vítězství švédského vojska v bitvě u Breitenfeldu (v listopadu 1642) nad vojskem císaře Ferdinanda III., jež dodávalo exulantům mysli, že vítězné zbraně švédské přece snad jim dopomohou k návratu do vlasti. Proto Komenský chtěje se Švédům zavděčiti, dal se chutě do prací didaktických. Měl úmysl především znovu zpracovati v Lešně vydanou Bránu jazyků, mluvnicí, slovníkem i rej-

stříkem ji opatřiti, aby lépe se hodila mládeži k učení se jazyku latinskému nežli její vydání první. Ku Bráně mělo býti vypracováno také Předbraní. Další prací byla v Anglii již započatá Brána věcí, a třetím obsáhlým dílem byla „Metoda jazyků nejnovější“

Komenský sám domníval se, že tyto práce záhy budou hotovy a potom že se oddá vševědě. Patrno to z listů, které psal přátelům na vše strany i p. Geerovi, a v nichž oznamoval, že asi na rok ustane od všelikého dopisování, aby nejhlavnější práce mohl vykonati. Postup práce však ukázal mu brzy, že se mýlil, že si věc snadnější představoval než ve skutečnosti jest. Také jinaké nepředvídané sběhy věcí jej počaly vyrušovati a pozornost jeho jinam obraceti. Bylť Komenský, jak už povědomo, všecek nadšen myšlenkou o napravení věcí lidských, k čemuž ovšem prvním krokem mělo býti odklizení právě bujících sporů náboženských. Proto kdykoliv zaslechl o podobných snahách, ihned byl vzrušen a zájem jeho k těm věcem byl obrácen. Tenkrát v cestu mu vstoupili s podobnými myšlenkami dva mužové, Bartoloměj Nigrin, jenž byl jednatelem předních polských šlechticů a v té vlastnosti se staral o jakési dohodnutí různých vyznání v Polsku, a druhý byl kapucín, Jezovitův odpůrce, Valerian Magni, jenž také radil ke smíru mezi evangelíky a katolíky. Týž' muž nábožný, vydal spis o pravidle víry katolické, jež stala se tak vítěznou; přece však radí ku poradám o smíru. Komenský mocně byl dojat tímto spisem, jenž nadepsán byl „Soud“, a ačkoliv s myšlenkou smíru úplně souhlasil, byl přece nucen v některých kusech proti spisu vystoupiti, což učinil ve spise nadepsaném: „Soud o Soudu Valeriana Magni o pravidle víry katolíkův i nekato-

líkův". Spis tento napsal nejspíše k podnětu Nigrinovu. Když se však později dověděl o nechvalném životě tohoto muže, přerušil další s ním styky a navrátil se zase ku pracím didaktickým.

Koncem měsíce června r. 1643 poslal svého milého spolupracovníka Petra Figula do Švédska na studia theologická a doporučil jej vřele přízni páně Geerově. Neposlal jej však s práznou. Dal mu dva rukopisy, a to pro kancléře Oxenstjernu v Anglii započaté dílo „Cesta světla", na něž se odvolával ve Stokholmě při své rozmluvě s ním, a jímž mu jasně chtěl ukázati, kterak si představuje úkol nápravy věcí lidských; druhé dílo pro doktora Mathiaea: „Myšlenky o srovnání různověrců".

Neuplynul ještě ani rok, co Komenský užíval podpory páně Geerovy a pracoval dle vůle jeho, a již trpce mu bylo pocítiti, že závislým jest na cizí milosti. Pan Geer v listu Komenskému v měsíci září 1643 zaslaném podivuje se, že práce didaktické tak pomalu pokračují a že ničeho ještě vydáno nebylo. Dopis tento velice zkalil radostnou náladu, jaká zavládla v rodině Komenského na počátku téhož měsíce z příčin narození dcerušky Zuzany. Komenský mrzutě odpověděl listem zaslaným příteli Geerovu Wolzogenovi. Vytkl právem, že knih neopisuje, alébrž spisuje, což práce není tak snadná, zvláště, je-li spisovatel bedliv, aby dílo bylo dokonalé a souladné.

Na druhé straně zase přátelé se ozývali proti jeho pracím prý slovičkářským a výtky mu činili, jakoby se byl vzdal úmyslů pansofických, považuje jich provedení za nemožné. Aby je uspokojil, vydal v Gdansku tiskem „Nákres vševědy", jejž v Anglii započal a nyní právě dokončil.

K mrzutosti vzniklé jednak z nedostatečného pokroku ve pracích a jednak z výtky páně Geerovy přidružila se nyní mrzutost nová, daleko horší, pocházející z nedostatku prostředků hmotných. Pan Geer naléhal na postup prací, ale nedával takové podpory, aby Komenský ku pracím mohl povolati tolik a takových sil, kolik a jakých by bylo k úkolu tak nesnadnému zapotřebí. Ba pan Geer i odmítal z různých příčin některé vhodné pracovníky, které mu Komenský ku podpoře navrhl.

Za takových okolností Komenský snaže se, aby práce pokračovaly, byl nucen tu a tam platiti ze svých skrovných příjmů pracovníkům, jež si vyvolil jakožto zvláště způsobilé k některým pracím.

Není tedy divu, že práce jen zvolna postupovaly, což působilo mrzutost i panu Geerovi i Komenskému.

Záhy Komenský zase byl připoután ke škole. Studovali v Elbinku synové některých evangelických šlechticů, jichž otcové si přáli, aby je Komenský soukromě vyučoval, kterémuž přání on vyhověl. Také městská rada v Elbinku vznesla k němu žádost, aby na tamním gymnasium alespoň několik hodin týdně vyučoval. I k tomu svolil Komenský a vykládal v osmi týdenních hodinách o filosofii, snad o své metafysice (Bráně věcí). Byl mu za to dán plat ročních asi 400 zl. Komenský však cítě se přetížena, požádal po roce městskou radu, aby jej tohoto úkolu sprostila.

Z tohoto učitelského a vychovatelského působení vyplynul také jeden spis. Mladý šlechtic polský, Kristian Kochlewski, jenž byl v domě Komenského vychováván a vyučován, odcházel odtud (v červnu 1645). Komenský na rozloučenou a na památku napsal mu „Pravidla života“, aby

se jimi v dalším životě řídil. Spisek tento obsahuje pojednání o těchto věcech: 1. Jak moudře žíti: (při veškerém konání třeba přihlížeti ku konci a ten aby dobře dopadl, příhodné prostředky voliti). 2. Jak harmonicky žíti; (myšlení, mluvení, činění ať spolu souhlasí). 3. Jak pokojně žíti; (obcovati sluší více s Bohem nežli s lidmi, více na sebe než na lidi spoléhati, více duší nežli tělem se zabývati). 4. Jak činně žíti; (čeho činiti třeba, chutě do toho; co sám můžeš vykonati, od jiných nečekej). 5. Když mnoho prací se nahrne, (času nemař, odpočinek s prací střídej). 6. V prázdné chvíli (nezahálej, nehrej, vyber si něco, čím tělo i duch okřeje). 7. Jak cestovati; (na cesty jdi jako do školy, abys učil se; snaž se, abys slyšel muže moudré a tak moudrost a ctnost svou rozmnožil). Úhrnem pak: kdekoli budeš, žij Bohu, jenž jest dárcem tvého živobytí; žij svému svědomí, jež jest životem tvého živobytí; žij pověsti své, kteráž jest životem po tvém živobytí. —

Ač Komenský si vyžádal, aby sproštěn byl v Elbinku prací a povinností, jež s jeho duchovenským úřadem v Jednotě souvisely, přece na něm vždy spočinulo oko Bratří, kdykoliv vážnější nějaká pro Jednotu událost nadcházela.

Jak bylo již pověděno, vysoká šlechta polská a sám král polský Vladislav IV. vidouce zlo, jaké působí v zemi náboženský rozkol, pomýšleli uskutečniti smír mezi evangelíky a katolíky. K tomu účelu svolán (v srpnu 1644) sjezd do Orla na Litvě; Jednota požádala Komenského, aby ji na sjezdě zastupoval, což on, ač nerad, přece učinil. Jednání však zde nevedlo k cíli pro krátkost času vyměřeného na zodpovídání otázek předložených a odloženo ke příštímu sjezdu.

Před sjezdem Komenský byl v Lešně. Tou dobou došlo ho z Uher od spolužáka strážnického Drabíka proroctví zároveň s vyzváním, aby přestal služeb svých věnovati cizině, nýbrž aby vlasti se jimi propůjčoval. Tato proroctví znovu mocně zaujala jeho mysl, ač proroctví Kotterova i Kristiny Poňatovské ve hlavních věcech byla mylná. Dotazoval se tedy znovu Kristiny, zdali ještě trvá při svých zjeveních, anebo zdali je odvolala, jak bylo prohlašováno. Kristina znovu jej ubezpečovala o pravdě svých zjevení, a to ovšem jeho náchylnost k víře v proroctví Drabíkova jenom ještě zvýšilo.

Do Elbinku se navrátiv, našel list od pana Geera, v němž mu činěny výtky, že ničeho posud nevydal. Komenský mu listem objasnil, proč ničeho ještě vydati nemohl; Hottonovi pak delším listem odpověděl, z něhož nálada mrzutosti jest patrna. Psalť mezi jiným i tato u něho neobvyklá slova: „O kéž by se bylo zalíbilo Bohu někomu jinému vnuknouti tyto myšlenky, uděliti někomu jinému tyto ducha podněty! Kéž bych buď více mohl aneb méně chtěl!“

K tomuto nepříjemnému uvítání, jehož se mu dostalo při návratu do Elbinku listem Geerovým, přidružila se ještě jiná nepříjemná okolnost. Po Figulovi odešli ještě dva druzí spolupracovníci. Místo nich smluvil se Komenský a sjednal si jiné. Ti však dlouho nepřicházeli, čímž starost a mrzutost jeho pochopitelně jen se stupňovala.

Všech těchto nepříjemností mohl se Komenský rázem zhostiti, kdyby tak příliš svědomitě nebyl pohlížel na svůj závazek. Již r. 1643 zval jej kníže Jiří Rakoczi do Sedmihrad, aby tam pokračoval v díle svého zesnulého herbornského učitele Alsteda, kterýž povolán byl do Sedmihrad,

aby tam školy reformoval. Nescházelo ani nutkání se strany Bratří, aby Komenský tomuto pozvání vyhověl, poněvadž domnívali se, že Rakoczi jim k návratu do vlasti jistě dopomůže. Také litevský kníže Radziwill hodlal čtvrtinu svých důchodů věnovati na uskutečnění pansofie. Ale Komenský ani tak skvělými nabídkami nedal se zvábiti, aby odstoupil od p. Geera, dokud mu smluvená didaktická díla hotová neodvedl. —

V Orle započaté, ale odložené smlouvání o smír katolíků s evangelíky v Polsku mělo býti navázáno a dále vedeno na sjezdě v Toruni r. 1645. Komenský, na němž zase žádáno, aby se sjezdu účastnil, předvídaje, že k cíli nepovede a jej marně jen z práce vytrhne, byl by rád se mu vyhnul. Z té příčiny požádal p. Geera, aby jej povolal do Švédska. Aby však se nemohlo mu vytýkati, že k tak vážné věci se chová odmítavě nebo netečně, zaslal polskému králi Vladislavovi IV., k jehož přání úmluvy měly býti konány, pojednání o smíru křesťanských vyznání, jež mělo název: „Křesťanství sjednotitelné jednotitelem Kristem“, v němž promlouval o příčinách rozkolů, o škodě odtud vznikající, o potřebě sjednocení, o naději na takové sjednocení, o prostředcích k němu a jich užití. Spis tento byl vlastně doplněné pojednání, dříve doktoru Mathiaeovi do Švéd zaslané: „Myšlenky o srovnání různověrců“.

Pan Geer dojista mrzut, že žádná z Komenského prací posud není hotova, vzkázal mu, že jej k sobě pozve, až ukončena bude válka dánsko-švédská, která ho mnoho peněz stála, ježto p. Geer loďstvo švédské penězi podporoval. Komenský nevida zbytí šel do Toruně. Sjezd však, jak Komenský předpovídal, bezvýsledně se rozešel. Vě-

dělť dobře Komenský, co jsou sektáři a sekty, když před sjezdem s oprávněným rozhořčením napsal: „Kéž by všecky sekty i s patrony a ochránci svými za své vzaly! Kristus, jemuž sloužím, nezná sekt, než v dědictví dává svým věrným lásku a mír“.

Před samým odchodem z Toruně doručen Komenskému list od pana Geera, plný trpkých výčitek, jemuž nelíbilo se, že Komenský také o pansofických spisech pracuje a jinak ještě se zaneprazdňuje. Nesnesitelnou pak byla Komenskému jako propuštění znějící předhůzka, aby hledal výživy u těch, kterým slouží. To bylo přílišné pro jeho citelné srdce, přílišné vzhledem k jeho úzkostlivosti, aby práv byl závazkům na se přijatým. I odpověděl na list tento panu Geerovi rovněž ostře. Mezi jiným učinil panu Geerovi také výtku, že nedostatečně jej a jeho pomocníky podporoval, ba posléze mu ani žádných nepovoloval. Napsal mu do slova: „Každý ve válce kapitán, který se najímá na zabíjení lidí, štědřejší se těší mzdou; mužům pak, kteří pro spásu pokolení lidského péčím a studiím se oddávají, má se zdáti přílišným býti, když se o ně postaráme, aby bez starosti býti mohli. Hojné schopnosti hojně žádají býti podporovány.“ Těmito slovy narážel na veliké podpory, jakéž udílel pan Geer loďstvu švédskému ve válce s Dány.

Měl za to Komenský, že pan Geer jej nyní naprosto přestane podporovati. Avšak podařilo se Hottonovi a synu páně Geerovu tomuto věc objasniti, a proto po nějakém čase opět odeslal Komenskému podporu.

R. 1646. odejel Komenský do Švédska, aby ku posouzení tam předložil učeným mužům své práce. Poněvadž byl to teprvé jen zhruba zpracovaný material, uznáno, že je třeba vše ještě lépe upraviti.

Proto navrátiv se do Elbinku a obdržev také z Belgie od reformované církve pokyn, aby tyto práce záhy ukončil, najal si Komenský pět nových spolupracovníků, pro něž však nedostal podpory a byl nucen po většině ze svého je platiti. Z toho ovšem vznikly mu veliké nesnáze hmotné. Dožaduje se v Belgii pomoci, pronesl slova, z nichž poznati lze, že stav jeho byl krušný; ubezpečuje, že prosba ta je poslední, doložil: „lépe zemříti, nežli žebrati.“

Roku následujícího dokončil didaktická díla, zaslal „Bránu věcí“ i Bránu jazyků do Švédska a staral se o jich tisk. Chtěje je opatřiti vyobrazeními jednal o rytiny také s Václ. Hollarem, znamenitým rytcem českým, pro víru z Čech do Anglie vystěhovalým. Pan Geer koncem roku 1647. zaslal zase značnější podporu.

Mezi didaktickými spisy v Elbinku sepsanými zvláště jest zmíniti se o díle, kteréž mezi didaktickými spisy Komenského co do ceny a objemnosti se řadí hned za Didaktiku. Jest to „Nejnovější methoda jazyků.“ Nápis tento však nikterak nevystihuje bohatého obsahu knihy. Její desátá kapitola obsahuje ve stručnosti v pravdě nedostižné všecky didaktické zásady vyučování vůbec, a jest v celé ohromné světové literatuře didaktické až do našich dnů prací svého druhu jedinou, jež sobě rovné nemá.

VIII.

Komenský biskupem Jednoty. — Podruhé v Lešně. — Nové rány osudu.

(1648—1650.)

Rok 1648 jest důležitý v životě Komenského i v dějinách Jednoty i v politických dějinách

střední Evropy. Tohoto roku zemřel Vavřinec Justin, starší čili biskup Jednoty.

Postupem doby a průběhem událostí mnohé opory, k nimž naděje exulantů se připínaly, byly v prach povaleny. Již zbývalo jen Švédsko, k němuž Bratří ještě očí svých v naději mohli obraceti — a páskou mezi nimi a rozhodujícími kruhy švédskými byl Komenský. Ach ano, slavný tento Moravan, jenž bezprostřední styky měl s předními osobami švédské diplomacie a švédské vzdělanosti, ten jediný byl mezi Bratřími, jenž tu mohl prostředkovati, jenž mohl působiti, aby v nadcházející rozhodné hodině nesřítila se poslední opora, na níž spočívaly naděje jejich tak dlouho a posud marně živené. Ale Komenský byl také jediným, jenž velikou svou mravní silou mohl ještě udržeti hynoucí a valně zvetšelou už budovu Jednoty. Sotva asi byla jaká různost mínění, ba nenastala ani otázka, kdo by měl vstoupiti na uprázdněný stolec biskupský.

Komenský zvolen biskupem Jednoty.

Byl to zajisté biskup Jednoty nejslavnější — a byl Komenský také z nejslavnějších, nejdůstojnějších hierarchů, co jich kdy která církev měla!

Bohužel, — chvěje se nám ruka — neboť připsati musíme, že byl Komenský Jednoty Českobratrské také biskupem posledním.

Toto povýšení volalo jej zase do Lešna k pobytu. V červenci r. 1648 se tam Komenský s rodinou odstěhoval.

Za jiných okolností byl by se mohl radovati z takového povýšení a dojmy povznášející byly by jej doprovázely na místo, kdež se vznešenými povinnostmi naň čekalo i vznešené důstojenství. Ale Komenskému takým blahým pocitem se osvěžiti

popřáno nebylo. Mysl jeho tísněna byla nejistotou výsledku kritické chvíle, jaká nastala tou dobou ve válečných a diplomatických bězích mezi mocnostmi, v jejichž rukou spočíval osud Jednoty. A nejenom to, i rodinné hoře zase hrozilo Komenskému, ano bylo patrno, že je neodvratné. Poměrně mladá ještě manželka biskupova, Dorota Cyrilovna, jež pěti dítkami jej obdařila, stížena byla chorobou, z níž nebylo vyváznutí a choroba byla tak pokročilá, že katastrofa mohla nastati každou chvíli. Skutečně také anděl smrti ohlásil se v novém lešenském příbytku Komenského, sotva že se v něm rodina jeho usadila. Již v polovici srpna zemřela choť a matka dítek našeho vyhnance, s nímž trpělivé nesla těžké břímě strastí od svého zasnoubení až do hodiny poslední.

Však zlostný osud trpčí ještě chvíle připravoval našemu novozákonnímu Jobovi. Nasypal mu ovšem na všecky cesty, jimiž probíhal život jeho, hloží bodlavého, že ani kroku nemohl udělati, aby nějaký osten se nebyl zatknul v nohy jeho; s démonickou rozlíceností škubal a sápal se na vše, co útěchou mohlo býti šlechetné mysli Komenského; jedem své žluči třísnil všecko a napřed otravoval vzduch na všech místech, kam veliký trpitel zavítal. Už nebylo skutečně ničeho v zevním běhu života Komenského, čeho by se byl tento více než nemilosrdný osud nedotekl svou ničivou, hoře rozsévající rukou. Zbývalo Komenskému už jenom oněch tré základů, na nichž stála vniterní postať jeho, trojí ona zbraň, jíž tak vítězně čelil ukrutnému osudu; zbývaly mu jen vznešené cíle jeho, jeho láska ku práci a — trochu naděje. Naviklal se ovšem zlý osud také tímto posledním pilířem dost, rval s něho vše, co nebylo s ním neodlučitelně spojeno. Nuže nyní, když

jinde už nebylo co poškozovati, vrhl se i na tento v jeho moci ještě stojící pilíř vší silou a pobořil jej pod biskupovýma nohama zrovna v té chvíli, kdy Komenský naň měl vystoupiti a lidu svému ohlásiti, že nadešla hodina vykoupení.

Stalo se takto. Třicátý již rok uplynul od neblahé chvíle, kdy čeští místodržící Slavata a Martinic byli od protestantských pánů českých z oken vyhozeni. Událost tato zavdala podnět k válce, která mimo nadání trvala neobyčejně dlouho, a jíž děsnou škodu vzala celá střední Evropa. Jeviště války záhy rozšířilo se z Čech po celém Německu, a na tomto krvavém jevišti vystřídalo se mnoho osob s hlavními úlohami. Mimo císaře Ferdinanda II. a III. a mimo všecka knížata německá zapletli se v tuto válku i Uhři, Dánové, Švédové a Francouzi. Rok 1648 byl již třicátý rok, co pustošena nejen města a vesnice ve střední Evropě, nýbrž i mravy a lidskost vůbec. Už nasyceny byly boje všecky zápasící strany a vše toužilo po míru; vždyť už šest let se jednalo o mír. V poslední době Švédové opět vpadli do Čech a zdivočené už vojsko hubilo zemi naši ohněm a mečem.

Když Komenský jako biskup se přistěhoval do Lešna, proslýchalo se, že jednání o mír, vedené v Osnabruku ve Vestfálsku blíží se šťastnému konci. Exulanti ovšem očekávali, že mír tento přinese jim vysvobození. Doufali tak, poněvadž záleželo jen na diplomatech švédských, budou-li opravdově chtít ujati se vyhnanců. Z počátku Švédové přimlouvali se za ně. Však tu pojednou rozhlásí se světem, že exulanti mají býti z míru vyloučeni, že o jejich návratu nemá býti jednáno. — Mohla-liž děsnější zpráva býti komu přinesena, než byla tato zvěsť pro vystěhovalce?

Zároveň tvrzeno, že slíbena Švédům náhrada ve zlatě, nebudou-li se vypovězenců ujímati. — O hrozná chvíle nejtrapnější nejistoty! Což nyní? Komenský chápe se ustrašen péra a píše kancléři Oxenstjernovi, vytýká, prosí a zapřísáhá jej, aby odvrátil ještě úplnou záhubu od Jednoty. „Jak dříve krajanům mým, pro evangelium sklíčeným, radostno bývalo slyšeti, co vznešenost tvá po mně a po jiných kázala oznámiti, že nebudeme opuštěni, tak smutné jest nyní slyšeti, že nás opouštíte, ba že jsme již opuštěni při jednání Osnabruckém. Nebo budeme-li z účastenství míru vyloučeni, co nám platno, že jsme po vás jakožto svých po Bohu osvoboditelích se ohlíželi? že pomocí našich slz vítězíte, když ty, které takřka již vyrvané na svobodu propustiti v rukou vašich jest, tryznitelům zase v ruce vydáváte? Co svaté smlouvy s předky našimi učiněné i svatou krví mučedlníků ztvrzené, když se o to nestaráte, aby království naše k vyznání evangelia se navrátilo? Jménem mnohých toto píši, a jich vzdycháním pohnut jsa, opět leže u kolenou tvých a skrze tebe u kolenou nejjasnější královny a celého posvátné rady ředitelstva, prosím a zapřísahám vás skrze rány Ježíše Krista, abyste nás pro Krista utrápené tak úplně neopouštěli. Shlédněte na národ, na nějž mezi národy evropskými Kristus nejdříve ráčil shlédnouti, vyrvav jej z temnosti Antikristovy, kterýžto dříve, než jiní národové přijali osvícení, sám zuřivost vzteku Antikristova snášel po celé století . . . Slyšte nás ubohé, aby i vás vyslyšel milosrdný Bůh.“

Ale tento srdcelomný výkřik duše bolestí schvácené nedotekl se necitelného srdce švédských diplomatů. Zlato bylo jim milejší než čin křesťanské povinnosti; zlato na váze jejich rozvahy více

vážilo než štěstí tolika šlechetných duší až ke smrti už utrápených. Nespomohly prosby Komenského, nepomohlo jeho zapřisáhání! Osud exulantů spečetěn. Nejkrásnější sen vyhnaneckého života Komenského, že bude lidu svému Jozuou, že jej zpět uvede do země otců a tam že rozvine všecky mohutné síly svého ducha, aby svůj vroucně milovaný český národ učinil šťastným — tento tak krásný a po tolika strastech tak líbezný sen se všemi šlechetnými úmysly ukázal se býti jenom novým výmyslem tyranského osudu, aby po radostné náladě děsná skutečnost tím bolestněji musila býti pocítována. Poslední naděje zapadly do hlubiny mořské, odkudž nemohly už býti vynešeny. V míru westfalském, jímž zakončena záhubná válka třicetiletá, a do nějž vyhnanci své poslední naděje skládali, neučiněno o exulantech ani zmínky, což znamenalo, že mocnosti v té příčině schvalují stav, jaký právě byl, to jest, že exulanti čeští vydáni jsou na milost a nemilost — celému světu, že mohou jíti a býti tam, kde je přijmou a kde je budou chtít trpěti. A poněvadž císař německý a král český Ferdinand III. je do svých zemí přijati a tam trpěti nechtěl, byl jim takto návrat do vlasti naprosto zamezen.

Zděšení a zoufalost jala mysli ubohých exulantů. Byli už přesvědčeni, že ztratili vlast na dobro, a jest pochopitelno, že i Jednota touto katastrofou otřesena v samých základech. Komenskému připadla tu úloha lékaře zachrániti na smrt nemocného. Už za dob dvacetiletého vyhnanství Jednota doznala zajisté škod značných. Mnozí členové, kteří za svým povoláním dleli mimo střediště života Jednoty, valně v lásce k ní ochabli a mnozí také k jinému vyznání přestoupiti za dobré uznali. Nyní pak, když zklamaly naděje na

návrat do vlasti, které dosud osvědčovaly svou působivost, dalo se očekávati, že dosavádní kázeň valně bude porušena a že na budově Jednoty objeví se nebezpečné trhliny.

Komenský sám jsa v duši hluboce zarmoucen neomeškal přece konati svou povinnost. Povzbuzoval, utěšoval, bděl nad stádem svým, jakž jest povinností dobrého pastýře. Vida, že na mnoha místech kázeň a mravnost se uvolňuje, postaral se, aby Bratřím podal obraz přísně mravného života v Jednotě z dob minulých a za účelem tím vydal latinsky i v českém překladě osmou knihu Jana Lasického „Historie o původu a činech Jednoty Českobratrské“ a poslal také latinské exempláře do Švédska. Odtud dostalo se mu nyní podpory peněžité od p. Geera i od královny Kristiny, ale ničeho více, zejména žádného povzbuzení, žádných nadějí.

Ku překladu přičinil obšírnou předmluvu jazykem latinským i českým, již nadepsal: „Napomenutí k navrácení se na první lásku.“

Ale ani na spisy didaktické nezapomínal. Ještě osudného roku 1648. pečoval o tisk uvedeného již latinského díla „Nejnovější metoda jazyků.“ Do Anglie, kdež strany náboženské příkře proti sobě stály, poslal pro utišení rozvaděných stran latinskou rozpravu: „Nezávislost — věčných zmatků původ,“ v níž vybízel independenty t. j. přátele nezávislosti, a s nimi rozvaděné odpůrce ke vzájemnému se zblížení. „Odvykejte bojům, — volá k nim — zkujte meče své v motyky a oštěpy své v srpy.“

V zevním životě Komenského za jeho nynějšího dvouletého pobytu v Lešně zaznamenati jest ještě dvě události památné. V měsíci květnu r.

1649 oženil se po třetí, a to s Johanou Gajusovou, která manžela svého přežila. Sňatek slaven v Toruni, odkudž pocházel slavný hvězdář Koprník. V říjnu pak téhož roku Komenského milý spolupracovník, Petr Figulus, byv na kněze vysvěcen, oddán byl s jeho dcerou Alžbětou.

Komenský čím dále tím více dospíval přesvědčení, že dnové Jednoty jsou spočteni. Sám pak jsa už v letech, kdy i nepatrnější nemoc snadno může křehké tělo podlomiti, nezanedbal učiniti poslední povinnost otcovskou k Jednotě, neopomenul ještě v čas napsati jí své poslední duchovní pořízení. Napsal svou slavnou závět duchovní r. 1650 pod nadpisem: „K š a f t u m í r a j í c í m a t k y J e d n o t y B r a t r s k é, kterýmž (v národu svém a v obzvláštnosti své dokonávajíc) svěřené sobě od Boha poklady mezi syny a dědice své rozděluje.“ Ve kšaftu tomto Komenský ústy umírající matky Jednoty napomíná nejprve všecky příslušníky Jednoty, aby všichni, kdož jakkoliv pobloudili, „ke skutečné nápravě statečně se měli a na první opuštěnou lásku zase se navrátili.“ Potom obrací se k jednotám cizím, jež jsou jakoby dcerami a sestrami Jednoty české, a zvláště ke každé (k jednotě polské, helvetské a německé) promlouvá a vady jejich vytýkaje k nápravě je povzbuzuje.

Také i na církev římskou se obrací a tu nevoli své dává průchod způsobem u Komenského neobvyklým, slovy nejostřejšími: „I na vás zapomenouti nemohu, sestry milé, Jednoty evangelické, nýbrž ani na tebe, matko naše, z níž jsme pošli, J e d n o t o ř í m s k á! Matkou's nám byla, ale's se nám v macechu obrátila, nýbrž v zubřici dítek svých krev střebající proměnila. Vinšujiť, abys se v starosti ale upamatovala ku pokání a vyšla z Ba-

bylona ohavností svých . . . Synům pak tvým já za dědictví odkazuji právo to, kteréž jim dal Bůh, aby ujmouce se o slávu Otce věčného, jemuž od tebe zplozeni jsou, odpor vedli proti tobě, matce své a dokázali, že nejsi manželkou jeho, leč odvaruješ smilství svých od tváři své. Pakli se ani tak nenapravíš a synů svých navrácením se k Otci jejich nepotěšíš, odkazuji králům země, kteříž tě posavad na hřbetě svém nosili, horlivost Boží, aby tě v ošklivost vezmouce, jako nečistou nevěstku, spálili ohněm.“

Slova tato arci jsou slova biblická, z písma sv. vzatá, přes to však dobře jimi měřiti lze míru zla způsobeného ve jménu římské církve Jednotě a všemu českému národu, když člověk tak smírný, jakým byl Komenský, za dobré uznal jich užiti.

Když dále v Kšaftu odkázal „všechněm Jednotám křesťanským roztoužení se po jednomyslnosti a smíření se a spojení u víře a v lásce k jednotě ducha,“ obrací se naposled k národu českému a vkládá v ústa umírající matky tato vlastenecká, paměti hodná slova: „Na tebe, národe Český a Moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení, nýbrž k tobě se nejpředněji obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem činím . . . Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, o lide český! A pro tu naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdědila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala, nýbrž i v čemkoli dobrém, skrze práci synů mých a požehnání Boží, rozhojnění jsem přijala, to všecko tobě odkazuji a oddávám, zejména:

Napřed, milost k pravdě Boží čisté, kterouž nám před jinými národy prvé službou Mistra Jana Husa našeho ukazovati začal Pán, a kterouž on s pomocníkem svým i jinými mnohými věrnými Čechy krví svou zpečetil ... Tvéť to jest dědictví, tobě před jinými národy dané, ó vlasti milá! ... Druhé, poroučím tobě horlivou žádosť k vyrozumívání vždy plnějšímu a jasnějšímu též pravdě Boží ... Třetí, poroučímť obzvláštně také zvláštní k církevnímu řádu a milostné té kázni, kteráž mezi dítkami Božími býti má a musí, milost ... Čtvrté, odevzdávámť horlivost k sloužení Pánu Bohu a k sloužení jemu jedním ramenem (jednou věrou) ... Páté, odevzdávám tobě také a synům tvým snažnost v pulerování, vyčišťování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka; v čemž synů mých bedlivost známa byla časů předešlých, když od rozumnějších říkáváno, že češtiny lepší není, jako mezi Bratřími a v knihách jejich ... Šesté, odkazuji tobě mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení, nežli bývalo. Přehlídala jsem já tuto, svěřujíc se cizím, kteříž mi syny mé pováśnili a pokazili. Kdyby se líbilo Bohu, navrátiti mne k časům zvolnějším, napraviti bych v tom hleděla; ale sama o sobě naději tratíc, tebe prosím, vlasti milá, abys to napravila ... Sumou, všecky své pozůstalosti, jako popel po svém shoření, tobě, vlasti milá, poroučím, abys sobě z něho lúh k smývání dítek svých připravila, jakž mně v počátcích mých učinil Pán, že z popela Husova mne a dítky mé vzbudil."

A odkázav vlasti plniti tyto tak vznešené povinnosti, již Komenský zvedá prací posvěcené ruce své, které tolik pro trvalé dobro národa českého, ano všeho lidstva učinily, a žehnaje národu, z něhož vyšel, jako prorok věstí mu, že z ponížení svého

opět povstane a ku slávě staré bude povznesen. „Ale což více mluviti — jsou závěrečná slova Kšaftu — přestati mi přijde a rozžehnati se s tebou, vlasti milá! Ale jakž pak? Tak jako Jakob patriarcha na smrtelné posteli své, žehnaje se s syny svými, dával jim požehnání; jako i Mojžíš odcházeje od lidu svého: tak i já, z úst jejich vezmouc slova, tobě také, národe Český na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty přece byl a zůstával ratolestí rostoucí; ačkoli hořkostí naplnili tebe, a stříleli na tebe, v tajné nenávisti měvše tě střelci: zůstaniž však v síle lučiště tvé, a v síle ramena rukou tvých... Požehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých, až ke končinám pahrbků věčných. Živ buď, národe posvěcený, v Bohu; neumírej, muži tvoji ať jsou bez počtu. Požehnejž, o Hospodine, rytěřování jeho, a v práci rukou jeho zalib se tobě!“

Tak žehnal, toho na Bohu žádal pro národ český v hodině jeho největšího ponížení, takovou horoucí láskou miloval svůj národ český poslední biskup Jednoty Českobratrské, jeden z nejslavnějších toho národa synů, z vlasti vyhnaný Jan Amos Komenský.

IX.

Působení v Uhrách.

Co nyní? — Tato otázka lpěla po míru Westfálském na rtech všech Bratří. Je ještě nějaká naděje? a odkud možno očekávati nějaké pomoci? — Tak tázali se Bratří druha druh. Polska stávala se víc a více katolickou, zvláště

šlechta povážlivým počtem přestupovala na katolictví. Kdož ví, jak dlouho budou tu Bratří trpěni?

Byla ještě kromě zrádného Švédska země, byl ještě panující rod, v jehož državě Bratří volněji mohli oddychovati a i do budoucnosti klidněji pohlížeti. Byl to rod knížat Rakoczich, jenž tou dobou držel Sedmihradsko a východní Uhry, jakož i mnohé komitáty v severních Uhrách, jež byly jeho majetkem rodinným. Byli pak Rakocziové upřimně oddanými příslušníky evangelické církve reformované, k níž Bratří, jak povědomo, měli větší sympathie než k luteránům.

Pověděno bylo také už, že do Uher se odstěhovali Bratří z Moravy. Tito doslýchajíce o svém krajanu Komenském tak mnoho zvěstí krásných, toužili také po čtvrtstoletém odloučení jej spatřiti a jím se potěšiti. Na poslední synodu polskou, jež byla generalní synodou Bratrskou vůbec, nedostavili se zástupcové Bratří do Uher vystěhovalých jednak pro velikou vzdálenost, jednak pro pokročilý věk svých starších. Když nyní mělo býti jednáno o dalších osudech Jednoty, žádali Bratří v Uhrách, aby porady děly se u nich a aby k nim byl vyslán Komenský. Také obdržel Komenský pozvání od Zikmunda Rakocziho, aby do Uher přišel a tam se ujal reformy školství. Vyslali tedy Bratří lešenští biskupa do Uher, aby tam o věcech Jednoty se radil. Komenský odebral se tam z jara r. 1650 a zastavil se ve Skalici. Po osmidenní zastávce poradám věnované šel dále do Puchova, odkudž po poradách se chtěl vrátiti do Lešna, a písemně vyjednávati s Rakoczim. Ale Bratří uherští naléhali naň, aby zvláště vzhledem k veliké přízni, jíž se těší biskup lešenský u kněžny vdovy Zuzany, neotálel a za knížecí ro-

dinou do Šáryšského Potoku odcestoval. Komenský věc uváživ učinil po jich přání.

Průvodcem na tuto cestu sám se mu doporučil bývalý jeho spolužák strážnický, též s Komenským na synodě žeravské na kněze vysvěcený Mikuláš Drabík, jenž byl dříve v Drahotouši farářem a nyní v Lednici soukenníkem a míval vidění, kteráž sepisoval a Komenskému již do Elbinku zasýlal se žádostí, aby je uveřejnil. Nyní se Komenského přidržel a namluvil mu, kterak měl zjevení, jímž mu bylo zvěstováno, že až Komenský do Uher přijde, proroctví jeho splnění dojdou.

V měsíci květnu Komenský tedy se vydal na cestu a dorazil po desíti dnech do Šáryšského Potoku, zastaviv se v Prešově, kdež jednal s knížecím radou Klobusickým, jenž mu radil, aby se do Uher odstěhoval a jenž také knížeti o jeho příchodu zprávu podal. Knížecí rodina právě se stěhovala z Potoku na letní pobyt do Tokaje a vzala Komenského s sebou, aby vyslechla jeho výklad o plánech, kterak by v Šáryšském Potoku vzorná škola pansofická zřízena býti mohla. Komenský napsal o tom malou rozpravu latinskou: „Slavné školy Potocké myšlenka“.

Schvalujíce jeho plány školské nalehali naň nyní i knížecí rodina i bohoslovci s učenci, aby v Uhrách zůstal a dílo své ihned započal. Ale Komenský poukazuje, že dosud svých závazků k panu Geerovi nebyl zproštěn, žádostem jejich vyhověti nechtěl, nýbrž do Lešna se navrátil slíbiv, že do Uher přijde, jakmile k tomu povolení ze Švédska obdrží. Kromě listů Komenskému daných ke starším církve lešenské sama kněžna dvakráte písemnou prosbu zaslala do Lešna, aby Komenský byl do Uher propuštěn.

Než došlo svolení od pana Geera, Komenský připravoval se bedlivě na svůj příští úkol. Probíral se svou vlastní Didaktikou a poznámky si činil všeliké.

Konečně na začátku října rozžehnav se s rodinou, odejel do Uher doprovázen zetěm Figulem a Hartmanem, rektorem gymnasia lešenského.

Doraziv do Šárysšského Potoka ihned měl se Komenský k dílu. Již v listopadu představil se šlechtě uherské, duchovenstvu i učencům řečí o vzdělání vtipu a hned na to měl druhou řeč o prospěšném užívání knih.

Knížecí rodina strojila se k odjezdu do Sedmihrad, kdež hodlala přezimovati, a tu žádali na Komenském, aby vše náležitě a dopodrobna vyložil o škole, jakou zříditi míní. Komenský byl do té míry připraven, že myšlenky své o tom měl pohotově a potřeboval je toliko sestaviti. Učinil tak a předložil v době poměrně krátké velmi obšírné vypsání svého zamýšleného školního ústavu. Dílo nadepsáno „Škola pansofická“, a takový název měla míti také Komenského Potocká škola. Podle všeho bylo to jakési reálné gymnasium o sedmi třídách. Komenský v díle právě uvedeném pověděv v části všeobecné, co školou vůbec a školou pansofickou zvláště rozuměti sluší a promluviv o řádu věcí, učitelů, knih, o místě a času ke cvičením ustanoveným, o pracích samých i o prázdninách, vypsal podrobněji i úkol každé ze sedmi tříd. Zajímavo je, kterak tu výslovně Komenský žádá, aby po stěnách školních síní vyvěšeny byly obrazy a nápisy všeho toho, čemu se v té které třídě učiti má.

Již v polovici února 1651 otevřena této školy první třída, jež měla název Vestibulka a do níž

se přihlásilo 113 žáků. Při slavnostním jí otevření Komenský měl opět řeč na théma: Chvála methody pravé.

V půli března téhož roku otevřena třída druhá, při kteréž příležitosti Komenský promluvil o prospěšnosti správného pojmenování věcí.

V lednu 1652 otevřena třetí třída a promluvil tu Komenský zase o uhlazeném uhlazenosti užívání.

Na další třídy nedošlo z různých příčin. Bylť Komenský jednak přílišně zaměstnán spisováním potřebných knih, jednak našli se nepřátelé a závistníci, kteří mnohé překážky strojili jeho působení, dále i nedostatek způsobilých učitelů překážel, a největším zlem bylo, že kníže Zikmund Rakoczi, jenž o podnik „pansofické školy" se zajímal a Komenského snahám dobře rozuměl, toho roku v mladistvém věku zemřel.

Komenský měl plné ruce práce se spisováním a překládáním knih školních, jelikož nebylo tu ničehož nic, čeho by mohlo býti užito. Slovníky, mluvnice, Brána věcí a jiné učebnice musily na rychlo pro maďarské žáky býti hotoveny, aby měli se z čeho učiti.

Mezi knihami, které tu Komenský pro žáky školy Potocké napsal, sluší uvésti zvláště jednu, a to k elementárnímu učení latině a věcem zároveň určenou, jež stala se neméně slavně pověstnou nežli jeho „Brána jazyků." Kniha ta měla název: „Smyslných věcí svět v obrazích, to jest všech základních věcí a v životě činů malba a pojmenování." Komenský horlil ve své Didaktice, že vše, čemu se žáci učí, má netoliko slovy býti pojmenováno, nýbrž i smyslům žáků k chápání předstíráno, aby vše náležitě mohli po-

znati, snáze pochopiti, lépe si zapamatovati a správné pojmy o všem si tvořiti. Pokud by lze bylo, měly věci, jimž učeno, býti žákům ve skutečnosti předkládány, a u kterých věcí by tak možno nebylo, takových měly alespoň obrazy a modely býti ukazovány. Žádal tím Komenský, aby vyučování názorné bylo a vyhověl svým „Světem v obrazích“ tomuto požadavku, pokud v knize se tak činiti dá. Nakreslil a podal v něm obrazy všeho toho, o čem se tam mluví, tak že žáci vidouce tu předmět zobrazený, netoliko že si slova snáze pamatovali, nýbrž i věci lépe chápali, a což neméně jest důležito, učení na takovém základě osnované a takým prostředkem podporované stávalo se i zajímavým a mohlo tudíž býti dále mocným a trvalým.

Komenského „Svět v obrazích“, po latinsku zvaný „Orbis pictus“, jest pramateří obrázkových knih, kteréž vždy vábí mládež a jsouce pečlivě provedeny, značně přispívají k rozhojnění vědomostí, k vývoji pěkného vkusu a smyslu pro krásno, jakož i ku probuzování obrazivosti mládeže. —

„Brána jazyků“ a „Orbis pictus“ byly knihy, jež onou dobou Komenského paedagogickou slávu nejvíce rozšířily. A byly také svou dobou knihami v skutku ceny neobyčejné, byly pro školu, jak říkáme, knihami epochálními. —

Obraťme list a podívejme se, jak se Komenskému v Uhrách dále vedlo.

Z okolností, kterak „slavně“ byl do Uher zván a kterak při svém prvním veřejném vystoupení byl od šlechty i učenců nadšeně pozdraven a blahopřáními takřka zasypán, dalo by se souditi, že žil tu spokojeně, příjemně, že jsa podporován všestranně viděl dílo své dařiti se mile.

Snad by tak bylo bývalo, kdyby to nebyl Komenský; pro něho však vál všude stejně nepříznivý vítr.

První nepříjemnosti měl pro Drabíka, jenž stále na něho naléhal a skrze něho ke knížeti Zikmundovi se dotíral. Komenský maje náklonnost k mysticismu velikou, snažil se Drabíkovi hověti, z čehož mu vzcházely mnohé nepříjemnosti.

Jinou nepříjemnost působili mu učitelé na škole jím zřízené a řízené. Tito z počátku mu byli oddáni, později však počali mu záviděti slávu jeho a ze žárlivosti stali se jeho velikými nepřátely, činíce dílu jeho někdy nepřekonatelné překážky, místo aby ke zdárnému jeho provedení v souhlase se zakladatelem a řiditelem školy se přičiňovali. .

Také i šlechta uherská nemajíc smyslu pro nic vznešenějšího, přestala Komenského v jeho snahách podporovati, ano stavěla se i proti němu a úkol jeho mu velice znesnadňovala.

Největší obtíže však byly se žáky; ti domnívaly se, že vědomosti samy jim do hlavy vejdou bez jejich přičinění; žili jako dříve život zahálčivý, nepořádný, výtržnický, ne-li dokonce spustlý, a život takový nejméně jest způsobilý, aby při něm kdo obíral se studiemi, sbíral, udržoval a rozhojňoval vědomosti.

Vida to vše Komenský, poznal příliš brzy, že „tužeb svých vrcholu nedojde“, viděl, „že pro povšechné studium sotva jest tu místo, kde kusý rozum, snažení a činění mají, kde vládne netrpělivost, naléhající, nikoli aby rada uzrála, než aby byla přenáhlena“.

Přes to Komenský nedal se odstrašiti ve svém postavení ohroženém a naděje se nevzdával. „Proto

však — praví — nevzdávám se naděje, že zasetí i zde ve jménu Páně učiněné vzejde v žeň poručením božím, ne-li hned, aspoň svým časem.“ Neustál tedy pracovati a jako bájeslovný Herakles přemáhal tyto tak veliké překážky, přesahující síly člověka obzvláštní mocí nevládnoucího. Mečem i pavézou bylo mu jeho péro, jímž vybojoval si už okruh světa vzdělaného a jímž mocně zápasil i proti nevzdělanosti a jiným křehkostem lidským. Chopil se ho opět, aby povzbudil u učitelů snaživost, aby zapudil u žáků lenivost, u rodičů ke škole nevšímavost, a připomenul správcům církve i těm, kteří mocí vládnou, aby povinnostem svým dosti učinili. Stalo se tak pojednáním: „Jak lenivost ze škol vypuditi“, jež vzdělal na základě podobného spisku učitele filosofie a mathematiky, Fortia Ringelberka, a kteréž také zároveň nazval „Fortius obživlý“.

Avšak lenivosti a netečnosti byla mládež uherská tak navyklá, že se jí stala přirozenou vlastností, s níž pouhé slovo sebe líbeznější anebo sebe ostřejší ničeho nesvede. Nepovedlo se to také ani upřímným a srdečným, povzbuzujícím slovům Komenského. Ale to jej nemátlo; nepřestalť usilovati, dokud v Uhrách trval, aby v mládeži čilejšího ducha vzbudil a k učení ji přiměl. Připadl na prostředek již osvědčený. Co v Lešně se dobrým ukázalo, proč by nemohlo i v Potoku takovým býti? V posledních letech prvního pobytu v Lešně zavedeny byly na tamním gymnasiu školní hry divadelní, jež osvědčily svou mnohostrannou působivost paedagogickou. Zdaž i zde budou stejně působiti? U Komenského každé pomyšlení, jehož provedení bylo v jeho moci, stalo se také hned skutkem; neodkládal on nikdy prací potřebných a když dal se do práce, neustál, dokud nebyla

hotova. Mělť pracovní pravidlo: „Možné-li, jedním dechem přeskoč tento vrch". Předsevzato, vykonáno. Dle postupu, jakýž zachován jest v Bráně jazyků a dle něhož nejprve pozoruje se příroda, potom člověk po stránce rozumu, práce, mravů, společenských zřízení i představ o životě posmrtném, napsal Komenský osmero divadelních her, jichž prováděním hodlal působiti netoliko k vývoji rozumu, nýbrž i k zušlechtění mravů a k nabytí mnohých dobrých osobních vlastností, jež pro mládež uherskou byly velice žádoucí. Podařilo se také Komenskému zaujati mládež i dospělé těmito hrami školními, a ač proti nim vystali také nepřátelé, přece hlavního cíle, aby totiž mládež uherská učení si navykla, bylo dosaženo, a tak nejpevnější základ pro úspěšné působení školy zde zařízené v nich byl položen.

Že nešlo Komenskému jen o vštěpování vědomostí, leč i o mravy a o návyk ku práci i pořádku, to dokazují dvě jiná pojednání, a to: „Pravidla mravů" a „Zákony školy dobře spořádané", jež obě zde v Uhrách byla napsána, ale toliko první zde tiskem vydáno. —

Jako všude jinde, tak i v Uhrách, kdež povolání Komenského bylo především učitelské, nezapomínal na církev. Do jeho pobytu v Šáryšském Potoku spadá dokončení díla, jež pod titulem „Umění kazatelské" vydáno bylo a v němž Komenský dává kazatelům znamenitý návod a všeliká upozornění theoretická, kteráž ale hned a hojně praktickými příklady doložena jsou.

A ještě v jedné příčině paměti hodno jest působení Komenského v Uhrách. Vida, kterak i veřejný život státní a společenský v Uhrách postrádal přesného řádu, a vida dále, kterak ná-

sledkem zanedbávání a všelikých nedostatků v hospodářství, řemeslech a umění lid v zemi od přírody bohaté jen bídně živoří, napsal a věnoval Jiřímu Rakoczimu, knížeti sedmihradskému, rozpravu: „Štěstí národa“, v níž pojednal o podmínkách hmotného blaha a síle i moci národa. Podmínky tyto jsou: Hojné obyvatelstvo, země úrodná, lid jednoho kmene národního, s jinorodci nesmíšeného, dobří sousedé, hotovost k odražení nepřítele, pokoj a svornost uvnitř, dobré zákony, dobří strážcové zákonů, vláda z téhož národního kmene pošlá, všech jednotlivců pracovitost, rozkvět hospodářství, řemesel a umění, z čehož pochází bohatství, veřejná a ve všem všude bezpečnost, dobré mládeže vyučování a vedení, upřímné Boha uctívání.

„Štěstí národa“ bylo zajisté velmi cenným poučením pro Uhry, kteří takového poučení také svrchovaně potřebovali. —

Čtyři léta prodlel Komenský v Uhrách a mnoho dobrého za ten čas nejen pro tuto zemi, nýbrž spisy svými i pro ostatní lidstvo i pro budoucí pokolení lidská vykonal. Roku 1654 v měsíci červnu bylo mu navrátiti se zase do Lešna.

Jako při svém příchodu se představil příslušným kruhům krásnou řečí o vtipu, tak i nyní měl ve shromáždění veřejném řeč na rozloučenou, v níž uvedl, co v Uhrách vykonal, a čeho jest potřebí činiti a kdo jest povinen se starati, aby, co dobrého vykonáno jest, nevzalo za své, nýbrž i dále ovoce neslo.

X.

Po třetí v Lešně. — Nové veliké neštěstí.

Už po dvouletém pobytu v Uhrách hodlal Komenský navrátiti se zase do Lešna. V Uhrách se mu valně nelíbilo. Ale přemohl se; chtěl dílo své tam do budoucnosti zabezpečiti. Na druhé straně ohled na knížecí rodinu Rakoczich zdržel jej tam; svítilať v rodu Rakoczich exulantům nová hvězda naděje. Alespoň Drabík všemožně o to se přičiňoval svým proroctvím, aby jednak vyhnanci v nich viděli své vykupitele, jednak aby Rakocziové sami vysvobození exulantů nepouštěli se zřetele. Komenský byl prostředníkem mezi Drabíkem a Jiřím Rakoczim, knížetem sedmihradským. Opatřoval překlady Drabíkových vidění pro knížete.

Zatím Jednota stále se ocitovala ve větší a větší tísni a volala Komenského do Lešna. Zvláště musila se zachvíti podstatnou obavou, když pan Bohuslav Leščyňský přestoupil na katolictví a r. 1652 odňal evangelíkům veliký chrám a dal jej katolíkům v užívání. Bratří více a více naléhali na biskupa, aby se navrátil.

Ale jiná ještě byla příčina, že Komenský Uhry náhle opustil. Nový jakýsi ruch politický počal váti Evropou, počalo se šeptati o jakési allianci na prospěch evangelíků. Ve Švédsku královna Kristina, ať už dobrovolně nebo nucena, vzdala se trůnu, na nějž dosedl Karel X. Gustav, který s kurfirstem braniborským vešel ve spolek proti Janu Kazimírovi, králi polskému. V Anglii pak v čele státu stál Cromwell, jenž platil za mocného ochrance protestantismu. Mezi těmito právě měl býti učiněn spolek na ochranu evangelického ná-

boženství, k němuž ovšem také hodlal se přidati kníže Jiří Rakoczi.

Komenský maje styky se dvorem sedmihradským a maje přátele i v Anglii i ve Švédsku, měl vědomost o tomto obratu politického větru a sám se své strany usiloval všemožně, aby tato nová politická konstellace nevyšla pro Jednotu na prázno. Uznal, že věci nejlépe prospěje, když půjde ke svým do Lešna. A tak stalo se. Počátkem měsíce července r. 1654 vidíme Komenského po třetí v Lešně.

Třetí tento pobyt v druhém domově Komenského trval toliko dvě léta a vyznačuje se neobyčejně čilou politickou činností biskupovou naproti dřívější jeho činnosti literární a duchovenské. Byt Komenského v Lešně byl jakousi ústřední stanicí, kudy procházely všecky diplomatické depeše, kde se zastavovali poslové jednajících mezi sebou velmocí evangelických, kde byly oznamovány rozmanité dotazy, pobídky, úmluvy, a odkudž začasté i podnět vycházel k úmluvám novým. Líčiti podrobněji tuto politickou činnost Komenského v této době přesahovalo by rámec pro tento obraz života Komenského nám vyměřený.

Za rok po příchodu Komenského do Lešna král švédský opustil svou zemi a vypravil se válečně do Polska proti Janu Kazimírovi, jenž Karla Gustava nechtěl uznati právoplatným držitelem trůnu švédského, čině sám nároky naň. Počátkem srpna překročil hranice polské a bral se rychlým pochodem v před. Když jeho generál Witteberg dobyl Poznaňska, postoupil Karel Gustav až ke Krakovu, jehož také dobyl. Lešno bylo od Švédů ušetřeno.

Tento rychlý vítězný postup krále švédského vysvětluje se mezi jiným také tím, že četní rodové pol-

ské šlechty přáli vítězství zbraním švédským. Švédové však neuměli si vážiti této přízně; vedli si příliš krutě v zemi: loupili, plenili i vraždili bezohledně. To proti nim popudilo polský lid i šlechtu. Tato chopila se zbraně a i lid polský podnícený jezovity postavil se Švédům na odpor. Král polský Jan Kazimír, jenž po ztrátě Krakova uprchl do Slezska, učinil mír s Rusy a kozáky, s nimiž též byl zapleten do války, a mohl nyní více vojska postaviti proti Švédům. Císař Ferdinand III., Dánové a Sasové pohlížejíce s nedůvěrou na vzrůst moci švédské, počali zbrojiti. Tyto okolnosti ohrozily vítězství švédská a bylo Švédům na četných místech odrážeti nájezdy ozbrojeného lidu i uhajovati dobytých posic proti vojsku královskému.

Hněv šlechty polské i lidu polského však neobracel se toliko proti nelidskému vojsku švédskému, nýbrž odnášel se i proti exulantům, o nichž ovšem se vědělo, že přejí zbraním švédským. A tu stalo se především Lešno předmětem tohoto hněvu, ježto obyvatelstvo jeho posud velikou většinou bylo evangelické. Už v září r. 1655 srotily se davy rozlíceného lidu a hnaly útokem na města, v nichž byly slabší posádky švédské. Požáry, pleny a vraždění dála se na různých místech. Lešnu bylo se obávati osudu nejhoršího. Komenský arci vším úsilím zaháněl bázeň a podněcoval zmužilost u obyvatelstva lešenského. Po celou zimu však bylo Lešenským žíti ve strachu, poněvadž určitější a určitější šly slechy, že Poláci se pomstí na Lešně i také proto, že Komenský, byv o to žádán administratorem města Šlichtingem, napsal báseň oslavující krále švédského.

Na začátku druhé poloviny dubna 1656 nenadále se objevilo před městem vojsko polské

šlechty a svedlo vítěznou šarvátku s nepatrnou švédskou posádkou, kteráž z města odtáhla. Obyvatelstvo lešenské vidouc se tváří v tvář pomstychtivého ozbrojeného lidu, počalo opouštěti město; jiní pak, kdo z města neodešli, jali se majetek svůj, pokud se činiti dalo, ukrývati. Mnozí však — a mezi nimi byl i Komenský, spoléhající na Boha — ponechali vše osudu, domnívajíce se, že povstalci od svého úmyslu upustí.

Ale důvěřivost jejich byla hrozně sklamána. Ozbrojenci po odchodu švédské posádky vnikli přece do města a vyloupili, co se vzíti dalo, i mnoho lidí povraždili. Druhého dne opět vešli do města a pokračovali v plenu. Když již ničeho tu nebylo, co by se jim hodilo, zapálili město na kolika stranách a povraždili všecky, kdož požár hasiti se jali. Tři dni trval požár. Město, jehož bohabojné obyvatelstvo se tolik přičiňovalo o jeho rozkvět, lehlo úplně popelem. Ti, kdož ničeho neukryli, pozbyli všeho, a mezi nimi byl, jak již praveno, také Komenský.

Suďte všichni, kdož rozum máte a citu lidského pravou míru, zdaž nebyla to zkouška ukrutná, přesahující již síly lidského ústrojí, která tu zastihla znovu starce čtyřiašedesátiletého, jenž už tolik vytrpěl, jehož na každém života kroku potkávalo sklamání, starosti, útrapy všeho druhu i hrozná neštěstí zevní! Kdož mohl by o sobě říci: jsem člověk! — a upírati našemu velikému nešťastníku nárok na korunu mučennickou?

Plakali všichni obyvatelé lešenští na ssutinách města, neboť v popel byl obrácen veškeren majetek jejich. Tak i Komenský želel ztráty hmotné, ježto požár pohltil dům jeho i se vším nábytkem, šatstvem celé rodiny i knihovnou zajisté rozsáhlou. Nemohlo srdce jeho zůstati netknuto, když viděl,

kterak ovoce jeho namáhání a příkladné šetrnosti rázem za své vzalo a rodina jeho tu stála ožebračena zúplna. Ale i z jiné ztráty hluboce se zarmoutilo srdce jeho. Mnohé důležité práce již téměř dokončené choval v rukopisech — a tyto všecky staly se kořistí plamenů. Práce tyto měly býti základem, na nichž mělo býti budováno mravní dobro budoucích pokolení. V nich podával Komenský lidstvu sama sebe, svou nezměrnou k lidstvu lásku, v nich ukazoval, kterak lidstvo vymaní se z různých, je stále soužících labyrintů rozumu, citů a žádostí, kterak místo věčných sporů a znepokojujícího zmítání, hašteření a nepřátelství mezi jednotlivci i celými národy by bylo lze vybudovati mír, jednotu, soulad, snášelivost, křesťanskou lásku, jež dovede se obětovati, jež blaho nalézá jedině v tom, může-li blažiti jiné. Byly to spisy pansofické, jež tento si obraly vznešený cíl. Podati je lidstvu Komenský považoval za nejhlavnější úlohu svého života. Nuže, tyto pansofické spisy z větší části ztrávil zhoubný požár lešenský. Ztráta zajisté veliká a nenahraditelná pro lidstvo. Jaký div, že Komenský ztráty těchto spisů želel nejvíce!

Po spisech pansofických Komenského dále nejvíce bolelo zničení velikého pokladu jazyka českého, velikého slovníku česko-latinského a latinsko-českého, o němž — jak bylo v předu pověděno, — počal pracovati už za studií v Herborně. Ztráty tohoto díla želí dnes každý vzdělaný Čech a budou jí želeti Čechové, dokud nevymře u nás láska k jazyku rodnému, neboť ztráta tato jest nenahraditelna. Rovněž želeti jest zničené sbírky kázání Komenského, kterou připravoval k tisku a kterouž by duchovní literatura naše byla zajisté došla obohacení převzácného.

Z ostatních rukopisů, jež zničeny byly, zmíniti se jest o pojednání filosofickém, v němž Komenský odporoval modní tehdy filosofii Descartesově, jenž platí za původce filosofie novověké vůbec. Ze spisu toho byli bychom alespoň lépe poznali filosofické názory Komenského, nežli je poznati možno z pouhé předmluvy, kterou později přičinil k polemickému spisu theologa Seraria proti jistému anonymně tehdá vyšlému pojednání filosofickému.

Ale ani ztrátou těchto a všech ostatních prací Komenského nebyl ještě bol našeho trpitele dovršen. Požárem Lešna způsobeno, že stal se Komenský jakožto biskup Jednoty pastýřem bez ovcí. Zasáhla-li Jednotu mírem westfálským rána náhle sice nesmrtící, ale na samé dřeni ji podežírající, tož záhuba Lešna byla pro ni ranou smrtelnou, po níž už nemohlo života býti na déle než — do vykrvácení. S holými životy vyváznuvše Bratří rozptýlili se a usadili po různých světa končinách, kde se kdo mohl životem zachytiti. Byl to skutečný konec Jednoty Bratrské.

Komenský sám všecek ustrašen utíká z místa krutého neštěstí. Přišel do Slezska, kdež utekl se do domu potomka slavného českého pána Budovce z Budova, jenž po několika dnech poslal povoz se sluhy a Komenského příručím na spáleniště, aby vykopali a odvezli, co Komenský v ložnici v okamžiku největšího nebezpečí na rychlo byl zakopal. Něco přece bylo zachráněno, však nejcennější rukopisy pohltil zlopověstný plamen, aby nikdy — nikdy jich více nenavrátil!

Takto o všecko své hmotné jmění i o vzácné duševní poklady oloupen a i od stádce svých věřících odtržen, s nevyléčitelným v srdci bolem byl Komenský nucen opustiti druhý domov svůj.

XI.

Na poslední pozemské stanici.

Od pana Budovce odebral se Komenský do Frankfurtu na Odře, maje za to, že tu žíti bude pod ochranou kurfirsta braniborského, jenž nešťastným exulantům osvědčoval přízeň svoji. Tu však zuřil mor a Komenský odešel přes Štětín do Hamburku, odkudž přátelům svým a příznivcům o sobě a o truchlivém stavu Bratří podával zprávu. Také onemocněl v Hamburku a nemoha tudíž prací se zanášeti, tím více byl obléhán myšlenkami na neštěstí své a svých Bratří.

Jest pravda, osud těchto ubohých lidí budil na mnoha stranách u evangelíků upřímnou soustrast a docházely také peněžité podpory. Leč, což to bylo pro tak mnohé? Byl to pohled do budoucnosti pro ně i pro jich pastýře, jenž se všemi živě cítil, příliš neutěšený, budící obavy druhu nejhoršího. Neklesl-li Komenský na mysli ani nyní ještě, tož je to úkazem věru neobyčejným a zároveň důkazem, jehož by si každý měl povšimnouti, jaká moc a síla spočívá v idealech, v pevném přesvědčení, ve věrnosti k pojatým zásadám a úkolům, ve víře v spravedlivý řád světa, v důvěře a oddanosti vyšší moci, jež celým světem vládne. Sklíčen ale nezdrcen stojí tu Komenský, nepopíratelné vydávaje takto svědectví, co zmůže duch člověka, jenž poznav pravé, trvalé dobro, nepachtí se po blahu pomíjejícím. Nejen slovem, ale i skutkem, celým svým životem, ve chvílích nejkritičtějších ukázal Komenský, že pevně stojí, kdo u samého centrum místo si vyhledal.

Zvěst o neblahém osudu exulantů došla i pana Vavřince Geera v Amsterodámě bydlícího, syna ze-

mřelého příznivce Komenského, p. Ludvíka Geera. Pan Vavřinec Geer byl už za živobytí otcova oddaným Komenského ctitelem; mohl-liž mu nyní přízeň svoji lépe osvědčiti než pozvati jej k sobě a v jeho stáří o něho pečovati, aby po tolikerých strastech zbaven byl alespoň starostí o chléb vezdejší? Šlechetný tento syn šlechetného otce tak učinil. Poukázal vyplatiti Komenskému v Hamburku 100 říšských tolarů a pozval jej zároveň k sobě do Amsterodámu, slibuje mu přívětivé přístřeší i hmotné opatření až do smrti.

S radostí přijal Komenský toto pozvání a odebral se ke svému příznivci, kamž záhy se dostavila i rodina biskupova. Srdečně uvítal pan Geer těžce zkoušeného kmeta a postaral se, aby na stará kolena vším pohodlím byl obmyšlen.

Zalíbilo se tu Komenskému, že mysl jeho po děsných dnech lešenských brzy se povyjasnila, a on s novou chutí dává se do práce.

Nejprve prohlížel vše, co mu zůstalo ušetřeno ničivého živlu a rozpomínal se při tom, co mu padlo z jeho prací za oběť. Hodlal, pokud by možno bylo, mnohé věci doplniti.

Brzy po jeho příchodu do Amsterodámu žádali jej knihtiskaři, aby jim dal nově otisknouti některé dříve již vydané spisy, k čemuž také došlo.

Zvláštní žádostí dále poctěn byl Komenský. Senát Amsterodámský požádal jej, aby postaral se o vydání všech svých spisů didaktických. Vyplniti tuto žádost odhodlal se Komenský tím ochotněji, ježto pan Geer dobrovolně se nabídl na vydání toto náklad dáti.

I vydány tři díly dříve již napsaných spisů didaktických, k nimž přidán díl čtvrtý, obsahující desatero různých pojednání novějších, většinou v Amsterodámě napsaných. Všecky čtyři díly vy-

dány byly latinsky pod titulem: „Jana A. Komenského veškerá díla didaktická“ (J. A. Comenii Opera didactica omnia).

Sláva Komenského tímto vydáním r. 1657. znovu se šířila po světě a on veleben, že zvláštní Prozřetelností dán byl světu, aby všecko umění didaktické svým duchem obsáhl a světu objevil. Zájem pro tyto spisy byl mezi vzdělanci všeobecný, čemuž nejlépe nasvědčuje okolnost, že i náčelníci námořnictva amsterodámského žádali pro každého jednotlivého po exempláři těchto spisů a bohatě se Komenskému za ně odměnili.

Mezi pracemi v Amsterodámě napsanými a do čtvrtého dílu Sebraných spisů pojatými zvláště uvésti sluší: „Ráje mládeže křesťanské navrácení t. j. nejlepší způsob škol, podle myšlenky prvé rajské školy nakreslený,“ „O devzdání pochodně,“ jež považovati jest za didaktickou závěť Komenského, a „Véječku moudrosti,“ v níž podal stručně soubor didaktických idejí svých jakož i vlastní své spisy sám posoudil.

Spokojenou mysl, jaké Komenský nabyl v Amsterodámě, moha nerušeně pracím svým se věnovati, brzy zkalily jednak nepříznivé pro jeho stranu události politické, ježto král švédský byl nucen Polsko opustiti a kníže sedmihradský tísněn byl od Turků, jednak následky souborného vydání proroctví Kotterových, Poňatovské a Drabíkových, jež Komenský, stále byv k tomu podněcován Drabíkem, pořídil latinsky pod názvem: „Světlo ve tmách“ (Lux in tenebris).

Vydání těchto proroctví, ač vydavatelovo jméno na spise nebylo uvedeno, způsobilo Komenskému, jenž všeobecně a zajisté právem byl za vydavatele považován, velmi hořké chvíle. S mnoha stran činěny mu všeliké výtky, ano byl i osočován a po-

mluvami obsypán, na nichž ovšem nebylo zbla pravdy. Hůře bylo, že i mnozí dobří přátelé nejen mu zazlívali, než i od něho odstupovali ano v nepřátelský mu tábor přecházeli. Komenský sám jedné chvíle svého činu se zalekl a v listu Drabíkovi zaslaném projevoval lítost a úzkostlivou mysl. Ale Drabík uměl na Komenského působiti tak vydatně, že jej opětovně získal. Již po dvou letech vydal Komenský Dějiny těchto proroctví a r. 1663. znovu opatřil nové vydání všech starších proroctví, k nimž přičinil všecka novější zjevení až do doby nejposlednější. Proroctví tato vyšla pod názvem: „Světlo ze tmy“ (Lux e tenebris.)

Jest nesnadno směstnati na mysli, že muž tak učený, v jiných věcech svou dobu o staletí předstihující, muž přírodní vědy si oblibující, mohl tak dalece poblouditi, že tak pevnou víru pojal ve výron obrazivosti anebo čivné předrážděnosti lidí, z nichž některý, jako Drabík, ani neúhonným životem honositi se nemohl. Objasnění jakési tohoto jevu vidíme v neobmezené Komenského víře v písmo svaté, a za druhé ve víře v chiliastické učení. Písmo svaté se svými důstojnými postavami proroků starozákonních účinkovalo zajisté mocně na obrazotvornost jeho. Mysli, událostmi tehdejšími neustále rozčilované, vnucovalo se přirozeně přirovnávání pohnuté doby současné, v níž „lid pravověrný“ tolik snášeti musil pro víru, s dobami, kdy u Israele vystupovali proroci, a našla se zajisté mezi oběma dobami podobnost mnohá; tradicionelní pak, občasně se vynořující chiliasmus, jemuž podléhali i jiní mocní duchové a jenž není ničím jiným, než výronem nejvřelejších přání lepších dob, pronikajících všecku bytost celých společenských vrstev, potřeboval, ano nutně vzbuzoval

vidění i proroky. S hlediska dnešního dne ovšem nechápeme toho mystického mysli naladění a rozčilení, jež potřebovalo takovéto stravy. Avšak Komenského proto dnes kaceřovati může jenom nerozum anebo zlomyslnost. Lidé víry tak hluboké a neobmezené, jako byl Komenský, jsou i dnes ještě — ač najdem-li takových věřících — nakloněni k mysticismu, a nejméně jsou oprávněni vynášeti soud nad Komenským pro toto jeho poblouzení lidé, kteří ještě dnes, kdy příčiny vidění takových jsou vědecky objasněny, každou chvíli jsou ochotni věřícím novodobé zázraky a zjevení doporučovati i „vyšší původ“ jejich dokazovati.

K obranám, jež Komenský byl nucen podnikati za příčinou vydání proroctví, přistoupily i jiné polemiky rázu theologického. Byly to polemiky zejména proti drzému socinistovi Danielu Zwickrovi. Socinisté byli sektáři popírající Kristovo božství. Komenský už jako žák školy přerovské měl příležitost poznati toto učení. V Lešně byl také lákán socinisty a napsal proti Melchioru Schefferovi spis již uvedený „Zda-li Kristus mocí svou z mrtvých vstal“. V Amsterodámě r. 1659 napsal proti Jonáši Schlichtingovi, jenž vydal obranu učení socinského, spis: „O jediném Bohu křesťanském“. A nyní bylo Komenskému bojovati proti Zwickrovi, jenž nedal se odbýti jedním spisem. Zwicker sám totiž vystoupil proti Komenskému spisem „Smír smírů“ a později spisem „Karabáčník smíru“. Komenský na první spis odvětil pojednáním „O smíru smírů, všem křesťanům učiněné napomenutí“. Na to z týchž pohnutek vydal zpracování spisu Raymonda de Sabunde „Bohosloví přirozené“, v němž filosofie s vírou má býti usmířena. Na druhý spis Zwickrův dal Komenský odpověď novými pojednáními „J. A. K.

Opětované křesťanům napomenutí", dále „Socinství zrcadlo" a posléze „J. A. K. Napomenutí třetí". Také proti vlastnímu žáku Arnoldovi bylo se Komenskému hájiti spiskem „Obrana poctivosti a svědomí."

K těmto polemickým spisům theologickým řadí se spisy tou dobou sepsané z oboru přírodní filosofie „O povaze tepla a zimy" a „Cartesius se svou přírodní filosofií od mechaniků vyvrácený".

Zahrnut těmito pracemi Komenský nezanedbával ani svých povinností, z biskupského úřadu vyplývajících. Mělť jako biskup nyní více než jindy starostí o své věřící. Byli téměř všichni hmotně na mizině a odkázáni pouze na dobrodince. S různých stran docházely Komenského podpory pro Bratří a jemu bylo je rozdíleti. Při tak hojném počtu těch, kdož ke Komenskému prosebně rukou vztahovali, nebylo to zaměstnání ani snadné ani příjemné. Že neobešlo se bez mrzutostí mnohých, beze svárů, pomluv a vzájemného mezi žadateli osočování, jest přirozeno a pochopitelno. To vše dotýkalo se Komenského ucha velmi nemile, jak svědčí trpká slova jeho v jednom listu za touž příčinou pronesená: „O, Čechové nesvorní, svárliví, klevetní!"

Jiným ještě směrem bralo se duchovenské působení Komenského, majícího na zřeteli netoliko věřících potřeby hmotné než i duchovní. Za tímto účelem napsal pro potěchu lešenským neštěstím postižených Čechů „Manualník, aneb jádro biblí svaté". Jazykem latinským pak napsal dva jiné podobné spisy: „Brána čili úvod v biblí svatou" a „Výtah z nového zákona". Velmi důležitou knihou r. 1659 vydanou, jest „Kancionál, t. j. kniha žalmův a písní du-

chovních". Novému tomuto vydání přidána jest pozoruhodná předmluva o zpěvu vůbec, o zpěvu posvátném a zvláště o zpěvu v českém chrámě. V předmluvě té podotýká Komenský mezi jiným, že posvátné zpěvy mají býti složeny vesměs v jazyku mateřském. Češtinu pak tu velebí jakožto řeč ku zpěvu nad jiné způsobilou.

Jsa již ve věku tak pokročilém, že mohl očekávati smrt každé chvíle, staral se, aby Jednota si zvolila hodného muže za jeho nástupce v biskupství. Aby pobídl Jednotu k úvahám o volbě svého nástupce, napsal roku 1660 pastýřský list: ‚Smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu", v němž žehná se se svým stádcem, „pastýř, ke končinám země zahnaný, smutný, osamělý, osiřelý, poslední toho ovčince vrátný", jenž chtěl rozboření tomu zabrániti — ale marně. Prohlédaje pak ke sporům v církvi anglické, dal otisknouti pro Angličany řád Jednoty Bratrské z r. 1632, jemuž připojil krátkou historii Jednoty a pro krále anglického Karla II. připsal: „Napomenutí církve české, zkázy utrpěvší, k anglické zkáze předejíti se snažící." Pro mládež Bratrskou napsal r. 1661. český i německý katechismus a roku následujícího, u věku už 70 let přeložil veršem do češtiny „Katona moudrého mravná naučení."

Téhož roku k naléhání biskupovu sešla se synoda a zvolila dva starší církve: pro Čechy zetě Komenského Figula, původně zvaného Jablonského, a pro Poláky lehnického kazatele Gerticha. Figulus, jenž měl v hodnost biskupskou nastoupiti po Komenském, zemřel dříve (v lednu 1670), a tak Komenský přece byl posledním biskupem Jednoty Českobratrské. —

Mezi pamětihodné snahy Komenského počítati sluší zajisté i touhu po sjednocení lidstva ve víře. Byli jiní také, již se snažili tu o smíření všech evangelíků, tu o smír evangelíků s katolíky; Komenský však pojal myšlenku u věcech víry svésti v jednotu všecko lidstvo. Všem mělo se dostati dobrodiní evangelia. Za tím účelem staral se, aby písmo svaté bylo přeloženo na jazyk turecký, k čemuž ale nedošlo. Témuž sjednocovacímu účelu měl sloužiti i „Anděl míru", spis zaslaný r. 1667. poslům anglickým a hollandským o mír jednajícím. Žádal na poslech, aby rozeslali všem panovníkům země tento spis, jakož i jeho sbírky proroctví.

Jakkoliv želeti jest zničení spisův pansofických, pokud jich části už byly hotovy anebo tak načrtnuty, že zasvěcení v tyto práce byli by mohli je plně rozvésti, tož přece jakési náhrady dostalo se lidstvu některými v Amsterodámě dohotovenými spisy, jež sledují šlechetný cíl nápravy věcí lidských. Tomuto krásnému úkolu Komenský věnoval stále svůj zřetel, jemu věnoval práci i u vysokém už věku.

Byla to doba v pravdě hrozná, v niž spadá mužné žití Komenského; byla to doba kletá, v níž lidství hluboko kleslo se stupně důstojnosti; člověckost v prach a kal byla povalena. Možno-liž mysliti si snahy šlechetnější, vznešenější a velikolepější, než jaká spočívala v úsilí, pokleslost tuto v lidstvu odstraniti a vyzvednouti člověka z kalu, do něhož byl poražen, očistiti jej a uvésti ve chrám velebný, kdež najde sama sebe, pozná sebe i svého vznešeného určení se stane vědom? K tomuto cíli nad jiné krásnějšímu, lidumilnějšímu, směřovaly Komenského snahy, všecko jeho úsilí a neunavné

práce; k tomuto cíli směřovala jeho „Rada o napravení věcí lidských.“

Rozvrh tohoto díla vykazoval sedmero částí, z nichž celek měl býti utkán. Byly pak tyto části: 1. Probuzení všech obecné (panegersia). 2. Obecná cesta světla (panaugia). 3. Obecné věcí spořádání (pantaxia, dříve pansofia). 4. Obecné myslí vzdělávání (pampaedia). 5. Obecné jazyků vzdělávání (panglottia). 6. Obecná náprava (panorthosia). 7. Všeobecné napomenutí.

Z těchto sedmi částí úplně vypracoval a vydal Komenský pouze první dvě části: Panegersii a Panaugii. Oba spisy jsou díla, jež vedle spisů didaktických pojišťují Komenskému nesmrtelnost a jsou příliš karakteristickými pro veliký význam jeho snah, jeho vlastností, jeho celé povahy. Čísti je nutno, pohroužiti se v ně a před zraky našimi vyvstane původce jich jako člověk v nejkrásnější své podobě, v nejušlechtilejším svém snažení.

V díle prvém, v „Panegersii“, Komenský činí ke všem lidem pozvání, aby o nápravě zašlých věcí lidských společně v radu vešli. „I pojďtež tedy všichni, kteří dbáte o spásu vaši i vašeho pokolení . . . Nedomnívej se nikdo býti tak pouze hostem a cizincem na zemi, tak vznešeným příliš aneb nízkým, aby toho směl se vzdalovati.“ Účelem pak té porady by bylo, „ukázati lidskému pokolení všeliké jeho dobro a dolíčiti, kterak meze jeho překročivše, potulovali jsme se po marnostech způsoby nekonečnými, a naposledy naznačiti cesty pravé, rovné, líbezné, kudy navrátiti se k dávné prostotě, úklidnosti, blaženosti.“ — V „Panaugii“ zase hodlá pátrati po obecném světle. Jest třeba dodělati se plného světla rozumu, jež teprve ukáže všeliké dobro naše. Toto

světlo čerpá se ze tří pramenů: ze světa čili přírody, z lidského ducha, to jest ze vrozených představ, vrozených pudů a vrozených schopností, a za třetí ze slova Božího. K tomu pak má člověk trojí nástroj: smysly, rozum a víru.

K pozoru hodným spisům, jež Komenský dříve sice psáti započal, ale teprvé v Amsterodámě dokončil, náleží filosofické dílo: „Brána věcí," jež klíčem má býti, kterým všecky části poznatků mají býti otevřeny.

A již vstupuje slavný vyhnanec český v sedmdesátý a sedmý rok svého velečinného života. Zrak jeho obestírají mrákoty, ruka slabá stěží jen péro udržeti dovede, všecko tělesné ústrojí do hrobu jest nachýleno. Však duch posud čilý rozpomíná se, že všecko ještě lidstvu nepověděl, co říci mu třeba, že lidstvu ještě neprohlásil, čeho mu nevyhnutelně a předem jest třeba věděti i co činiti, aby každý jednotlivec, vystříhaje se různých labyrintů, došel poměrně možného blaha už na tomto světě a vyplnil i podmínky k dosažení blaha věčného. Tato životní moudrost zjevila se Komenskému tak prostičkou, že ji lidstvu všecku mohl podati pouze dvěma slovy: „Jedno potřebné." Takový jest totiž nadpis díla, v němž tato životní moudrost světu byla podána. A v pravdě jen jednoho jest potřebí, aby člověk se vyhnul labyrintům a žil spokojeně na tomto světě; jen jednu věc musí míti člověk na zřeteli, aby unikl nástrahám, jež ruší spokojenost a blaho každého. A to jedno potřebné jest: umět rozeznávati potřebné od nepotřebného; všecko ostatní touto vědomostí jest podmíněno. Neboť kdo potřebné od nepotřebného rozezná, ten nepotřebného žádati si nebude a ujde takto všem

zmatkům. Kristovo učení pak a jeho následování jest věcí nejpotřebnější.

Zdaliž byla kdy kterým mudrcem tak obsažná a důležitá životní moudrost jednodušeji a pochopitelněji lidstvu podána? Od dob učitele Nazaretského nenacházíme v dějinách dobrovědného mudrctví příkladu, aby kdo byl původ a příčiny zla, jakémuž lidé až přespříliš často propadají, tak důmyslně postihl a lidstvu způsobem snadno pochopitelným předestřel, jak učinil Komenský v tomto vzácném spise, v tak vysokém stáří, nad samým již hrobem napsaném.

Jeho poslední kapitola, již považovati jest za veřejnou zpověď Komenského, otevírá nám bránu do hlubiny duše jeho, a tam zříti jest důkazy skvělé, že nejen mudrcem, než i skutečným světcem byl náš Komenský.

Po „Jednom potřebném" už jen jedenkrát se ozval veřejně hlas jeho, a to proti Maresiovi spiskem „O horlivosti bez vědění", ve kterémž podává dějiny chiliastického učení a hájí se proti výtkám od téhož Maresia mu činěným.

Když pak se naplňoval prací a strastmi požehnaného života Komenského rok sedmdesátý devátý, tu zašelestil nad příbytkem jeho v Amsterodámě posel již očekávaný ano i toužený, jenž ponechav tělesnou schránku kmetovu v rukou zarmoucených příbuzných a přátel, aby ji odevzdali v lůno země, odvedl duši jeho ke zdroji věčného života, aby došla tam slavné odplaty po přestálých přetěžkých zkouškách, krutých bojích životních, stálých útrapách i světa protivenstvích, po ustavičném usilování a nepřetržité práci pro lidstva blaho a oslavu Boží, pro pravdu, dobro a krásu, pro lidstva statky nejvzácnější, nejtrvalejší, pro idealy nejušlechtilejší.

Úplně usmířen s Bohem i se světem hleděl mužně blížící se smrti v tvář, považuje ji za osvoboditele z říše tesknosti a za prostředníka uvádějícího v říši věčného blaha, a to blaha nejvyššího, jakéž jen mysl lidská si dovede v nejbujnější obrazotvornosti představiti. Zemřel Komenský „smrtí křesťanů věrných,“ jak sám si ji představoval ve svém „Labyrintu,“ kteráž nebyla „tak jako v světě postavy mrzuté, nahá, nemilá, než obvinutá pěkně prostěradly Kristovými, jichž v hrobě byl zanechal.“ Ta k němu přistoupivši, „že čas jest odjíti z světa, pověděla“ ... „Zatím andělé duši pojavše nesli vzhůru v blesku a plesání divném: kamž když za nimi zrakem víry pronikl, spatřil slávu nevypravitelnou ... nebo aj, u výsosti seděl na trůnu svém Pán zástupů, okolo něhož byl blesk od končin nebes až do končin jejich .. a ozval se mu z prostřed trůnu rozkošnými těmito slovy: buď u mne zde domácím mým; právo nebešťanství tobě se dává!“ — Taková byla smrt „věrného křesťana“ Komenského, jež stihla jej 15. listopadu r. 1670.

Tělesná schránka jeho odvezena byla do Naardenu a tam ve chrámě Mariánském *) dne 22. téhož měsíce k věčnému odpočinku uložena.

Z rodiny Komenského jej přežila manželka Johana, jež se odstěhovala do Berlína, syn Daniel, dcera Dorota Krispina, provdaná za Molitora, a dcera Alžběta, při smrti otcově už ovdovělá Figulová (Jablonská). Syn její D. A. Jablonský stal se za-

---

*) Chrám tento, také francouzský nazývaný, přeměněn byl r. 1861 v kasárna; náhrobní kámen z hrobky, v níž Komenský pochován, byl vyzdvižen a užito ho při stavbě průchodu; zde byl r. 1871. od notáře a radního, p. Roepera vypátrán, vyňat a rodině Roeperově darován, která jej posud náležitě označený chová.

kladatelem a byl také předsedou Berlínské akademie. Sám jsa starším Jednoty udělil toto posvěcení jistému hraběti Zinzendorfovi z Horní Lužice, jenž na svém statku Herrnhutě (Ochranově) přijal některé potomky Bratří a založil náboženskou společnost dle vzoru Jednoty. Jsou pak Ochranovští podnes známí jakožto „Bratří moravští.“

XII.

Slovo závěrečné.

Celý svět vzdělaný jednomyslně uznává, že byl Komenský člověk neobyčejný, rozumem, citem i snahami veliký, jemný, šlechetný, v práci neunavný, ve víře skálopevný, v neštěstí neotřesený, hledající jen dobro lidstva a slávu Boží. Jemu životním příkazem bylo: miluj, trp, pracuj! Všecek život jeho byl příkladný; svým působením, utrpením, oddaností k Bohu a láskou k lidstvu stal se hoden, aby byl připočten k apoštolům a světcům mučenníkům. Vidíme v něm vzor dokonalosti lidské, vzhlížíme k němu s posvátnou úctou, spatřujeme v něm ideal člověka; v něm ta lepší stránka člověka ukázala ostatnímu lidstvu svoji spanilou, ušlechtilou tvář. Vše, co nazýváme u člověka dobrým, šlechetným, co v člověku jest Božského původu, vystupuje u něho jasněji než kde jinde. Byli lidé velikého rozumu, ale nebylo v nich tolik citu, tolik lásky; byli jiní, jenž životy dávali pro své bližní, ale rozumem jim tolik nespomáhali. Komenský počítá se k těm, kdož plody rozumu svého na věky lidstvu posloužili a jenž zároveň příklad dali horoucího citu obětivé lásky. zdroje to vší

šlechetnosti. Komenský náleží k největším, nejzasloužilejším, nejslavnějším duchům lidstva.

Nestačí tu pouhé vypsání zevních běhů života, ani vyčtení všech jeho prací, aby spatřena byla jeho velikost, jeho zásluhy i jeho ctnosti. To vyžadovati bude zvláštní knihy a péra zvlášt povolaného. Nebudiž nám tedy za vinu kladeno, že jsme k zevním běhům života nenakreslili důkladného duševního obrazu našeho slavného krajana, aby lid náš mohl vystihnouti všecek ten veliký význam, jaký spočívá ve jméně Komenského — pro nás i pro všecko lidstvo. Ještě nejsou ani všecky plody Komenského přístupny českému čtenáři a mnoho ještě bude učiniti, než budeme v plném užívání dědictví nám zůstaveného.

Jen jedné stránky působení a zásluh Komenského se zde dotknouti míníme. Bylo by nedopatřením zasluhujícím výtky, kdybychom pominuli i onu stránku jeho působení, pro niž nejvíce jest veleben.

Nemůžeme dnes pustiti se v úvahu, zdali a pokud dobrovědné myšlenky Komenského jsou myšlenkami budoucnosti a jakou jim cenu připisovati; nelze tu rozebírati, zdali se cenností svou pro lidstvo nevyrovnají jeho spisům paedagogickým, anebo je snad nepřevyšují. Že myšlenky tyto jsou veliky a že jsou myšlenkami budoucnosti — kéž nedaleké! — předpověděl veliký filosof Leibnitz: „Přijde doba, kdy hojnost dobrých lidí bude Tebe, Komenský, pěstovati, i skutky tvé, naděje tvé i snahy.“

Jest však jisto, že v Komenském dnes vzdělaný svět slaví velikého „učitele národů,“ velikého paedagoga. Paedagogické spisy Komenského jsou to, jež jménu jeho proklestily cestu do celého světa a dnes jej z rumu zapomenutí vynesly.

Není se také čemu diviti. Jsouť Komenského zásady paedagogické tak jasny, tak správny, a na tak pevném podkladě založeny, že jsou nevývratny, že jsou nesmrtelny.

Bylo už před ním hojně mužů, kdož v dějinách vychovatelství zůstavili čestnou paměť, byli už před Komenským mužové, jenž skvělých zásluh si dobyli o rozvoj nauky vychovatelské. Však nikdo před Komenským a také nikdo po něm nevykonal v oboru tom tolik, kolik vykonal on, český vypovězenec. Toť zajisté soud jasně mluvící, z něhož možno souditi na velikost i zásluhy jeho.

A což, jak musí tato velikost i zásluhy vyrůsti, uvážíme-li, za jakých okolností a v jakých poměrech Komenský pracoval! Nehledě k neobyčejně trudným poměrům jeho života exulantského, třeba povšimnouti si doby, do jaké spadá jeho působení, a tu teprvé zásluhy jeho vyvstávají před duševním zrakem naším jako obrovské hory.

Už jsme pověděli, že doba třicetileté války a drahná léta po ní byly dobou obecné lidstva pokleslosti. Uvedeme tu na doklad slova z péra povolaného, slova nestranného, věci znalého dějepisce našeho dra Rezka, jenž takto se pronáší o době, v níž žil Komenský, pokud se týká vzdělanosti tehdejšího lidstva: „Na duševní obmezenost působila válka (třicetiletá) měrou převelikou. Generace obyvatelstva, kteráž r. 1648 byla v mužném věku, vyrostla na mnoze bez náboženství, beze škol a bez spořádané správy státní, a po celý život nepoznala leč krev, loupeže, pálení a vydírání. Veliké sesurovění mravů a tupost k čemukoliv lepšímu byly přirozeným toho následkem. Ano známe z této doby příklady lidí docela spustlých, zvěři podobných, po celém těle i obličeji jako opice zarostlých, kteříž těkali po

lesích, živíce se bylinami a kořínky, a ozývali se zvuky zvířecími, nemajíce ponětí o mluvě lidské, náboženství a člověčím způsobu života."

„Nesmíme si však představovati, že jen obecný lid takovouto měrou spustl a zhovadil; nýbrž mravní sesurovění dotklo se všech stavů a tříd, každé svým způsobem. V mluvě i ve způsobech života i u stavů vyšších (šlechty, duchovenstva i měšťanů v královských městech) nacházíme hrubosti tak neotesané a smýšlení tak nízké, že jen všeobecným úpadkem doby si je vysvětliti lze. . . . V sousední říši německé byly tytéž poměry, nevšude stejně špatné, ale všude ubohé. Obyvatelstvo prořídlé, lid mravně spustlý." *)

A jak dopadalo to s vědou? Jenom malinkou ukázku podáme a nikomu nebude potřeba dávati dalšího vysvětlení. Dočítáme se těchto zvlášť zajímavých dát vědeckých z oné doby. Na příklad z lékařství: Zimnice má se léčiti nasoleným pravým okem vlka nebo drápem výra. Když se dům vykouří žlučí z černého psa, uchrání se od nemocí všech. Proti strašidlům dobře dělá odvar z jazyka, oka a žluči dračí. Bolení hlavy vyléčí se provazem z oběšence. Koho bolí zuby, ať si na ně přiloží třísku ze dřeva, do kterého hrom uhodil. Proti opilství je dobře užívat jaspis (křemen roztlučený) atd. Stůj tu ještě ukázka z tehdejšího učení: Jak daleko je k obloze, na které se hvězdy spatřují? Odpověď: Kdyby některý svatý s nebe spustil mlýnský kámen, za 90 let by k zemi spadnul. — Jak daleko je k puntíku prostřed země, kde je peklo? Tak daleko jako do nebe. — Proč voda uhasuje oheň? Protože oheň rozděluje a vstupuje

---

*) Dr. A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, str. 34—5 a 57.

do dírek ohně. — Proč je mořská voda slaná? To činí horkost slunce; ono z moře sladkost táhne a sůl tam nechává. — Kdo v starosti omladl? V Italii v Tarentu byl člověk stoletý, ten ve stáří celý se scvrkl a oblez, a zase omladl, černé vlasy a vousy dostal a ještě 50 let byl živ. — Kdo měl nejdelší vousy? V Indii trpaslíci měli tak dlouhé vousy, že je měli napřed až po zem, vlasy v zadu také až po zem a nepotřebovali šatů. Ale teď vymřeli. — Mohli bychom pokračovati, kdybychom se neobávali, že uškodíme vážnosti obsahu této knihy.

Kdo v takovéto době žil a tak znamenitě pojal a rozřešil všecky otázky v obor školství, učby a výchovy spadající, že je nynější osvícená doba vzala za své, ten přece velikým jest a velikým slouti bude navždy.

A které jsou hlavní momenty paedagogiky Komenského?

Komenský maje zajisté na mysli zdokonalení lidstva, věděl a dovodil: 1. že všichni lidé jsou zdokonalitelni a tudíž všickni zdokonalováni býti mají; 2. že zdokonalování počíti má v mládí; 3. že cvičení mládeže nejlépe společně se daří a že tudíž jest škol potřebí; 4. že tyto školy musí dle jistých pravidel býti zřízeny a že pro každý věk má býti jistý druh škol; 5. ukázal a dovodil, čemu mládež má býti učena; 6. jakým způsobem vyučování díti se musí; 7. že knih jest mládeži třeba (sám knihy takové psal); 8. že k dobré výchově jest potřebí dobrého řádu ve všem a spořádané kázně; 9. že i mládež, která ještě do škol věkem nenáleží, v domě otcovském řádně vedena a cvičena býti musí.

Na prvním místě jsme povinni všímnouti sobě Komenského požadavku, že všecka mládež má

býti ve školách vyučována. Napsal zajisté Komenský tato památná slova: „Aby všecka v národě našem mládež, bohatá i chudá, obojího pohlaví, beze vší výjimky, netoliko čísti a psáti učena byla, ale také známosti všelikých božských i lidských věcí, cokoli jmenovitě člověku k přítomnému i budoucímu životu napomáhá, ke všeho povědomosti aby jí slouženo a poslouženo bylo.“ Uvažujme, čím byl tehdá prostý lid; neměl žádných práv, byl své vrchnosti nevolníkem; škol také tehdáž nebylo, a kde byly, byly jen pro bohatší. Mládež ženská také k naukám vedena nebyla. — A nyní v době, která se vyznamenávala velikou poklesloстí mravů a ducha vůbec, přijde Komenský a hlásá, že všecka mládež, bohatá i chudá, obojího pohlaví, má býti cvičena a vzdělávána ve školách, a to nejen ve čtení a psaní, ale i ve všech jiných pro tento pozemský i k dosažení věčného života potřebných vědomostech. V dobách těch byla to myšlenka přímo revoluční, neboť jí naznačena cesta k vysvobození milionů k duševním temnotám odsouzeného lidu; byla to myšlenka revoluční, protože jí naznačena cesta, po které má se dojíti k idealu lidstva: k rovnosti lidí mezi sebou. Nikdy nikdo nehlásal revoluce vznešenější, kteráž by klidnějším způsobem mohla býti uskutečněna a kteráž by vedla nepozorovatelně k uskutečnění nejvyšších tužeb lidumilských.

Komenský dokázav, že všecka mládež ke škole obrácena býti má, a dokázav, že tedy jest škol potřebí, nezamlčel také, kdo má povinnost se o ně starati, je zřizovati a vydržovati, a mluvil slova vřelá i rázná vrchnostem, aby neopomíjely tak činiti.

Komenský nastínil také zevrubně celou soustavu školství, žádaje čtvero druhů škol, přiměře-

ných věku mládeže a rozvoji duševnímu. Měla to býti škola mateřská v každé rodině, škola národní v každém místě, škola latinská v každém městě a škola vysoká nebo akademie v každé zemi. V této soustavě zvlášť se vyjímají škola mateřská a škola národní, pro něž napsal K. zevrubné osnovy učebné. Komenský nakreslil v této soustavě školu národní rysy takovými, že dnešní školu obecnou musíme považovati za její otisk. Podobné školy pro všecku mládež tehdáž nebylo a jest tudíž považovati Komenského za otce dnešní obecné školy národní.

Velikým ukázal se a ode všech pedagogů slaven Komenský za to, že mistrným způsobem vylíčil nezvratitelné zásady, dle nichž vyučování má se udíleti. V tom shodují se všickni pedagogové, že tyto zásady vyučovatelské a vychovalelské jsou plodem genialnosti, a což více, že mají na sobě znak nesmrtelnosti, poněvadž jsouce založeny na přirozenosti jsou tak správny, že nikdy nemohou býti zvráceny. Komenský objasnil a dovodil mezi jiným nezvratně, že pořádek učení přirozený býti musí, a jelikož přirození postupuje od snadnějšího k těžšímu, že tudíž i vyučování touž cestou má se bráti; ukázal, jak dělati, aby učení na jisto bylo, — jak dělati, aby učení snadné bylo, — jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo — a jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo. Mezi těmito zásadami však jedna jest, která svému původci Komenskému nejvíce slávy vynesla, a to jest zásada tak zvaného názorného vyučování, podle níž vše, čemu učitel učí, má býti předkládáno smyslům žákovým, podle povahy věci tu očím k nazírání, tu uším k naslouchání, tu prstům

k ohmatání, jazyku k ochutnání, nosu k počichání, a pokud možno, měla každá věc i více smysly zároveň býti ohledána a takto zevrubně poznána. Tato zásada stala se zase dobrodiním pro týranou dříve mládež školní, které bylo se učiti věcem, jichž neznala a tudíž učením zbytečně se mořila. A nejinak i ostatní zásady ukazovaly cestu ven ze zmatků, jaké zavládaly v tehdejším způsobu vyučování a vedení mládeže, kteréžto zmatky činily školy mučírnami a byly velikou překážkou obecné vzdělanosti.

Komenského záslubou velikou jest dále, že obor předmětů učebných značně rozšířil, že mezi předměty učebné pro obecnou školu pojal tak zvané realie, t. j. země-dějepis, přírodopis a přírodozpyt, a na jiné ještě předměty poukázal, které teprve nyní se zavádějí do škol, jako na př. ruční práce chlapecké.

I pro kázeň školní vydal Komenský předpisy, kteréž chvalně se lišily od tehdejšího zvyku a způsobu, jenž jinak nemůže nazván býti, než týráním mládeže. Komenský doporučoval mírnost a laskavost, prostředky, kterýmiž snáze se něčeho docílí než bezohlednou přísností a ukrutností. Komenský chtěl míti školy dílnami lidskosti a nikoliv mučírnami mládeže.

Mezi zásluhami, kteréž má o novodobé školství, jest jedna, kteréž musíme se zvláště dotknouti, neboť obsahuje velikou a důležitou pravdu, zvláště národa našeho hluboce se dotýkající, řekl bych pravdu, jejíž plnění jest životní podmínkou našeho národa. Jest povědomo, že jazykem vzdělanců, jazykem škol byla v dřívějších dobách latina. Komenského zásluhou nesmrtelnou jest, že kladl důraz na zavedení jazyka mateřského do škol

a žádal tříbení a vzdělávání jazyků národních vůbec. Ano, což v tehdejších dobách bylo smělou novotou, Komenský žádal, aby všecko vyučování dělo se na základě jazyka mateřského, a aby dítky i učitel byli téhož jazyka.

Tím jsme ovšem pověděli o zásluhách Komenského v oboru paedagogie pramálo a litujeme, že šíře se o této věci rozepisovati nemůžeme.

Avšak nebyl Komenský jen velikým paedagogem v obecném toho slova smyslu, v tom totiž, že stal se reformatorem škol a hlasatelem pravého způsobu vyučování, že objevil a nezvratně dovodil pravé zásady vyučovatelské a vychovatelské, že ukázal cesty, jak by vedení mládeže co nejlépe se dařilo a na prospěch vycházelo: Komenského vedle toho dlužno považovati za paedagoga ještě ve smyslu daleko, daleko širším, vyšším, vznešenějším. Jest on velikým učitelem lidstva, an obral sobě za předmět učení otázky pro každého člověka nejzávažnější, otázky dosažení blaha, po němž všichni tolik toužíme, se týkající. Jest Komenský šťastným a velikým řešitelem otázek životního blaha, jest učitelem hluboké, jedině pravé životní moudrosti. Učil vznešeným naukám o životě lidském v duchovním, mravovědném toho slova smyslu, učil, co život jest po stránce jevu duchovního a mravního, co jest úkolem našeho žití; učil, jak žíti, aby život neminul se cílem svého vznešeného určení, ale také aby nestal se nám břemenem, abychom sami sobě nestrojili tenat, v něž upadajíce bídně životem se vlečeme. A po této stránce druží se náš Komenský k nejpovýšenějším duchům, ke Konfuciovi, Mojžíšovi, Sokratovi, Kristovi . . .

Jaká radost, jaká hrdost, že smíme říci: náš Komenský, náš krajan Komenský!

Avšak z tohoto práva na krajanství s mužem tak velikým vzniká také i svatá povinnost: znáti a následovati ho!

Uvažuje-li se u nás dostatečně o této povinnosti?

Zůstane ještě úlohou českého spisovatelstva, aby lidu našemu slovy jímavými vylíčeny byly v celku a obšírně Komenského veškeré zásluhy jak o lidstvo tak i o národ náš, jakož i aby jeho zářící ctnosti v plné své kráse a vznešenosti byly předestřeny duchovnímu zraku všeho národa našeho, aby již dokonale uměl oceniti a dle toho uctívati nesmrtelně slavného krajana svého. Však více ještě. Komenský národ český učinil dědicem všech těch velikých darů, kterými byl obmyšlen, všech překrásných myšlenek, jež ve spisech svých byl uložil.

Tohoto dědictví musí se národ náš ujati, musí si je cele přisvojiti, musí z něho kořistiti, musí ke svému prospěchu ho užívati. A tu nastává potřeba, aby předem toto dědictví lidu našemu stalo se přístupno.

Však nikoliv jednostranně jenom, — v plném rozsahu, v celé své velikosti a všestranně musí býti lidu našemu zjeveno a podáváno.

Musí mu býti podáváno literaturou a školami.

Nemyslíme však, že školy naše mají jenom se říditi didaktickými pravidly, Komenským stanovenými a od celého světa za správné uznávanými; to nedostačuje. Školy naše musí naplňovati *duch* Komenského; jeho nejušlechtilejšími myšlenkami musí býti sycena všecka naše mládež!

Lidovému písemnictví pak připadne úkol, aby tak dělo se vůbec v naší české veřejnosti.

Nevymykej se této povinnosti, hledati a hlásati spasné ideje Komenského, nikdo, jenž na veřejnost českou vystupuješ. Jsou to ideje budoucnosti. Netřeba arci všecka bráti doslovně; litera zabíjí, duch oživuje. Jest v tom veliké nebezpečí, aby národ střemhlav se vrhal do materialistických proudů (ve smyslu dobrovědném), jimiž dnešních dnů všechno se jeví býti zasáhnuto. Nikdo rozvážný zajisté nebude tvrditi, že hmotná moc jest všecko; v ideách tkví více, a bez idealů není vůbec naděje na budoucnost. Bezidealnost je buď tupá nevědomost anebo nemravnost: z obého pro budoucnost nic nekvete. Že v idealismu ethickém je život, toho důkazem právě je sám Komenský. Byl ničen osudem, že hůře se ani díti nemohlo — a přec vyrostl na duševního obra. Byl psancem, a dnes lidstvo se mu klaní. Jednota Bratrská byla zničena, a dnes vzpomínka na ni oživuje a posiluje národ. Učme se ze života, učme se ze spisů Komenského! Hledejme v nich povzbuzení všichni! Je v nich pro každého z nás bohatství nevyčerpatelné, z následování jeho rad vzejde moc a síla nezlomná. A národ náš tolik tísněný potřebuje právě *této mravní síly.* Kéž nezapomeneme, kde máme ji čerpati!

Karolina Světlá,

její život a její spisy.

Líčí

Teréza Nováková.

Matice lidu ročník XXIV. číslo 4.

(Běžné číslo 142.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1890.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1890.

Knížka tato neosobuje si žádných zásluh literárně-historických; chce nejslavnější českou ženu jen přivinouti co nejúžeji k srdci jejího milovaného lidu, chce působiti na jeho cit a obraznost. Pisatelka užila k němu memoirů i všech spisů paní Světlé, které podávají obraz tak jasný o jejím životě a její osobnosti umělecké, že měla práci dosti snadnou. Kromě toho posloužily jí údaje ve mnohých ročnících Ž. Listů a četné zprávy soukromé, za něž tuto skládá upřímný dík. Poslouží-li data v knížce podaná a vesměs přesná, také kdysi životopisci — vědátoru, bude to pisatelce odměnou radostnou.

V Litomyšli, dne 12. března 1890.

Část I.

Život Karoliny Světlé.

Mysleme si naši slovanskou Prahu, jak vyhlížela před šedesáti lety. Kol do kola obklíčena byla baštami. Na místě nynějších úpravných předměstí stály buď nepatrné, po různu roztroušené domky aneb rozkládaly se vinice, zahrady a pole. Ani Novému městu, které dnešního dne má vzhled veskrze moderní, nevedlo se v některých částech lépe. Temněšedé zdivo jeho bran a černé obloukovité otvory v něm dívaly se na skromné zahrady zelinářské, často jen prkenným plotem ohrazené. Mezi zahradami pilných občánků stály tu tam také villy, které přepych boháčů si vystavěl, překrásnou pečlivě pěstovanou zahradou si obtočil a vysokou, bílou zdí ohradil. Marně bys hledal šumot hlasův a kročejů, hrčení vozův a vozíčků, pískot, zvonění, dunění, které dnešního dne naplňují ulice i náměstí Nového města a četných předměstí; v některou hodinu panovalo v nich tak posvátné, uspávající ticho, jaké dnešního dne za všeobecného průmyslného ruchu a množství dopravních prostředků poskytuje sotva některé náměstí maloměstské.

Jen ty cesty, které vedly přímo ku Starému městu, prokazovaly poněkud více živosti; neboť Staré město bylo hlavním zřídlem života praž-

ského — zde nejvíce se vyrábělo, prodávalo, kupovalo, zde tepna průmyslu a obchodu neustávala prudce bíti. Zde skorem výhradně přebývalo bohaté měšťanstvo, půmyslníci, řemeslníci, obchodníci; kdežto Malá Strana hostíc v sobě většinu úřadův a řadu paláců vysoké šlechty, představovala jaksi aristokratickou, povznešenou Prahu a velebné Hradčany v zádumčivém svém snění byly jen pomníkem zašlých, slavných, hrdinských dob.

Staré město se vším svým ruchem a se smýšlením svého obyvatelstva bylo asi nejvěrnějším celkovým obrazem tehdejší Prahy — tam za vodou ve zkamenělé slávě jakoby se tajila minulost, jejíž runy již mnohým stávaly se nesrozumitelnými — tam zase na Novém městě v prostých zahradách, v rozkošných villách a na vzdušných vinicích, jež se kupily kolem bran Žitné, Koňské, Nové a Poříčské klíčila tajemná budoucnost, o jejíž pestré nádheře a jejímž pyšném rozsahu neměli staří Pražané ani tušení.

Projděme se Staroměstskými ulicemi. Prohlížejíce tmavošedá průčelí jejich domův, ozdobených rozličnými odznaky, obrazy svatých i světic, před nimiž kmitají se světla v pestrých lucernách neb lampičkách, prohlížejíce četné krámy, jimž podloubí ubírají žádoucího světla, stánky a krámky v bok kostelův a veřejných stavení vlepené aneb i na blátivé, bezedné půdě, neveselých městišť seskupené, naslouchajíce vřavě a křiku na tržištích, zpytujme, jaké asi bylo smýšlení četných davů, s nimiž se potkáváme, jak asi pohlíželi obyvatelé Prahy před šedesáti léty na poměry svoje národnostní, politické, literární, jakými se nesly snahami a tužbami a jak k uskutečnění jich pracovali.

Kdybychom se některého vážného měšťana, některé důstojné paní staré, panímaminky nebo pyšné úřednice pozeptali, nebo kdybychom osmělili se osloviti jednu ze stydlavých růžolících panenek, které tak chvatným krokem podle starých patníků se míhají, aby nutnými potřebami košík na ruce zavěšený naplnily: tu by jistě všickni, muži, ženy, i dívky prohlíželi si nás jako osoby nebezpečně pomatené.

Pražské, lépe české poměry literární, politické, národnostní!! Kdo z poctivých Pražanův a Pražaček let třicátých by sobě podobnými nemožnými nesmysly mozek namáhal! Počestný občan o politice, zvláště vnitřní, za doby přísného absolutismu ani nešpetne, a hledí zapomenouti, že jsou kdesi země, kde větší volnost panuje, že jsou i lidé, kteří neváhali kdesi pro uvolnění cosi učiniti. Národnost česká? — vždyť žádná není — ta někdy bývala snad — snad za jakéhosi Žižky — teď v Praze jen německy se mluví — také frančiny dosti uslyšíš a latině učenci píší — ale česky! Jest to řeč tak sprostá, že jen baby na trhu, mlékařky a některý ten svatojanský poutník jí mluví — dobře bude, až se všecka Praha po německu mluviti naučí, aby češtině, která nám před cizinci jen na ostudu jest, již bylo konec!

Tak a nejinak rozdurděně odvětil by nám starý, mladý, ať již v čisté, francouzskými drobty ozdobené němčině, ať v pověstném pražském jargónu, který řeč mateřskou a „druhou zemskou“ mísil způsobem úžasným.

Co do národního vědomí tedy panovala nad Čechami a zvláště nad Prahou ku konci desítiletí třetího tohoto století ještě dosti hustá tma. Jen na jednom místě šíří se záře. Již jsou skrovné

jiskřičky rozdmychány, které právě tenkráte poprvé živěji zase zasvítily, když přísná noha chtěla je na dobro udusiti, již vzplanuly během mnoha desítiletí, zvolna, zvolňoučka ve veselý ohníček! Věrná ústa, věrné ruce stále jej živí, aby vzrostl a mohutným světlem protrhl tmavá mračna na obzoru vlasti. Avšak památná Praha, srdce vlasti, málo přijímá v sebe plamen jeho záhřevný. Hlouček vlastimilů je příliš malý, skrovný, po celé vlasti i za hranicemi roztroušený, aby dovedl přemoci zakořeněnou víru Pražanů, že jsou aneb za nedlouho stanou se zúplna Němci. Tablic, Holý, Polák, Kollár dlí v Uhrách, Zahradník, Markové Antonín i Jindřich (Jan z Hvězdy) Kamaryt, Vojtěch Nejedlý působí jako kněží ve vesnicích a městysech venkovských, právníci Šnajdr a Hněvkovský rovněž mimo Prahu se zdržují, Jan Ev. Purkyně dlí ve vzdálené Vratislavi a neméně daleko od vlasti žije Pavel Josef Šafařík. Klicpera professoruje ve Hradci Králové, Vocel, básník a starožitník, jest téměř stále té doby na cestách — poznáváme, že kroužek vlastenců pražských čítal jen Jungmanna, Palackého, Nejedlého, Čelakovského, Vinařického, Hanku, Presla. — Erben, Koubek, Vacek Kamenický, Jablonský, byli ještě jinoši pilně studiemi zaměstnaní.

Historie česká, ač upozornili na ni a pracovali v ní někteří nadšenci již na počátku doby vzkříšení (od Josefa II. do r. 1818) byla takměř nepovšimnuta; proto zůstávaly kamenné pomníky české slávy a utrpení stále němy pro lid pražský, proto přestalo obyvatelstvo rozuměti písmu, jež více než tisíc let napsalo do snivé, zádumčivé tváře české „matičky“.

Již tedy víte, že z úst postav, které kolem nás se míhají, nic neuslyšíte o národnostním a li-

terárním ruchu, již pochopíte, že by vám bylo zajíti pod onen strop (který dle známé anekdoty, kdyby se byl zřítil nad několika vlastenci, byl by pohřbil všecku budoucnost českého národa), abyste se o snahách českých a prostředcích, jakými lze je uskutečniti, něčeho dověděli; již pranic se nedivíte, seznáte-li, že mezi rodilými těmi Čechy a Češkami pražskými málo bylo vzletu, málo nadšení, málo zájmu pro veliké cíle lidstva — vždyť jest to lid, který nejsvětější část své bytosti sám se sebe oklesťuje! Nedivíte se, že jen blahobyt, praktický názor životní mezi nimi vítězí, že, kdokoli z nich světlejším citem plane, v sobě jej tají a ututlává, chtěje býti jen a jen člověkem dle všeobecné šablony — a litujete jen toho lidu, který na tvář lepou klade si masku cizáctví, litujete především mládeže, která sotva z půdy jí vlastní trochu vyklíčila, z ní jest rvána, do nové přesazována, na jinou bytost násilně očkována, litujete snad nejněžněji oné části její, dívek, kterým nepopřáno ani půdy rodné — zvyku a mluvy domácí — ani světla nebeského — vědění — a které takto truchle zakrsávají na škodu lidu svého a budoucích jeho pokolení. Ach, jest věru, proč se modliti, aby ohníček, který věrné ruce ve skrytu hlídají, vyhoupl se jako slunce na obzor „české“ Prahy!

Poznavše jak Pražané léta 1830. smýšleli a toužili, pokračujme ve své procházce Starým městem, která, vyzrazujeme to předem, má určitý cíl. Jsme na Staroměstském náměstí a tu se ještě ohlédněme po dvou starodávných mohutných domech, jež stojí naproti soše Mariánské, pak zajděme podle kostela Týnského do Dlouhé třídy, všimněme si písáren a tichých bytů velkoobchodníků zde se nalézajících, nahledněme do Kozí

uličky a dejme se zpět do Starých allejí (Příkopů). Minouce je vidíme na Koňském trhu místo, kde stávaly stánky zděné, v nichž se i peklo a vařilo, dáme se pak Perlovou ulicí na Trh uhelný, honosící se četnými domy obchodníků s potravinami, propleteme se různými temnými a dostatečnou vřavou obdařenými uličkami až ku bývalému klášteru Svatoanenskému, o němž nejtajemnější jsme doslechli mezi obyvatelstvem zvěsti.

Projdeme — a kde to jsme? U „královy lázně", kam Václav IV. za spanilou prý lazebnicí docházel — a kde je nábřeží? To není — jest tu prostý břeh Vltavy, na jehož písku si děti skotačivě hrají, kde několik skrovných stromův a křovin činí s „košatkami" rybářskými malou idyllu.

Ubíráme se podle „Papouškovy lázně" do ulice Poštovské. Těžko ovšem do ní se dostati, je na kolik střevíců zatopena vodou — ale neškodí — vskočíme do kocábky! Zdá se nám ta pochmurná nyní ulice jaksi slunnější, veselejší; a dychtivě pozorujeme život v ní proudící, pozorujeme staré svaté obrazy na omítce a ve výklencích, až se zastavíme u dvou domů, z nichž jeden nazývá se „u tří králů", druhý „u bílého preclíku".

Jsme u cíle své procházky. Ve větším ž domů těch nalézá se bytost, která právě nyní z celé staré Prahy r. 1830 nejvíce nás zajímá. Jest to novorozené, malounké děvčátko, černých očí, hojných černých vlásků, pleti trochu přisnědlé, které mladým milujícím manželům, za časů neveselých, vodou Vltavinou zle ohrožených, přinesl dobrý andělíček. Laskavý tatínek, z dcerušky neskonale se radující, byl ze starousedlé, poctivé rodiny Českobrodské, jejíž jedna větev dle podání za pra-

starých časů jako *Rottova* z Rottenberga na sněmy chodívala a v jejíž lůně zachovalo se mnohými potomky ryzé učení víry a mravouky českobratrské. Mladičká maminka byla po matce, prostosrdečné, rázné dívce z Příbramska, Češka; otce měla Němce z Porýnska, který slynul v kruzích příslušných vzácnou svojí osvíceností a vzdělaností.

Mnoho potěšení způsobil příchod prvorozeného děvčátka svorné rodince i chovala je jako drahé poupě. Avšak děvčátko nepřibylo na svět jen ku potěše milujících rodičů a prarodičů. Když se dobrý anděl chystal na pouť s dřímající dušičkou, tu zželelo se Pánu černé tmy vznášející se již po dlouhý čas nad lidem, jemu vždy tak věrným, nad lidem, který za víru Božskou života obětovati neváhal, který se k bytosti nejvyšší povznášíval nejčistšími ideály, který v dobách překrutých, ve svízelích nejhorších neustával zdvihati zraků k nebesům. I velel jedné z nejkrásnějších hvězd svých, aby splynula s duší děťátka očekávaného. Třpytný anděl vdechuje pak dar nebeský malounkému tělíčku zašuměl kolem něho slavnostně křídloma a posvěcuje dívčinku k úkolu budoucímu, dotkl se rukou pěkně sklenutého čelíčka. Děťátko dřímalo ve své kolébce; venku panoval hluk a lomoz, nebezpečím povodně ještě zvýšený, a Praha, ta pyšná, aristokratická, i ta šosácká staroměstská, plná předsudků zakořeněných, i ta ubohá, na bídném společenském a mravním stupni se krčící, kterou obecně chátrou nazývali, ta Praha šla dále obvyklou svojí cestou, nic netušíc, že nádherná hvězda nebeská tají se ve skromném domě Poštovské ulice, hvězda, jež v duši děcka vložena, aby ozářila kdysi nejen netečné, ospalé své rodiště, ale všecku vlasť k srdci svému přes vši převrácenost lnoucí.

Dítko vyvíjelo se tak neobyčejně rychle tělesně i duševně, že již okolnost ta mohla pečlivému okolí sloužiti za proroctví budoucího významu. Bylo mu půl roku, když mluviti počalo, o čtyři měsíce více, když již po domě se proháňělo. Když malé dívce, jíž ke cti patrona pražského a zvláště pobřežních jeho částí, dáno jméno *Johana*, narodil se bratříček; tu zpívala při jeho kolébce jako pečlivá chůva, ač jí bylo jen o půl druhého roku více než nemluvňátku.

Vůbec pozorovali při ní domácí jen samé neobyčejnosti. Místo panen měla koně za nejoblíbenější hračku, proháňka divoká s rozpoutanými vlasy, budování vzdušných říší na některé střeše, vykýři neb světlíku poskytovaly jí největšího uspokojení. — Malá ta hlavička v rámci tmavých, bohatých, nepodajných vlasů hostila v sobě takovou zásobu představ, obrazů, výmyslů, že div se nerozskočila. Byl tam nejen báchorkový svět, jímž oživovala všecky tajemné kouty rodného domu a známých ulic, ale také vše, co z vypravování příbuzných a známých v ní utkvělo. A toho bylo nemálo.

Babička vypravovala o dobách, které ztrávila na sv. Hoře u Příbrami u své tety, hospodyně proboštovy; učila Johanku a o tři léta mladší sestřičku její Sofii (bratříček svrchu zmíněný byl záhy zemřel) četným říkadlům, příslovím, pohádkám, obyčejům ročním, netušíc ovšem, že takto koná úkol důležitý. Otec, vycházeje s děvčátky na procházku do Prahy a za Prahu, vysvětloval jim památnosti míst nejen předních, ale i takových zákoutí, jichž si málokdo všímal. Připomínal si, jak za mladých, vlastně dětských let provázen býval ochráncem svým, panem Josefem a vyprávěl dětem vše, co mu starým přítelem o příhodách

Prahy na konci předešlého a v prvních rocích devatenáctého století bylo svěřeno. A dychtivá Johanka uzřela jeviště všech těch svérázných a zajímavých příběhů, které nám o několik desetiletí později vylíčila ve vypravování „Pod starými krovy“. Uzřela také místo, kam její otec do stánků na koňském trhu k jakémusi vtipnému mužíčku chodíval, jemuž Černý Petříček říkali, a kde trůnila pyšná tandlířka „regentka“; zašla s otcem na pustý Trh dobytčí a tam dále jí otec svěřoval pověsti panem Josefem mu sdělené o domu „u pěti zvonečků“ a o rozvalinách bývalého kostela Božího těla. Jindy opět zabloudila malá společnost přes most na pyšnou Malou Stranu, kde se naskytlo Johance opět lecos nesmírně zajímavého, mezi jiným dům bratří Nattererů a palác šlechtičny, kterou jsme již uvykli nazývati po ní „paní Hlohovskou“. Na všech těchto procházkách upozorňoval pečlivý otec, vzácný lidumil, dcerušky své na třídy pracující, na lid, většinou dosti postrkovaný a opovržený a učil je vznešeným zásadám: „Milujte se vespolek“ — „milujte bližního jako sebe samy.“

Praha stará i novější, stále se proměňující, poutala Johanku k sobě poutem tajemným. Praví o tom po letech v neocenitelných svých Upomínkách (str. 20). „Dávno před tím, než jsem věděla, co to je národ a dějiny jeho, pravil mi jakýsi pud, že se šedými těmi pomníky minulosti mladé moje žití souvisí, že k nim náležím a ony ke mně, tušila jsem posvátný význam jejich, cítila jsem, co to je půda domácí a záhadné její vztahy k mysli z ní zrozené, tolikrát v pochybnost uvedené a vědou konečně teď dosvědčené.“

Ale kromě příběhů staropražských a vážných naučení lidumilných slyšela děvuška naše ještě

jiné z úst otcových. Vypravoval o své rodině, o svých příbuzných, o svém dětství. Řada podivných, vysoce původních, ba, jak se Johance zdálo, téměř nemožných postav objevila se před ní: staří písmaři, blouznilové, lidé z dávného světa, důstojní, ač nešťastní potomci rodů, jež vytrvaly ve všem pokutování a pronásledování, z předáků patricijských schudli a v zapomnění klesli. Teprve když ji otec jednoho dne odvezl k prastrýcům a k pratetám do Českého Brodu, poznala ty, o nichž tak ráda poslouchávala, strýčky Cypriana, Melichara, Emericha, tetičky Lidušku, Josefku Böhrerovu a j. v. Dívala se k nim s jakousi plachou úctou a bázní a třeba se o Svatojanských poutích s mnohými z nich lépe seznámila a tajně náboženské jejich horování a disputace s dychtivou rozkoší poslouchala, ovládal ji přece v jejich přítomnosti nevýslovný ostych. Cítila temně, že je z kmene jejich, ale že již úplně jejich není.

My ovšem víme, že právě rodová páska s těmito podivíny hloubavými a blouznivými, za vznešenými pravdami víry a morálky s pominutím praktických prospěchů života se nesoucími, způsobila u malé Johanky, že z boje, který za nedlouho ji pojal, vyšla jako vítězka*) (ach! jak drahé bylo vítězství to!) Víme, že v ní byla nejen tělesně ale i duševně krev z krve strýčka Melichara, kterého jí doma stále vyčítali, krev z krve přenešťastné pratety Johany, jejíž osud tragický po letech tak mistrně vylíčila připínajíc k němu bolestně slovy konečnými vlastní povahu svou.

---

*) „Byla jsem dle rodu z kořene tvrdšího, který hlodavému žíhadlu cizoty již po staletí vzdoroval, ale nemohla jsem se přece jen ubrániti, aby jedovatým svým dechem nespálila a nezničila nejpěknější, nejnadějnější ve mně puky“ praví na str. 134 Upomínek.

Zajisté, že jen duch v pravdě staročeský, který dlel v samorostlých předcích a jenž způsobem zázračným přenesen byl na tuto jejich vnučku a strýni, dovedl tak hluboko vejíti ve skrýš mysli národní, dovedl z toho, co z ní na světlo vynesl, zbudovati jim na paměť a oslavu pomníky, jaké jsou na př. „Poslední paní Hlohovská“, „První Češka“, „Nemodlenec“, „Frantina“, „Na úsvitě“.

V hlavičce malé Johanky upletla tedy vlastní fantasie ze zajímavého okolí těžící, vypravování otcovo, babiččino a konečně také hovor „pana Matesa“, cídiče bot u rodiny Rottových (který slynul vypravováním o všech pražských strašidlech, pověrách, duších zakletých a p.), síť velmi bohatou ze zkazek nejpestřejších. A každá nová oblasť, do níž se děvuška dostávala, přidala k síti té nové nitky. Tak na příklad velmi zajímala ji velikolepá domácnost „paní kmotry“, velitelky to domu obchodnického, bohatého a věhlasného, kde otec Johančin nejprve se učil a pak v pisárně působil. U „paní kmotry“ shromažďoval se výkvět pražských bohatých, vzdělaných a uměleckých kruhův a třeba vanul z ruchu toho duch cizí, nenárodní, který útlé české dítě zarážel, přece poskytoval vnímavému děvčátku výjevy plné bohaté barvitosti, které dlouho byly mu nezapomenutelnými.

Víte ještě, že na počátku své pouti stáli jsme u dvou mohutných domů náměstí Staroměstského proti sloupu Mariánskému; jsou to ony, kam malá Johanka docházela do skvělých společností své kmotry a kde „První Češka“ Jitka Schönbergova trávila neveselé svoje mládí.

Avšak „mráz cizoty“, který jen jako lehký vánek dotkl se čela Johanky Rottovy v síních kmotřiny budovy a kterého okamžitě se zhostila,

jakmile domů do útulné Poštovské ulice se navrátila, chystal se co nevidět pojmouti ji celou, zasypati útlý květ její dušinky krutými závějemi. Měla do školy, kam zdárné a čiperné děti celého světa nedočkavě se těší — a pro ni bylo to krutou křivdou! Poznali jste Prahu r. 1830, představíte si, že o šest let později nebylo s ní hrubě lépe. Vždyť i babička Voglova, samorostlá venkovanka z Příbramska, která takový poklad mudrosloví a poesie lidové v sobě chovala a oň s dětmi Rottovými se sdělovala, nemohla se dočkati té chvíle, kdy čeština již dokonce utuchne a naléhala, aby vnučka její co nejvíce hovořila po německu, jako dívenka slušná a způsobná.

Škola čili ústav, kam Johanku dali, byl německý, vydržovaný dvěma poněmčilými Francouzkami. Vězení to, jehož dozorkyně předčily nad jiné učitelky nedostatkem jakýchkoli vychovatelských vědomostí, bezohlednou krutostí a naprostou nenávistí ke všemu, co českého, bylo v Železné ul. a naše Johanka, dítě neobyčejně živé, bystroduché, vší mechanické práci nezvyklé a hlavně němčině bolestně se vzpouzející, prožila v něm nesčíslné trudné hodiny.

Vstoupením do školy té počínají se útrapy ubohé české dívky — jedna stíhá druhou. Vidíme maličkou nejprve, jak hyne duševně i tělesně přikována jsouc k hrozné jí punčoše, nucena jsouc odříkávati stále slova jí nesrozumitelná; i tu při bolestných krocích na půdě hložím pokryté neopouštějí geniové svého miláčka, nesou mu útěchu, váním svých perutí vykouzlují mu vzdušný svět, v němž trýzněné dítě každovečerně se kochá. Přečtěte si o výletech Jitky Schönbergovy na půdu domu otcovského a poznáte, co se dělo ve chvílích fantastických v duši malé Johanky.

Poznáváme pak, jak nově přibylým důmyslným učitelem vzbuzen jest zájem její pro předměty školní a jak přemůže dítě odpor svůj k němčině, by vůbec jen mohlo se něčemu naučiti. Budoucí kněžka lidu českého učí se, čte náruživě ráda — čte a učí se německy a francouzsky!

Johanka sedí ve skrytém koutě slunné pavlače rodného domu, kde ptáčkové v útulných klecích cvrlikají a statné, dovednou rukou matčinou vypěstované květiny kloní se a voní. Na klíně má knihu, v ruce listy nějakého časopisu. Je letní podvečer, vzdálení zvukové doléhají do ticha na pavláčce jaksi posvátně, tlumeně, nad střechami poletují holubi a vysoko nad nimi plují bělaví obláčkové, jež zvolna růžovějí. Dívka spustí oči s knihy, zadívá se k obláčkům, do světla slunečního, k volným, okřídleným holubům. O čem přemýšlí? Myslí si na učitele, jak ji, nedospělou dívku, nenávidí, že z české půdy vyrostla, myslí na hodiny dějepisné, kde příběhy jen a jen potupné o zbabělosti, nízkosti a otročení „rozšafných předků" slyší, kterých si otec její dobrý tak vděčně váží, připomíná si slib otcův dosud nesplněný, že dá děti své, alespoň pro památku, učiti českému jazyku. — Proč, ach proč každičká ústa tupí český národ? Proč není to hanou býti Francouzkou, Němkyní — proč jen nad českou dívkou vznáší se stále krutá metla? Zle jí myšlénka ta v mladé duši pálí — a vášnivá obrana tlačí se jí na rty...

Zde alespoň nerušeně ve vlastenecké žalosti se kochá a blízkost míst jí milých, jí příbuzných, starých kostelů, klášterů, zákoutí přezajímavých působí na dívčinku konejšivě.

Není tomu tak všude. Vidíte ji státi na pavlanu, sklánějící se do houštin temnězelených

veliké, krásné zahrady a prolévati na útlé květy, kolem mohutné zdi se rozvíjející, nejpalčivější, nejzoufalejší slzy. V podálí, mlhou jen lehce zastřena, jeví se stará slavná Praha, hrdě a sebevědomě vystupuje po pahorku Sionském a drahokamy své koruny, ty památné skvělé budovy hradčanské noří do purpuru nebe večerního. Rychleji splývají slzy po žhavých tvářích dívčiných — vždyť není to panovnice, mocí a nádherou všecko si podrobující, jest to žebračka jen skonávající, potupená, zloupená, ty červánky nejsou purpurem, jsou krví! Neřekli-liž jí právě malí ti Sasíci, jichž rodina na květnatém lemu Prahy královské zbudovala si rozkošný, závidění hodný útulek, že Čech a Češka nejsou ničím, že česká jest jen nízká chátra, blbé šosáctví, že všecko, čím Čech jest, co umí, jen Němci děkuje? Co se malá zkormoucená Češka nablouznila, naplakala na zahradním balkóně domu, který známá Johančiným rodičům rodina, z ciziny sem přišlá a na svůj prospěch tu se zvelebující, blíže Slepé brány si vystavěla.*)

Plodem zoufalých chvílí, zde a v tajných koutcích otcovského domu přetrpěných, byla pak úvaha o smutném stavu českého národa — která

*) Pisatelka těchto řádků stála jako školačka několik let než vyšly „Upomínky" na pavláně, tehdáž ještě téže rodině Sasíků náležejícím. Netušila zvláštního jeho významu, dívajíc se do zahrady, právě poutem zimy spjaté. Dům Sasíků stával při továrně dobře známé, která se svým úřednictvem skutečně byla kolonií cizinskou. Za nejposlednější doby jest zahrada s pavlánem památným všecka vysokými domy činžovními obklíčena, nová ulice zde založena, okolí k nepoznání změněno. Zajímavo je, že později mnozí členové saské rodiny, jež Johance Rottově tolik žalných hodin způsobila, družili se k české společnosti. Ta je vítala a vyznamenávala s okázalou vlídností — jaké ku svému neštěstí jen Čech je schopen!

dostala se do ruky — učiteli, tak plamenně Johančino „češství“ nenávidějícímu! Nový boj, nová bouře, nový zármutek učitelem postrašené rodiny, která chránila se nyní dotknouti se jen slovem nitek, jež dívčinka z vypravování otcova kdysi pochytila a jimiž se jediné k lidu svému připoutala.

Přísný zákaz vyjadřovati myšlénky a úvahy „nebezpečné“ nepůsobil právě vydatně na naši rekyni. Poslechla tak dalece, že nepsala úvahy o neštěstí českého lidu — ale psala dále neunavně a náruživě — fantasie svoje, jichž od útlého dětství zásobu velikou ve své duši nastřádala.

Již neseděla v prázdných chvilkách na slunné pavlači, skryla se v zapomenutý pokoj v zadní části domu, kde se uschovávaly zásoby oděvu,. přivřela okenice, prádelník na stánek Mús proměnila a již plynuly jí z okřídleného péra „Zvuky loutnové“.*) Jeden silný svazek, obsahující životopis, báseň, novelu, tragédii byl hotov, druhý započat.

Ale naše rekyně byla nepopíratelně ku přemáhání svízelů ustanovena: jako úvaha dostal se blouznivou její roztržitostí i almanah do rukou učitelových. Tenkráte svezla se na hlavu její bouřka větší všech předešlých: aby nestala se následkem svého nepopíratelného talentu výstředním tvorem ženským, aby nezvrhla se po jakési Francouzce, mužským jménem Georges Sand se zovoucí, aby neminula se úkolem „přírodou a Bohem jí ustanoveným“ — krátce aby nestala se spisovatelkou, musila ve třináctém roce přestati všem literním

*) Čteme v Upomínkách: „Nic nikdy v životě tak šťastnou mne neučinilo, jako tento tajný literární můj podnik; zapomínala jsem v zavratné slasti tvoření, že píši německy, že ani jinak psáti neumím, že snad ani jinak psáti se nenaučím . . .“

předmětům se učiti, musila přestati všeliké, dětskou literaturu převyšující knihy čísti.

Aurora Dupinova, provdaná za markýza Dudevanta, jejíž spisovatelské jméno „Georges Sand“ stalo se světoznámým, způsobila tehdejšímu šosáckému světu mnoho nesnází. Méně známy byly geniální její práce než rozličné anekdoty o jejím životě, o mužských šatech, v nichž si oblibuje, o místnostech, jež navštěvuje, o věhlasných mužích, s nimiž je v divných stycích. Pobouřená, předsudků nejzastaralejších plná společnost učinila z ní jakési strašidlo, všemu světovému pořádku záhubu věštící a přízrak ten vztýčil před paní Rottovou, matkou Johančinou, přehorlivý, přísný učitel. Ký div, že útlocitná paní, přes všecko svoje přání, aby se dcerám jejím dostalo vzdělání co nejúplnějšího, povolila žádostem učitelovým a ustanovila, že dcerušku zaměstnávati bude v domácnosti šitím a všelikou domácí prací, dopřávajíc jí při tom jen učby klavírní a francouzské.

Již nevidíme Johanky na pavlači mezi květinami, ptačím zpěvem a záři červánků, jak čte a dumá, již neslouží jí vzdálená šatna za útulek blouznivé tvorby básnické, teď sedí při okně u stolku se stohy připraveného prádla a div srdce jí nepuká nad zbytečným životem.*) Celé noci proplakává nešťastná Johanka před branou vědění a umění navždy, jak se domnívá, před ní zavře-

*) Praví nám o tom: „Jen žák nad jiné pilný a učelivý, vida se na základě výtečného školního vysvědčení odsouzena státi se učedníkem krejčovským neb kuchtíkem, byl by asi s to představiti si, co jsem cítila po orteli nade mnou vyřknutém, že se musím přestat rázem učiti, jelikož jevím k učení nadání šťastné a lásku i přičinlivost nevšední a že jediné za tou příčinou nesmím od nynějška nic dělati než šíti a v kuchyni pomáhati.“ Upomínky str. 222.

nou a k vlastnímu osudu pojí osud nešťastného svého lidu, nešťastného svého pohlaví. Všude pouta, ponížení, tma, — kde, ach kde naleznou všickni z prohlubně té cestu? Zraněnou její duši vše dráždí, nejprudčeji snad pohled na šťastnější smrtelníky, jimž kniha násilně z ruky vzata nebyla, jimž popřáno po celý život se s ní zabývati, v ní se kochati. A právě při rodinných shromážděních nucena jest setkávati se s dvěma jinochy, babiččinými to strávníky, kteří proti své vůli z pohodlného života venkovského „vyštváni“ byli na studie jim nejvýše protivné a obtížné! Ti knihu co nejraději odhazují a ona? — — Ó té doby nelidské, nespravedlivé! *)

Líně vlekou se poslední měsíce dětství zadumané Johance;**) nejsmutnější obrazy: závoj klášternice, brzký úplný pád jejího lidu, tragické příběhy ze života ženštin snah jí podobných vznášejí se jí před očima. — A je tomu vskutku tak, jak si maluje mladičká, temnooká dívka, jež tak smutně z okna na dlažbu Poštovské ulice pohlíží? Jsou ženy v celých Čechách tak porobeny, není o českém národě jiných zpráv, než že jsou jacísi „vlastenci“ snad s bývalými „Waldensry“ totožní,

*) „Budiž odpuštěno mé dětinskosti, že jsem upřímně žasla nad oným praktickým smyslem, na který jsem viděla, že jsou lidé tak hrdí, nad duchaplným národohospodářským jich pravidlem, připouštěti mladíka netalentovaného, lenivého a pro všecky vyšší zájmy naprosto lhostejného na všecky dráhy duševní činnosti jen proto, že je to mladík, a dívku, byť byla nadaná, čiperná a pro věc nadšená, co nejurčitěji z nich vylučovati jen proto, že je dívka.“ Upomínky str. 240.

**) Zajímavá je episoda z této doby, vylíčená v práci „Pan policejní kommissař“, o níž se spisovatelka v ostatních memoirech svých nikde nezmiňuje, aniž o vlivu, jaký tajná četba u pana kommissaře na vzdělání její měla.

že jsou nějaké bály, nesmírně sprosté, a že stařec na Pohořelci má sbírku českých knih většinou nových?

Ne, a tisíckráte ne!

Sluší považovati za zvláště nepříznivou okolnost v žití mladé Češky, tak vroucně se hlásící k lidu, jak myslila, dávno ztracenému, že nedolétla do kruhů, v nichž vyrostla, zpráva o tom, jak se kříší národ, jeho literatura, jeho věda. Mezi tím, co ona všecky své nejpěknější mladistvé naděje pohřbívala, rozmnožily se řady národovců, již kdysi jiskřičky národního vědomí ve veselý ohníček rozdmýchali, netušenou měrou. Již přestávali býti kroužkem zasvěcenců, v němž jen jednotliví členové sobě na vzájem rozuměli, již vnikal zápal jejich mnohými populárními spisy ve vrstvy lidu, již širší veřejnost počala si působení jejich všímati a nejeden poctivec, třeba s nimi nesouhlasil, neodepíral jim povinné úcty. Četní pak národové jinoslovanští, vidouce, že větev česká opět pučí a květy nasazuje, dařili snaživce nejvřelejším svým souhlasem a v úzký s nimi vstoupili svazek. Tato opora o velký kmen slovanský byla slabé ratolesti tehda posilou nemalou a přežádoucí. Mezi mládeží spolu s vědomím národním i volnější duch počal si raziti dráhu; v poesii vedle bývalých střízlivých vzorů zaplanula hvězda Angličana Byrona, hvězda romantismu o čarovných, divukrásných paprscích. Nepoznala malá Johanka Máchovy romantické básně „Máje“, který její fantastické mysli byl by býval tak srozumitelný, ač za dob, ve kterých žalost její líčíme, Máj již před sedmi roky byl vydán a tvůrce jeho skorem rovněž tak dlouho po krátkém životě na Litoměřickém hřbitově odpočíval. Nevěděla také, že i pohlaví jejímu popřáno bylo na velikém díle národním

pracovati, že tu byla Marie Antonie, že žije Dobromila Rettigová, Vlastimila Růžičková, Marie Čacká, Bohuslava Rajská a konečně stkvěle nadaná, bystroduchá Božena Němcová — spisovatelky to nedostihující ovšem významem Georges Sandové — ale přece české spisovatelky!

Kromě českého odpoledního divadla nedělního, jež mimo děti z českých rodin (od nichž rodiče chtěli míti pokoj) navštěvovala jen třída služebná, ustavilo se také ochotnické divadlo u Kajetánů, divadlo stálé k vážnější činnosti donucující, a z představení těch plných vlastoneckého zápalu vznik svůj vzaly české besedy a bály, kdež se deklamovalo, zpívalo, blouznilo! Nebyly to nízké zábavy sprostého lidu, jak odchovanky německofrancouzských ústavů Johance namlouvaly, byly to kruhy vybrané, nejušlechtilejšího rázu, učenci, básníci, professoři, studenti, ovšem také drahně probudilých občanů — řemeslníků, k nimž počal se hlásiti leckterý šlechtic. „Potomkyně Vlastiny“ na českých besedách a bálech se nervaly — ony oplatily mužům překvapení památníky veršovanými jim učiněné, a samy památnou složily knížečku, jež o jedné z besed se rozdávala.

Že nevěděla zarmoucená Johanka alespoň o těchto vlastenkách! Byla by přestala věřiti, že jí a lidu jejímu cesta ku všemu ušlechtilému navždy je zatarasena.

Bylo to ještě částí kletby nezasloužené, vlasť českou po mnoho věků hubící a pronásledující, že i za doby rozvoje naší literatury a našeho života vliv jejich tak příliš zvolna přicházel ku vědomí českého měšťanstva. Kdežto na venkově, ve vesnicích a městysech působením vlasteneckých farářů a kaplanů, jichž byl počet nemalý a kteří byli

nejen spisovatelé ale i rozšiřovatelé spisů (ku př. známý Šmidinger) lid býval dosti zásobován těmi malými českými svazečky na šedém papíře tištěnými, nemohla se česká kniha do středu českého měšťanstva jaksi dostati. Jak velmi zvolna i po větším ještě rozkvětu písemnictví a po dosažené volnosti politické to před se šlo, toho důkazem jsou slova, která ze středu spisovatelstva zavzněla r. 1867: „Jsou rodiny měšťanské, přes jejichž práh nepřijde za celý rok kniha zábavná, jsou rodiny, které snad dosud jaktěživy nepřijaly českou knihu na svůj stolek, za to ale knihami cizími jej mají postlaný.“ (Obzor literární.)

Na počátku pátého desetiletí našeho století měla se česká literatura u měšťanstva v Praze, ne-li hůře, tož jistě ne lépe než u vrstevníků jejich na venkově. Dobrušecký měšťan Fr. Vladislav Hek, později v Litomyšli usazený a jeho dvě dcery Ludmila a Vlasta zajímali se nejen o literaturu, ale pěstovali ji také. V Táboře, v Ústí nad Orlicí proniklo působení „paní radní“ Rettigové mnohé vrstvy měšťanstva, ve Hradci Králové vydatně působil Pospíšil na občany.

Kde nalézti dle obrazu, jejž nám „Upomínky“ a jiné ještě spisy o měšťanstvu staropražském podávají, mezi dcerkami jeho nějaké sestry Hekovy, mezi vážnými paními měšťanů a úředníků, nějakou Dobromilu? Marie Antonie, žijící v ústraní klášterním, vyšla z lidu, Bohunka Svobodová-Pichlová (Marie Čacká) byla dcera professorova vyrostlá od útlého mládí v důvěrném kroužku vlastenců. Jediné zpráva o mlynářově dcerušce Aniuce Hlavsově v Literárním soukromí poučuje nás, že ve tmě všeobecné proskočila tu tam jasná některá jiskra.

Chování se kruhů staroměšťanských, pokud nebyly se zúplna proměnily na německé, svědčí

o známé umíněné konservativnosti, která někdy na jeho škodu té neb oné vrstvy našeho národa se zmocňuje. Kde přechází v houževnatost, má v některých případech svou dobrou stránku — zachovalať houževnatost opět jiných kruhů národu jeho bytí.

Na naši Johanku působilo oboje; nezdolná houževnatost lidu, z něhož pocházela po otci, učinila z ní vítěznou překážku germanisace a posléze vítězku nad cizotou samou; umíněná houževnatost pražského měšťanstva zabraňující každému osvěžujícímu vánku k ní přístupu, zkalila její dětství a mládí, ohrozila její zdraví a učinila ji v letech, největší svěžestí se obyčejně honosících, nekonečně nešťastnou.

* * *

Johanka dospívá ve statečnou dívčinu, bystrý její duch přese všecko strádání mohutněji rozepíná křídla; již se probrala z počáteční tupé zoufalosti a způsobem všemožným dobývá sobě duševní potravy. Také hustá clona, kterou poměry staropražské zastřely jí pravý stav věcí národních, se protrhává a ona poznává, jak je s lidem českým, tolikráte jako nebožtíkem oplakaným.

Čilá, výmluvná vnučka předčítá dědečkovi svému kromě domácích novin cizí listy „Augsburger Allgemeine Zeitung“ a „Die Grenzboten“, ve kterých vedle článků národním snahám skrovného hloučku Čechů dosti nepříznivých vyskytuje se i obrana jejich z řad našinců a některých šlechetných přátel. Jaké to podniká neohrožená mladá dívka boje slovné s dědečkem i ostatními členy kruhu rodinného na prospěch utiskovaných, buďtež to již její krajané či jiná větev slovanská jako najmě přebědní, proti porobě stále se bouřící Poláci!

Tato léta vývoje panenského jsou ve dlouhé řadě životních útrap Johančiných malým odpočinkem, malou oasou, okamžitým rozjasněním zachmuřené oblohy.

Když jí bylo šestnácte let, po smrti jejího dědečka, splnil otec slib, o němž Johanka již na slunné pavlači starého rodného domu často dumala. Počala se sestrou svojí učiti se českému jazyku; poznala první českou knihu, básně to Boleslava Jablonského. Knihu tu a pak ještě mnohé jiné darovávala Johaně k slavnostním dnům jejím sestřička Sofie, později všemu českému světu známá jako *Sofie Podlipská.*

Láska Johančina k lidu a vlasti, tak dlouho tlumená, vypukla nyní v jasný žár.

Bylo to výsledkem jednak přirozeného duševního vývoje bystroduchého děvčete, jednak četby četných, nejvíce básnických děl českých. K tomu přičinily též návštěvy u přátel rodinných, správcových Jerieových, jejíž hlava byl vůdcem a rádcem několika českých evangelíků, kdysi pro víru a národnost zle pronásledovaných a mučených. Zkušenosti, jichž se Johanka dodělala na jejich zámečku, zrušeném to klášteře, hovory, kterým v zádumčivě poetickém tom zákoutí naslouchala, doplnily, co poznáním českobrodských příbuzných v její paměti uloženo bylo a mělo zajisté nemalý vliv na velikolepé práce „První Češka“ a „Poslední paní Hlohovská“.

Již nastával čas, aby dle společenského zvyku Johanka vstoupila „do světa“. Byla se pro hladké parkety salonní dosti vycvičila, navštěvujíc hodiny francouzské u dvou schudlých šlechtičen, o jejichž kroužcích a zábavách, k nimž šlechtičtí konvik-

tisté spolu s žačkami zváni bývali, mnoho zábavného a zajímavého sama nám vypravuje.*)

V zimě 1846. uvedla ji matinka do jakýchsi tanečních hodin, které se pro naši Johanku (ač jinak vášnivě ráda tanci se oddávala) staly spíše arénou potyček než bálovou síní. Nedbala nic čechožroutství svých ctitelů a horlivých tanečníků, horlivě za Češku se přihlašovala a českých tužeb se zastávala. Rozezlení, samostatností a neustupností slečninou nejvýš uražení lvové, žádali za malého plesu, který se na ukončenou tanečních hodin konal, na naší hrdince, aby všecko své vlastenecké horování odvolala — jinak že s ní nikdo tančiti nebude. Pochopíte, že si šestnáctiletá naše rekyně raději ihned mezi staré dámy usedla, než by mladým pánům po vůli učinila. Šarvátku tu zábavnou vylíčila nám později v malém, přerozkošném obrázku „Z tanečních hodin“, z něhož zableskne se na nás pikantní obrázek diblíka černookého, černovlasého, štíhlé, ohebné postavy, sršícího vtipem, duchem a rozmarem, na který snadno si doplníme slečnu Jiřinu Procházkovou, již spisovatelka ve své skromnosti poněkud střízlivě vylíčila.

Tanečníci Johančini zajisté nesnadno zapomínali a odpouštěli vzdoru jim učiněného, ale za to upevnila hrdinská tato episoda dívku v srdci a v úctě dávného známého a učinila jí z něho ctitele velmi závažného. Byl to rodák z Ještědí, krajiny to pojizerské a poslední české bašty na severu naší vlasti, syn rodiny velmi zajímavé, jíž ve farní vesnici Světlé pod Ještědem svěřeno bylo rychtářství po plných čtyřicet let. Mladý ten muž, velmi něžné a měkké mysli, byl ryzím synem staro-

---

*) Z literárního soukromí. Ženské listy, 1888. str. 94—97.

české rodiny, u níž byly pohádky, pověsti a vůbec všecky plody národní poesie a mudrosloví domovem, snad jako dědictví oné předkyně rodu *Mužáků*, která lesní pannou byla a při svém zmizení v jednu z obrovských lip před rázovitou rychtou se proměnila. Ale všecky ty zkazky pomalu v něm ututlávalo vychování a vzdělání zprvu na reálce Liberecké (kde zvláště v kreslení vynikal a cenou za svoji zručnost poctěn byl), pak na ústavu pro čekatele v Praze na Malé Straně. Když se první čas v Praze zdržoval a, nemoha od rodičů, četnou rodinou požehnaných, žádati podpory veliké, v rodinách zámožných vyučoval, byl rovněž tam dospěl, kam s tolikerou bolestí dostala se malá Češka Johanka. Stal se mluvou a věděním takřka Němcem a dobře se snášel s rodinami taktéž německými, kde vyučoval a kde pro svoji milou skromnost, svoje vzdělání hudební i literní velmi byl náviděn.

Netřeba snad dokládati, že mladým tím učitelem byl Petr Mužák (narodil se 9. března 1821.), jenž se stal později manželem Johanky Rottovy a professorem na c. k. českých školách realných, nejdříve v ulici Panské, pak v Ječné ulici se nalézajících, kde po více než třicet let velmi blahodárně působil.

Přišed asi na počátku let čtyřicátých do Prahy nevěděl hrubě, že se ve velikém tom městě cosi hýbá, co se zkazkami jeho milých hor v tak úzkém je poměru. Zcela náhodou přišel v kavárně u Splavinů na číslo Květů, v němž byla poznámka o kavárně v „lázních královských“, kde bývá vyložen též skrovný počet českých novin. Pospíšiv, aby zajímavou tu místnost poznal, byl Karlem Lamblem uveden do kroužku „vlastenců“, navštěvoval s ním přednášky Amerlingovy a seznámil se s mnohými vynikajícími muži českými, k nimž dotud jen s pla-

chou úctou pohlížíval (mezi jinými s dr. Čejkou, Šumavským, Tomíčkem, Riegrem, Havlíčkem). Ve knihovně universitní opět sblížil se s Mikovcem, jenž upozornil jej na Slovník Jungmannův, Mužákovi pravým zázrakem se zdající. Mladý kandidát byl vroucí lásku k rodnému kraji svému vždy v srdci choval i bylo zcela přirozeno, že ihned se přidal k zaníceným vlastencům, jimž rozkvět lidu českého a šťastná jeho budoucnost tak velice k srdci přirostla.

Asi v této době vyučoval v jakési rodině Burianovic hudbě, a pro úspěchy, kterých se na svém žáku dodělal, byl odporučen také rodině Rottově, jejíž nejstarší dceruška Johanka se žákem Mužákovým ve hře na piano závodívala. Paní Rottové mladý čekatel velice se zalíbil pro milé chování, skutečné hudební vzdělání, ve škole varhanické získané a pro skromnost až neobyčejnou. Ostýchavost jeho bránila mu, aby k dívkám Rottovým choval se tak přísně, jak si matka přála, a zvláště mladá slečinka Johanka, v níž kypělo hrdé vědomí jejích čtrnácti let, působila spíše na učitele svým zjevem, nežli on na žačku svojí autoritou.

Avšak nedlouho byl v domě Rottově, když oběma dívkám stal se velmi vzácným jako objevitel něčeho, o čem před tím tušení neměly. Zazpíval jim kdysi, když matka, dohlížejíc na přívoz dříví se vzdálila, zdánlivě německý učitel „Kde domov můj?“ Johanka zvláště byla, jako když s nebe spadne — ta čistota a krása českých zvuků — toť ještě pěknější, než jak mluvili příbuzní českobrodští! — Žádaly si dívky písně nové a nové; také matce, vrátivší se, velice v nich se zalíbilo. Mužák vypravoval jim leccos z malého českého kroužku, co budilo v nich úžas — a tak dostal

se první zákmit vlastenectví do starého domu Poštovské ulice.

Pěkné ty hodiny byly pak přerušeny, když Mužák nastoupil místo ve Vocelově ústavu chlapeckém, které téměř všechen jeho prázdný čas zajalo. Rottovi, s nimiž teď málo se stýkal, vždy mile ryzí jeho povahu si připomínali a on také jich vzpomínal — zvláště Johanky. Umínilť si již od počátku, že na techniku se odebéře a po dosažení čestného postavení o ruku mladé hrdé a ideální žačky ucházeti se bude. Když pak došla ho pověst o neohroženém vlasteneckém činu, který v plesové síni vykonala mladičká dívka z rodiny měšťanské co do rodu napolo a vychováním zcela německé, které teprve v nejnovější době dostalo se rozhledu a poučení o českých tužbách a českém písemnictví, tu hluboce byl pohnut nade žní, k jejíž setbě jeho slova a vroucí písně přidaly asi část hlavní. Sbližoval se zase úsilněji s rodinou mu známou, aby byl blízek podobnému „divu“, jakým byla Johanka a jednání její na plesu; počal vyučovati r. 1847. malého bratra dívek Rottových Jindřicha a nosil ohnivé, všecky zájmy lidstva ve svém srdéčku hostící děvě hojně knih, zvláště vše, co tehdy v literatuře české, již dosti zdárně si vedoucí, vyskytlo se nového a cenného.

Zvláště úzce přilnula rodina Rottova ku svému učiteli za památných událostí r. 1848. Když vypukla na svatodušní pondělí bouře, byl právě pozván u nich k obědu a nemoha se již ulicemi všude barrikádami zahrazenými dostati domů, stal se ochráncem dam na místě pana Eustacha Rotta, který, aby uchránil svých závodů v ulici Karlově a na Malém náměstí a zabezpečil ostatní své jmění, po celý téměř týden mimo dům se zdržoval.

Jak hluboko vnikala Johanka do událostí

bouřného r. 1848. a smutné doby reakce, jak přemýšlela o příčinách jejich, o dojmu, jakým nevyhnutelně působí a působiti budou na rozličné povahy a osoby jejího okolí a pražského světa vůbec: toho důkaz podala později ve svých pracích, z nichž jmenujeme v té příčině: „Bludička", „Pán a sluha", „Mlha", „Z ovzduší barrikád", „Tři chvíle", „Satanáš". Tenkráte ovšem pérem nevtělila city a myšlénky mocně ku světlu v ní se deroucí; bylať několik roků před tím v denníku česky psaném promlouvala o dělnických bouřích v r. 1845. a vzbudivši nevoli laskavého otce „nedětinskými" těmi řádky, slíbila si, že nedotkne se již péra, jež nyní již po třetí tolik jí způsobuje mrzutostí.

Po roce 1848. leckde v měšťanstvu pražském zavládl volnější a češtější duch. Tak bylo též u Rottů, jejíž hlava vlastně vždy lnula k lidu, z něhož vyšli „ti rozšafní předkové". Také paní Rottová z lásky ku dcerám počala navštěvovati české kruhy a uvykati mnohému, co tehdy v nich bylo neobroušeného, bouřlivého, ale což k její radosti během času representací v každém ohledu důstojnou bylo nahrazeno. Dívky účastnily se českých besed a jiných zábav. Tak byla Johanka již před bouřemi svatodušními přítomna besedě, kdež se seznámila se zamilovaným svým novellistou Tylem, jemuž po celý život zachovala nadšenou úctu.*)

Hlavní zásluha o to, že v domácnosti Rottově, dosud zvláště vlivem dědečka Vogla skorem ně-

*) Praví v úvodu k „Vypravování staré žebračky": „Troufala jsem si i já Tylovi jako buditeli lidu našeho vždy nejpřednější přiřknouti místo a uznávati, že tak jako on nikdo nedovedl sáhnouti mu až k srdci samému". Viz i novellu „Za májového večera".

mecké, udála se přeměna snahám českým tak příznivá, náležela vedle ideální lásky k vlasti obou dcer hlavně Petru Mužákovi. Přivedl tam bratry Lambly, Karla a Dušana, Šumavského, Fabkeviče a jiné Jihoslovany. On byl příčinou, že k Rottovům zavítala Božena Němcová, r. 1849. již spisovatelka velmi oblíbená; zavedl ji tam k rozkoši obou mladých dívek sice J. Franta-Šumavský, ale Mužák, který s Němcovou byl se krátce před tím seznámil v Ještědě, kam pro materiál ku tvorbě si došla (ovšem bezvýsledně!), byl ji k mladistvé své přítelkyni a žačce poukázal. Veliká důvěrnost zavládla mezi *Boženou Němcovou* a Johankou i Žofií Rottovými; Němcová chodívala k nim teměř každou neděli i s rodinou, ony navzájem ji navštěvovaly v sobotní odpoledne.

Němcová bydlela na Václavském náměstí vysoko v zadní části domu Geitlerova; u okna úponkovitými a listnatými květinami jako závoji napolo zastřeného sedávala a čítala návštěvnicím často dopisy a rukopisy jí zaslané, po mínění jejich při tom pátrajíc, aneb, což bylo dívkám velikou rozkoší, předčítala jim oblíbené svoje klassiky německé. Mladistvé tehdy posluchačce Johance ještě dnes, po tolika desetiletích, nezapomenutelný jest čarovný obraz krásné, nadšené předčítatelky, oděné v modrý šat s bílým límečkem a červenou stužkou na krku, ana opírá klassickou hlavu s bohatými, tmavými, sotva spoutatelnými vlasy o rám okna, zastřený zelení, jíž prokmitávala ponenáhlu modrá obloha s hvězdami a luzným svitem měsíce. Za přednášek těchto a konferencí je předcházejících, v nichž mívala mladší Žofie největší slovo, pletly dívky pilně, aby dle přání přísné matky úkolu svému dostály; později činila Johanka jako nevěsta a nastávající hospodyňka pokusy národohospodář-

ské, vypočítávajíc, kolik lze poříditi k obědu za 25 grošů!

Ano naše blouznilka, která kdysi tak toužebně po závoji klášterním volala, byla zasnoubena. Mladý, rozšafný, myslí nejupřímnější a nejšlechetnější a snahami ušlechtilými se honosící přítel její nespustil bývalou žačku již se zřetele a již bylo ujednáno, že z *Johanky Rottovy* stane se mladá *paní Mužáková*, tím více, an Mužák po zkouškách odbytých stal se suplentem při c. k. české reálce a měl se za nedlouho dočekati ustanovení skutečného professora. V brzku již měla Johanka opustiti milou domácnost v Poštovské ulici.

Budiž nám za té příležitosti dovoleno promluviti několik slov o domácnosti té, jak nám vylíčena byla z hodnověrných úst. Byla útulná a příjemná. Vše, co v ní bylo, mělo svoji cenu, ne lichou, okázalou nádherou, ale důkladným vyhotovením a látkou. Z každého rysu bylo zřejmo, že jest tu dostatek, ba značná zámožnost domovem. O nevšední hospodářské dokonalosti domácí paní, o přísném vychování mladistvých dcer důkaz podával vzorný pořádek všude vládnoucí a výtečná kuchyně, kterou si za častých společností a dýchánků hosté neobyčejně libovali i pro hojnost její. Dům Rottových byl co nejvíce pohostinným, domácí paní vlídná, hovorná, avšak ve svém mínění vždy určitá. Kdokoli jednou tam byl uveden, přišel po druhé vděčně zase, cítě se jako doma. Všecko tu mile lahodilo: lesklý, důkladný nábytek, bělostné stolní prádlo, krásné nádobí a náčiní jídelní, květiny svěží a v teple prohřátých a jasně osvětlených jizbách dýchalo ještě blahočinné teplo srdce a duše, jež rodina celá ze sebe vydávala. Bylať pohostinnost v Praze, poměrně ještě malé, na denním pořádku; domácí plesy, pikniky, ša-

rády a vše, co stalo se nyní bílou vránou, bylo velmi oblíbeno — ale nezřídka pořádaly se zábavy ony s tak určitým smyslem pro spořivost a skromnost, že mnohým, také tělesnou stránku na mysli majícím, bylo při nich nevolno. Toho v rodině Rottově nebylo — pro milé své hosty měli vždy štědrou ruku (jako vůbec!) a hleděli jim nejen příjemnou zábavou, ale i hojností nevšední všech požitků co nejvíce vyhověti.

Když vlasť česká po zmařeném snu volnosti začala upadávati opět v malátnost a když klesající její ruce ukovány byly na novo v pouta těžká a potupná: vidíme naši Johanku ubírati se z rodného domu v Poštovské ulici do nového útulku života.

Za krásného, jasného dne zimního dne 7. ledna 1852. o čtvrté hodině odpolední slaven sňatek její s prof. Mužákem v kostele sv. Jiljí (u Dominikánů), kde i manželé Rottovi byli oddáváni. Družbou mladé nevěsty byl dr. Dušan Lambl (později universitní professor na Rusi), družičkou, ženicha k oltáři vedoucí, milostná a nadevše milovaná sestra nevěstina Žofie; svědky pak bratranec nevěstin pan Čeněk Rott, známý nyní mecenáš, majitel velkoobchodu na Malém náměstí a věhlasný dějepisec Karel Vl. Zap, kollega Mužákův, jenž s duchaplnou svou ženuškou Honorátou z Wišniowských byl se některý rok před tím z Haliče do Prahy přestěhoval. Honoráta, dáma půvabného aristokratického zjevu, byla vedle „básnířky lidu“ krásné Boženy Němcové jednou z ozdob svatebního průvodu. Lze směle říci, že celá česká Praha zajímala se o sňatek ten, spojení to dívky neobyčejně zanícené, přítelky Boženy Němcové, dcery rodiny, z níž byl se pomalu utvořil jeden ze středů českých snah a vynikajících jejich stoupenců —

s jedním z nejnadšenějších učitelů české mládeže, mužem povahy nad jiné ryzí a upřímné.

Avšak nesnoubila se tu jen mladistvá bujará Pražanka se statečným rodákem Světelským — uzavírala ve stejné chvíli svazek posvátný a požehnaný Poesie s horami Ještědskými, z něhož obdařeni jsme byli nesčíslnými přespanilými plody, jež se zovou „Kříž u potoka“, „Vesnický román“, „Frantina“, „Nemodlenec“, „V Hložinách“, „Z vypravování staré žebračky“, „Krejčíkova Anežka“, „Nebožka Barbora“, „Skalák“, „Přišla do rozumu“, „Ten národ“ a „Hubička“ a j. Nade vše jisto je, že bychom klenotů těch dnes neměli, které ruka paní Mužákové, která po rodišti svého manžela přijala spisovatelské jméno Kaiolina Světlá, vybrala ze srdcí a mysli lidu Ještědského a pak nejlepším svým uměním vyhranila, vyleštila; neboť lid ten byl mnohými útrapami nedůvěřivý a opatrný a jen ženušce milého rodáka a příbuzného cele se otevřel. Víme, že Božena Němcová nadarmo k němu pouti konala; k „císařské úřednici“, „kommissarce“ nemohl lid nedůvěru svou přemoci, duši svou jí otevříti.

Novomanželé odstěhovali se do svého bytu v bývalém klášteře Svatoanenském, jevišti to nejluznějších a zároveň nejhroznějších příběhů „pana Matesa“. Netušila mladá paní, usadivši se v romantickém tom zákoutí, že zkusí zde útrap mučivějších než byly útrapy bludných duší jeptišek, o nichž se sestrou v dětském věku tak vytrvale blouznívala . . . .

Paní Johana i s manželem udržovali neustálý čilý styk s rodinou Rottovou, která nedlouho po svatbě byla se odstěhovala do ulice Karlovy (dům „u nevěsty“) a s kroužkem vlastenců ji navštěvujícím přibýval k němu mnohý živel čilý a bujarý,

2*

když slečna Žofie, seznámivši se s vlasteneckou rodinou Hemerkovou, poznala i soudruhy mladých synů, Vítězslava Hálka, Rudolfa Mayera, Jana Nerudu, Josefa Baráka a jiné. Netrvalo dlouho a celá mladší generace básníkův a literátů, která pak utvořila samostatnou, v naší literatuře určité postavení zajímající školu, scházívala se v pohostinném a útulném domě Rottově.

Kromě toho vstoupila mladá paní Mužáková v bližší styk s mnohými předními rodinami, jako s rodinou bibliotekáře a slovutného učence Ig. Hanuše, býv. univ. professora, s Honorátou Zapovou a jejím kroužkem, s četnými vynikajícími muži, jako Wenzigem, prof. Čejkou a j.

Že pak bohatě nadaného ducha svého neustala napájeti nejrozmanitějšími vědomostmi, nahrazujíc takto tisíceronásobně, čeho jí škola, jak vždy si stěžovala, neposkytla, stala se záhy sama vynikající osobností mezi českými dámami. Mnohý důležitý a delikátní úkol jí svěřován ve víru národního života.

Zájem všech kruhů tehdáž k sobě poutala vysoce nadaná Božena Němcová. Její manžel z úřadu byl propuštěn, a ona, chtějíc se docela věnovati spisovatelství, nemohla se na žádném praktickém, byť vedlejším, povolání ustanoviti. Kromě toho, přes vlastní nedostatek, byla kroužku jistých mladých snaživců podporou přeštědrou. Paní Johana Mužáková to byla, která i jinak ve prospěch slavné přítelkyně působíc, Němcovou ochraně paní A. Ullmanové odporučila a příspěvky českou společností složené jí odevzdala. Když do výhry byl dán skvostný dar spanilomyslné a šlechetné vlastenky hraběnky Kounicové z Voračických, dvanácte lžiček kávových se sběračkou a kleštěmi z těžkého stříbra (Božena Němcová byla hraběnce věnovala „Ba-

bičku“), byla to opět paní Johana, která o prodej losů se starala, tak že Němcové vyplynul z daru velmi značný užitek.

Náhle byla mladá paní z působení a styků svých nadobro vytržena. Narodila se mladomanželům dne 9. října 1852 dceruška, která ku přání matčině a na počest Boženy Němcové, křtu též přítomné, byla nazvána Boženkou. Děťátku tomu velmi čipernému, od obou rodičů stejně vášnivě milovanému, nebylo mnoho měsíců na tomto světě souzeno. K nesmírné žalosti prof. Mužáka a těžce nemocné mladé matky počalo churavěti psotníky a zemřelo dne 13. ledna 1853. Utrpení mileného dítěte, které, jak sama praví, čtyři neděle na očích jí umíralo, jeho časná smrt, byly prvními mraky, jež po době poměrně klidné a jasné zatáhly oblohu naší hrdinky. Boženka umřela, ale zoufalá její matka nechtěla tomu uvěřiti. Z rána i na večer oddávala se naději, že to není vše pravda, že se holčinka zase co nevidět před ní objeví zdravá, čilá, usměvavá .... Když s lůžka povstala, paní Johana zavírala se do tmavých pokojů a tam mnoho hodin proplakala a prozoufala, působíc si tím pravidelné bolení hlavy, přímo nesnesitelné — ale pak zase vášnivě se vzchopila, spěchala ku pracovnímu stolku a chvějícími se prsty hotovila prádélko pro zmizelou a tak nevýslovně toužebně očekávanou Boženku, jejíž tělíčko zatím dávno v prach se rozpadávalo.

Nemohouce trapných vzpomínek bytu Svatoanenského snésti, hluboce zarmoucení mladí manželé odstěhovali se do bytu jiného, na nábřeží vedle nynějšího paláce Lažanského. (Bydleli tam ještě, když paní Johana psala svoji první povídku.) Nebylo to mnoho platno, pročež ustanovil něžný

choť, že zajede se ženuškou o prázdninách k rodičům svým do Světlé, kde mladá paní dosud nebyla. Domnívalť se professor Mužák, že všecka ta krása Ještědská, kterou tak miloval, na smutnou chorou mysl ženuščinu dobře bude působiti. Ona zajisté ocenila líbeznost a velikolepost svého útulku, spřátelila se s mnohými, kdož později stali se jejími spolupracovníky — avšak tím, čím později byl jí Ještěd: nevyvážnou studnicí nejvzácnějších jejich spisů, památkou nade vše drahocennou všeho lidu českého, jak kdysi býval, než vlivy časové tvářnost svéráznou s něho setřely — tím tentokráte ještě se jí nestal. Měla mladá paní Mužáková stále na mysli, proč ji sem přivezli, jaké city přebolestné měla ta krásná příroda vyléčiti a upadala hlouběji do svého bolu. Již to takové bývá, že vnucené útěchy bolest jen zvyšují ....

Vrátila se do Prahy nepotěšena, stejně churava. Opět vidíme ji sedati v temných pokojích, hotoviti s horečnou pílí dětské prádélko pro Boženku, jež bylo jí pak jiným šťastnějším matičkám z příbuzenstva rozdati. Aneb sledujeme ji do domu otcovského, kde duchaplná, výmluvná sestra její Žofie jest středem společnosti mladších i starších literátů, znalostí svou jazykovou a literatur světových nad většinu jich předčíc. Mezi tím, co řeší bystroduchý, ohnivý ten kruh nejzajímavější záhady umělecké, sedí mladá, bledá paní Johana kdesi stranou v hluboké, trapné myšlénky pohroužena, naslouchajíc, ale málokdy slovem ve spory a hovory kroužku zasahujíc. Na láskyplné otázky rodiny a přátel poukazuje jen ku krutému bolení hlavy .... Někdy spatřujeme ji na vycházkách, a tu jest sestra její jemnoduchá strážným jejím andělem, vypravuje jí vše, co by z literárního života českého i jiného sklíčenou sestru zajímati

mohlo; byloť této jako za posledních let dětství zakázáno čtení, tenkráte ovšem z jiné příčiny.

K tělesným bolestem družila se strašná skleslost duševní, smysly vypovídaly jí časem službu, vystupovala z vlastního, určitého já, myslila, jak vypravuje nám, dvěma mozky, viděla se ve dvou osobách, — děsná příšera šílenství neustávala jí pronásledovati kalnýma očima, hrozivě vztýčenýma rukama.

Čtyři roky trvá přestrašná tato pouť, krvavou stopou znamenaná, — až konečně již z povzdálí objeví se křištálný zámek Poesie a hvězda Umění zaplane na čele kněžky těžce zkoušené.

* * *

Snoubenec snivé sestry paní Johany, slovutný lékař dr. Podlipský, prozkoumav její stav zdravotní, jenž všechnu již rodinu v čirou zoufalost vrhal, usoudí, že ztrýzněnou mysl mladé paní jen úsilovná, k jistému určitému bodu směřující činnost duševní vyléčí. Radí jí ke studiu některého jazyka, z něhož pak zkoušce by se mohla podrobiti. Mladá paní vyhledá z mužovy knihovny příslušné mluvnice, ale při prohlídce své připadne na jméno přítele Georges Sandové pátera Lamennais-a, jenž vlastní blaho v lásce obětoval svému žáku, jehož byla milovaná dívka nevěstou. Nechávajíc překlad, ku kterému nejprve přikročiti chtěla, zcela stranou, zahloubává se paní Johana ve psychologickou studii o povaze a životě oné dívky.

Studie ta ve formě dopisů dívkou starší sestře zasýlaných roste jí pod rukou, každého večera se k ní vrací s radostí vždy větší. Sotva se zpronevěřila slibu kvapně kdysi v bolestném rozčilení

složenému a péro opět do ruky vzala, uvedli ji andělé, stále z povzdálí ji provázející, anděl života — osudu a genius českého lidu tam, kam dávno cesta její směřovala: na dráhu básnickou. Ze studie francouzsky psané vyrostl malý román, a ten úsilím sestry Sofie a básníka Hálka octnul se zkrácen, přeložen a do poměrů českých přenesen v první manifestaci kroužku mladých básníků „Máji“ pod jménem „Dvojí probuzení“.

Nechtěla tomu mladá paní věřiti, že by z nezkušeného péra jejího mohlo vyplynouti cosi, co by literatuře, vlastně přítomnému almanahu nebylo na škodu a v úzkosti své volila pseudonym, aby alespoň jako pachatelka poznána nebyla. Nazvala se *Světlou* podle rodiště manželova, jí nadevše milého, které zatím byla lépe poznala, *Karolinou* po rozmilé malé neteři, vrstevnici to ubohé, ztracené Boženky.

Těch strachů, až 16. května 1858 objeví se „Máj“! A ejhle, objevil se, byl mladým světem nadšeně přijat, avšak žádný v něm příspěvek nelíbil se tolik jako „Dvojí probuzení“.

Od té doby v bohaté činnosti duševní a literární ubíhají paní Světlé dnové; předivem, které sosnovalo se v mladé její hlavince za let dětských, probírá se básnířka nyní pilně a pořádajíc jeho nitky, vybírá sobě jednotlivé, aby z nich utkala práce skvělé, podivuhodné. K nitkám těm přidává pak stále nové; ty, jež v horách, v lesích, na lučinách a v zahradách Ještědských zachytila (bělavé, třpytné pavučinky, pravé to babí léto rázovité minulosti lidu, její rukou proměněné, ustálené a upevněné) a ty, které přede sama ze srdcí a mysli přítomného svého okolí.

Nevycházel tehdy almanah, nový list, sbírka jakási, aby nechovala práce nové literární veličiny

„Karoliny Světlé“. Tak stává se, že počet jejích děl vzrůstá měrou netušenou; do ukončení šedesátého roku básnířčina života napočítali jsme jich na sto, pomíjejíce menší prácičky, proslovy, aforismy, literární úvahy atd.

Na počátku byly to podniky Vítězslavem Hálkem redigované neb podporované, (Máj, Zlatá Praha, Lumír, Slovanské besedy, na předním místě ovšem Květy od r. 1867—72), které obohacovala nejčastěji svými plody; neboť Hálek to byl, který naši básnířku do literatury uvedl a, hrd jsa skvělými jejími úspěchy, co nejvíce ku pilné činnosti nabádal. Styk s Hálkem vznik dal mnohým polemikám mezi oběma vysoce nadanými representanty naší poesie a nejen polemikám ale i jedné z nejobšírnějších prací Karoliny Světlé, o které později, rozebírajíce její spisy, též promluvíme.

Na čem se oba zápasníci pro vítězství pravdy a krásy nikdy usjednotiti nemohli, byla ženská otázka. Avšak horlivá její zastankyně na konec přece zvítězila nad přítelem; otiskl pojednání, které zatím s velikou pochvalou jinde vyšlo, a osvědčil přízní ku příloze Květů „Ženským Listům“, že dal se alespoň poněkud na víru paní Karoliny Světlé. Ona sama vypravuje nám (v Literárním soukromí), jak prožluklá ta otázka, která neustává i nyní většinu našich předních spisovatelů a předáků sužovati, učinila mezi Hálkem a ní jakési napjetí, tak že se méně často stýkali.

Za pohřbu našeho „slavíka“, odletěvšího nám navždy v jeseni 1874, kdy národ velikolepou slávou snažil se ukázati svoji k němu vděčnost, byla jednou z nejtklivějších scén objevení se paní Karoliny Světlé. Pohřeb konal se z Pasířské (nyn. Palackého) ulice a byt, poměrně neveliký, nemohl

pojmouti nesčíslné ty účastníky; ulice, dvůr, schodiště, chodby, vše bylo přeplněno obecenstvem. Avšak zástupy se rozstoupily, když blížila se dáma mohutné postavy v temném oděvu, tvář majíc hustým závojem zakrytu, dáma to, kterou všichni znali, jiż ale v poslední době málo kdo na veřejné ulici spatřil. Bylať se pro vzácnou paní započala ona dlouholetá trýzeň, prýštící z těžkého neduhu očního a čivního. Avšak z osamělé, tiché a zatemnělé své jizby vykročila přece, aby vlastnoručně položila věnec na rakev, kde odpočívalo bujaré tělo, schrána kdysi ducha ještě bujarejšího.

Neméně tklivými jsou vzpomínky v článku „Z české literatury" (r. 1878.) a „Májová", kterou r. 1885. věnovala Karolina Světlá (v Příteli domoviny) Hálkovi, již na deset let odpočívajícímu.

Kromě Květů byly to hlavně Světozor, Osvěta, Matice lidu, Ženské Listy, Ruch a nejnověji Přítel domoviny, kam ukládala svoje práce.

Obrátíme se zase k pozorování života drahé naší básnířky. První, co nás v něm zajímá, jsou pouti na milý Ještěd, kam paní Světlá, dokud neskličovala jí choroba příliš neuprositelně rok co rok (asi do roku 1886), jako do své Mekky zavítávala. Za přednášky r. 1871. v bývalém Americkém klubu dám konané, za které předčítala překrásný svůj obrázek Ještědský „Námluvy", zmínila se o tom, jak přese všecku radu opáčnou vždy jen a jen do drahého svého Ještědí zajíždí, snažíc se zachrániti ještě vše, co z původních rysů a vzkazek našeho lidu zbylo. Dovedeme si mladou paní představiti, jak převlečena ve kroj venkovský, sedí na bývalé rychtě „u Mužáků", kterou držel nyní bratr professorův Josef, buď při červeném starodávném stole, buď na „falousku", majíc kolem sebe

kroužek sousedův a sousedek mladších i prastarých, kteří k dychtivému jejímu přání a ku pobídce rozšafného starého tchána jejího, rozpomínají se na všecky ty původní, rázovité, často tajůplné příběhy, o nichž se „krásná paní kommissarka“ (Božena Němcová) ničeho nedověděla. Vidíme ji, jak Ještědské hory učí se poznávati ven a ven, jak zachází v místa nejskrytější, nedostupná, k bublavým stříbrným studánkám, do hustých lesů mezi nejhlubší, žádným paprskem slunečním nerušený stín, ku křížům a na křižovatky tajemné, lidmi pověrčivou hrůzou obkličované, na příkré sráze, na nichž sotva se uchytává chaloupka nuzákova, na slunnou vysočinu, kde o samotě motýli se honí a horské květiny kořennou vůni vydávají, i do velikých skal, kde z lidí poslední připravil si příbytek. Všecka pak místa, která navštívila, za krátko zastkvějí se novým, významným leskem. Není jinak: lesní Víle, která na krátko u Mužáků jako hospodyně sídlila a jejíž duše dosud šelestí větvemi lípy před stavením se rozkládající, zželelo se rodu, který jí bylo náhle opustiti; i poslala za sebe náhradu, paní tak vznešenou, lepoduchou, snivou a mocnou, jako byla sama, aby tato její nástupkyně vrátila rodině hojné požehnání, o které neopatrnost předkova ji byla připravila. Místo zlata klasů ve stodolu před krupobitím uschovaného darovala druhá rodu Mužákova Víla celému okolí zlato poesie, zlato nikdy ceny nepozbývající, neuloupitelné.

Krajina jindy zapomenutá stává se nyní cílem četných vlasteneckých cestovatelů, již jsou zvědavi spatřiti kříž u potoka, obydlí Skalákovo, hrob krejčíkovy Anežky, statek, kde tak prospěšně si vedl Antonín Jirovec, Čihadník, kde se proháněla ptáčníkova schovanka Frantina a j. v.

Avšak nevypravovali jen vesničtí mudrcové a nábožné občanky „Pražačce“ o všem, co sběhlo se za starých časů v horách Ještědských; ku přání „přátel a příbuzných svých velemilých“ vzpomínala si i ona na „ty hrozné a černé domy Pražské a jaké ti boháči v nich měli smýšlení“. (Viz věnování k „První Češce“.) Psala jim pak „kroniky“ ze života Staropražského; tak povstala „První Češka“, „Zvonečková královna“, „Poslední paní Hlohovská“, „Černý Petříček“, „Drama sbořeného domu“.

Ze stavení „u Mužáků“, které stojí naproti kostelíčku Světelskému přes cestu, přestěhovala se paní Karolina Světlá s manželem svým prof. Mužákem po několika letech do Dolních Pasek pod Ještědem, a zajížděla nyní pravidelně sem do statku „u Barčiných“. Byliť staří manželé rychtářovi dávno zemřeli, mnohý poměr rodinný byl se na dobro změnil a nadto nedovoloval vzrůstající neduh plicní slovutné paní, aby tak vysoko stoupala. Ve statku „u Barčiných“ byla hospodyní jediná sestra prof. Mužáka, Josefka Sluková, k jejížto dětem, po těžce želené smrti své Boženky, přilnul láskou a péčí otcovskou. A choť jeho neméně rodinu si oblíbila; švakrová byla jí nejmilejší a nejvěrnější průvodkyní po pamětihodném okolí a uvedla ji na mnohou stopu povah a příběhů ve spisech Světlé podaných. Tato nejpilnější a nejdůmyslnější její spolupracovnice byla již jako „rychtářova Sefka“ pro čipernost svou známa a oblíbena po celém Ještědí. Znala nejen krajany a krajanky své, jejichž příběhy a paměti věrně v bystré duši své zachovala a kterým ryzím svým citem vždy porozuměti dovedla, ale uměla i mnohé vypravovati o styku selského lidu s pány, kteří ještě za dlouholetého rychtářování otcova byli mu bičem

překrutým. Syn bodré této horačky působí jako učitel školy Dolno-Pasecké, jedna z dcer jejích, slečna Anežka Slukova, jest od r. 1878. pravou rukou a strážným duchem slavné svojí tetinky. Ona to jest, která, spolu s něžným manželem, paní tak často churavou ošetřuje, ona domácnost její obstarává, jí básnířka práce svoje i korrespondenci svoji diktuje. Skrytá, jen málo intimními přátely oceněná činnost této jemnoduché, oddané dcery hor Ještědských, nemalou má zásluhu v životě našem literárním. Slovutná její tetinka v soukromém listě nazývá ji „svým zrakem, svýma rukama, ba i svýma nohama". „Jestiť ona páskou, kteráž při mé stálé churavosti se světem mne spojuje; vymkne-li se mi, tož jsem méně ještě než tou poustevnicí, jíž se sama sobě zdám ...." praví vzácná paní u krásné své vděčnosti.

Roztomilé stavení Slukových, „stíněné košatou jabloní a červeným hlohem", stalo se básnířce tak milým, ba milejším než kdysi rychta Světelská; na lavičce pod okny ráda sedávala, užívajíc širého, pěkného odtud po krajině rozhledu.*)

V Praze opět súčastňovala se paní Karolina Světlá horlivě všeho veřejného života; kdežkoli chystá se co pěkného, nadšeného, co národu má prospěti, jej povznésti, vždy jest při tom ruka její. Tenkráte byla česká společnost takměř z jedné litiny, ač různé v ní se jevily odstíny; hlubokých roklí dnes ji prorývajících nebylo. Co Čech, co Češka, pracovalo o jednom společném úkolu, — žel že ti, již jednou ruku v ruce kráčeli, nyní

---

*) Pěknou, spořádanou chaloupku tu zobrazil malíř J. Prousek, rodák Turnovský, ve Zlaté Praze 1889. Také mezi „Obrazy z Poještědí", sprovázenými poutavým článkem z péra umělce samého, jest ji spatřiti. Přinesla je za příčinou jubilea Zlatá Praha v únoru a březnu 1890.

různým se ubírají směrem, k různícímu se dílu přikládají ruce!

Chtějíce se alespoň o jedné episodě z časů těch zmíniti, jmenujeme velebnou slavnost svěcení praporu Sokola pražského. Myšlénka sokolská strhávala k sobě náhle všecka česká srdce, nalézala porozumění i tam, kam těžko bylo proniknouti: mezi starší pány pražského měšťanstva.*) Zajímavo bylo viděti osmahlé, vráskovité ty tváře, šedivé ty hlavy o hustých vousech v čapce sokolské; nedružil-li se k ní úplný stejnokroj, tož alespoň čamara neočekávaně se vyskytla u pánů jindy dosti reservovaných. A což teprve mládež od ohnivého dvacetiletého jinocha až do čtyřletého klučíka, jenž vzdorným pláčem sokolského kroje u matičky si dobýval!

Přeslavný to byl den, když 1. června 1862. světil se prapor českými dámami Sokolu darovaný a paní Karolina Světlá to byla, která, obrátivši se ku shromáždění nadšeným proslovem, první a poslední hřeb do tyče praporové zatloukala; ona byla hlavní strůjkyní pocty bujaré myšlénce sokolské ženami českými připravené, ona byla praporu toho matkou. S úžasem tkvěly všecky zraky na neohrožené mladé paní, která vedla si s výsostí proroka k lidu promlouvajícího, s jejíchž úst linula

*) Pisatelka těchto řádků živě pamatuje se na scénu ze svého dětství, předcházející zbudování „Sokolny“ proti Slepé bráně. Vracejíc se s rodiči z procházky, spatřila na rohu ulice tehdy Žitnobranské neobyčejný shon. Oblaky prachu zvedaly se se zdí jakýchsi, jež sta rukou snažilo se pokáceti: Staří i starší pánové, zardělá mládež, vše s motykami a sekerami v rukou pracovalo o prvních přípravách k budoucí „Sokolně“ — horlivý to sbor dobrovolných zedníků! Nebyla asi práce ta nadšená příliš vydatna, — ale byla jakousi charakteristikou doby, pomalu malátnost se sebe střásající.

se tak vzletná, ohnivá, významná slova, jakých se rtů skromné čety vlastenek dosud nikdo neslyšel. Uvedeme jen konec znamenité její řeči, vynikající v každé větě vzácnou hodnotou: „Žádáme si od vás, byste se vždy zastali slabého a před mocným se nechvěli, jen ušlechtilosti se kořili a lži a zradě vždy odhodlaně na hlavu šlápli, žádáme, byste otčinu vždy nade vše milovali a lidskost nejen v srdcích nosili, ale také ve skutcích jevili, žádáme, byste si cti nad život vážili a v ženě vždy viděli kněžku všeho dobrého a krásného. Toť přání, toť sesterské naše požehnání!“

Ve spolku svaté Ludmily, tehdy téměř jediném spolku pražských Češek, působila pí. Světlá mnoho let co nejhorlivěji. Avšak myšlénka dobročinnosti nedostačovala jí k rozřešení otázky ženské, o které neustávala přemýšleti a která hlavně zásluhou proslulého národovce a lidumila Vojtěcha Náprstka počala se i v Praze hýbati. Uskutečnila své tužby v té příčině teprve r. 1871. založením „Ženského výrobního spolku českého“, který již na dvacet let co nejblahodárněji působí mezi mladým pokolením ženským. Spolku výrobního jest paní Karolina Světlá tvůrkyní, jako byla po mnoho let jeho starostkou; pokládala založení jeho za „malou splátku na ohromný dluh tříd vzdělaných k českému lidu“ (Upomínky str. 83.) a radostně podaly jí četné paní a slečny české ruce k dílu nesnadnému, veliké překážky přemáhajícímu. Mnoho svého neocenitelného času, valnou část vždy ohroženého zdraví, kus své duše věnovala slavná spisovatelka spolku a není divu, přihlašovaly-li se horlivé sběratelky ze všech krajů Čech. Vedle krásné, užitečné myšlénky bylo to její jméno, které k sobě vábilo, které podniku široce založenému dodávalo zvláštní stkvělé záře.

Pamatujeme se na jistý pokojík v domě „u Helmů“ ve Vodičkové ulici, který, nově byv přestaven, za hotel sloužiti měl. Pokojíček ten, úzký a neveliký sloužil za dočasnou písárnu budoucího spolku, v něm přijímali se členové, v něm dlela ještě s několika dámami paní Karolína Světlá, radujíc se z každé desítky členů, která spolku přibyla. Kdožkoli vyhledával ji v jejím bytě (bydlela tehdy ve Smečkách v domě „u města Paříže“) nenalezl jí doma, i bylo se mu do malounké písárničky odebrati. Místnosti spolku a školy jeho, vyjma obchod plátenický, byly pak ve staré škole u sv. Trojice; a tu znova připomínáme si obětavou starostku, jak v místnostech dosti schátralých celé dny prodlévala a r. 1872. za veliké povodně milodary, prádlo a oděv pro stížené nešťastníky přijímala.

Spolek výrobní a zvláště učiliště s ním spojená vzkvétal měrou neobyčejnou. Ani tenkráte, když školy měšťanské počaly se zřizovati hojněji, když stát i obce, zvláště pražská, zakládaly praktická učiliště pro dívky škole odrostlé, jako: školy večerní, ručních prací, kresličské, vyšívací, neutuchl příval žaček do školy té (kdež namnoze vyučování poskytováno jest zdarma), okolnost to, která nad jiné svědčí o naléhavé její potřebě. Nejstkvělejší pak svědectví o časovosti a vhodnosti učilišť Ženským výrobním spolkem zařízených, bylo ustavení školy „Vesniny“ v Brně r. 1886, k níž si snaživá dámská jednota sesterské Moravy obrala školu pražskou za naprostý vzor. — Paní Karolina Světlá, nemohouc pro těžkou chorobu místo starostky více zastávati, zvolena již před mnoha roky protektorkou spolku toho.

Ještě jiným směrem pracovala ve službě

otázky ženské; povzbuzovala mladé talenty, podporovala dívky snaživé radou a přispěním. Nic nedálo se ve kruzích mladých Češek, aby nejvřelejší její sympatie nebyla je k dílu dobrému posvětila.

Z těch, jimž nejnadšeněji k dosažení cíle životního pomáhala, jest věhlasná nyní básnířka Eliška Krásnohorská-Pechova; stala se pí. Karolině Světlé později nejdražší a nejdůvěrnější přítelkyní a nejpovolanějším životopiscem. *)

O prvním svém setkání s Karolinou Světlou na plese u Riegrových-Palackých vypravuje Krásnohorská ve stati „Ze zkušenosti české spisovatelky“ (Ženské Listy r. 1888.). Bylo to roku 1862. a slovutná nyní básnířka byla dívčinou patnáctiletou, v níž česká veřejnost shledávala značný talent. Na pouti až k dosažení výše, které nyní dospěla, byla jí slavná romancierka neustálou věrnou přítelkou.

V rocích 1873—74 opověděl se u našeho miláčka (jak jsme již dříve podotkli) opět děsivý neduh oční a čivní; zakázáno jí psáti a čísti, vyhnanství do temných a osamělých pokojů opakovala se, řídké procházky po místech zcela tichých byla vzácná paní nucena konati s tváří hustým závojem zastřenou. Ještě r. 1878, když nedlouhý čas zřízen byl městský park na místě bývalých hradeb, vídávali jsme ji tam za klidných odpolední procházeti se opřenu o rámě věrné průvod-

---

*) Její biografické statě „Dvě básnířky lidu“ v Musejníku 1880, „Karolina Světlá, list do našich světlých upomínek“ v Osvětě 1880, a „K pamětnímu dni 24. února 1890“ v Ž. Listech jsou, o menších článcích a básních nemluvíc, nejznamenitějším a nejhlubším, co o Světlé napsáno.

kyně. Tehdy, nemohouc se docela tvorby zříci, naučila se práce svoje diktovati.

* * *

Avšak blížící se rok 1880, rok, který choval v sobě vzácný den padesátiletých básnířčiných zrozenin, přinášel těžce zkoušené paní radostnou úlevu; uměním prof. dra. Schöbla vyléčen neduh její oční — překrvení to sítnice — a jí dovoleno opět čísti a poněkud zájmů jí tak milých se účastniti, ovšem s velikým šetřením zraku a čivů. Jak šťastnou cítila se slovutná spisovatelka tímto vykoupením z děsného přítmí, v němž neustále věčná noc jí hrozila, poznáváme mimo jiné ze slov, kterými věhlasnému lékaři očnímu věnuje svůj spis nejnovější, memoiry „Z literárního soukromí“: „Nevyrovnatelným uměním, neskonalou trpělivostí zachoval jste mi nejdražší člověka poklad — zrak. Dovršte svou ke mně dobrotivost a dovolte, abych směla posvětiti Vám tyto skrovné řádky, v nichž však souhrn nejdůležitějších okamžiků mého života, života toho, jemuž jste vrátil světlem a zdravím — význam a štěstí.“

Nově zpružena, novou nadějí naplněna, dočekala se básnířka naše významného dne 24. února 1880, který, jak bylo povinností lidu českého, jí svatým, neskonalým díkem zavázaného, stal se národním svátkem. Po mnohé měsíce konaly se ve všech spolcích slavnostní večery a schůze; pozdravům, telegrammům, dopisům blahopřejným, deputacím, nesoucím významné dary a památky, kvítí a diplomy, nestačil se otevírati dům Mužákových, časopisy nepřinášely než podobizny, životopisy, příspěvky, illustrace k nejpřednější české básnířce se vztahující. Byly to takměř všecky vrstvy če-

ského čtenářstva, jež oslavovaly svého miláčka: obce venkovské, zvláště v Pojizeří, besedy maloměstské, kruhy bujarého studentstva, jednoty paní a dívek českých v Praze i mimo Prahu, ba i ve vzdálené Americe připomínaly si s láskou den, kdy před 50 lety hvězdná duše vstoupila pod starosvětskou střechu domu Poštovské ulice.

Toho dne radostného dočkala se ještě láskyplná stařičká matka básnířčina. Ale v den jubilea druhého, 25leté památky vydání almanachu „Máj“ a „Dvojího probuzení“, — již stařenka nežila. Uložila se ku spánku r. 1882; šlechetný manžel její před 13 roky (v srpnu 1869) se světa se odebral.

Literární toto jubileum spadalo s padesátiletými zrozeninami drahé sestry básnířčiny paní Sofie Podlipské, která spisy svými v literatuře naší dobyla si místa co nejčestnějšího jako spisovatelka pro mládež, skladatelka spisů vychovatelských i novellistka. Vzácná tato paní oplakavši ztrátu slovutného manžela, jenž již r. 1867. skonal, potěšila se zdarem dítek svých, z nichž dcera Ludmila jest chotí slavného básníka Jaroslava Vrchlického a syn Prokop doktorem práv.

Od roku 1880, jsouc zase zdraví svěžejšího a uvyknuvši diktovati myšlénky své, rozvinovala slavná romancierka činnost velmi rozsáhlou. Máme z té doby některá její nejstkvělejší díla, jako „V Hložinách“, „Z vypravování staré žebračky“, „Miláček lidu svého“, tři znamenité cykly „Pod starými krovy“, „Prostá mysl“ a „Z našich bojů“ řadu tendenčních povídek pro lid, vzpomínek z r. 1848. a mnoho jiného.

Doba mezi básnířčiným padesátým a šedesátým rokem jest z roků nejpohnutějších v našem národním životě. Mnohá naděje vykvetla, kterou

považovali jsme za poupě časné smrti ustanovené, národ náš zvítězil na leckterém zápasišti kulturním; avšak také mnohá rána rozevřela se tam, kde měli jsme bytost naši za nejzdravější.

Hukot národního záští, které opovídalo se dosud jen dočasným zabubláním, záhy děsným svým hlasem mísil se v každý projev veřejný — šíře a šíře rozkládal se otravný proud všecko prorývající a ničící. A s novými úspěchy vyskytla se i nová smýšlení, břitká jako meč dvojsečný, o nichž nikdo nevěděl, budou-li národa pavezou či zbraní samovražednou. Nebyl Čech Čecha již bratrem, byl mu milým či nenáviděným stranníkem.

Jakým bolem byla tu jata vroucí, nadšená, duše naší básnířky! Každý poklesek v nerozumu či ve zpátečnictví národem spáchaný, každé slovo chabé, nemužné, každý projev nenávisti četných národa nepřátel, každý ústupek zbytečný, každá pochybnost o národa budoucnosti byly ostrými hroty k srdci jejímu namířenými! Jak slovem i pérem horlila proti směrům záhubným, jak svolávala pod prapor vlastní každého, jemuž osud v podobě nadání, výmluvnosti, energie udělil potřebných k boji za vlast zbraní, jak bezohledně „ostřím péra svého dotýkala se každého předsudku a bludu škodlivého“, jak zoufale truchlila, poznávala-li, že není již v každé mladé duši české, v každé mysli básníkově, ta naprostá obětavost a láska k národu, jakým vyznačovali se první spisovatelé jí známí a ještě kruh literátů, jehož Hálek byl středem! Jakých to asi rozmluv přeosudných byla svědkem pracovna její*) útulná s tou památnou

*) Bydlela pí. Karolina Světlá odstěhovavši se ze Smeček několik let v Kateřinské ulici č. 5. nyní, co tyto řádky píšeme, jest byt její na Karlově náměstí „u kamenného stolu“.

malou pohovkou, na níž již Božena Němcová zoufalé slzy prolévala nad nesplnitelnými, háravými tužbami svými? Dává nám básnířka tušiti, co vše bolestného se v duši její vlastenecké odehrávalo a jaké obavy hrozné v ní klíčiti započaly, v pracích svých: „Plevno“, „Miláček lidu svého“, „Z našich bojů“, „Věnec slzičkový“, „Rodáci“, „Tužby“ (Z naší přítomnosti) a „Několik slov o významu naší literatury“.

Těžká chmura rozložila se životem jejím, když v poslední době utuchla ve mnohých vrstvách národa víra v naši budoucnost, když (myšlénko hrozná!) vytýkáno jí jakýmisi osobnostmi, že povzbuzováním svým, pracemi literárními prodlužuje poslední zápas lidu ... Hluboce ji ranil úkaz ten, jehož svědky byla poslední léta života jejího, „v němž“, jak soukromě se vyjádřila, „tolik jsem se nahorovala, naplakala, nazoufala — snad zbytečně ...“

Útěchou ve všech strastech stále na velikou duši její dorážejících byla jí dvojí víra: víra v nezdolnou sílu lidu, která národ již tolikráte zachránila, v jeho strážného genia, jenž často mečem plamenným přeťal síť zkázy nás obepřádající, a víra v ušlechtilý šik opravdových vlastenek, které nižádnými námitkami nedají se odvrátiti od úsilovné práce ve prospěch vlasti.

A věru, kdo má většího práva doufati v trojí tuto moc, než Karolina Světlá? Světlá, po jejíž boku strážný národa genius kráčeti neustával, ruku její k tisícerému dílu ušlechtilému veda, Světlá, která objevila sílu lidu toho opovrženého, jeho ušlechtilost pod drsným zevnějškem se skrývající, Světlá, která jest ryzí, obětavé vlastenky nejvznešenějším vzorem?

Ale nejen vzorem vlastenky, Světlá jest i vzorem

ženy. Nikdy nevyskytl se v životě jejím okamžik, na který s nevolí bylo by jí pomýšleti, na obrazu jejím není poskvrny, není stínu. Jejímu biografovi není omlouvati cosi z žití minulého, jako učinil nedávný životopisec Němcové, podrobnosti z jejího života soukromého nebudou vítanou kořistí zvědavého a zlomyslného obecenstva, jako stalo se při slavné spisovatelce francouzské, Georges Sandové. Jen ten, kdo ví, jak rádo široké obecenstvo, zvláště mužské, hodí kamenem po postavě neobyčejné ženy, ženy umělkyně, dovede oceniti nesmírnou zásluhu, kterou získala si Světlá o ženskou naši otázku svým vzorným, jako křišťal čistým životem. A že nebyla to duše chladná, střízlivá, srdce flegmaticky v ňadrech bijící, která takto ve vznešenosti neporušené, jen za nesmírnými, ideálními cíly žití se nesla — o tom přesvědčili jsme se všichni z děl jejích . . .

Žena ta ducha velikého však slyne také citem něžným; nebylo jí přáno vychovati vlasti syny a dcery z krve vlastní, nenahrazena zůstala malá, ubohá Boženka, ale ona vřelou náklonností lne k drobotině bližší i širší své rodiny, k dětem a vnukům své sestry Podlipské, jediného svého bratra Jindřicha a všeho toho milého Ještědského příbuzenstva Mužákova. Darovala rozmilému tomu světu mnohý dárek stkvostný a děti jej přijaly s nelíčenou radostí. Není jejich povídek pro mládež mnoho, jen tři čtyři svazky, ale jsou plny ušlechtilé tendence mravní a vlastenecké.

Desetiletí uplynulo od prvního jubilea básnířčina, přes úzkostlivou obavu všech dočekal se vděčný lid, nesčetní její ctitelé a ctitelky šedesátých jejích zrozenin. Byl to den vzácnější než onen roku 1880; neboť národ náš uvykl vídati záhubu miláčků svých v rozkvětu jejich nejbuj-

nějším, vzpomínal Třebízského, Hálka, Stránecké, Mánesa, Němcové ... Ale tentokráte usmál se naň osud milostivý; nezkaleně radoval se ve slavnostní den přední své básnířky, která přes tíhu let mnohých dosud zářila duchem mohutným, bujarým a plodným.

Příběhy z roku 1880. a 1883. opakovaly se ve množství zdvojeném. Opět byl den 24. února velebným národním svátkem, jehož významem naplněny byly sloupce všech denních listů a týdenníků belletristických.

Nezapomenutelný byl to obraz, který dle líčení svědků věrohodných poskytoval vstupní salon v prvém poschodí domu „u kamenného stolu“ na Karlově náměstí. Stoly kol do kola seskupené sotva unesly překrásné kytice, věnce, květiny ve vásách, alba v nádherných deskách, umělé mapy a skřínky, cenné obrazy, knihy stkvostných vazeb, svitky ladres a diplomův a celé haldy dopisův a telegramů ze všech končin Čech.

A v ovzduší tom plném čarovné, omamující vůně z růží, konvalinek, fialek, hyacintů zde nakupených, tlačily a střídaly se deputace pražských i venkovských spolků (mnohá, jako Poještědská, přišla až z daleka), spisovatelstvo, žurnalistika a četné vynikající osobnosti národní společnosti; — slova slavná i pohnutá zaznívala a všecky ty nadšené i zarosené zraky řečnic a řečníků upíraly se k zavřeným dveřím, za nimiž ve své ložnici, věrnými družkami, „plentami“ svými, jsouc obklíčena dlela ta, jíž všecka tato pocta byla uchystána. Jen ona v den 24. února 1890. neviděla pestré a hluboce významné nádhery, kterou uzavíral v sobě salon sousední; zdaleka jen dozníval do temného pokoje celodenní vír, způsobený neustávajícím příchodem deputací, přátel, poslův

a listonošů. K velikému svému sklamání byla nekonečná řada ctitelů a ctitelek přijata na místě churavé jubilantky dvěma oddanými jejími přítelkyněmi: paní Schöblovou, chotí professora lékařství a slečnou Dorou Hanušovou.

Mnoho ještě dní putovalo obecenstvo do básnířčina salonu, aby obdivovalo se vonným kyticím, prohlédlo vzácné dary čestné i přátelské, přečetlo všecky ty nadšené adresy o stech a tisících podpisů, ty básně čarokrásné, opěvající první českou ženu jako kněžku vznešenou, Vílu přelaskavou, bojovnici přeudatnou, — ty nesčíslné písemné pozdravy, kterým den šedesátých jejích zrozenin uvítal kde který ctitel, ve skromné chaloupce neb v paláci meškající, rádlo či lýru pěvcovu v ruce třímající!

Opět jednou zmizely alespoň na chvíli prohlubně v životě našem národní zející, opět jednou šla celá vlast za jedním radostným cílem, za oslavou Karoliny Světlé!

* * *

V životě Karoliny Světlé jest kus kulturní historie národa našeho, jako spisy její jsou zrcadlem ducha lidu českého. Tak jako národ její i ona těžce zápasila o duševní své bytí, když trpěl on, strádala i ona, když vzešel mu „Máj" otevřela se i jí vonná zahrada poesie; její srdce jedním se srdcem národa bije tlukotem. Aby ještě dlouho cítil lid náš tu vroucí mocnou tepnu přichylovati se ke hrudi jeho, to jest všech upřímných dětí vlasti přání horoucné!

———

Část II.

Karoliny Světlé spisy.

„Každý umělec jest více méně dítětem své doby,“ toť pravda dávno vyslovená a uznaná, Zajisté pak nepůsobí naň jen doba, ve které tvoří, ale i ta, v níž byl zrozen, vychován. z níž draly se mu do vnímavé mladistvé duše první dojmy mocné a trvalé.

Chtějíce poznati proud literární a kulturní, jenž obtékal vývoj duševní a uměleckou tvorbu Karoliny Světlé, setkáváme se s nesnází nejednou. Z nich hlavní jest ta, že literární život národa jejího nekráčel ruku v ruce s myšlením a pokrokem ostatních velikých národů evropských, jsa plaménkem chudým, teprve nedávno nově rozdmýchaným, že revoluce v umění dolétly k němu prvním svým zvukem teprve tehdy, když dávno byly vykonaly jinde dílo svoje reformátorské.

V prvních desetiletích tohoto století vládl ve skrovných prvotinách našich vliv Gessnera, básníka německého, jenž žil 1730—1787, vliv anglických poetů Miltona, Pope-a, Gray-e, z nichž všickni působili v druhé polovici sedmnáctého a první polovině osmnáctého století. Vzory ty dostaly se k nám překlady Jungmannovými a Nejedlého a opanovaly vedle Francouze Chateaubrianda ještě se starými českými spisovateli doby Veleslavínské veškerý vkus tehdejších našich literátův. A v Německu zatím byli Göthe, Lessing, Schiller své dílo již vykonali, škola romantiků nastoupila svoji vládu, nejzajímavější básník „mladého Německa“ Jindřich Heine byl vrstevníky pobouřil vášnivými,

otravně-sladkými a zároveň pernými svými zpěvy, v Anglii jako žhoucí, báječné slunce vstoupil na obzor literární genialní lord Byron a ozlatil paprsky svými, divných světel a půvabů, záhy všecku čtoucí Evropu. Ve Francii „klassičnost“ podléhala již zcela v boji s novým směrem „romantism“ zvaným, tam byla Georges Sand do obecenstva hodila epochální svoje romány, Béranger byl zapěl populární, ohnivé svoje písně, Alfred de Musset počal vydávati plody svérázné svojí Musy, veliký genius Victor Hugo stával se miláčkem všech.

A u nás? První díla v duchu Byronově Máchou sbásněná potkávala se s opovržením, ba s posměchem, české písemnictví nepřestávalo si vésti střízlivě, bojácně, podobajíc se skromně přibarvené chudobce uprostřed květeny sytých a nádherných barev. Několik roků byla velikolepá přeměna vkusu a směrů v četných zemích kulturních již dokonána, když přihlásila se v Čechách nečetná škola mladých básníků ku práporu novému!

A nevidíme-li pak dnešního dne, kdy je literární náš svět ve styku pilném se všemi vymoženostmi moderní doby, jak houževnatě přidržují se někteří jeho členové romantismu, který jinde v nerovném boji s realismem (a jeho zámezím naturalismem) již podléhá a zapadá do prachu zapomnění?

V jedné pak příčině zaujala literatura naše stanovisko zcela zvláštní. V Německu byla to snad jedině dramata Schillerova „Fiesco“, „Don Carlos“ a „Tell“, a především Göthův „Götz von Berlichingen“, která byla představiteli sebeobrany vlastenecké — u nás v Čechách téměř veškera literatura od „Hlasatele“ Nejedlého, do nejnovějších básní Čechových, Sládkových, Krásnohorské jest jediným výkřikem nadšeným a zoufalým:

„Chraňte vlast! Střezte lid náš!“ Neníť písemnictví naše jen růží vonnou, hvězdou jitřenkou, tklivě plápolavou, ono jest zároveň břitkým mečem, jímž uhajujeme svého bytí. A národu, kterému ponecháno zbraní tak nečetných, nelze než činiti se s touto svojí záštitou co nejhorlivěji, třeba lid jiný šťastnější si ji ukládá jako stkvost nade vše milý jen pro pýchu a potěchu svou.

Víme ze života Karoliny Světlé, že působení prvních buditelův a spisovatelů českých dlouho nemělo na ni vlivu žádného, jelikož pro německo-francouzské vychování jich nepoznala; když v prvních letech věku dívčího v roce svém šestnáctém a sedmnáctém počala se s literaturou seznamovati, byl to hlavně ráz lidový, který v poesii Němcové, Tylově, Erbenově ji poutal.

Mnohem více byla již přečetla z literatur jiných, zvláště z německé, a byly to belletristé z části nyní již dávno zapomenutí a od literárního historika jen útrpným úsměvem odbývaní Van der Velde, Tromlitz, Clauren, jimiž hodiny na slunné pavlači si oslazovala. Později rozšiřovala ovšem s rychlostí báječnou obzor své četby.

Četnými děly vědeckými nahrazovala si studie, jichž se žíznivému duchu jejímu nedostalo. Z belletristů byli spolu s klassiky německými a anglickými hlavně Victor Hugo, Georges Sand, Dickens, Georges Elliot, Fanny Lewaldová, Ibsen a Björnson vyvolenými jejími miláčky.

Avšak přes rozsáhlý interes, jímž spisovatelka naše pozorovala všecky proudy a směry literární, lze tvrditi určitě: Karolina Světlá jest dítkem své doby, pochopivším veliké nové její myšlénky, ohromný její úkol, ale ona není naprostou odchovankou žádné školy, ona sama proklestila a usta-

novila si dráhu svoji uměleckou. K ní neměly moci vlivy panující před r. 1858, mladý kruh českých básníků nebyl s to, aby na ni působil, jelikož byla na rovni s nejlepšími z nich; z četby mladistvých let a z ovzduší, v němž žila vymanivši se z okovů cizáctví, zbyl jí sice nádech romantismu, ale jakmile se hrouží v prameny duše lidové, smyta bývá stopa ta většinou s tvorby její. Jí na dráze umělecké nepobádala hesla a theorie jedné koterie neb školy literární; k ní tajemnými slovy mluvil duch lidu, v nesčíslných rysech a památkách skrytý, ale jen jejímu oku věšteckému zřejmý.

Duch lidu, z něhož sama vzešla, který ji jako člověka sílil a zachránil, ten duch jí jako umělkyni byl učitelem a školou jedinou, co vytvořila, jest, s malými výjimkami, vnuknutím jeho. A Karolina Světlá hleděla si vzácného daru toho zasloužiti měrou největší. S pečlivostí podivuhodnou, s úctou před uměním nejhlubší *) přikládala ruku ku vtělení tajemství, která jí duch lidový pošeptal, a pomocí bystrého rozumu svého a fantasie všemi barvami duhovými zářící, vytvořila z nich ty stkvosty, které známe. Jak velice splynula s úkolem svým, toho svědectvím jest mimo jiné, i rázovitý, osobitý jazyk, jímž práce její jsou psány. I když jsou bez podpisu neb o pseudonymu, uhodne čtenář ihned autorku.

Také paní Světlá jest z čety spisovatelů, jimž slouží písemnictví za zbraň nezdolnou, ba ona jest z hloučku toho statečného bojovnicí nejhrdinnější, až zavzněla k ní výčitka, že pro bojovnici zapomíná umělkyni . . . Výčitku tu snese básnířka naše

*) Této výmluvně svědčí slova v „Upomínkách“ a „Literárním soukromí“ zaznamenaná.

asi snadno. Šla jen za svým posláním, ku kterému posvětil ji učitel její — duch lidu.

Všecka její činnost umělecká směřuje k jednomu bodu: spáse a poznání národa. V Ještědských románech a povídkách, v staropražských obrazech, v pracích tradicemi rodinnými napájených seznamuje nás s „povahopisem našeho lidu,“ se silou, která dlouho dřímala a se skrývala, ale pak přece národ před zaniknutím zachránila, s květy líbeznými, jež nepoznány na roli naší dědičné vypučely; v obrazech a ohlasech svých časových poukazuje k vadám a pokleskům našim osudným a hledí nás povznésti zpět na křídlech ideálů svých k slunci pravdy; v tendenčních svých povídkách pro lid vrací mu radou cennou, co propůjčil poesii její ze své ryzosti; ve svých spisech k otázce ženské směřujících, způsobuje obrat blahodárný v životě a smýšlení celé poloviny národa, jí nad jiné drahé a blízké, rovněž činí nečetné její knížky pro mládež; memoiry svými konečně a články poučnými podává nám lesklé pojivo, jímž tvorba její básnická i doba, ve které žila, spojena je potomstvu v jediný pevný celek.

U ní českost, svéráznost kráčí ruku v ruce sčasovostí. Naše básnířka nepoukazuje jen ku proudům, které vlní se srdci českými, nekárá jen chyb, jichž se tato dopouští, když protivuje se neúprosné ruce dějin — ona pracemi svými spojuje intelligenci českou s myšlénkami všesvětovými, ukazujíc na vzájemný jich příboj a odboj. (Pozoruhodna v té příčině jest arabeska „Pozdě“ v almanachu brněnském vydaná.)

Paní Světlá, ač kolem čela mladého šuměl jí „blankytný prapor romantismu, tak magicky ozářený znakem svým, milostnou večernicí, prapor ten

tajůplný, liliemi věnčený, v jehož stínu se to tak sladce snilo“ *), přece ochotně přistoupila ku směru nové, opravdové doby, realismu. Ač měla fantasii tak bujnou, srdce tak citlivé, tužby tak smělé, jako kterýkoli z básníků, přece nikdy nepoddala se subjektivnosti; nejsou to její sentimentální stesky, nemožné touhy, krvácející rány, jež svým hrdinům a hrdinkám odevzdává, aby pro ně pohnutí a účasti si vyprosili. Dlouho jest nám hledati, než v dílech jejích najdeme záblesk vlastní její osoby, podaří se nám to jen v pracích nejprvnějších a to as dvakráte, třikráte. Karolina Světlá na svoje místo postavila vlast: její jsou to boly, její tužby nebetyčné, její osud bouřiplný, nad kterým slzíme a jásáme zároveň.

Jediné, v čem lze poněkud nazvati ji subjektivnou, totiž umělecky subjektivnou, jest okolnost, že nejkrásnějšími, nejvelikolepějšími postavami jejími jsou ženy. Pochybujeme, že se nám kdy dostane podobných podob básnických, byť i literatura naše výše a výše postupovala, jako jsou Frantina, Marie Felicina z Felsenburgů, Eva a Józa, Sylva a Jirovcová, Leonila Křinecká, Jitka, Monika, Cílije, teta Albína, Nebožka Barbora. Tu ovšem zdá se nám někdy, že z úst těchto dívek a žen, nesmírně nad úroveň všednosti čnějících, promlouvá k nám věstkyně naše, že Marie Felicina, Leonila, Albína, Isabella, Ivana jest — Karolina Světlá. Ona dovedla ve spisech svých zobraziti celou stupnici ženina citu, nechybí ani jediného odstínu, počínajíc od bezpříkladně hrdinné Frantiny až po licoměrnou Ildu a ďábelskou Gabrielu z Milčic; ale nejmistrněji vylíčila ženu v jejím strádání a v její touze po světlu, svobodě,

*) „Z naší přítomnosti“ (Vyšehrad I. r. 1888.).

pravdě. Vzpomeňme jen, jak dovedla vylíčiti svou Józu, svou Cíliji, Františku Bursovu, Zvonečkovou; královnu, Jitku, Madlenku a Theklu (Na úsvitě) dvě z jejích žen, Frantina a Marie Felicina, nejsou takřka než vznešenými genii věčné pravdy! Beneš Třebízský přivinul se ku čtenářstvu českému svými starci — avšak postavy ty velebné jsou si většinou podobny, rovněž jako jeho Světlušky a Jiřičky. Básnířka naše v každé ze svých podob podala nám takořka typ — jak nesmírně liší se na př. její Monika od Zvonečkové královny, její Frantina od Stázinky „od beránka“. Slouží Karolině Světlé zajisté jen ke cti, že ve mnohých dílech svých stala se „básnířkou žen“, vždyť ani proslulý spisovatel norský, do všech jazyků evropských překládaný, Henryk Ibsen, nepohrdl úlohou tou, ba děkuje jí valnou část své obliby.

Neméně bohatou jest gallerie postav mužských; Jarolím, Antoš, Ambrož, Šimon, bratří Nattererové, aktuár Šouček, Ondřej vrátných, Skalák, Vít, Vojtěch Šembera, Jaromír, Benjamin de Bois, Tomáš Bursa, Michal Luhovský (Nemodlenec) jsou z ní nejpamátnější a nejspanilejší.

Shledali jsme v paní Světlé tvůrkyni samostatnou, básnířku svéráznou, lidovou, spisovatelku časovou a reální, umělkyni vší subjektivnosti prostou; při bedlivém studiu jejích děl poznáváme v ní velikou myslitelku. Přese všecky obtíže, jež naskytaly se jí u vychování, přes skrovné prostředky vědecké, které byly jí po ruce, podařilo se úsilovné snaze její ponořiti se ve všecky hlubiny názorů filosofických různých směrů. Nikdy nevzala péra do ruky, aby nechtěla rozřešiti jakousi záhadu mravní neb metafysickou; promyslivši pak děj a upravivši si postavy k účelu svému, jaké to věty plné hlubokých pravd, klade

jim na rty, jakými problémy dává zmítati se jejím duším, než dospívají světla a rozřešení!

Seznamujeme-li se s Nemodlencem, Benjaminem Lutoborským, Frantinou a jejím pěstounem, Ivanou v „Zátiší", Poslední paní Hlohovskou, bratry Natterery, seznáme zároveň, že svět není básnířce naší pestrou směsí lesův a míst obydlených, zajímavou jen mapou, na níž řídí lidi jako figurky jakési fatum bludné — ale že vesmír, s posledním svým stéblem travním jest pro ni velikým, svatým celkem, věčnými, vznešenými zákony prodchnutým. Pro ni nikde tmy, předsudků, pověry, podřízenosti; Kar. Světlá neohroženě jde za praporem svým, jemuž heslem slovo tak krásné — jako jméno její!

* * *

Roztřídili jsme již svrchu jaksi díla její a přikročíme nyní k prvnímu jich druhu: k románům a povídkám z Ještěda. V nich vedle románů z ovzduší staropražského spočívá hlavní těžiště literárního významu paní Světlé. Ještěd to byl, který dal jí nahlédnouti v tajný proud veškerý život národní vždy novou silou napájející. Ještěd naučil ji poznávati ty tvrdé české lebky a povahy holubičí, jím upozorněna byvši nalezla si cestu, po které dosud nikdo nekráčel, cestu v tajemné hvozdy, v šeré jeskyně, do srázných propastí, k divným skalám a šumným bystřinám mysli lidové, kdežto dosavad básníci jen po líbezných jeho lukách a v šelestivých hájích kráčeli, při studánkách smavé pomněnky sbírajíce. A paní Světlá porozuměla mluvě té snadno; dávno za dob dětství v domě otcovském slyšela ji z úst Českobrodských příbuzných, u Jeriů ve starobylém zámečku slyšela ji opět.

Jak přilnula k starým těm písmařům, k ženám těm rozšafným, nábožným a hloubavým, o nichž praví kdesi v dopise soukromém: „ . . . jsem hrda na to, že jsem se setkala s potomkyněmi oněch žen, které s biblí v ruce Sylviovi, budoucímu papeži, se hrnuly vstříc, důmyslným výkladem sv. písma v té míře jej překvapujíce, že před nimi ucouvl.“ Jak vnikala v mladou mysl snivých neb odvážných dívek, smělých a ohnivých hochů, jež kolem ní se otáčeli!

Byly to dědinky a místa v Poještědí: Světlá, Horka, Proseč, Dolní Paseky, Domáslovice, Horní Paseky, Rozstáň, Luhov, Osečná, Javorník, Český Dub, ku kterým vroucně hned po prvních svých návštěvách přilnula a s nimiž se nejčastěji v povídkách jejích setkáváme. V úvodě k „Vesnickému románu“, první to veliké skladbě z Ještěda, píše o krajince nám tak památné: „Je mi tě věru líto, ty starý Ještěde! Opěvají-li básníci naši hory české, nikdy nezazní jméno tvoje v písních jejich; líčí-li nám krásy naší otčiny, nikdy se při tom nezmiňují o zelených tvých stráních, ni o tvých lesích, kde se prohání „štvání“ za bouřlivých nocí, ni o stříbrookých tvých studánkách, kde tančívají podvečer malí vodníčkové, vedle bledých lesních panen, česajících si tam svoje dlouhé, zlacené vlasy při svitu vycházejícího měsíce. Připomínají-li nám mezníky chranlivě vztýčené mezi námi a živly cizími, vždy zapomenou na tebe, a přec se statečně držíš, Ještěde! Od věků bráníš cizinci cestu přes lesnatý hřbet, kde chováš láskyplně děti svoje. Vztýčily si tam maják, spanilou ves Světlou. Zdaleka vítá bílý kostelíček její poutníka, ještě že tu modlí se a zpívá Čech, za horami že je již proň cizina. Nedej se mýlit nevděčností tou, Ještěde, a zůstaň nám na vždy hradbou! Kéž

by i v tobě, kostelíčku Světelský, nikdy nedozněl ni český zpěv, ni modlitba česká, aby oko věrné hledající tě na obzoru co posledního na severu strážce národnosti naší, nikdy od tebe žalostně odvrátiti se nemuselo. Kéž by se, ó Světlá! světlo tvoje povždy pečlivě střežené kněžstvem i učitelstvem nad jiné vlasteneckým a občany pokroku milovnými nikdy nezatemnilo, nýbrž každým rokem jasněji a mocněji vzplanulo, ozařujíc i na dál celé okolí."

Již není zapomenut „chranlivě vztýčený ten mezník", již stal se krajinkou v Čechách téměř nejpamátnější; vděčněji věru nevzpomínáme „švarné Šumavěnky" Krásnohorskou a Heydukem opěvané, povídkami Němcové a Jiráskovými Psohlavci oslavené, než drahého Ještěda, kde tolik divů vykouzlila důmyslná „lesní panny" u Mužáků nástupkyně! Vítězslav Hálek praví, sprovázeje slovem vyobrazení vesničky Světlé s Ještědem v Květech č. 51. roku 1869.: „Šťastný Ještěd, že našel svou Světlou a šťastná Světlá, že nalezla svůj Ještěd." Věru, šťastný Ještěd, — a s ním šťastný lid český, který spolu s Ještědem nalezen byl nejupřímnější svou přítelkyní.

Třeba prostudovati všecky toho druhu práce paní Světlé, třeba poznati, kolik v nich vylíčila povah neobyčejných a ryzích, hlubokých a něžných, velikých a strašných, kolik urvala zapomenutí příběhů náš národ charakterisujících a pro poznání jeho důležitých, kolik podrobností zvyků, kroje, způsobů života a řeči shrnula pod roucho novellistické práce — aby zřejmo bylo, co vlastně Ještědskými skladbami vše vykonala.

Nesčíslněkráte vyčítáno jí, že idealisuje, že pídí se, aby nalezla cosi neobyčejného, vznešeného, obětavého v tom lidu, který mnohým zdá

se tak všedním, nepatrným a hrubým, často řečeno jí přímo do očí, že takových lidí, jaké ona líčí, snad ani není*) — kdežto ona v bolestné rozhorlenosti odpovídá, že její péro málo ještě výmluvno, aby cele vylíčilo postavy ty, jež na pouti její po Ještědí se jí vyskytly. V památném úvodu k „Nemodlenci“, jednomu z děl svých nejpřednějších, píše mezi jiným takto: „Co jest naší pýchou, nadějí a útěchou, jakážto moc a síla v nás i nejúhlavnějšími nepřátely závistivě jest uznána, co nám ještě nikdy neselhalo, děj se s námi co děj, co nás povznáší v zoufalém tom zápasu o národní naše bytí, jsouc nám zárukou budoucnosti utěšenější, co nám zachovalo poklad jazyka našeho a nás tím Slovanstvu, než bezpříkladná vytrvalost a trpělivost našeho lidu, ideální snaha a obětavost jeho? Pročež mi vždy zaznívá jako zúmyslné popírání skutečnosti, vyčítáno-li mi bývá, že ve skromných svých obrazích vesnických lid náš idealisuji. Stokrát větším právem bych zasloužila výtku opačnou, že totiž péro moje slabé jest k pojímání a zobrazení individuálnosti tak idealní.“ — „Kdož chce lid poznat, pochopit a ocenit, nesmí se toho zaleknout, že má ruce hrubé, plné mozolů, že je vedrem opálen, že chodí bos, že v jeho výrazech není hladkosti. Musí přisednouti k jeho krbu a hledati v něm to jádro, z něhož vyrůstá jeho život rodinný, kořen to života našeho národního. Nepodává je člověku na dlani, kdo je chce najíti, musí hodně hluboko sáhnouti a s ním někdy dosti pracně zápoliti, než

*) Pisatelce t. ř. dostalo se před málo léty potěšení, přečísti si dopis prosté horačky Ještědské. V listu tom bylo tolik poesie, tolik rázovitého půvabu, že směle mohl býti (po některých opravách stylistických a pravopisných) vložen do kterékoli „kresby z Ještědí.“

je ze sebe vyloupnouti dá. Jest si vědom, že to diamant a bojí se, aby se nedostal do rukou, které by si chtěly z dlouhé jen chvíle s ním hráti jako s oblázkem, nedbajíce toho, zakotálí-li se jim při tom kamsi do prachu."

V úvodu k jiné, pozdější práci románové „Z vypravování staré žebračky" dočítáme se o témže stesku. Psánoť tam: „Nejednou mi bylo již na to toužiti, že co se týče hloubky, jemnosti a vzletu citů, tak rádo našemu lidu se křivdívá, a přece svědčí o vzácných těchto jeho přednostech tak jasně národní naše písně, co nejvýmluvněji zároveň dokazujíce, že jsme nikdy neměli a dosud nemáme většího nad něho básníka lyrického. — Zapomíná se obyčejně, že stoupá-li míza z kořene stromu do jeho koruny a považuje-li se intelligence za korunu na kmeni národa, jest přece lid silným, mohutným kmene toho kořenem. Dlužno tedy důsledně uznávati, že co proudí ve výškách, mělo vznik a pramen původní dole v cévách kořenů, a právě, že kořeny hluboko jsou zapuštěny do lůna matky země, zrak lidu v nízkosti své tak bystře dostřehl v mnohém ohledu mravního jádra věci, jako zpytavý pohled vzdělanců, což v mudrosloví národním nejpřesvědčivěji se jeví."

My ovšem víme, že bylo třeba ducha Karoliny Světlé, aby mžikem dostřehl všeho, co jiným zdálo se nepochopitelným, nemožným, my víme, že nezasluhuje básnířka výtky nejmenší, nýbrž že nikdy nenalezne již ten lid, tak srdečně milovaný, péra nad její povolanějšího. Péro její bylo nejen nejspůsobilejším, bylo vůbec prvním, které sloužilo „románu vesnickému", jak přese všecku předběžnou práci Boženy Němcové, Františka Pravdy a jiných, ihned uznáno současnou kompetentní kritikou. Píšeť Jan Neruda (Národní Listy r. 1869

č. 27.) v zajímavém feuilletonu „Český román vesnický a jeho tvůrkyně“ úsečným svým způsobem takto: „Člověk leccos napíše. Jednou jsem napsal, že u nás vesnický román není už možný, poněvadž je nejzvláštnější ráz české vesnice již setřen, český venkovan prodchnut časově novými náhledy, čehož právě ani litovati netřeba atd. atd. ... Mýlil jsem se, jako se mýlili ti, kteří se domnívali, že český národ je proto mrtev, že se uzavřel v chaloupky selské. Jako Jungmannové z chaloupek češtinu vyvedli zas ven do kruhu živých jazyků, vnikla spisovatelka Karolina Světlá do týchže chaloupek a vyvedla z nich českou individualitu dramatickou, způsobilou, aby uvedena jsouc v český román připojila k světové literatuře článek nový, tím zároveň českou literaturu důstojně uvedla v písemnictví to světové.“

* * *

Skladby Ještědské, tento „povahopis našeho lidu“, jak později nazvala jeden z cyklů drobných kreseb pohorských, lze rozlišiti v práce rozsáhlé, hotové to romány, a v drobnější povídky a črty. Ze skladeb velikých první byl *„Vesnický román“*, uveřejněný v Květech Hálkových v r. 1867. a pak ještě dvakráte, v Matici lidu a spisech sebraných. Jest to život šlechetného hocha selského, jenž zasnoubil se s hospodyní svou, švarnou a krásnou vdovou. Ta, postrkována jsouc vlastní dcerou a zetěm, hledí sňatkem s bývalým vychovancem svého muže a svým, kterého takto povyšuje na hospodáře zámožného, vymaniti se z poddanosti nesnesitelné. Ze švarné, přívětivé vdovy stává se průběhem času žena takořka démonická, která, žárlivostí a nenasytnou láskou jsouc štvána, při-

pravuje manžela svého, mladého Antonína Jírovce o všecken klid a štěstí života. V ten čas, za „stínání kohouta“, jemuž jen dívka hlavu utnouti dovede, seznámí se Antonín či Antoš, s vesnickou tou rekyní, Sylvou. Dívka ta jest plna opovržení k hochům nestatečným; půtky pak a pronásledování obou stran účastní se i Antoš a jest Sylvou raněn. Dověděvši se o tom rychtářka, vezme Sylvu muži na příkoří do domu; avšak z divokého děvčete vyvine se ponenáhlu strážná víla rychty, jež ošetřuje na místě zbabělé matky jejich Antošovy hošíky v těžké nemoci, jež přese všecko utrhačství rychtářčino naučí se lépe poznávati jemného, zneuznaného hospodáře, jež přilne jako k dětem i ku přísné matce jeho, se sňatkem neblahým hned s počátku nesouhlasící. O štědrém večeru, když laskavá strážkyně donese hošíky k babičce do osamělé, na svah příkré stráně přilepené chaloupky, pozná Antoš lépe obětavou krásnou duši divoké kdysi Sylvy; za večera toho památného rozlehne se po sedničce i vzpomínka staré Jirovcové na klášter Alžbětinek v Praze a vypravování Antošovo o vzorné obci Ochranovské v Prusku, kterou na svých obchodních cestách navštívil a jejíž poznáním hlouběji ještě procítil rozervanost života svého rodinného. Oboje to vypravování stává se později v žití našich hrdinů osudným. Mezi manžely rozevírá se krutostí a vášnivou zlobou rychtářčinou a neoblomnou pevností Antošovou vždy větší propasť. Kdežto žena čarodějné pikle kuje s pověstným Mikusou, aby opět mladého chotě k sobě připoutala — připravuje Antoš svůj s rychtářkou rozvod. Chce démona mladého žití svého nahraditi andělem míru rodinného, Sylvou, a dívka, nahlédnuvši s dostatek v povahu rychtářčinu, i v srdce šlechetného An-

toše hotova jest přestoupiti na jinou víru, následovati ho i s hošíky od matky opuštěnými do obce Ochranovské. Tajný úmysl synův příbuzným jakýmsi vyzrazen jest staré matce, jíž připadne úkol, aby syna s předsevzetí jeho zradila. Jirovcová vydá se do sousedního města, kde Antoš dlí a dostihne jej právě, když prohlíží se zalíbením hospodářské náčiní, pro novou domácnost ustanovené. Všecky prosby a důvody matčiny proti rozvodu namířené vyvrací Antoš důvody rovněž tak pádnými, až konečně po dlouhém boji zvítězí matka nad synem nešťastným, řkouc: že spoluobčané jdouce kolem hrobu otcova proklnou popel v něm tlící jako ostatky toho, z něhož vyšel, obci na příklad hanebný, kacíř a odpadlík. „Matko, matko, vy jste zvítězila,“ volá Antoš všecek zlomen, slibuje, že se do nenáviděného domova, k ženě ďáblici navrátí a Jirovcová spěchá, aby rozechvěnou mysl přátel potěšila radostnou o synově obratu zvěstí. Ji drahnou dobu očekává již Sylva; aby stařeny nepropásla, usedá v soumraku na křižovatku, kde poblíž pne se starý kříž. Pohřížena ve sladké sny o budoucnosti blízké, dlouho nepozoruje, že se jí kdosi blíží; až pak zaslechne otčenáš po zpátku odříkávaný, vidí jak postava v bílém rouchu o dlouhých, bohatých, černých vlasech vyhoupne se na kříž a obejme jej oběma rameny. Sylva po vlasech pozná — rychtářku; ona to, navedena zlolajným Mikusou na kříži modlí se žalm zaklínací ku králi pekel. Slova „V tesknosti Antoš Jirovec dny své dokonej“ dolehnou k sluchu Sylvinu; dívka dále slyší, jak proklíná nešťastnice děti manželovy, děti z vlastní krve své, matku jeho starou, všecky jeho předky do kolikátého kolena . . . S výkřikem „Zadržte, vaším Antoš zůstane“, vrhá se k rychtářce na kříži visící. Ale

pobloudilá žena má ji za knížete pekel, který přichází si jí odvést, a leknutím smyslů zbavena, klesá do těžké nemoci, v níž za krátko zemře. Antoš je svoboden, — avšak Sylva stojí k slibu mrtvé ženě učiněnému, přes všecko podivení staré Jirovcové a jako služka kláštera Alžbětinek tráví život svůj. Antoš, vychovav hochy svoje na zdárné jinochy, umírá v zahrádce matčině, pohlížeje na pěkné nářadí, při němž matka dostihla jej tehdy v městě a otázkou ostrou „Do nového hospodářství?“ zvěstovala mu příchod nových bouří životních.

„Vesnický román“ jest práce jako z kusu žuly utesaná. Málo v ní veselé nálady, všecky postavy jsou více méně zádumčivé, pochmurné: vážný, Antoš, vzor občanského rozmyslu a statečnosti, — Sylva, přemýšlením z divokého šotka skrocená na dívku hrdinně obětavou, — démonická rychtářka, jejíž vášně záhubné přesně k tomu ukazují, kam vede sobecká láska ženy starší k mladému choti, a k jakému konci čelí sňatky prospěchářské, — stará Jirovcová, žena zásad tak železných, že hanbou jest jí porušovati věrnost mrtvému manželu i když vrátí se ze zkušené hoch kdysi milovaný, nyní šťastnou domácnost jí nabízející, žena tak své cti dbalá, že ukazuje mladistvému synáčku soudruhy ku krádeži ovoce sváděnému tmavou hladinu rybníčka, pravíc mu, tam že ji má vyhledati, až po mlsu zdařeném domů vraceti se bude. Přes všechnu sympatičnost krásné a pevné povahy Antošovy, přes bujarou mladost Sylvinu, paprskem ušlechtilé dívčí mysli ozářenou, přiřkli bychom palmu — staré Jirovcové. Připadá nám jako antická socha. Jsouc si vědoma vlastní síly v odříkání, žádá s neuprosnou určitostí touž míru hrdinství i od jiných. Pro ni řád světový a přikázán

božská jsou zákony nedotknutelnými; zřekši se všech prospěchů světských stále na mysli má život budoucí a nestrpí, aby rozmarem, jak se jí zdá, porušeno bylo to, co tam má jí býti náhradou a potěchou. Její proslovení k Antoši, jímž úmysl jeho zvrátí, jest úchvatné, neméně úchvatné než velikolepá děsná scena na křižovatce. S dovedností přesně uměleckou kreslena je příšerná rychtářka a vášnivé boje, které duší její neustále zmítají; s touže důsledností objevuje nám básnířka proměny v duši Antošově a Sylvině. Zvláště pozoruhodna je pevnost této stavby románové; episod tu nemnoho, všude rychlý spád. Líčením „stínání", vypravováním staré Jirovcové, popisem života starého přezáka strýce zachována nám i v knize této četná památnost narodopisná.

„Vesnickému románu" nejbližší co do času a podstaty jest *„Kříž u potoka"*, jenž vyšel o dva roky později v Matici lidu 1869. (dále ještě u Grégra). „Kříž u potoka" jest práce mnohem rozsáhlejší než „Ves. román", jeho děj je širší, složitější a rozkládá se vlastně ve dvě části: v život Józin a život Evin, — mstitelky-škůdkyně a osvoboditelky. Jako ve „Vesnickém románu" nalézáme i v „Kříži u potoka" postavy pochmurné, velikolepé, avšak dojem zádumčivý zmírněn jest podobami jinými, naivními usměvavými a tklivými. Vesnický román je jako lesíkem sosnovým, ale Kříž u potoka jest malebným údolím o smavých lučinách, k němuž sklánějí se srázné lesnaté stráně, skalami prorývané. Vedle bohatýrské Evy, mrzouta Ambrože, vedle divoké, zrazené Józy a ubohého Veníka, úlisného Mikeše a záletné Mařičky, vedle tvrdých Kobosilových a krutého Józina manžela, potkáváme se tu s měkkými manžely mlynářovými, s poctivým Eviným pěstounem, bývalým stárkem;

vůbec je smavé ovzduší veselého mlýna protivou velmi účinnou ku zamračenému domu Potockých, s hrozným jeho křížem, kde nalezena Józa nožem probodnuta.

Děj „Kříže u potoka" jest ve stručnosti co největší tento: Zemanská rodina Potockých stížena jest kletbou; rodinná spokojenost a svornost v lůně jejím nemá stání, všichni mužští členové, jakmile se ožení, „pozbývají" (rozumu), dopouštějí se pošetilých, divokých kousků, tak že spoluobčanům jsou na opovržení a výstrahu. Kletbu tu přivodila na ně pramatka jejich Józa. Ta, dcera z rodu téměř žebráckého, tvrdého, Kobosilova, zamiluje si mladšího Potockého vší silou své nedotknuté, vášnivé duše. Ale Mikeš tropí si z ní jen kratochvíli; opustí ji a Józa padne do oka staršímu z Potockých. Přese všecko svoje zdráhání nucena jest státi se jeho ženou; ale slibuje mu věčnou nenávist. Muž Józin, syt jsa ženiným odporem, pomocí tajných jakýchsi prostředků omamuje ji, tak že se mladá, krásná žena stane úplně poddajnou. Teprve po roce, když narodil se jí synáček a služka mladá za nemoci paniny zapomíná jí nakapati nápoje omamujícího, probouzí se nešťastná k vědomí a nechtějíc snášeti poroby u nenáviděného muže, uteče ku kříži u potoka za statkem, jenž od něho vzal jméno. Proklínajíc všecko potomstvo Potockých, aby nikdy lásky upřímné nepoznalo, zahyne tam vlastní rukou. Příběh ten dávno zapomenutý vypravuje stará mlynářka roztomilé schovance Evě, kterou si kdysi osiřelou na místě vlastních dítek vzala. Bylať jí Eva ve velikém zármutku po smrti prvního neduživého muže tak potěšila, že ji mlynářka považovala za náhradu Bohem seslanou. Eva byla se setkala s mladším Potockým, Štěpánem, když vyšla nasbírat hojnost kvítí k sv. Janu Křtiteli. Štěpán

okouzlen jsa krásou a prostomilostí „Evičky z mlýna“ žádá za ruku její a Eva mu ji připoví, ne že jej miluje, ale že přeje si věrnou, neoblomnou oddaností zrušiti kletbu Józinu a zjednati jí pokoje. Bylť osud Potockých celou její bytostí zatřásl. Štěpán má bratra staršího Ambrože, „mrzouta“, který nejvíce na cestách se zdržuje. Ten zprvu nehrubě dbá švakrové, jsa sňatku Potockých vůbec nepřízniv a sám se ho zřeknuv. Teprve Evina malá dcerka sblíží jej poněkud s matkou. Zatím Štěpán dal se na cestu, jíž před ním všichni Potočtí kráčeli; zanedbává ušlechtilé své ženy pro sprostou, vykřičenou záletnici Mařičku, trýzní a týrá ji tělesně, až ji i raní. Nešťastná Eva cítí na sobě již Józinu kletbu, je zhanobena, ponížena. Tu při „kříži u potoka“, kdež bolestně přemítá, překvapí ji Ambrož; dávno vědí oba, že se milují a Ambrož vyzývá Evu, aby s ním ušla životu pokořujícímu. Eva, pamětliva jsouc slibu slavně učiněného — zůstane... Ambrož odstěhuje se od Potockých kamsi do hor a Eva, aby dokončila oběť svou, ubírá se k rozpustilé Mařičce vyprosit si u ní muže, děcku otce. Rozmluvě obou přítomen jest tajně Štěpán; pohnut tolikerou láskou ženy své, zanechá záletů svých, stává se oddaným manželem, řádným občanem. Kletba Józina je zrušena! Mezi tím povstanou v hospodářství mnohé nesnáze a Štěpán odebéře se k bratrovi, aby za pomoc ho požádal; Ambrož, bolestně jsa uražen návratem a jednáním Eviným, tvrdošíjně mu pomoci odpírá. Štěpán, chtěje na dobro státi se hodným ženy své, zavádí mezi sousedy mnohé prospěšné novoty; z toho jedné neděle strhne se v hospodě rvačka; k ní naskytne se Ambrož, jenž obměkčiv se, bratru přece peníze přináší a za víru a zmatku raněn jest smrtelně do hlavy. Ve starobylé sednici

u Potockých umírá Ambrož; Eva stojí uprostřed světnice, držíc se dřevěného sloupu, strop podepírajícího, aby neklesla. „Tedy se ti přece podařilo Potocké vykoupiti, když před mužovou milostnicí jsi se pokořila?“ zahovoří s namaháním raněný. „Nevykoupila jsem Potockých, pokořivši se před mužovou milostnicí, ale tenkráte jsem je vykoupila, když od tebe u kříže jsem se odtrhla!“ Blažený úsměv uhostí se na zasmušilé Ambrožově tváři — úsměv poslední...

Již ze stručného popisu kostry děje lze poznati, že tu pracovala ruka velikého, uvědomělého umělce; co tu barev nádherných, co tu výjevů, čtenářem do hloubi duše otřásajících, co povah hlubokých a tajemných jako lesní studánky smrčinami vroubených! Není divu, že „Kříž u potoka“ při svém objevení zmítal veškerým obecenstvem. Nesčetné jsou ty večery, jež citliví čtenářové nad knihou tou, nad osudem Evy, Józy a Ambrože proplakali... V „Kříži u potoka“ vyniká také mistrné líčení krajinářské; vzpomeňme jen cesty mlynářčiny a Eviččiny z kostela, pouti Eviny před sv. Janem Křtitelem a výjevů u kříže. Skvostné jsou episody v ději rozptýlené, tak na př. mlynářův pohřeb, častování s ním souvisící, a objevování se rozličných ženichů mlynářčiných, jež vyvolenec její, starý poctivý stárek, sám tvrdošíjně jí uvádí.

Hrdinskou postavou ženskou jako Eva, ovšem poněkud jiného rázu je „*Frantina*“ hlavní osoba stejnojmenné třetí veliké skladby z Ještěda. Jest to příběh dívky mladé, uprostřed divočiny „Čihadníka“ vyrostlé a v zásadách některého odvětví vyznání bratrského neb podobojí vychované. Stýskajíc si v samotě po malém druhu mládí a dychtiva jsouc poznati svět jí pěstounem-podivínem

tak zhaněný, vydává se Frantina k obydlím vesnickým; neduživý rychtář jisté vesnice v Poještědí, ubírající se na pouť do Vambeřic, ihned si ji zamiluje a přivádí si ji domů již jako hospodyňku. Vlivem bystroduché Frantiny lepší se stav na statku bohatém, ale zanedbaném a když rychtář stále postonávající po několika letech zemře, učiní občané Frantinu rychtářkou. Jediným přítelem jejím je mladičký hoch, čeledín Bartolom; v rozmluvách těchto dvou zanícených duší, zbožného, věrného katolíka a důmyslné, nadšené pantheistky spočívá na mnoze těžiště knihy. Bartolomovi svěřuje se Frantina se svou mladostí, s vírou, kterou jí pěstoun vštípil a která pozorováním všech věcí v ní se ustálila. Jediný jest rozdíl mezi starým ptáčníkem a stoupenkou jeho: on neměl lásky a v ní byla láska, která hory přenáší, láska k lidstvu všemu, která dovede vlastní blaho prospěchu ostatních obětovati. Bartolomovi vyzná se Frantina také, že nepřestává na druha dětství vzpomínati — a jak svěží, silnou je upomínka ta, dokazuje rychtářka, odmítajíc všecky sňatky jí nabízené. Té doby pověstným je v horách Ještědských vůdce lupičů, odvážný a neúprosný, jehož pravé podoby neznají ani vlastní zlotřilí soudruzi. Frantina, v jejíž srdci plane světlo naprosté spravedlnosti i vroucí účasti s nešťastnými a potlačovanými, těžce snáší jho roty loupežnické; zapomíná však poněkud příkoří krajině Ještědské činěného, když shledá se ve švarném bohatém dřevaři Apolínu, s přítelem let dětských. Mladí lidé se zasnubují a umiňují si, že po svatbě zcela tiše konané, odeberou se z rodného kraje. Jednoho večera přichází v rychtářčině sednici řeč na četu „lesňáků“ a jejich hejtmana; pan Apolín zastává se ho, poukazuje k tomu, že dal se na ničemné řemeslo své

z pomsty, poněvadž páni otce milovaného mu utratili a celou rodinu ve zkázu uvrhli. Posluchačům velice je srozumitelna účast Apolínova, jelikož je známo, že i jeho otec, jsa kdysi vyslancem a mluvčím potlačeného lidu robotního, ukrutným způsobem byl mučen a pronásledován. Den před sňatkem, k němuž chtějí se snoubenci setkati pod jistou borovicí a odtud do kostelíčka se odebrati, vydává se Frantina s Bartolomem na jarmark do blízkého městečka Osečné. Na jarmarcích bylo zvykem, že za jakýsi tajný poplatek se svolením „pánů“ plenili zde „Weiszkaufři“ aniž, kromě ohlášení, jiného opatření bylo proti nim učiněno. Křivdy této ujímá se Frantina; důmyslnou, bystrou svou řečí získá si nadšený souhlas a obdiv ubohých kramářův a občanův a vymůže na „pánech“, aby zlo to dávné odstraněno bylo. Na cestě zpáteční setkají se rychtářka a Bartolom s mladičkou děvčicí, sirotkem; ta, důvěrou k neohrožené rychtářce jsouc jata, svěřuje jí, že dostala se do služby k podivné ženě, zajisté k matce pověstného lesňáckého hejtmana a vybízí ji, aby snažila se v chaloupce hluboko v lesích skryté, jej zajmouti. Frantina svoluje a všichni tři vydávají se za šera na pouť. Lupič je v podkrovní komůrce, Bartolom vylézá na strom, aby stavení a okolí si prohlédl, a spatří vedle „hejtmana“ — páně Apolínův klobouk. Zděšen nad časnou smrtí, kterou mladý ženich sešel nejspíše rukou lesňáků, svěřuje se Frantině. Ta vyšine se po něm na strom — pozná nejen Apolínův klobouk, ale i Apolína samého. Tajemství to zůstane však při ní, ona s Bartolomem ubírá se domů, z rána vydává se pod borovici — ale svatebčané shromáždění na statku nemohou se jí dočkati. Od Bartoloma čeledína doví se, co potkalo nešťastného ženicha. Po mnoha dnech vrací se Frantina

všecka změněna; vše zůstává při starém, jen Bartolom, zasnoubiv se s oním sirotkem, Baruškou, a bohatě byv rychtářkou opatřen, stěhuje se ze dvora. Nemohlať Frantina k děvčeti, v němž viděla první příčinu svého neštěstí, přilnouti. Teprve po mnoha letech shledá se Bartolom s bývalou přítelkyní a hospodyní — umírající. Dala si jej zavolati, aby sdělila mu poslední svou prosbu: chce býti pohřbena v tajemné, přírodou luzně ozdobené jeskyni na Čihadníku, kde jako děti s Apolínem si nejkrásněji hrávali a kam místo k oltáři zavedla si ženicha, aby proklála jej nožem kdysi na památku jí darovaným, mstíc na něm takto urazené jím poškozené lidstvo. Nehlásala svého náboženství „v hrubých křech“, kde s Bartolomem rozumovala, jen na plano, stála i činem ku každému svému slovu. Vraždíc svého miláčka, dí: ‚Ty's neodpustil, nemůže ani tobě odpuštěno býti; ty jsi se mstil, odplata minouti tě nesmí, ty's prolil na tisíce slzí, nemůže ti dopřán býti blaženosti úsměv, ty's usmrcoval, za to já tebe usmrcuji.“ Žila jen proto ještě po tolik smutných, strastiplných let, že chtěla lidem vše navrátiti, co lesňáci jim pobrali; ob chvíli vyskytly se kdesi peníze z neznámých rukou — byl to výtěžek rychtářčina prodaného statku. Krásná a pohnutlivá jsou slova, jimiž se těší na spojení posmrtné s milencem. Praví Frantina Bartolomovi ve své zpovědi: „Vedle sebe sladce spáti budeme sen věčnosti a až tělo naše se rozpadne a popel srdcí našich se smísí, tož pak vznikne a vyroste krásný, silný strom, prorazí to křišťálové nad námi klenutí, nad skálou až k nebi se povznese a všichni všudy slavíci ihned do jeho větví se přistěhují, neb to bude strom lásky. Pokvete na něm květ růžový, uzrají na něm jablka zlatá, kdo takový květ utrhne, ihned lásky slasti

pozná, kdo jablka okusí, jí v stálém štěstí užije a kam vítr seménko z něho zavěje, či ptáček ratolístku z něho zanese, tam se ujme nový strom takový a zas nový, až z nich bude po celém světě jen jediný les, a všude, všude štěstí a lásky dost.“

Postava Frantiny, kolem níž celý příběh románový se otáčí, mocně spisovatelku k sobě vábila hned na poprvé, když slyšela „o zlých časech, v nichž až ženskou museli udělati rychtářem“. Ve svém doslovu k Frantině, tak důležitém pro poznání způsobu její tvorby, jako vše, co k pracím svým vůbec na objasnění svého stanoviska připsala, dí: „Chopivši se později péra a hledajíc mezi lidem tamějším typy, v nichž by se mravní, náboženský a sociální ráz doby jejich nejjasněji zobrazil, vzpomněla jsem si ovšem také na onu vdovu, ježto se stala pro hory osobou napolo již báječnou. Stopujíc bedlivě její šlépěje a sbírajíc po lidech, co ještě o ní věděli, s rostoucí radostí jsem poznávala, že byla vychovanka pohanova asi potomkyně nějaké staré rodiny podobojí do zdejších hor zaváté a snad poslední neuvědomělá vyznavačka pantheistické víry nejkrajnější strany starých Táborů. Neznám v literatuře novější postavu jí podobnou kromě „Jeanne“ hrdinky to románů Sandové.“

Vytvořila nám ji Karolina Světlá takovou, že nikdy vedle ní vznešenější postavy ženské míti nebudeme; tato žena je vše sama ze sebe, nikdo jí neučil než bujná divoká příroda, v níž osaměle vyrostla, a přece v jejím srdci vykvetlo tolik čistých, vroucích pudů, přece v její mysli zasvitlo tolik velikých, vznešených, spasitelných myšlének. A dojímá-li nás něco ještě více, než květy jejích citů, světlo jejích pomyslů, jest to železný zákon, kterému podřídila život svůj ona, jíž nikdo zákonů

náboženských ani lidských nevysvětloval. Nemilovala bližního jen jako sebe samu, ona milovala jej stokrát více. „Frantinou“ učinila Světlá čisté lidskosti hold upřímný, nedocenitelný.

* * *

Povídka „*Kantůrčice*“ honosí se hrdinkou rovněž svéráznou, ale prostomilejší, naivnější. Kdežto „Frantina“ je dramatem mocně rozrušujícím, úchvatným, v němž kromě toho poutají nás úvahy o náboženské a mravní podstatě života, jest „Kantůrčice“ idylkou prostonárodní. Jest málo prací, jež podávají nám takový poklad zvyků, říkadel, mudrosloví, obrázků zařízení venkovského, kroje atd. jako tato povídka vytištěná poprvé ve Květech Hálkových na r. 1869. Řekli bychom málem, že Podhájských Enefa a její dědeček jsou zosobněným životem horalů Ještědských se všemi jeho prostomilými zvláštnostmi, utkvělou jeho vírou, jež tak často v pověru zabíhá. Oba přioděni jsou ještě „starobylou řízou ze zlatých nitek utkanou, z níž se svléká duše lidu českého, by se přioděla nachovým pláštěm nových, volných myšlenek“. (Úvod k Vesnickému románu.) Enefa jest milá všemu okolí, všude si váží pomocné její ruky, ač pro rozumování svoje a pro pevné, až neústupné jednání přezdívají jí „kantůrčic“. Ale nikdo k starosvětské, chudobné rodině Podhájských tak nelne jako sousední bohatá selka Mrákotová; mladá Enefa stává se jí přítelkyní, rádkyní, skorem dcerou. Poznáním syna selčina Otíka, jenž byl se rodným horám i matce skoro odcizil a v Praze na doktora práv vystudoval, dochází v životě „kantůrčice“ naší k zápletce. Trpí Enefa, ale popustiti, odpustiti nechce, ani když Otík sám nápravu učiní.

Ale na konec milenci přece v lásce jsou spojeni. Rozdíly starosvětské pobožné této rodiny písmařů, při nichž je „dar ducha svatého", jehož všemožně na potěchu bližních využíti hledí, a jalového konání Otíkova i pražských jeho vrstevníků, podány jsou velmi účinně. Vedle roztomilé, svéhlavé Enefy jest to i její bratr, Jeník, klučina již novou dobou ovátý, ale rovněž prostoduchý a čtverák věru k líbání, který stává se čtenáři milým; neméně přilneme k rázovitému, moudrému dědečkovi.

„Kantůrčice" jest jediná větší skladba z Ještěda, kdež básnířka dala zalaškovati líbeznému svému humoru; v menších obrazcích učinila tak často, jak ukazuje „Večer u koryta", „Hubička", „Námluvy", „Nebožka Barbora", „Kterak se dohodli" a j. v. Všude jinde řítí se černé těžké mraky, blesky děsně prorývají zachmuřenou oblohu, vodopády hučí s hromem o závod — zde v této mistrné, do nejmenších podrobností provedené selance svítí slunce téměř nerušeně, ozařujíc nejen témě prostomilých vesnických obyvatel ale i všecko starodávné, osobité jejich okolí a obydlí. Děj „Kantůrčice" odehrává se v době nedávné, kdežto Frantinina činnost v horách spadá do předešlého a snad i na počátek tohoto století.

„Květy" Hálkovy r. 1871. přinesly novellu „*Mladší bratr*". Jest to prostý život postrkovaného Vavřince Hlaváčka, v němž vyroste jediná bledá květina, pomyšlení to na drobounkou správčicimotýdlici, hezounkou jako voskový obraz Jezulátka, jejímuž mladému synu zachrání „mladší bratr" napotom život, vlastní při tom obětuje. Známe všichni kázání Kristovo na hoře o osmeru blahoslavenství; svým Vavřincem podala Světlá k němu vhodnou podobiznu. Mladší bratr je „chudý duchem, tichý, lkající, milosrdný, pokojný a čistého srdce; on

protivenství trpí pro spravedlnost, on lační a žízní po ní“ a věru takových, jako je náš opovržený čeledín, „bude království nebeské“. Vedle svých tvrdých českých lebek podala tu Kar. Světlá zase jednou „povahu holubičí“.

Románem Ještědským nejumělejším, nejpodivuhodnějším a snad nejsložitější a nejbohatší prací její vůbec jest „*Nemodlenec*“. O původu Nemodlence mnoho zajímavého vypravuje nám sama v „Literárním soukromí“ a také již v „Upomínkách“ se zmiňuje, jaký dojem zůstavil v ní již první pohled jeho, ji zasáhnuvší. Děj „Nemodlence“ těžko jest v krátkosti vypověděti; seskupila zde Světlá takovou spoustu látky, že byla by dostačila na pět samostatných románů. Podle památného úvodu k práci té a slov dodatečných, neméně závažných, měl se státi „Nemodlenec“ jakýmsi věčným pomníkem bohatství nevyvážitelného mysli lidové. Snad proto shrnula básnířka tolik pestrého děje, tolik postav obrovských, tolik zápletek podivuhodných, tolik vášní hlubokých do jediného díla, jež v nižádném poměru není k obsahu přebohatému. Vždyť příběh starého praděda Luhovských sám o sobě poskytl by osnovu ku skladbě rozsáhlé; nejinak poměr zemanky Marie k muži, dětem, k bývalému hochu a dceři jeho. Starší Luhovský (Adam) se svými styky s krtičkářovou, jíž na mysli tane pouze neznámý poutník na mezi, a konečné dovršení děje hrozbou Adamovou a náhlou jeho smrtí, třetí byl by podal základ k obrazu vášní a osudu horalů Ještědských; konečně Michal, vlastní románu hrdina, stojící mezi oběma sestrami sobě tak nepodobnými, Dalenou a Alžbětou, ten deista vznešených myšlének a neohrožené lásky ku pravdě, jako nemodlenec (neznaboh) pronásledovaný a posléze z otčiny vypuzený, jest postava

takové váhy a výše, že jí nutně stává se dílo umělcovo velikolepým.

S úctou nejhlubší klaníme se mohutnému, tvůrčímu duchu básnířky, jež podala o síle a bohatství jeho svědectví tak stkvělé, že jediným Nemodlencem byla by slávu svoji zbudovala. „Nemodlenec“ sám o sobě podává takovou gallerii postav, že nestvořil jí mnohý na slovo vzatý novellista český: máme tu rodinu zemanů Luhovských: příšerného praděda, zchytralého zemana, bujarého, vášnivého a záletného Adama i snivého hloubavého Míchala, v němž ne nadarmo viděl děd zjev archanděla jmenovce jeho; chladnou, krutou, v nejhlubších svých citech zraněnou zemanku; bludného krtičkáře-myslivce, bývalého milence jejího a pyšnou, krásnou Dalenu, dívku nejhoroucnějšího citu ale ducha ještě háravějšího; starou Verunu, typ to věrné, moudré služky, vesnickou filosofku, měkkou nyjící Alžbětu, rodičce své a matce neblahé Daleny tak velice podobnou, z vedlejších figur pak otce Alžbětina, pana faráře, justiciára a j. v.

Jako postav jest v „Nemodlenci“ i množství výjevů znamenitě provedených a vysoce dramatických; připomínáme z mnohých výjev za bouře, smrt to praděda šíleného v náručí Míchalově, soudobý výjev ve starém ovčíně, přísahu Daleninu na prahu osamělého stavení, při němž šlápne na oharek doutnající a Adamem, k setí hrachu „na nivy“ se ubírajícím, jest pozorována, výjev při Míchalově lůžku v podkrovní komůrce, jeho procházky za měsíčního svitu blíže studánky, kdy spatří a pozná jej Dalena, smrt Adamova „na nivách“, příšerné námluvy při mrtvolách zemančině a synově, rozmluvu Daleninu s panstvem, za níž Míchalovi svobodu vlastním štěstím vykupuje, a

nade vše slavnost církevní při soše sv. Jana, kdy smělý „nemodlenec“ dokazuje shromážděnému lidu, že na místě boha věčného, jednoho, postavil si modly dřevěné a kamenné! Kdyby vyskytl se umělec výtvarný, malíř, jenž by s to byl, aby vniknul až na dno do tvoreb Kar. Světlé, jaký to cyklus podivuhodný povstal by namalováním výjevů z Nemodlence! Byla by to pohádka tak luzně a zádumčivě krásná jako Schwindova „Meluzina“, jeho „Sedm havranů“, ale ohnivější, vzletnější, významnější.

Vždy při četbě Nemodlence připadají nám báchorky národní; jako působí tyto na vznětlivou mysl dětskou, která věc zveličuje, duhovými paprsky opřádá, tak působí „Nemodlenec“ na mysl dospělou. Vše je tu neobyčejné, nádherné, děsivé a zase vábivé, hárá tu oheň vášní pozemských, šumí křídla myšlének božských; jen zveličování fantasie a doplňujících paprsků tu netřeba, o ty postarala se básnířka sama měrou nejvyšší.

Míchal Luhovský jest rodným bratrem důmyslné Frantiny, oba z jednoho jsou kořene, z předků pro víru bludnou trýzněných, zneuznávaných a pronásledovaných. Avšak co ve Frantině dávno upevněno rukou přírody ji vychovavší, to dlouho válčí a hárá v srdci Míchalově, než dojde rozluštění. Jako „Frantina“ i „Nemodlenec“ jest holdem duchu „rozšafných předků“, jejichž hloubání u věcech náboženských a mravních, jejichž utrpení za pravdy jimi uznané, zanechalo v potomcích stopy tak silné, že staly se za vzkříšení našeho základem nového života. A hold ten končí velebnými slovy: „Ó lide náš, ty naše hradbo a chloubo, kde bychom se byli již octli bez tebe, kdybys ty nebyl chtěl k příkladu slavných předků vždy státi na výši doby? Tys nám zachoval po-

svátný poklad jazyka, zachováš nás i svobodě, chtěje nadál státi vždy a napořád jen při pravdě?"

„Nemodlenec" jest vedle „Upomínek" poslední rozsáhlou prací, kterou naše básnířka zanášela se před dlouhou, trapnou svou chorobou; vyšelť ve „Světozoru" r. 1873. Z roků 1875, 1876, 1877 a 1878, zvláště z prvních dvou, máme bohužel velmi málo prací paní Světlé. Teprve po svém vyléčení, když se naučila díla svá diktovati, plyne k nám opět hojnější proud její tvorby. Napsavši r. 1880. vysoce zajímavé své „*Literární soukromí*" zabývala se několik let téměř jen skladbami časovými a tendenčními, což považovala za naléhavou povinnost českých belletristů, jak výmluvně hlásá v proslovu ku dvěma svým pracím r. 1883. a 1884.

Jedna z prací těch jest po dlouhých letech zase první velikou skladbou z drahého Ještěda, jíž se k naléhání redakce a zajisté i obecenstva paní Světlá podjala. Jest to „*Vypravování staré žebračky*", otištěné v Osvětě r. 1884. Románek „Z vypravování staré žebračky" je prací nejen výtečnou, ale v nejedné příčině bedlivého zkoumání hodnou. Jeť nejen „příspěvkem k poznání našeho lidu", ale i páskou, jíž Světlá spoutala ten drahý, nepovšimnutý lid Ještědský s myšlénkovými oblastmi vysoce vzdělané Evropy, vlastně, jíž dokázala, že horalé její s učeným světem národů vysokou kulturou se honosících jsou v jakémsi vnitřním spojení, majíce s ním pomysly společné. Prostá žena vesnická, nešťastná matka žebraččina, ubírajíc se na osamělou paseku ve „Březí", aby tam život vlastní rukou skončila, praví ku strýci a pěstounu svému: „Divila jsem se vždy všem lidem. Vidí všichni, co mají svědomí, jak to na tom světě chodí a přece si nepřejí, aby zahynul

když na něm čeká na ně a na potomky jejich tolik trápení. Ale teď, v této chvíli, nejvíce se divím všem ženám, že se nevzpouzejí úkolu svému, když viděla jen jedna z nich jedinou hodinu dítě svoje trpěti. Budu já tedy první, která světu tomu poslušnost vypovím. Z krve mé již žádné dítě nevyroste a než bych ještě jednomu darovala život, raději života se vzdám. Bude-li mne chtíti Bůh za to zavrhnouti — nuže, již jsem na to odhodlána .... Snadněji mi bude snášeti veškera muka, která na mne v jeho očistci čekají, než abych sama na jiné muka uvrhovala, já, kteráž jsem nikdy vědomě broučka nezašlápla, mouchy neubila, květiny na poli neulomila. Ne, nepřenesu jednou na lidského tvora, ó Všeslitovníku, na vlastní dítě, hrůzy toho života pozemského.“ I dokládá básnířka na konci své práce: „Zamyšlena hleděla jsem k „Březí“, kde odpočívala neuvědomělá, nešťastná vyznavačka oněch theorií pessimistických, jimiž o několik desetiletí po její násilné smrti Schopenhauer, Hartmann a jiní tak mnohou mysl rozrušili, tak mnohé srdce znepokojili a tolik pohoršení způsobili. — Tázala jsem se samy sebe, nemají-li přec jen pravdu ti, kteří tvrdí, že co krouží v hlavách vzdělancův, mnohdy již dříve, aniž má o tom svět tušení, zcela na zapřenou zaplakalo v srdcích lidu?“

Povídka „*Z vypravování staré žebračky*“ má děj dosti neobjemný; hlavní zde věcí jest líčení povahy a smýšlení osob v ní jednajících. Osob těch též není mnoho. Dvě bytosti umělecky nadané, jemnoduchý, měkký Tadyáš Vraný, muzikant, a zádumčivá, s pořádkem světovým stále válčící Cílije, dcera ze statku, ale jako potomkyně harfeniččina zavržená, jsou střediskem skladby. Vedle nich vyniká jadrný pěstoun Cílijin, starý hajný,

zrádná, tvrdá Petrona, nevlastní její sestra, která sama Tadyáše získati si hledí, pánovitá Vraná, muzikantova matka, jež s Petronou spojuje se k úkladům proti nevítané snaše. Tadyáš spatří za časné ranní procházky, když dusnému vzduchu hospody uniká, v lese Cíliji, ana nad pokosenou směskou trpce naříká. Seznav v pěstounu jejím starého přítele otcova, častěji navštěvuje oba v hajnovně, hrává Cíliji na housle, vymlouvá jí truchlé její o světě a životě lidském názory, ale Cílije nikdy po přání zazpívati mu nechce a brání se vší mocí lásce v ní vznikající. Zavázalať se sama sobě slibem, že se nikdy neprovdá, aby ku rozmnožení lidských strastí nepřispívala. Teprve, když zjeví jí strýc, jak velice Tadyáš po ní stůně, a že pro tvrdošíjnost její nejspíše záletům zlé Petrony podlehne, hledí přemoci láskou smýšlení své a přibliží se k sadu, kde v sušárně bydlí Tadyáš. Písní, poprvé před ním zazpívanou, dává mu na jevo svůj smír, svoji k němu oddanost. Přese všecky pikle Petroniny a staré Vrané stanou se a zůstanou ti dva umělci šťastnými manžely, až dítko stále churavějící, psotníky se zmítající, uvádí Cíliji opět na stopu myšlének mocně nějaký čas potlačených. Dítě zůstane jednoho dne po hrozném utrpení v kolébce zdánlivě mrtvé, Cílije odběhne k strýci hajnému pro nůž a odevzdavši mu vzkaz pro Tadyáše, odebéře se do Březí. Znepokojený strýc hledá ji v lese a nalezne ji na pasece probodnutou. Tadyáš z neštěstí svého se více nevzkřísí, za to malá dceruška probéře se ze psotníkův a vychována jest laskavým hajným až do jeho smrti. Později příbuzenstvem zcela jsouc opuštěna, upadne do nuzných poměrů. Ona jest ta stará žebračka, která básnířce, jednoho letního jitra v údolí Rozstáňském s ní se setkavší, vypravuje smutný a neobyčejný

běh životní dumavé Cílije. Spěje právě do kostelíčka Světelského na mši zádušní, matce obětovanou; „dávát vše, co vyprosí, na modlení, aby se Bůh smiloval nad její duší."

Znamenitě, jak jsme již pověděli a do nejtajnějších záhybů vypsány jsou charaktery zvláště obou hrdin; v jemnou, tvořivou duši umělce Tadyáše mohla ovšem vniknouti zase jen bytost dokonale umělecká. Překrásně vylíčena procházka muzikantova za ranního šera, kdy setkává se s Cílijí i výjev u směsky pokosené. Rovněž vyniká výjev u vrb a tragická rozmluva Cílijina se starým hajným. Hovorem obou zrádných žen, Vrané a Petrony Kejřovy, dostává se nám také několik cenných příspěvků k poznání pověr lidových.

Prací probírající v rámci povídky vesnické otázku, která hýbá již valnou dobu a dnešního dne mocněji než jindy současnou společností, otázku to „volné lásky", jest skladba „*V Hložinách*". Objevila se poprvé ve Světozoru r. 1885., o dva roky později vyšla opět v Kabinetní knihovně Šimáčkově. Povrchní čtenář, probíraje se knihou, domníval by se, že se setkává opět s některým z rozkošných „příspěvků povahopisu našeho lidu", v nichž bývá tolik bujarých postav horalů a horaček, tolik stkvostných národopisných, zapomnění urvaných podrobností. Netuší, že zaplete jej „vesnická povídka" do záhad tak palčivých jako Ibsenova dramata „Nora" a „Příšery", jako Björnsonova „Rukavice". Prací „V Hložinách" Karolina Světlá ukázala na novo, že otázky všesvětové hýbají i lidem Ještědským a dala je řešiti mladé, prosté, samotářské selce, nezřízenému, umíněnému zvěřináři a rozpustilé jeho milence Špůlince. Jak strašlivým zdá se nám vysvětlení, které o lásce podává záletná, prodajná ta sklepnice — a přece

jsou věty ty totožny s blouzněním mnohých slavných romanopisců, k jejichž praporu čtoucí obecenstvo nadšeně přísahá.

Podstatu toho, co opěváno a velebeno bývá jako „pravá, svobodná láska, zdravá smyslnost“, vtělila paní Světlá ve svou Špulinku tak mistrně, že i dočasný přítel zásad pro rozkvět člověčenstva a sílu budoucích pokolení prý tak důležitých, ba nezbytných, odvrací se od nich po přečtení „Hložin“ v rozpacích, ba s nechutí. Protikladem ku smýšlení prodajné, bujné Špulinky, jejíž „volná láska“ tolik vábí mladého manžela Kiliána, od tiché, jemné ženy zlobně prchajícího, jsou slova Moniky Velebovy, básnířkou v ústa jí vložená: „Má-li ten svět potrvati, tož nutno, aby přebývala v ženách stálost, dobrota, smířlivost. Ony jsou základy jeho. Pakli by ony povolovaly, rozpukají se a vše, co stojí, s nimi se sboří a propadne. Uložil Bůh srdci ženinu, aby vše snášelo a překonalo pro ty, které její lásce svěřil. Jí jest svět ten vykoupiti ode všeho zlého svou trpělivostí a jej upevniti svou cností.“

Rozřešení této naléhavé otázky společenské jest ovšem skrytým, nejvnitřnějším jádrem práce; co do vnějšího dojmu jest jedním z nejroztomilejších, svěžími a sytými barvami malovaných obrazů z Poještědí, jež péro paní Světlé kdy vytvořilo. Jen ty jadrné, výrazné v něm postavy! Líbezná, ostýchavá Monika Velebová a její teta Kačka, tak pevné mysli, neoblomné víry a zlatého, ač zasmušilého srdce — také jedna z potomkyň stařenek z dob Aeneáše Sylvia; divoký, vášnivý rod Obořilů ve svých dvou zástupcích, sobeckém, starém obchodníku a vrtkavém jeho synu, vhodně postaven jest proti oběma ženštinám. Se Špulinkou, nalévačkou to v lesní hospůdce, a Moničinou so-

kyní již jsme se seznámili; také bodrý starolesní, starý myslivec, chorý Veleba, rychtář-námluvčí, ač celkem jsou tu jen štafáží, nakresleni jsou ostrými trefnými rysy.

V pravdě mistrovské je vylíčení statku Velebových „V Hložinách"; podán tu půvab zákoutí toho poetického tak dokonale, že co nejživěji před čtenářem ihned vzplane v zarůžovělé své obrubě, ve snivém slunečním světle, které zlatí starobylý jeho krov a vkrádá se okénky v šeré jeho světnice. Přiznáváme se, že od té doby, co „Hložiny" vyšly, jakmile někde v tichém údolí neb na slunné stráni spatříme keře hlohové o lesklých, rozčlánkovaných listech a o plných, bílých neb zarůžovělých květech, ihned vzpomeneme si na usedlost starého rodu Velebova pod „Žákostí" a na něžnou dívčí postavu, spanilou jako paprsek měsíční, ana stojí vedle věrné tety Kačky u stohu hořícího. Ten výjev nejživěji utkvívá čtenáři na paměti snad pro památná slova tety Kačky, zde pronesená; ale i líbezný, ranní výjev na chrbích, památný večer, kdy Monika, utekši od „čarování" ku Kiliánovi do sednice se vrací s pevným úmyslem při něm setrvati přese všecky s jeho strany ústrky — hluboko se vrývají v mysl. „Zlatých nitek ze starobylé řízy mysli lidové" naskytá se i v této práci příteli národopisu dosti.

Zajímavé jest stanovisko, které Karolina Světlá zajala v otázce této dosti choulostivé; množství spisovatelů moderních, ba nejen spisovatelů, i spisovatelek bylo by kreslilo docela jinak, přejíce si apotheosou „volné lásky" a opovrhováním tichého střízlivého manželství získati valnou část čtenářstva. Hledáť literární obecenstvo na mnoze v knihách svých oblíbených cosi jiného než přísné zákony života, hledá opojení, dráždidlo pro čivy

ochablé — ani v jediné knize své nepoddala se paní Světlá tomuto nebezpečnému požadavku modernímu, neustoupila ani krokem s mravní své výše jako charakter i jako umělkyně.

* * *

Kromě těchto románů z Ještědí napsala nám básnířka naše velikou řadu menších kreseb. Některé z nich nazvala „*Z povahopisu našeho lidu*"; jest to název charakterisující všecky. Co do času sepsání první jest „*Sefka*", druhá to práce paní Světlé vůbec, v níž líčí tklivý osud bratrovkyně svojí, s rodiči do Polska se odstěhovavší a tam touhou po domově i nepřízní osudu zahynuvší.

„Sefce" nejbližší jest povídka „*O krejčíkově Anežce*" tak roztomilá, svérázná co do řeči, plná nejpěknějších podrobností povahopisných a národopisných, že Božena Němcová, jí okouzlena, chtěla se na novo vydati do Ještědských hor, aby zachytila látku podobně vděčnou. Krejčíkova Anežka pro chudobu svou odříká se mileného Florika; ten, rozezlen nad jejím „modlářstvím", béře si otcem mu vyvolenou Francku mlynářovu. Ale když Florik, jenž mezitím stal se hejtmanem „pašířů", jest vyzrazen, svou ženou zapřen a v nebezpečí zajetí, vydává se za ním Anežka nocí a bouří, aby jej zachránila. Nemohouc ho již zachrániti, umírá s ním společně, aby u Boha zaň orodovala, aneb aspoň účastí svou muka jeho mírnila. „Dole v lese u potoka je zahrabali, nevykropili jim hrob, ale bledé jitro jim ho denně kropí svými stříbrnými slzami; nepostavili jim kříž, ale nejštíhlejší smrk se pne nad jejich mladými těly k nebesům; nepomodlili se nad nimi, ale mladí ptáčkové jim šveholí každé jaro sladkou píseň o věrném milování.

Dávno na ně již zapomněli, ale matička země věnčí jejich rov ještě každý rok fialkami a nevadnoucím břečtanem — a já slzíc kladu na něj toto prostinké kvítko" napsala spisovatelka na konci povídky.

O stupeň výše pokročila paní Světlá ve své nejblíže příští kresbě „*Skalák*". Skalák dává nám již tušiti, k jakému řešení společenských a mravních otázek dospěje spisovatelka ve svých románech, Ještěd za jeviště majících. „Skalák" jest červánkem „Vesnického románu", „Kříže u potoka", „Frantiny", „Nemodlence". Sama nám vypravuje, co nevole vzbudila povídka ta za svého prvního vyjití mezi předpojatými a upejpavými čtenáři a zvláště čtenářkami. Předsudek ten posud docela nezmizel; neboť ještě novější kritika zmínila se o „Skaláku" jako o příkladu „upřílišeného realismu v poesii." Ve Skaláku uzavřena jest pravda ovšem hrozná, ale přece pravda: žeť totiž ryzí srdce pokladem takovým, který zachrániti obětí jakoukoli jest povinností lidskou. Pravda ta zosobněna jest v Rozičce, dědičce rozsáhlého statku, která, aby povznesla spustlého druha mládí Jáchyma, z rodu „skaláků", v jehož „zlaté srdce" pevně věří, za manžela pojmouti jej chce. Prve než k svatbě dojde, pohaní kdosi hocha za dřívější jeho život a Jáchym mstí se vraždou. Trestance navštěvuje Rozička a když se vrah po několika letech jako stařec sešlý vrátí, trvá při něm stejně statečně. Rozičce, všeho jmění zbavené, nezbývá než Jáchymova skála; tam oba chtějí si zaříditi domácnost. Avšak bývalému tuláku a vrahu nedostává se dovolení k ženění a Rozičce nastává s druhem loučení. Jáchym, aby nezbavil jí posledního útulku, v němž není dovoleno Rozičce přebývati s ním, přepouští jí ho, bera si sám život.

Dvojnásobného vraha, jehož nikdo dotknouti se nechce, pohřbívá v hrubé plachtě Rozička noční doby za zeď hřbitovní.

Hrozná a veliká co do umění je scéna ve vlhké skále, když Jáchym vyčítá Rozičce, proč si ho kdy všímala, a když konečně, obměkčiv se, žádá jí, aby zazpívala mu písně, jimiž jako děti na pastviskách se těšívali. Za písní těch oběsí se Jáchym nad ohništěm: „žádal si písně její jako zpěvu pohřebního“. Výjev pohřební končí Světlá prostými, ale srdce ryjícími slovy: „Rozička se vzpřímila, šátek jí spadl s hlavy a ona vztáhla ruce k nebi. Její svadlé rty se pohybovaly, chtěly žalovat, vinit, snad hledaly i nějakou kletbu, — ale nenalezly jí, a s pláčem klesla Rozička na čerstvě nasypanou zem, políbila ji a zalkala: Teď je to na jevu, jaké měl dobré srdce!“

Při četbě „Skaláka“ pláčí i zralí mužové; jeť v marné oběti Roziččině a nesobeckosti spustlého zločince tolik tragiky, že nad ní roní srdce slzy krvavé. Ne každý den setkáváme se v životě s tak hlubokou, otevřenou ranou — ale když se tak stane, tu zdá se nám, že nelze déle žíti na světě, v němž tolik zžíravých je bolů. Skalák je obrazem rány takové — jako povídka perlou umění.

Vylíčením umělecké povahy a neodolatelného pudu tvůrčího v dívce venkovské jest „*Cikánka*“. Julina Holovských, nemohouc se spřáteliti se všedním životem horaček a toužíc po životě ptáčat, jež zpívají sobě i jiným k radosti, uniká svému ženichu, poctivému, ale prostoduchému Tomáši, s tlupou potulných cikánů, kteří zpěvy a tanci svými byli ji okouzlili. Po letech shledává se Tomáš v Berlíně v osobě slavné cikánské tanečnice — s Julinou.

Črta ta jest poněkud romanticky přibarvena rovněž jako „*Lesní panna*“, vlastně jako druhá část pověsti této. V Karle rychtářově líčí Světlá zajisté některou prostomilou potomkyni rodu Mužákova, jehož právě týká se vypravování o pramatce „lesní panně“. Vstoupením prosté Karly ve veliký, aristokratický svět, přeťata páska nejen s horami Ještědskými, ale i se skutečností. Ač velmi pěkně podán jest rozdíl mezi naivním děvčetem vesnickým a strojeností kruhů šlechtických, přece lépe by se nám líbila „Lesní panna“, kdyby mladý hrabě nebyl se skřižoval s cestami jejími.

Zcela v půdě horské opět tkví „*Lamač a jeho dítě*“. Velmi zajímavě vypravuje nám paní Světlá v „Literárním soukromí“ o tom, jak dostala se jí do péra látka k „Lamači“. Znamenitě podařilo se jí vykresliti rázovitou postavu muže chudého na statky, ale bohatého myšlénkami hlubokými a ryzím citem mravním a náboženským; zápletka v životě jeho, jež vzniká láskou dcerky jeho k synu bohaté, ale bezbožné sousedky, sosnována a zauzlena způsobem nejvýše napínavým.

Po „Lamači“ brzy přišlo arcidílo „*Vesnický román*“ a s tímto takořka současně vznikl „*Obrázek z Ještěda*“, pověsť to o Maxu hraběti la Mothe de Flintrope na Sichrově sídlícím, populárně Maxa Lamata zvaném, a o stycích jeho s loupežníky — „fílky“. Látka připomíná nám Frantinu a Krejčíkovu Anežku; na místo Apolínovo nastupuje tu ovšem dcera loupežníkova, mstitelka křivd na rodině její spáchaných.

Svěžím jako horský vzduch humorem okouzluje nás kratičká črta „*Večer u koryta*“; jest to rozmluva staré, rozumné „puty“ (kmotry) se svéhlavou kmotřenkou, jež mermomocí o hochu, který si ji zamiloval, ani slyšeti nechce, ale konečně,

žárlivostí jsouc popichována, ještě ráda „putu“ poprosí, aby vše ve staré koleje uvedla. Případná barvitost mluvy zvyšuje dojem tohoto žertíku.

Humoristicky naladěny jsou i krásné obrázky *„Hubička“* a *„Námluvy“*, jimiž paní Světlá obdařila dva první ročníky nově vzniklé „Osvěty“. Děj „Hubičky“ ze zpěvohry Smetanovy obecně je znám; netřeba připomínati rozšafné, ale paličaté Vendulky, která pro hubičku mladému vdovci Lukáši až mezi pašíře k staré Martince uteče.

„Námluvy“, obrázek plný stkvostných národopisných podrobností a ozářený rozkošným líčením podjesenní přírody, vypravuje nám o Cilce hrobníkově, kterak jde truhlářova Havla zvát sobě za mládence. Těžko se jí to jde; bojíť se, že ji Havel s prosbou její odmrští, a kdyby i svolil, ví, že toho ženou děvče nikdy nebude, kdo s ním za mládence při svatbách stál. Setkání se s mladou, chlubnou Cívkovou tesknoty Cilce ještě přidá; za to stařenka Boubelová, která na místě do kostela šla se pomodlit ku kříži u potoka, moudrou radou a sdílností poněkud jí odlehčí. Havel Cilku skutečně odmrští — a to pro příčinu svrchu jmenovanou. Za krátko jdou oba do kostela, ale ne jako družice s mládencem, než jako ženich s nevěstou. Čteme-li prostý ten obrázek, jest nám náhle milo a teplo; ocitáme se mimoděk s Cilkou na kvetoucích, vonných mezích.

Druhu zcela vážného jest črta *„Ten národ“*. „Tím národem“ míní Šimon Bařinů národ český, nad jehož skrovným počtem a utrpením neustálým co nejbolestněji se zadumává. „O ty ukřižovanče,“ sepíná nad ním ruce a vděčen je těm, kteří o „ten národ“ dbají a jej křísiti pomáhají jako „nějaký Havlíček“. O „tom národě“ a jeho zastancích mnoho mu vypravoval mladý přítel Václav, zá-

možný to synek. „Ten národ“ stává se Šimonovi osudným; příliš o jeho štěstí dbaje, sám štěstí i život ztrácí. Karolina Světlá praví o postavě této v Upomínkách (str. 89): „Pochybuji vším právem, zdali se mohou jiné národy podobnými příklady horoucnosti a hloubky citu vlasteneckého honositi, jakýmž byl Souček (v Jitřence) a „Šimon“, jehož podobiznu jsem vykreslila v obrázku „Ten národ“.

Mezi smíchem a slzami zmítá se *„Nebožka Barbora“*. Jest to vedle předešlé práce a Skaláka, přes svou poměrnou stručnost, jedna z nejzdařilejších menších prací z Ještěda, ne-li nejzdařilejší vůbec. Podobiznou nazvala ji paní Světlá a věru připadá nám „Nebožka Barbora“ jako mistrná stará dřevorytina neb mědirytina. Ten párek lidiček „slabého ducha“, Matýsek náš a Barka naše, jest neodolatelným. Nevíme, proč nám stále na mysl se dere, že jest „Nebožka Barbora“ jaksi protějškem „Frantiny“. Tato byla ducha bohatýrského, Barka jest chudá duchem; Frantina hájila potlačované, Barka utiskována jsouc po celý téměř život byla s poníženým svým stavem spokojena, ba ještě si jej pochvalovala. Obě zapomínaly sebe, překonaly sebe, v tom bylo hrdinství jejich. Nic nepodceňujme tichého „odklizení se“ Barčina, aby Matýska nezarmoutila, — věc přemoudrou a těžkou vykonala ta Barka „slabá na rozum“. „Nebožku Barboru“ lze čísti desetkráte po sobě, vždy poutá, vždy je nová; pěknou to podobiznu zavěsila nám paní Světlá do obrazárny ducha národního.

„Přišla do rozumu“, povídka uveřejněná r. 1878. v „Ženských listech“, je jedna z nečetných prací, které vytvořila básnířka za doby těžké své choroby. Nic na ní není znáti, že povstala v dusném vzduchu nemocenské jizby. Je svěží jako rosa ranní a jasná jako paprsek jarního slunce. Pomá-

hají jí k tomu dvě bujaré, svěží duše, Andulinka Ptáčníkova a mladý Rokelský, kteří tak dlouho nalézti se nemohou, ale konečně přece spolu doputují do ráje lásky. Vonný tento květ byl truchlícím ctitelům paní Světlé zárukou, že nedovedla trapná choroba potlačiti v duši slovutné spisovatelky šumný proud ku světlu se deroucí, spanilé květy poupaty v něm ukryté. Rok 1878. přinesl také ještě „*Tetu Vavřincovu*“, obrázek boje dobrého, jejž bojovala nábožná, dověrná, pokorná stařenka se zatvrzelým nemodlencem Danielem a v němž výsledky své trpělivosti jej překonává. Dojemným rysem v povahopisu horského lidu jest věrnost tetčina, již u kříže při borovici přísahala svému milenci a kterou zachovala, i když hoch z přinucení s jinou se zasnoubil; slib její proto nezůstal jí méně svatým.

Obrazem velikých rysů je „*Modřín Marie Terezie*“. Byla to práce, určena, aby ozářila světlem poesie zásnuby královské r. 1881. „Modřín“ vyšel v nádherném, slavnostním listě „Boleslavsko“, věnovaném korunním mladomanželům. Bolno nyní vzpomínati ... Básnířka naše, spolu s lidem Ještědským vždy ctitelka císaře Josefa a Marie Teresie jako matky jeho, zosobnila příchylnost lidu toho k císařovně v postavě snivého pastýře a houslisty Víta. Ten vydává se na korunovaci královninu a zvláštní shodou okolností dostane se do chrámu Svatovítského. Paprsek, ozařující hlavu mladé panovnice, jest mu zárukou, že z její ruky dostane se potlačenému lidu spásy. Na paměť blouznivé své víry zasazuje za doby středoletní modřínový proutek, jenž vzejde a svědkem je po mnohých letech návštěvy syna císařovnina Josefa II. Z jeho ruky dostane se lidu konečně toho, o čem Vít snil: slitování a ulehčení. Josefu II. na pomoc,

když roznese se zpráva, že císař ohrožen, ubírají se houfy selského lidu ku Praze, v čele Ještědských Vít s houslemi, v bílém svém kožichu. Nevrátí se již ku svému modřínu . . . .

Také Němcová znázornila svou „Babičkou" poměr lidu českého k Josefu císaři a jeho matce; paní Světlá kromě „Modřínu" učinila tak ještě (a to mnohem významněji) v „*Poslední paní Hlohovské*"; jest zajímavo stopovati způsob, jakým obě básnířky si vedly. Kolik prostoduché, rozmilé naivnosti u Němcové, tolik vzletu a myšlénkové hloubky u Světlé.

Ostatní drobné obrázky z hor z let 1882. až 1888. skoro vesměs spadají v cyklus „*Prostá mysl; z povahopisu našeho lidu*". Jsou to: „*Divousové*", „*Josefů Josef*", „*Kterak se dohodli*", „*Černá divizna*", „*Větrně*" a „*Ze starých časů*". Z nich nejrozsáhlejší a tajemnou romantikou zahalena jest *Černá divizna*; „*Ze starých časů*" vykazuje osobnosti zjevu příbuzného, a zamlouvá se sympatičností obou svých hrdin, zvláště mladé, neohrožené lékařky. Prostomilé, lehkým nádechem humoru ozdobené obrázky jsou *Josefů Josef* a *Kterak se dohodli.* Jsme přesvědčeni, že nebudou z péra paní Světlé posledními, že umění její zachytí ještě mnohou cennou nitku tak, aby stkvostná starobylá říza, jíž přioděna byla kdysi duše lidu našeho, rozestřela se před námi ve vší své dokonalosti a nádheře.

* * *

Romány a kresby z Ještědí připomínají nám dobu, kdy mladá paní Mužáková zavítala do malebných a svérázných krajin pohorských; romány a novelly ze starého života pražského na mysl nám opět uvádějí malou čipernou a originelní

Johanku Rottovou, jak s mileným otcem v nedělní jitra v šerých ulicích svého rodiště se prochází a dychtivě každé slovo s výmluvných rtů rozšafného muže zachycuje. Jsou ty jeho zvěsti věru vysoce zajímavé; nevykládá otec dceruškám jen, čeho sám se ve vysokých a zamračených těch domech, na hlučných tržištích a v zapomenutých uličkách dopídil a dožil, on sahá do paměti své hlouběji a vynáší na světlo všecky ty pověsti, jež sdělil s ním starý vychovatel a ochránce, „pan Josef".

Mysl malé Johanky neunavně obírá se všemi těmi místy, jež s otcem navštívila za vypravování jeho zajímavého; třpytnou síť upředla její fantasie kolem starého „Dobytčího trhu", jeho budov a trosek, kolem paláců a domů příkře stoupající ulice Ostruhové, kolem tržiště před Koňskou branou se rozprostírajícího, kdež stávaly stánky dřevěné i zděné, kolem půvabných letohrádků na nejzazším konci Nového města ve stinných a vonných zahradách se usmívajících.

Co viděla a slyšela ve kmotřině bohaté a vybrané domácnosti, to vše rozmnožilo ještě hojnou látku ve fantastické hlavičce Johančině se skrývající. Když pak nastala jí práce pérem a ona jala se rýsovati základy, na nichž národ náš spočívá a z nichž během časů těžce a zvolna se vyvíjel v nynější svou podobu, sáhla po nitkách a barvách, jež dlouho spočívaly jí v mysli, jako památka dětských let, jako dědictví po otci mileném, a jimi znázornila základy ty tam, kde z života venkovanů zabíhaly v uzavřenější ovzduší měšťanských a šlechtických tříd.

Jsou obrazy staropražské, ty romány a povídky „pod starými krovy" se odehrávající, taktéž částí povahopisu našeho lidu, jenže z jiných vrstev

zachycenou. Charakteristickým rysem ve mnohých z těchto prací paní Světlé jest, že kdekoli probouzí neb ustaluje se osoba z kruhů městských a vysokých ku vědomí mravnímu a vlasteneckému, jest to působením ryzího ducha některého prostého venkovana neb venkovanky. Tak nadšenou, tak blouznivou jest úcta Karoliny Světlé k lidu! Vizme na doklad toho působení Vojtěchovo na Jitku Schönbergovu, Ondřeje vrátných na hraběnku Felsenburgovu, starého ovčáka na paní a syny Natterovy, snivé mlynářovy dcerky Františky na švakra jejího Bursu atd.

Romány a obrázky ze staropražského života vznikly v rozličných dobách činnosti básnické Karoliny Světlé; *„První Češka“* vyšla již r. 1861., tedy ve čtvrtém roce po vystoupení jejím; poslední, *„Škapulíř“* objevil se roku loňského. Není těch obrazů ze staré Prahy řada tak dlouhá jako obrazů z Ještěda, ale jsou to vesměs práce rozsáhlé a mezi nimi některá z nejproslulejších básnických děl spisovatelčiných, v nichž záruka nehynoucí její slávy.

„První Češku“ napsala Světlá na vyzvání a pro radost svým Ještědským přátelům. Uvedla je do bohaté rodiny kupecké na Staroměstském náměstí sídlící a sdělila se s nimi o zápletky pochmurné, které, ukryty pod třpytem stkvělého života, užíraly a otravovaly žití mnohých členů. „První Češkou“ jest dcera rodiny odrodilé a zpupné, jež jméno chudičkého, z venkova přistěhovalého praotce Šembery změnila na německé „Schönbergů“. Jitka, dítě měkkého, citupluého Bedřicha Schönberga a krásné úkladnice Gabriely z Milčic, prožije mladost přesmutnou; matka jí nenávidí, že synem se jí nenarodila, otec láskyplný brzy jest jí odňat, zahynuv vlastní rukou ze žalu nad bezcitností manželčinou; babička, stará paní Judita,

nikterak usmířiti se nedovede s Jitčinou snivostí a s její láskou k žebrákům a ostatnímu chudému lidu. Duševní vývoj Jitčin násilně potlačen jest lstivou matkou, která přeje si, aby dcerka stala se blbou a takto navždy vládu bohatství rodinného jí ponechala. Jednou vykoupí Jitku z hrozící jí duševní tmy tajné pouti na půdu domu otcovského, fantasticky starým nábytkem a nářadím naplněnou, po druhé pobyt na venkově, kam vypovězena byla za svou lásku k nuzákům, a styk s Vojtěchem Šemberou, mladým robotníkem a vzdáleným, ale neznámým její příbuzným. Vojtěchem stává se Jitka, která neuvědoměle vždy k národu svému lnula, první zase Češkou. Ku pohřbu své babičky vrací se, na zděšení své matky, všecka změněna do Prahy a nastupuje po Vojtěchově vůli úlohu křísitelky svého okolí. Úkolu tomu se podrobujíc, spřátelí se i s myšlénkou, že stane se chotí netečného svého bratrance, již otcovou prý vůlí za manžela Jitce ustanoveného. Ale sotva že zabočil Emanuel Schönberg působením Jitčiným na novou dráhu, vyštván je úklady druhého Jitčina ženicha Raimunda Schönberga do časného hrobu samobijce. Jitka na venkovském statku, kde Vojtěcha poznala, má slaviti své zásnuby s Raimundem; avšak matka její, která po mnohá léta s Raimundem se milkovala, nepřipustí tomu, svede ji tajně s Vojtěchem a za útěku obou zasypána je i s Raimundem pod vetchým pavillonem, kde byla Jitka, vzpouzející se sňatku, vězněna. Po mnoha letech r. 1848. shledáváme se na barrikádě, blíže náměstí Staroměstského vztýčené, se dvěma syny Jitčinými, nadšenými to zastánci svobody a osvěty národní. Dům Schönbergů je rozdělen a přeměněn, rodina užší všecka vymřela, jen tito dva bujaří bojovníci zůstali Praze jako

zušlechtěné ratolístky kmene odrodilstvím a tmářstvím zhyzděného a zbrázděného.

Román „První Češka“ vyniká nejsytější barvitostí výjevů a jich ovzduší a plastičností svých četných postav. Zachytivši s tak dokonalou určitostí a hloubkou tvářnost domácností mladých a starých Schönbergů, strýce císařského rady i bratra jeho Antonína, zachovala nám paní Světlá vysoce zajímavé rysy z tváře tehdejší společnosti Pražské. Jako paprsky v ohnisku soustřeďují se rysy ty v líčení stkvělé společnosti u novopečeného šlechtice pana rady Jiljího ze Schönbergů konané, za níž se mladá Jitka, plachá jako ustrašené, vězněné ptáče, modlí ku pohoršení všech přítomných český otčenáš. Pokrytecká pýcha pana císařského rady, licoměrnost krásné Gabriely a mladičké dcery Antonínovy Otilie, záletnictví Raimundovo, asketické modlářství staré paní Judity, sešlost duševní pánů Melichara i Antonína jsou případným rmutem doby a vrstev společenských, v nichž plachá, čistá Jitka září jako perla spanilá, znovuzrození v sobě kryjící. Toho světa protikladem jest plémě písmařů a biblařů Šemberů, z nichž však jediné Vojtěch na jeviště vystupuje, jsa poněkud sesílen jinou postavou utlačovaného lidu venkovského, starou šafářkou.

V „První Češce“ nevynikají však jen nádherné scény, stkvělá galerie postav; spisovatelka vládla tu i řídkým bohatstvím komposice. Děj spadá ráz na ráz, čtenář z napjetí nevychází, dychtivě spěje dále, aby podivuhodné pletivo děje viděl dále zauzlovati a zase rozuzlovati se. Bylať zajisté rodina Schönbergů jednou z oněch, o nichž praví Světlá v „Upomínkách“: „V některých a to právě nejpověstnějších jměním domech bývala pravá Sodoma a Gomora. Odehrávaly se tam romány, kteréž dá-

vají se jen srovnati s dějinami rodiny Borgia a pod.“ Jaký to svět oslňující jako ohňostroj a při tom tak planý, jaké to povahy a zásady, jež vznik daly scénám jako scéna při krvavé mrtvole Bedřichově, v oratoriu paní Gabriely, při márách paní Schönbergové v kostele Týnském, při zásnubách Jitčiných na venkovském statku!

Jako posvátné luzné, měsíční světlo jeví se nám za to výjevy, kdež Vojtěch křísí Jitku, před hrůzami roboty do lesů hroznou bouří zmítaných se utekší, kdež vykládá jí biblickým svým způsobem českou historii. Nemůže býti nad tento básnický dějepis Čech nic půvabnějšího a vzletnějšího — jen zase Světlá dovedla podati něco podobného ve vypravování Ondřejově, kdež domnělému harfeníku, Marii Felicině z Felsenburka, vykládá Hlohovský o vzniku, vývoji a utrpení jednoty bratří českomoravských. Nevýslovně dojemná jest část knihy, kdy po boku Vojtěchově a Jitčině vystupuje Emanuel Schönberg; tato oběť okolí svého, to srdce v jádru ušlechtilé, ale malátností a přesycením ohlodané při tragickém svém zaniknutí budí nejhlubší, nejtrpčí naši soustrast.

Jevištěm k románu „První Češka“ obrala si paní Světlá dle vlastního výroku památný, temný a zároveň nádherný dům své kmotry, též po levé straně kostela Týnského se prostírající.

Ze srdce Prahy na květnatý její lem si zašla pro povídku *„Drama sbořeného domu.“* Jest to taktéž příběh z bohaté kupecké rodiny; Isména, dcera rodu toho, otcem vynikajícímu šlechtici zahraničnému ustanovená, miluje chudého účetního svého otce. Ale láska tohoto je půl zištnosti, půl pomsty! bylať rodina nápadníkova kdysi otcem Isméniným zatlačena, ba ožebračena. Poznavši pravé city svého milence, právě když uniknouti s ním

chce, béře si blouznivá dívka život. Výjev ten, za přestkvělé slavnosti na stkvostném letohradě velkokupcově se odehrávající, zakládá se na události skutečné. Těžištěm „Dramatu" jest úchvatné líčení plesu a slavností za letní noci na ville konaných.

Napolo ku Praze, napolo k venkovu, tentokráte ne k venkovu Ještědskému, ale k neurčité jakési divoceromantické krajině, o polosbořeném hradě a hlubokých, jako jeskyně do vnitra země se rozšiřujících slujích, poutá se děj znamenitého románu „*Poslední paní Hlohovská.*" Jsou mnozí zajisté čtenáři a zvláště čtenářky, jimž je „Poslední paní Hlohovská" nejmilejším ze všeho, co kdy genius paní Světlé vytvořil, budiž to pro nesmrtelnou postavu Marie Feliciny, kolem jejíhož čela hvězdy výsosti duševní plápolají, budiž to pro dráhu vznešenou a významnou, na kterou básnířka lidu českému ukazuje a před níž i všecky cesty osvíceného a lidumilného císaře Josefa blednou, budiž to pro památník tak vysoce tklivý, tak výmluvný, tak světlý, jejž postavila v této knize své nejideálnější společnosti české historie a dějin světových vůbec, nevyrovnané co do čistoty mysli, ušlechtilosti ducha, pracovitosti rukou, obětavosti srdce, jíž dosud myslitelé se klaní jako záhad sociálních řešitelce, k níž dosud blouznivci vzdychají jako po pravém ráji člověčenstva: jednotě českých bratří. . .

„Poslední paní Hlohovská" je oslavou pravé ryzí demokracie, poněvadž je oslavou jejího vzoru, jednoty; je oslavou tím dokonalejší, že přední stoupenkyní a hlavou jejich snah stala se dívka z krve utlačitelů, vznešeností myšlénky demokratické oslněná, pokorně k nohám jejím zbraň svoji skládající.

Nemýlíme se snad tvrdíce, že k „Poslední paní Hlohovské“ dalo popud nejen vypravování pana Josefa, panem Eustachem Rottem na děti jeho přenesené o paláci v ulici Ostruhové, sídlu mladé šlechtičny, již si Josef II. nadevše zamiloval a která nemohouc na něm pro český lid žádaných výhod dobýti, selské spiknutí zosnovala, — ale i výjevy, jichž svědkyní byla mladá Johanka u manželů Jeriových. Ve slovech Ondřeje Hlohovského, ve slovech kmeta, staršího obce, chvějí se hrozné ty žaloby, které ze rtů postrčených evangelíků rozléhaly se v šerých síních zámečku jindy účelům klášterním sloužícího.

Na počátku vypravování svého uvádí nás básnířka v palác hraběte Felsenburka, velmože to císařovně a celému rodu jejímu co nejvěrněji oddaného, právě za návštěvy cizího hosta, hraběte z Falkenšteina, v němž přes jméno to všecka shromážděná šlechta poznává císařovnina spoluvládce a syna Josefa II. Když již ples ku konci se chýlí, seznámí se císař s jedinou dcerou hostitelovou, která zvláštnostmi svými, smělým a neženským duchem otci působí mnohou starost. Za rozprávky s Marií Felicinou a za projížďky, kterou hned po plesu mladá hraběnka s ctiteli svými o závod podniká, oslněn jest císař nejen neobyčejnou krásou ale i duchem vskutku bujarým a svérázným tak, že v hraběti Felsenburkovi vznikati dává nejpyšnějším plánům. Když sdílí se velmož o ctižádostivé touhy své s dcerou a hledí ji císaři nakloniti, vzpouzí se mu tato mocně v uražené své pýše. Hrabě Felsenburk uvězní Felicinu v jejím pokoji, dávaje jí jistou lhůtu na rozmyšlenou, chce-li k otcově plánu se nakloniti, či veškeré dědictví bratranci postoupiti. Ještě není vazba mladé hraběnky ukončena, když otec raněn jsa mrtvicí umírá

a Marie Felicina jeho dědičkou zůstává. Mnoho mezi služebnictvem vypravují o zvláštní vlídnosti a přízni, kterou dařívala hraběnka svého učitele na harfu a syna své chůvy. Když na polosbořený Hlohov, jeden to z hradů Felsenburků, jehož zádumčivý obraz Marii Felicinu zvláště poutával, přibude za bouřného večera mladý harfeník, mají jej všichni za milence paní své. Zde v části novější bydlí služebnictvo hlídajíc řadu pokojů pro panstvo vždy uchystaných; původní, nejvýše malebný a památný hrad Hlohov pomalu propadává zkáze; štítíť se ho lidé hradní pro stín „loutenice“, která prý tu se objevuje a smutné písně za nocí zpívává. Z čeládky hradní nejpozoruhodnějším, poněvadž jí zcela nepodobným, jest Ondřej vrátných; ten právě za večera, kdy došla zvěst o úmrtí hraběte, ztratil šíleného svého otce. Harfeník na hrad přibyvší přeje si přese všecko ustrnutí služebnictva sídliti v příšerné opuštěné části, nádvořím od ostatních stavení oddělené. Za noční pouti po památných jizbách sbořeniště přijde i do komnaty arkýřové, kdysi zajisté nejvýše útulné a malebné, nyní zádumčivě zkázu svou v bílý svit měsíce zahalující. Zavadiv o struny pohozené loutny a probíraje se strunami harfy vlastní, přivábí harfeník Ondřeje, ještě pološíleného bolem; zdáť se Ondřejovi, že pramatka rodu jeho „loutenice“ volá jej svojí písní. Byl tento poslední ze služebnictva, k práci nejnižší ustanovený, vlastně pravý dědic hradu a mnoha jiného bohatství Felsenburků. V bouřích náboženských byl pán hradu, Hlohovský, jedna z podpor panské jednoty evangelické, zrazen přítelem svým rytířem Skalnickým, jenž dobýti si chtěl mladé choti Hlohovského, krásné „loutenice.“ Té si nezíská, také po synáčku marně se pídí, jehož v ochranu vzala si věrná rodina

vrátných; ale dobude si všech statků přítelových za oddanost svou k císaři a k reformaci katolické a jméno Skalnický vymění za Felsenburkovo. Mezi tím jedno pokolení za druhým pravých pánů Hlohova vyrůstá v chudé jizbě vrátného, věrno jsouc víře otců a tajně ve slujích, skalách a lesích s ostatními „bratry“ ji pěstujíc. O tom všem jakož i o vzniku jednoty českobratrské poučí Ondřej harfeníka, když byl se zhostil nedůvěry k milenci paní hradní a věrným, blouznivým k němu zahořel přátelstvím. Harfeník není ovšem nikdo jiný než Marie Felicina, která si umiňuje, že Ondřejovi dědictví, o něž byl zrádně oloupen, způsobem jakýmkoli, třeba poskytnutím své ruky vrátí. Poznavši vznešenou podstatu víry bratrské, poznavši z blouznivého vypravování Ondřejova i s dostatek ubohý potlačený lid český tak věrně přes krvavá pronásledováni víry praotců se přidržující, hodlá zjednati mu u císaře přízeň a víře jeho svobodu. Avšak u císaře poštěstí se jí pouze vymoci robotníkům jakéhosi ulehčení, ku spravedlnosti oproti stoupencům víry bratrské a národu českému vůbec nelze jí císaře pohnouti. Nadarmo z komnaty hradu pražského, kde oba dlí v rozmluvě, poukazuje ku krásné památné té Praze, k místům, která viděla národa slávu a pád, darmo praví císaři „Poznáte, že žádný na světě národ Vás tak nepochopí, jako národ český, až k němu promluvíte jeho mluvou, vraceje mu staré jeho stkvosty v obnoveném lesku.“ Císař prohlašuje vše, co Marie Felicina o národu českém a jednotě mu vypravuje, za blouznění ze starých, bludných kronik vyčtené, má lid ten vždy proti moci císařské se bouřící již za mrtvý a rozvinuje před dívkou široce plány své reformatorské, které směřují k tomu, aby říše Rakouská a veškeré její národy ve stejnokroji ducha a řeči ně-

mecké ku dokonalé slávě se povznesla. Marie Felicina vidouc, jak velice se sklamala v císaři jinak velikoduchém a jak krutý v něm vlastně povstal nepřítel lidu, který, Ondřejem jsouc osvícena, tak náruživě si zamilovala, vrací císaři léno rodu svého, nechtějíc dále býti jeho poddanou. Oba tak rozdílní snaživci v nepřátelství se rozcházejí a na pošmurný Hlohov vrací se jednoho večera harfeník k Ondřejovi. Bylť se, jak tvrdí, od Felsenburků nadobro odvrátil a žádá na příteli, aby jej uvedl v lůno jednoty. Po cestě nebezpečné ubírají se oba ve skalní jeskyni pod hradem vyhloubenou, obyčejné to shromaždiště bratří a sester; harfeník pro ohnivou svoji výmluvnost a důmyslné rady skýtané bratřím za nebezpečí právě krutěji na ně naléhajících, přijat nejen do jednoty, ale starším, velebným to kmetem, kterého již za první pouti na hrad v hájku byl poznal, jmenován jest „bratrem pomocníkem.“ V ochraně starce toho žije harfeník, avšak větší měrou po kraji putuje, zpěvem lid ubohý těše a slovem ohnivým ku vytrvalosti a statečnosti povzbuzuje. Teprve za tažení lidu selského ku Praze, který poučiti se chce o rozsahu patentů císařem vydaných, vojskem přivítán a za odboj zdánlivý strašlivě pokutován jest, pozná Ondřej, praporečník zástupu toho, v raněném soudruhu ženu, Marii Felicinu. Prosíť ho harfeník: „O nech mne ležet a se dokrvácet, aby smyla krev Marie Feliciny krutý praotců na národě zpáchaný zločin a tvou k ní nenávist!“ Ondřejem zachráněna stává se bývalá hraběnka Felsenburkova ženou posledního Hlohovského a žije tiše a skrytě mezi bratry po boku chotě a kmetastaršího, jenž se jí stal takořka otcem. Roku 1781. vydá císař patent toleranční a také bratři čeští veřejně troufají se hlásiti ku své víře. Avšak

knězi jinověrci jsouc zkoumána, prohlášena jest tato za bludnou a za pozůstatek někdejší víry Adamitů. Bratří a sestry vypovězeni císařem kamsi do Sedmihradska a Josef II., jenž právě stavěti dával Nový Ples (Josefov), setká se v průsmyku horském s tlupou vypovézenců a zároveň — s Marií Felicinou. Nezapomněl na ni a truchlil pro tu, o níž se domníval, že žalem po něm v některém klášteře již zemřela. Shledává se v chudé ženě bludařově s touže výsostí duševní a neoblomnou vírou, jíž se klaněl v krásné, mladé hraběnce. Paní Hlohovská pak, vyprávějíc mu o životě svém, připomíná mu rozepři již tehda vysoko nad královskou Prahou měli o osudě národa českého. Dí k němu loučíc se: „Ne, že bloudíme ve víře, ale že ti překážíme jako Čechové, proto výhost nám dáváš. Pokutou tvou budiž, že přes vůli svou přec se tím staneš, čím míti jsem tě chtěla. Vzkřísitelem budeš českého národa; nepřízní svou probudíš v Češích dřímající lásku k postrčené vlasti a nechutí nespravedlivou k jich jazyku oživíš starou jich k němu úctu. Majícím se ho vzdáti teprvé drahým a milým se stane. Především ale věz, doba že se blíží krokem neodolatelným, kde poznáš, jen Čech že by ti byl porozuměl, jen on ze všech národů že ti stačil duchem, jen on že by byl skutkům tvým nesmrtelnost pojistil. Nevděkem tam ti odměněno bude, kde tolik lásky rozsil's, žádné radosti se nedočkáš tam, kdes tak bezpečně ji očekával. Litovati budeš a musíš, že's mne tehdáž oslyšel. Již vidím, o králi, kterak povstává národ český tebou neuprositelně smrti věnovaný z hrobu! Neseslabují ducha národního utiskovatelé jeho, nýbrž sesilují ho. Jen on sám s to jest, aby se usmrtil, přestane-li hájiti svých práv, jinak žádná světská moc nic nad ním nezmůže. Duch ten nej-

mocnější ze všech mocí, mocnější je nad všecky krále, přečká je! Až přijde doba panování jeho, pak, jak zvěstováno jest, korunu postaví na hlavu každého svého dítěte, korunu to pravdy. . ."

Na novo, jako při „Modřínu Marie Teresie" vtírá se nám přirovnání k Boženě Němcové. Postavme scénu její „Jak seznámila se babička s císařem Josefem" proti oběma výjevům na hradě pražském a v průsmyku horském a seznáme lépe čím jest nám Světlá, čím Němcová. . .

Nikdy nedostalo se národu našemu přímluvce výmluvnějšího, ohnivějšího nad Marii Felicinu — Světlou; nikde, ani na tribuně sněmovní, ani na táboru lidovém, ani v písních českých Tyrtaiů nevoláno vřeleji po právu národa, nehlásána nadšeněji sláva jeho minulosti, čáka jeho budoucnosti. Nutno pozorně přečísti všecky ty rozpravy a samomluvy, v nichž tolik je ryzích pravd, hlubokých myšlének. Pozoruhodno jest, že „Poslední paní Hlohovská" vyšla jedním rokem s Frantinou, jakoby postavou ženskou rovněž tak důmyslnou a velebnou, myslitelkou stejně odvážnou, jíž povznesla vesničku pod hvozdy Ještědskými dřímající, chtěla Světlá ozdobiti i šeré oblasti památného Menšího města pražského. Jakou se to honosil tvůrčí silou orlí duch Karoliny Světlé, když během málo měsíců daroval nám dvě takové knihy!

* * *

„*Zvonečková královna*" též román ze staré Prahy, odehrávající se za panování Leopolda II. a nástupce jeho Františka I., úzce souvisí s „Poslední paní Hlohovskou"; neboť jest co do základní myšlénky, ovšem ne co do děje, jaksi jejím pokračováním. Chceme proto dříve o něm pojed-

nati než o „Černém Petříčku,“ který bezprostředně na „Poslední paní Hlohovskou“ následoval, jsa vydán r. 1871. ve Světozoru.

Onen boj světla se tmou v Čechách, který v románě předešlém ukázala nám paní Světlá v jeho sklonu, jeví se nám ve „Zvonečkové královně“ v nových svých začátcích; zřejmým pojítkem jest tu starý ovčák z panství otce paní Nattererové, který svoje zásady českobratrské přenáší na mladou šlechtičku, tím ji činí spojenkyní svobodných zedníkův a vychovatelkou „dětí činu.“ Tam poslední paprsky měsíční, tmu prorývající, zde první neurčitá šeř nejčasnějšího jitra. Tento „zapomenutý příběh“, jak spisovatelka román svůj nazývá, zobrazuje nám boj řádu jezovitského, Josefem II. valně potlačeného, ale v duši oddané mu šlechty a zvláště měšťanstva dosud přepevně zakotveného s novou dobou, krokem spěšným od hranic Francie se blížící.

Na jedné straně vidíme vynikajícího člena řádu pátera Ignáce, jeho přehorlivou, ctižádostnou a bezcitnou stoupenkyni paní „od pěti zvonečků,“ (domu na Karlově náměstí proti kostelu jezovitskému a troskám bývalé kaple Božího těla se prostírajícího) Annu Nepovolnou a krásnou její vnučku Xaveru, která páterem Ignácem i babičkou vyhlédnuta je za špehounku, řádu jezovitskému sloužící; na druhé setkáváme se s bratry Natterery, syny otce násilníka a bureaukrata ale matky přeněžné, odchovanky to onoho ovčáka, který za selské vzpoury krutě vězněn a konečně odpraven byl. Boj utkává se vlastně jen mezi Xaverou a mladými Natterery; mladšího, Leokada vyštve intrikami svými a babiččinými do semináře, starším, Klementem, vlastní to hlavou spiklých „dětí činu“ sama skorem jest přemožena, stávajíc se tajně jeho

žačkou. Avšak když Xavera, seznavši, kým jest, varovati jej chce, neuvěří Klement přes vášnivou svou k ní lásku bývalé nebezpečné špehounce, a má výstrahu její, aby prchl, za nový úklad. Zápletka ta odehrává se za noci na kamenném mostě při kříži; dívka vidouc se zhrzenu, vyzrazuje Klementa jeho nepřátelům. V zahradě Nepovolných za slavnosti na počest jmenin paniných, jat je Klement v témže letohrádku ve vábnou jeskyni upraveném, kde Xaveře u noh jeho usazené, zvěstovával věčné pravdy, jichž tak bývala dychtiva. Tajná tiskárna ve sklepích villy „Amerika“ jest odkryta, Klementovy papíry proskoumány a on za nevlídné, tmavé noci odpraven ve troskách kaple Božího těla. Tmáři vítězí nad dětmi činu, ale Xavera zaplatí vítězství to rozumem, paní Nepovolná životem, odkazujíc dříve ještě jmění Jezovitům určené, dobročinným ústavům. Šílená, v hadry oděná „zvonečková královna“ neopouští hrobu miláčkova v příšerných troskách, až na něm dokoná. Ale símě, jehož pěstování stálo Klementa život, vzejde v bratru jeho Leokadovi, a z něho přejde na muže o mravní podstatu národa našeho vysoce zasloužilého — Bernarda Bolzano. Bratří Nattererové „třeba nezvítězili, přece pravdě cestu proklestili.“

„Zvonečková královna“ malována je barvami vesměs chmurnými; připomíná nám ony obrazy plné stínů a bledých měsíčních zásvitů, v jejichž provedení někteří proslulí umělci-krajináři osvědčili se mistry. Takový dojem, jaký zanechává v nás znamenitý román ten, činila asi za tichých večerů ta ohromná, mnohotvárná stará Praha, hostící tolik tajemství záhadných, poutajících se buď ku světlu sotva se rozbřeskujícímu, aneb ku tmě zrádně vše ohrožující.

„Zvonečkovou královnou“ i „Paní Hlohovskou“ uvádí nás paní Světlá v nejvyšší vrstvy pražské společnosti na konci minulého století. Obojí příběh znal otec básnířčin jen z vypravování pana Josefa, ale postavy z „Černého Petříčka“ a z většiny povídek cyklu „Pod starými krovy“ viděl na vlastní oči a osobně je poznal než dceruškám o nich vypravoval.

„*Černý Petříček*“ odehrává se asi v letech dvacátých neb třicátých na nynějším koňském trhu, mezi stánky a v hospodě „u zlatého beránka“ nedaleko nich starobylé svoje průčelí a dlouhé své dvory rozkládající. „Černý Petříček“, ochránce to všech, z nezbedností svých se kajících učedníků, provozoval v stánkách obchod s knoflíky; ale rovněž často jako pro knoflíky, chodívali lidé k trpasličímu tomu mudrci pro dobrou radu. Matka jeho, pečenářka velmi vyhlášená, zanechala mu k opatrování malého bratra, nemanželské to dítě svoje a Malorusa, který za válek Napoleonských se šlechtickým svým pánem krátkou dobu v Praze dlíval. Hoch, František, vynikající vzácným nadáním hudebním, ustanoven je stavu kněžskému, aby takto dosti učinil za vinu matčinu. Vedle Petříčka nejvěrnější jeho ochrankyní je „paní od beránka“, která s matkou jeho ve stánkách kdysi ryby vařívala, ale přičinlivostí až na majitelku hostince se povznesla. Paní „od beránka“ má dceru Stázičku, netečnou, zamyšlenou, zimomřivou, v níž teprve František probudí jiskru života. Černý Petříček, nejosvědčenější rádce matky Stáziččiny vyhledá nepochopitelnému děvčeti ženicha v synu tandlířky či jak jí přezdívají regentky, jakési královny stánků na koňském trhu, titěrném, švihákém to císařském ouředníku. Ale o pouti svato-Markétské do Břevnova prchnou „ty dvě děti.“ Fran-

tišek zhyne v Polsku, když mstí potupu milence jeho učiněnou, a bludnou družku muzikantovu nalézá „Černý Petříček“ i s maličkou dcerkou její jednoho dne na stupních, když stánek otevírá. Stázička po smrti Františkově pozbyla rozumu a vysílena jsouc dlouhou, namáhavou poutí brzy v náručí matčině umírá. Malá Františka stává se potěchou černého Petříčka, strýce svého, i zlomené své babičky a konečně „paní u beránka.“ Oba pěstounové dočekají se ještě čestného jejího sňatku s mladým doktorem.

Příběh tento vypravován s neskonalým humorem, ale místy se v humoru tom třesou slze. Stázička jest opět jedna ze zvláštních postav, které jen Světlá stvořiti dovede; uvádí nám poněkud na paměť „Márinku konšelovu“ z románu „Na úsvitě“ a Jitku Schönbergovu za dob jejího duševního usínání. Pravým jejím protikladem je čilý, čiperný Petříček, rozený to diplomat stánků; jeho výstupy s učedníky, služkami, tovaryši, ač pouhé episody, jsou věru rozkošné. Vysoce zajímavé je líčení jízdy na pouť sv. Markétskou a slavnost po ní následující; seznamujeme se tu zase s něčím charakteristickým ze staré Prahy. Paní od beránka, neblahá Petříčkova matka, regentka a syn její, snivý, nešťastný František, vlídný kněz od sv. Jindřicha případným a poutavým jsou doplňkem příběhu staropražského, s neobyčejnou živostí vypravovaného. Proti romanticky zabarveným románům svrchu vylíčeným vyniká „Černý Petříček“ svým realismem, který přibližuje jej mnohým obrázkům z Ještěda, jako na př. „Nebožce Barboře.“

Plných deset let uplynulo od zjevení se „Zvonečkové královny“, když přinesl Ruch r. 1882. zase povídku ze staré Prahy. Bylo to první ze čtyř čísel cyklu „*Pod starými krovy*,“ jež vesměs vyšla

v časopisu svrchu jmenovaném a k nimž vlastně dlužno také připočíti poslední práci paní Světlé *„Škapulíř“*. Odehráváť se „Škapulíř“ v témže ovzduší jako cyklus celý, ve kruzích zámožného pražského obchodnictva a průmyslnictva jako „Mladá paní Zapletalová“, „Dcera otce svého“, „Motýl“ a „Na košatkách“.

Jsou-li „První Češka“, „Zvonečková královna“, „Poslední paní Hlohovská“ široce založenými dramaty se zakončením více méně tragickým, jsou povídky cyklu „Pod starými krovy“ genry, ale nikoliv genry svérázným humorem prodchnutými jako „Černý Petříček“ nýbrž, až na „Motýla“, neméně bojů osudných v sobě chovajícími než veliké práce předchozí. Genry nazýváme je proto, poněvadž neobsahují celé současné společnosti, ale vždy jen úzký jakýsi kruh s rázovitými jeho osobnostmi a jejich smýšlením. Genry pouhými nejsou potud, že v čelných osobnostech zračí se vždy doba, jejímž novým myšlénkám buď slouží aneb v předsudku zakořeněném na odpor se staví. Jen ve „Škapulíři“ vystupuje podklad co nejširší: slovanská vzájemnost mezi dřímajícím plemenem českým a mocným, ale v poutech tuhých sevřeným národem ruským.

„Mladá paní Zapletalová“ uvádí nás na „Uhelný trh“ v domácnost máslaře Františka Zapletala, který chotí svou učinil vychovanku Voršilského kláštera, krásnou francouzskou šlechtičnu Andělu z Mont d'Or. Cizí tento živel hluboce zarmucuje Františkovu matku starou paní Zapletalovou, ryzí, přičinlivou to měšťanku, která by mnohem raději byla viděla po boku jeho schovanku svoji Terezu, děvče nejupřímnější duše, nejobětavějšího srdce. Tereza vlastně je duší vší domácnosti a obchodu,

ona oddaně slouží vysokorodé mladé paní, churavé tetě i sobeckému Františkovi, který nemá smyslu než pro své bohatství a krásnou ač ledově chladnou svoji velitelku. Tereze klade umírající matka na srdce dítě svoje odcizené, ale stejně drahé, znajíc Františkovu nesamostatnost a netečnost a Tereza slíbí, že vytrvá při Andělině choti, jenž přes svoji k ní krutost ubohé dívce vždy byl drahým. Záhy dojde na splnění slibu jejího. Mladá paní Zapletalová, jsouc věrnou přívrženkyní vypuzené rodiny královské, Bourbonů, tehdy na hradě pražském sídlící, pilně navštěvuje bohoslužby ve chrámě svato-Vítském, aby spatřila její potomky v oratoři císařském. Za poutí těch, často jsouc Terezou sprovázena, seznámí se s almužníkem královským hrabětem Adolarem ze Soligny. Zahořevši k němu láskou vášnivou a syta jsouc života po boku nemotorného manžela, uniká do Francie, kam hrabě nepozorován jí následuje. Anděla pyká později za svůj přečin, umírajíc jako žebračka v malém francouzském městečku. Po čtyrech letech dochází úmrtní list i poslední její dopis, mysl zpupnou, neštěstím neskrocenou jevící, mnicha-dominikána pátera Teofila, důvěrníka rodiny Zapletalovy a sprostředkovatele Andělina sňatku. Zatím byla Tereza s trpělivostí a oddaností právě andělskou ošetřovala churavějícího, zlomeného Františka i domácnost jeho; činí tak i po první rok jeho vdovství. Ale když páter Teofil, převorem jsa pobádán, žádá na Zapletalovi, aby potlačil pověsti obětavou Terezu stíhající za pobyt její v domě jeho, opře se tomu František, všecek rozhněván, že takovou „kuchtu“, nejsprostší práce konající, má povýšiti na místo své královny. Po smrti Františkově vyženou příbuzní Terezu z domu; ale ubohá nalézá útulek i dědictví u starých manželů, k nimž ji

doporučil páter Teofil a jimž rovněž pečlivě doslouží jako svým příbuzným.

V prosté, měšťanské dívce, jejíž ryzí srdce účinnou jest protivou zpupné mladé šlechtičny, darovala nám Světlá novou vynikající podobiznu pro rozsáhlou svoji obrazárnu. Ač nesympatický, jest i její František Zapletal kabinetním kouskem povahopisného umění; jeho ústy mluví k nám valná část měšťanských synků pražských doby tehdejší. Neméně karakteristickým pro dobu jest působení pátera Teofila; vůbec jest povídka ve všech svých podrobnostech i základních tazích tak trefna a živa, že ihned vnikáme duchem v její jeviště a období, že rázem přeneseni jsme tam, kde básnířka dává jednati svým postavám: na Uhelný trh, v klášter Uršulinský, na Hradčany, atd.

Druhá povídka „Pod starými krovy“ „*Dcera otce svého*“ odehrává se taktéž na Starém městě, nedaleko Dlouhé třídy v Kozí uličce. Vnikáme do krámu s drobným zbožím železářským a poznáváme tu pána obchodu, Brůnu, jeho snivou, ustrašenou dceru Nynu a starou služku Markytu, která již zemřelé, rovněž plaché a manžela se strachující paní byla důvěrnicí. Zápletku mezi otce a dceru zavádí Bohdan Novotný, mladý obchodník venkovský, kterého si dívka sice zamiluje, jehož však jako jinověrce přes určitý rozkaz otcův za manžela pojíti nechce. Ale starý obchodník zalíbil si v jinochu tou měrou, že, zapudiv dceru, přijímá jej za společníka. Dívka hyne tesknotou a nedostatkem v postavení pekařské krámské; jediná stará služka chodí ji navštěvovat a přináší jí zprávy z domova a o otci přes jeho krutost vroucně milovaném. Oba tvrdohlavci neústupní trpí; teprve když pozná starý obchodník zištnost a licoměrnost společníkovu, spěje k dceři zavržené. Ku smíru

dojde mezi nimi, ale na společný život jest pozdě — dívka umírá a starý muž trpce za tvrdost svoji pykající, brzy za ní odchází. Věrné služce zbude jako upomínka keřík muškátu, jež obě její svěřenky pěstovaly, pod nímž slzely i dumaly a který nyní stíní hrob otcův i dceřin.

Povídce zvláštního dodává půvabu kromě zajímavých povah titulních hrdinů, šťastně vystižené zákoutí v Kozí uličce, jehož šerý krám a půvabný útulek mladé dcery jest jako protiklad pochmurné skutečnosti a zlaté poesie. Ó, kolik jí dovedla vložiti básnířka naše ve skrytý, tichý život nepatrného obchodníka a nepovšimnuté dcery jeho! Ozlatila paprsky své duše takové končiny, v nichž věru málokdo by byl zásvit poesie hledal. . .

Z míry romantickou je povídka třetí, ve svém zakončení téměř pověsti se podobající. „*Motýlem*“ nazývají mladou záletnici, rodem Francouzsku, v jejíchž osidlech ocitl se i Felix Hloh, syn váženého rodu kupeckého, sídlo své v ulici Železné majícího. Mladý muž duchaplnou a roztomilou nevěstou mu dříve určenou, Laurou, záhy přiveden jest na cestu moudřejší. Hrozícímu úpadku firmy zabrání úžasný nález ve skladišti na bavlnu učiněný; skrývá se v balíku jednom totiž mrtvola černocha, drahými stkvosty ozdobená, které připadají obchodu již již klesajícímu. Pěkná ideální jest postava Laury Velechovské, která nadšení svoje pro vše krásné hledí vštípiti i ženichovi svému. Úmysl se jí podaří; všecky nástrahy pak půvabného „Motýla“ pozbývají změněnými poměry cíle. Vedle povídky „Drama zbořeného domu“ je Motýl prací, nad nímž „blankytný prapor romantismu“ vlaje nejbujněji.

„*Na košatkách*“ odehrává se v bezprostřední blízkosti rodného domu Karoliny Světlé, ve Staré

Poštovské ulici a na břehu Vltavině, kde na místě nynějšího nábřeží Františkova rozkládala se část tržiště rybářů pražských „košatky“. Povídka otáčí se kolem osudu rybářské, či vlastně obchodnické rodiny Bursů, pánovité paní maminky, jejích obou synů, z nichž starší Augustin je bujný veselý záletník a mladší Tomáš blouznilkem a dědicem myšlének hloubavých, neohrožených, věrných u víře předků. Matka přeje si jej míti knězem, ale syn nedovede se spřáteliti se stavem, v němž neměl by volnosti myšlení. Na konec stává se jím přece a sice mnichem řádu františkánského; zhřešilť, zamilovav se zpola nevědomky do mladé, rovněž snivé ženy nevěrného bratra, která sešílí poznavši za bouřlivé noci cestu bludnou, po níž kráčí. Neshledá se nešťastník s Františkou dříve, až ve chvíli, kdy jako kněz spěchá umírající uděliti poslední pomazání.

V povídce té ze všech nejvíce je tragiky; výjev u vrb na břehu Vltavy, když řeší mladý Tomáš Bursa zdánlivý bratrský a přátelský poměr svůj k Františce, švakrové, vážnou výstrahou „Nepožádáš manželky bližního svého!“ jest z nejúchvatnějších, jež Kar. Světlá nám kdy napsala. Jako v „Mladé paní Zapletalové“ zobrazena i zde rozkošně a mistrovsky stará pražská domácnost se všemi svými přísnými pravidly, svou strnulostí i hojností. Stará Bursová, panímamiuka, je panovnicí říše té osobité jediné případnou; jest to zdařilý typ, neméně než její dva synové tak rozdílní, zpanštělá dcera Anetta, starý podomek Matěj a nešťastná venkovanka Františka, jejíž láska k vodnímu světu dodává jí cosi tajemně poetického, snivý půvab duševní ještě zvyšujíc.

„*Škapulíř*“ jest vzpomínka z válek s Napoleonem prvním. Jest to, v době kdy tyto řádky

píšeme, poslední práce spisovatelčina, uveřejněná na podzim 1889. v „Příteli domoviny“. Historie tato, vzatá zpod „starého krovu“ domu kupeckého v Dlouhé ulici jest oslavou „prvního spisovatelce známého záblesku vzájemnosti mezi Čechy a Rusy.“ Vzájemnost ta vtělena je v postavy mladé kupcové Seleny Hrazanovy, manželem a tchyní ve svých světlých snahách krutě zneuznané, a bujarého knížete Lidkova, který z ran svých v domě velkokupců Hrazanů se zotavuje. Za slavnosti na rozloučenou uspořádané, když ku písním česky Selenou zpívaným odpovídá kozácká družina knížete ukrajinskými zpěvy svými, když písně české za své přijímá, je pozměňuje, vystupuje tento moment národopisný rovněž tak živě, jako za projížděk mladého Slovana se Selenou po slavné Praze, která takořka již zapomněla, že byla kdy slavnou, českou a slovanskou. „Škapulíř“ čerpán taktéž z vypravování pana Eustacha Rotta, jemuž se po věrném účetním domu Hrazanova dostal dědictvím škapulíř matky knížete Lidkova. Památku tu zaslala Selena po smrti sblblého svého muže Quida, Lidkovu na znamení, že s ním se spojí. Zahynuli oba, jsouce příliš dětmi nové doby — na Sibíři. Škapulíř darovala básnířka museu šlechetných manželů Náprstkových, věnujíc jim zároveň svoji knihu.

* * *

Jsou však kromě obrazů staropražských ještě jiné práce paní Světlé, jež ukazují nám základy, z nichž povstala nynější doba českého života. Čerpala je spisovatelka až na „Poslední poustevnici“ vesměs z podání své rodiny s otcovy strany, v Českobrodsku a Kolínsku usazené. Víme z jejího života, jak mocně na ni působili rázovití, hloubaví

ti venkované, jak neustávala přemýšleti o strýčcích Cyprianovi, Melicharovi, o pradědečkovi, o pratetě Lidušce, o babičce své Aničičce a zvláště o tetince Josefce Böhrerové, která v historii tvoření Světlé ze všech těch zajímavých a rázovitých příbuzných zaujímá přední místo.

Poznavši kruh ten a dodělavši se k němu u Jeriů zajímavých doplňků, snadno splnila, co kdysi žádal na Němcové Purkyně*), aby totiž šla hloub než sahají její pohádky, aby zkoumala zejména dobu Josefínskou, kolik ještě lid za ní v sobě choval osobitého, co protireformace náboženská nevyhladila. Úkolu, jehož se Němcová nechopila, dostála Karolina Světlá téměř na počátku své dráhy literární, když r. 1862. vydala *„Několik archů rodinné kroniky“*, k nimž rok na to připojila *„Ještě několik archů“*.

Obě ty práce vzbudily netajený obdiv u veškeré kritiky nejen pro zajímavý obsah a provedení, ale i pro původní, osobitou dráhu, kterou spisovatelka jimi nastoupila. Časopis „Ost und West“ píše o povídkách těch: Z prací jmenujeme „Několik archů z rodinné kroniky“ od Kar. Světlé; román, jehož vysoko se nesoucích snah srdečně se nám sželelo, vidouce je v rámci jubilejního almanahu. Paní spisovatelka, která vedle Pflegra jediná v literatuře české pěstuje s úspěchem největším román socialní, podala tu nepopíratelně kus mistrovský.“ Radujíc se z toho, že díla toho druhu dodělávají se u čtenářstva porozumění a souhlasu, napsala ku všeobecnému přání o rok později znamenitý román *„Na úsvitě“*. Po mnoha letech (r. 1874) přidala ještě novellu *„Purkmistrovic Katynka“*.

---

*) Viz „Z literárního soukromí“ kap. I. str. 56.

V povídce první vylíčeny jsou osudy rodiny pantatínkovy (pradědečka Johanky Rottovy) totiž vedle něho i panímaminky a čtyř dětí: Emmericha, Melichara, Lidušky a Eustacha; poslední, děd Světlé, jen málo v děj zasahuje. V povídce druhé jest zpodobena opět rodina Blahovcová z Radošína, jejíž mladší dcera Ančička, zasnubujíc se s Eustachem (Štachýnkem) Rottem jest páskou obě rodiny i oboje vypravování k sobě poutající. Jako Melichar v první, jest sestra Ančiččina ďáselná Johanka, hrdinou druhé povídky; Johanka a Melichar jsou nejpůvodnějšími, nejrázovitějšími představiteli rodiny spisovatelčiny. V obou příbězích, mysli čtenářově téměř nerozlučitelných, viděti postavu vedle postavy, děj ráz na ráz se stíhající; neuvěříme takměř, že práce ty utvořeny v době, kdy před nedávnem povstalo Zamítání, Za majového večera, Líbánky koketiny, v nichž tolik jest úvah široce založených. Tyto „archy" jsou jedním z nejstkvostnějších příspěvků, jež podala Světlá ke kulturní historií našeho lidu, její „panna Kateřina" neváží mnohem méně než „Ondřej vrátných" (v Poslední paní Hlohovské) na širším základě založený.

„*Na úsvitě*" jest z diamantů nehynoucí té koruny, jíž paní Světlá ozdobila čelo vlasti; co do rozsáhlosti spletité komposice děje, a hojnosti svých postav rovná se „Nemodlenci" a s ním zároveň tíhne, ač různými prostředky, k jednomu cíli. Líčí nám román ten, ústy spisovatelčiny pratety Josefky Böhrerové vypravovaný, a jí proto věnovaný, osudy rodiny hostinského v Hrdlořezích, dětí jeho Jarolíma a Klárky, přijatého syna Pavla, i Madlenky matky jeho, obou jeho sester: tety dřevařky v Praze s dcerou Teklou, a tety rádní v Českém Brodě s manželem a druhou chotí tohoto Lucií.

Valná část románu odehrává se za dob „na úsvitě“ našeho národního obrození; proto umírá hrdina jeho „Jarolím“ že byl skřivánkem, který písní svojí předčasně nepřátelům světla denního jitro ohlašoval. Jarolím, bratr vypravovatelčin, je postava tak světlá a vznešená, že nebýti trpké jeho rozhořčenosti proti nepřátelům lidu jeho, mohli bychom ji směle nazvati božskou; není-li smýšlení jeho vždy andělským, smrt jeho jest takovou jistě. A co říci o Lucii, v jejíž bytosti a jméně zosobnil si Jarolím světlo, pro které chce žíti, pro něž umírá? — není-li, ač pouze trpná, rovněž tak dojemná jako Jarolím sám, jako „kamenná“ její sestra Márinka, ta dívka zlaté duše, jako moudrá, hrdinná Klárka, jako bídná žebračka Madlenka a jako její šťastnější, ale pak rovněž tak nešťastná sokyně? Z látky tvrdší než zjevy tyto plné něhy, neb vzletu, ale rovněž poutavy jsou Pavel milenec dvou žen, tak ctižádostný, hrdý a přece zdravého jádra, vášnivá Thekla, svérázná teta rádní, paničku doby té co nejvěrněji v sobě zračící, zpupný licoměrný její manžel, starý mudrc Martin a konečně krutě za nestálost svou potrestaný otec Klárčin.

Pestré ty osoby jako v kaleidoskopu nádherném srážejí se v četné a rovněž nádherné scény, z nichž těžko vybrati takové, které jsou v obsažné knize nejpřednějšími. Dlužno-li přece o některých místech se zmíniti, tož jmenujme vylíčení domácnosti tety rádní (malý kulturně-historický essay samo o sobě!), scény s Madlenkou ve stromořadí i u kostela Křižovníků, setkání se Jarolíma s Lucií při vchodu do domu strýcova ze staré věže a hradeb upraveného, oba výjevy na hřbitově vesnickém, oddavky Pavlovy Theklou přerušené, úmrtní scénu Lucinčinu, vjezd pana krajského — a konečně

vstup knihy jednající o sedničce Klárčině a dopis Jarolímem v žaláři psaný a Pavlem jí doručený.

Tyto dva nejníže jmenované oddíly knihy jsou vznešené... Oko při nich prolévá bolestné slzy, vynucené hlubokými v nich dojmy, ale duše se povznáší, blažena jsouc dotknutím křídel andělských. Není zajisté čtenáře, který nezaplakal by při slovech Jarolímových; „Je mi volno a posvátno!... Vlast, rodící syny, kteří umírají zneuznáni, bez slávy mučedlnické, jen z lásky k ní, jimž dostačí vědomí, že byli poctivými pracovníky na oné stavbě, kterážto světu dokáže, že žije v národě ještě duch krásný, života hodný, ta, ó věř, sestro, má velkých v sobě zárodků. Cítím to na sobě, že uskuteční budoucnost všecky moje sny. Již jednou nalezl národ můj kouzelné heslo pokroku, pošinuv svět vítězně na zlaté dráze pravdy, najde je znovu! Jsem hrd na národ svůj, síla má mi ručí za sílu jeho, obětavost má za obětavost jeho, co žije ve mně, klíčí již v něm. Žehnám této zemi, již porosí zítra krev má, stokrát ji žehnám a se slzami lásky líbám pouta, tížící mne, že jsem jí zradiť nechtěl. Až ji budete všichni milovati jako já, pak bude v ní den! V této vážné hodině, kde oněmí přetvářka a ješitnost před soudem vlastního svědomí, pravím ti, deset kdybych měl životů, všech bych se vzdal jako toho jediného za posvátnou svou myšlénku. — Protož setři si slzu s lící, sestro moje, zvítězil jsem, ač umírám, zůstal jsem věren světlu, Lucii!“

Kde jest ten muž románopisec, který vytvořil nám postavu nad Jarolíma větší, kde jsou ty rozdíly pohlavní na ducha ženského působící, když podobného tichého velikána dala nám Světlá vedle své Frantiny, Evy, Feliciny a Leonily? Určitými, svěžími rysy vykresleno různé to jeviště ven-

kovské, kam básnířka hrdiny své uvádí, ale o neskonalé lásce k matičce rodné svědčí lepé, ideální líčení, jež o Praze nejkrásnějšími barvami své palety podala dcerka blízkého pobřeží Vltavina.

„Purkmistrovic Katynka“ připomíná nám dějištěm svým opět bránu a zahradu sobeckého strýce radního českobrodského, vedle ovocného sadu při hradbách, kde Blahovcová Johanka tolik vytrpěla a kde sestra její Ančička se Stachýnkem za soumraku večerního se poznali. Odehrávalať se zajisté v místech těch, ač o mnoho let dříve. V Katynce jest kousek Enefy-kantůrčice; jest rovněž roztomila, umíněna a důmyslna. Také vztahy zde vylíčené dávají nám nazírati do zajímavých poměrů místních a rodinných, povahu doby obrážejících.

Z podání v krajině Ještědské zachycených povstaly *„Poslední poustevnice“* a *„Meluzina“*, nezařadili jsme je v kresby a romány Ještědské, poněvadž nenáležejí k příspěvkům k povahopisu lidu pohorského.

„Poslední poustevnice“ jedná o rodině exulantské kdysi v krajině té usazené, o zemanech Lutoborských, a hlavně o jednom členu jejím rytíři Benjaminu de Bois, jenž ve Francii byl vychován a tam hodnosti doktora lékařství dosáhl. Na zámku Českodubském sídlí právě vrchnost, tož jeptišky řádu Augustianek, jimž Regina z Isolanů panství to darovala; rytíř de Bois zavolán jest, aby léčil churavou ruku abatyšinu a pozná tam mezi jiným i sestru Benediktu, bývalou mladičkou a krásnou Idélu z Dlouhých Mostů, která na usmířenou za bludařství předkův obětována byla klášteru a nyní churavé abatyši za pomocnici poslána jest. Idéla naslouchá hovoru doktorovu a neodolatelně jsouc puzena touhou poznati lépe

hlubokou a neobyčejnou mysl mladého učence, přemluví bývalou svoji chůvu, sestru vrátnou Školastiku, aby svedla ji s ním v bývalém pokojíku Reginy Isolánové. Benjamin nepoznává ovšem v oděvu Regině sestru Benediktu; stává se jí po přání učitelem a hlásá onen čistý a nadšený deismus doby té, doby Josefinské, který jsme již při Michalu Luhovském, při Ondřeji vrátných i neuvědoměle při Frantině poznali. Teprve po častějším setkání zjevuje mu Idéla, žeť naprosto pro Benjamina ztracena, jsouc jeptiškou. Nic jí nepřekáží, že bude řád její co nevidět rozpuštěn; nechce zrušiti slibu Kristu daného, chce pykati takto za rouhavou hru, kterou se srdcem vlastním i Benjamínovým prováděla. Benjamin vida se sklamána ve všech nadějích, jež kladl v reformy císaře Josefa II., poznávaje, že nebude ani stolice lékařská v jazyku českém na vysokých školách zřízena, ani svoboda všech vyznání prohlášena, ani robotníci v Českodubsku krutého jařma služby panské zbaveni, hledí vyhladiti nejhoršího škůdce lidu poještědského, pojezdného, který i po odchodu jeptišek, nynějších paní, má se státi na panství vrchním. Prostředek, jaký volí, zdá se nám poněkud neobyčejným: Benjamin usmrcuje pojezdného, Vídeňáka, ztrácí při tom sám život. Chtěje totiž bratrovcům svým, zemanům Lutoborským, nyní Lititzům, pomoci při těžké robotě kácení ohromných stromů, vyšplhá na vysoký smrk a kolébaje se na jeho vrcholku, řídí jeho pád tak, že zasáhne pojezdného smrtelně. Idéla stává se po své žádosti obyvatelkou poustevny pod Ještědem i s věrnou svojí Školastikou. Zemanská rodina odstěhuje se z „bahynek“ kamsi do kraje; mladší syn na místě Benjamina vrátí se do Francie ku starému jeho pěstounu, rytíři de Bois, jenž byl na

mladého doktora jméno svoje přenesl. — Na konci svého doslovu k románu tomu píše Karolina Světlá: „Pisatelka těchto řádků navštívivši poustevnu tu dávno prázdnou a osiřelou, kdež hledala poslední její obyvatelka kýžený mír, stopujíc odsud ty vznešené runy přírody, jež ji naučil Benjamin řešiti, viděla s velikým pohnutím, žeť byla podlaha v ní pokryta vrstvou prsti větrem sem zavátou, v níž kvetly nejkrásnější, nejvonnější konvalinky, jež kdy spatřila a které, jak doslechla tam kvetou dosud. I podobalo se jí, že v ty květy libodeché se proměnily slze sestry Benedikty, které zde vyronila ve svatém vzpomínání a jež byly, jak Benjaminovi pravila to jediné, co jí lze na světě tom mu dáti. „Poustevnice“ vyšlá v „Příteli domoviny“ na r. 1886. příbuzná je z děl Světlé nejvíce „Poslední paní Hlohovské“; ač jest co do rozsahu značně menší, uvádí nás do sfér podobných, seznamuje se snahami a tužbami i tam proslovenými. Také doba děje je táž.

Rovněž poutavou jako skladba sama jest historie jejího vzniku, o níž nám básnířka vypravuje v literární své stati „Z naší přítomnosti“ (Vyšehrad 1888, nedokončená také pod titulem „Tužby“ v Rozhledech literárních 1887). Jsme každému čtenáři „Poslední poustevnice“ radou, aby seznámil se se statí zmíněnou; nabude tím román pro něho zcela zvláštního významu a mnohá místa, která by snad, jsa dychtiv zvěděti postup děje, přehlédl, zastkvějí se před ním ve zdvojeném lesku.

K „Poustevnici“ těsně připíná se pověst „*Meluzina*“ co do času, děje i vydání ji předcházející. „Meluzinou“ mnohem „Poustevnice“ kratší, obdařila Světlá almanach „Slavia“ ve prospěch nešťastného Záhřeba r. 1880. vydaný. Obsahem

jejím je pověst z Českodubska o krásné a vášnivé Regině z Isolanů, paní na Dubě, která zaplanula láskou k hochu selskému a s ním v tajné manželství vstoupiti chtěla. Ale když pozná v něm potomka Vartemberků kdysi zde panovavších, a zví, že milenec nechce se spojiti s potomkyní vrahů rodu jeho — která nejdříve vydávala se před ním za vílu Meluzinu – zavraždí jej na cestě k zámku vlastní dýkou. Jsouc před knězem, jí očekávajícím, způsobem děsným usvědčena ze lži, když dokládá se, že o Adamovi z Vartenberka neví, že ho nezavraždila — pyká za své provinění v klášteře, jemuž i panství svoje Českodubské daruje. Meluzina je jaksi vstupem k „Poslední poustevnici". Rovná se jí co do plastičnosti svých postav: Reginy, Adama, paní z Dymokurů, pěstounky Adamovy, pátera Hilára a co do líčení krajinného. Ovšem, že má Poustevnice širší a hlubší podklad. „Meluzina" je pravou pověstí: vábí, napíná, děsí.

* * *

Nemysleme, že tvorba naší básnířky přestala tkáti na zobrazení základních rysů našeho národního života tam, kde dotýkají se dob, na vzkříšení naše bezprostředně následujících. Její práce jeví se nám celistvou, pojímajíc i ty dni, v nichž právě žijeme. Jen čas mezi prvními desetiletími a bouřným rokem 1848. zastoupen je poměrně nejméně a to novellou *„Jitřenkou"* a žertíkem *„Z tanečních hodin"*. „Jitřenkou" jest zanícenému vlastenci aktuárovi Součkovi (příteli to spisovatelčina otce a skutečné osobě) mladá venkovská dívka Hedvika, která v nevinné své duši zachovala si ráz národa českého, jeho zvyky, jeho mluvu, jeho písně. Souček nucen jest se s ní rozloučiti, když

Hedvika do Prahy se vydává, aby se vzdělala na choť jeho; ale dívka, byvši jata omamujícím proudem velkoměstského života, zahoří láskou k herci německému a zapomíná nadobro na ušlechtilého Čecha, přítele a ženicha svého. Aktuár přibyvší do Prahy, poznává v divadle, jaká se s „jitřenkou“ dne českého udála proměna. Dívka poznávajíc svůj blud, vrací se k ženichu a oba společně umírají, on žalem, že ukázala se mu jitřenka drahého národa hvězdou bludnou, rychle hasnoucí, Hedvika, aby smyla pohanu obětavému příteli učiněnou i vlastní vinu.

V „Upomínkách“ vypravuje nám paní Světlá, že přítel otcův Souček skutečně zahynul žalem nad neutěšeným stavem otčiny. Tak jak jej vylíčila ve své novelle (vyšla poprvé ve Květech 1868), jest z nejideálnějších mužských postav našeho písemnictví. Snoubenka jeho opět jest jedna ze zvláštních figur Světlé, které zdají se jaksi náležeti do oné doby národní strnulosti, kde se pohlaví ženskému dostávalo rovněž málo potravy jako vědomí českého. Mnohá bohatě nadaná mysl ženská zůstávala dlouho, ne-li navždy, ukryta pod jakýmsi půvabným, ale pro lidumila děsným závojem; viz v té příčině i Márinku konšelovu a Stázičku „od beránka“ z Černého Petříčka. Hedvika, žel! je zosobněním kmene našeho, který tak rád a snadno roucho svérázného ducha odhazuje, aby se přioděl cetkami cizoty!

O žertíku *„Z tanečních hodin“* víme, že jest vzat z dívčího života spisovatelčina; psán jest s takovým humorem a zvláště pan Fryška se svým napolo obíleným domem na Vaječném trhu podán tak rozkošně, že čtenář nevychází ze smíchu.

Bohatě obmyslila básnířka rok 1848, jehož jako dívka mladinká byla svědkyní a o němž píše

v Tužbách: „. . . tu se ozvalo mezi bouřemi roku 1848. dunění nové doby, jejížto vlnobití nás již teď uchvátilo a jejímžto heslem jest práce opravdová, vážná, úspěchu hned znatelného, významu nepopíratelného, směřující k rozhodnému odstranění konvencionelního pokrytectví, k smělému odhalení pravdy, ke konečnému objevení pravých jejích zákonů."

Vylíčila dobu tu v pěti většinou dosti objemných novellách, jejichž osobnosti jsou výmluvným toho dokladem, jak působily nové myšlénky této výjimečné doby na ty které vrstvy pražské společnosti. V Povídce „*Tři chvíle*" vystupují kruhy šlechtické, v „*Mlze*", „*Z ovzduší barrikád*", „*Pán a sluha*" vrstvy měšťanstva a vůbec intelligence pražské; v „*Bludičce*" obojí je spojeno. „Pán a sluha" nad to je holdem čisté, upřímné duši pražské chudiny, zosobněné v pohnutlivé postavě Pavlíkově. I opovrženému tomuto chudákovi, když umírá z rány na barrikádě jej zasáhnuvší „jest volno" — jako Jarolímovi z románu „Na úsvitě" . . . Všecky tyto obrazy z doby bouřlivé malovány jsou barvami živými, leckde až nádhernými; zápletky děje všude jsou zajímavy. Líčením přírodním zvláště vynikají „Tři chvíle" a „Bludička", která s „Pánem a sluhou" nejznamenitějším mezi nimi je číslem. Příběh o upřímném vlastenectví ubohého Pavlíka a o jalové komedii, již pán jeho, krásný student, s city svými provozuje, vede nás opět jednou do milé staré Poštovské ulice, právě vedle rodného domu spisovatelčina, do hostince „u Valšů". V „Bludičce" vedle zajímavých povah krásné a úkladné Isoldy a nadšeného, jí obluzeného studenta a bojovníka Jaromíra, okouzluje nás přelíbezné líčení domu Isoldina blíže hradeb v nynější Růžové ulici a leto-

hrádku jejího blíže Prahy, kde rozkošná tato Kirka Jaromíra povinností jeho vlasteneckých oddaluje.

Pásku mezi rokem 1848. a těmi pracemi, jimž nebylo by lze dáti lepšího názvu než „Z naší přítomnosti“ činí práce dvě, které ovšem za doby svého vzniku byly rovněž časovými, jako jest nyní cyklus „Z našich bojů“, „Plevno“, „Miláček lidu svého“, „Pozdě“.

První z nich je novella připínající se k polskému povstání r. 1862. *„Několik dní ze života pražského hejska“*. Vzájemnost česko-polská v letech čtyřicátých, padesátých a šedesátých, mnohem utěšeněji kvetla mezi českou společností příčiněním mnohých vážených a nadšených osobností, než za doby nynější. Povstání soukmenovců slovanských proti utlačitelům nejživější budilo účast v srdcích českých, taktéž pod tíhou práv zneuznaných těžce upících. Již v dívčích letech lnula naše básnířka vřele k polským povstalcům, jak víme z jejího života; švakr její, bratr prof. Mužáka, ještě lépe s Polskem ji byl obeznámil. Když vznesla se nová krutá bouře na drahý jí národ, zaslala mu vonný květ na upamatování, že dosud v české Praze soustrastná jeho synům a dcerám bijí srdce. Líčí nám omrzelého, blaseovaného šviháka pražského, jenž za pobytu svého v Polsku povstáním právě zmítané, vyléčen a obrácen jest mladou na smrt v boji raněnou Polkou, šlechtičnou Jadwigou. Jak prostinký to děj — ale co nadšení v této novelce, kterou by každá česká matka měla položiti v ruce dorostlé svojí dcerky! Došel ten pozdrav sesterský také patřičného uznání, získav naší básnířce v Polsku, rakouském i ruském, mnoho přátel, zvláště manžely Bronislava a Marii Grabowské, kteří stali se také nadšenými jejími překladateli.

„*Za májového večera*“ psáno je na památku Tylovu a vlasteneckého jeho působení v literatuře; hrdinové obrázku Jaroslav, syn učitelův a mladá vdova Adéla, jsou takovými dětmi národa, jaké on toužil vychovati svými novellami.

* * *

Obě tyto práce jsou jen dvěma body v dlouhé řadě belletristických děl časových a tendenčních, k nimž vlastně dlužno přičísti také povídky z roku 1848. a ony z doby právě předchozí, avšak jejichž nejvlastnějšími zástupci jsou zajisté jednak práce „z naší přítomnosti“, jednak ty práce, jež obírají se otázkou ženskou. Jaká to síla mocná vedla naši Světlou na dráhu, již nastoupila povídkou „*Z našich bojů*“ (Ženské Listy r. 1883), o tom sama s výmluvností plamennou a přesvědčivou vypravuje nám ve statích: úvodu ku práci „Z našich bojů“, vstupu ku „Vypravování staré žebračky“, „Tužbách“, „Několika slovech o významu naší literatury“ (Kalendář paní a dívek na r. 1883) a j. v.

V úvodu ku první toho druhu práci vykládá mezi jinými pravdami: „Cítíme-li, že povolují základy budovy naší národní samostatnosti, zdaž rádno si toho nevšímati, a dále jen ozdobovati její stěny malbami, její střechu štíty, její nároží věžemi? Nekáže spíše povinnost poohlédnouti se po maltě, jíž by se pukliny ty děsivé zaceliti daly? Jest to arci práce málo veselá, pro vykonavatele rovněž jako pro diváka stejně unavující a přece tak nutná, že komuž ta stavba nade vše drahá, odloží pokorně štětec a hlásí se horlivě ku lžíci zednické.“ Méně než rok na to hlásá nám opět ve vstupu k Vypravování staré žebračky: „Třeba činila publicistika, seč síly její, jak u nás

dlužno co nejvděčněji uznati, přec jen bude vždy hlavním jejím úkolem, aby obecenstvo především obeznamovala s politickou situací, by mu bylo lze v ní náležitě se orientovati; k řešení otázek jiných, zejména ethických nikdy se jí nedostane za příčinou tou dostatečného času. Úloha ta náleží těm, kteří bývají často nazýváni historiografy vnitřního života národního a již mají jimi také býti, t. j. belletristům našim. Na nich záleží, aby otázky ty osvítiti se snažili jiskrou svého přesvědčení a ostřím svého péra každého předsudku a bludu škodlivého se dotkli. — Jestiť to mínění velice osudné, ale bohudíky den ke dni více se vytrácející, že umění nemá jiného úkolu, než aby výkony svými vzbudilo v myslích lidských účast a zálibu, kdežto jest zajisté úkolem jeho nejvlastnějším sloužiti duším čistým a nadšeným za posvátnou zbraň k obhájení veliké ideální trojice: dobra, krásy a pravdy, nad lidstvem se sty spanilými do budoucna sliby se vznášející. Svědomí moje po vyznání tom mi tedy velí, abych se dle skrovných svých sil a schopností pokoušela o sepsání jakési práce časové" atd. atd.

V „*Tužbách*" opět hlásá nám Světlá: „Vždy kráčel poeta před učencem bádajícím, zkoumajícím, bedlivě měřícím a vážícím, s pochodní genia v ruce, tuše dávno, co tento teprve pracně shledává a po dlouhém namáhání a úsilí potvrzuje. Za proroka býval básník ve starověku ctěn, za tlumočníka mezi přírodou a lidstvem dosud jej uznává naše střízlivá doba." *)

Kdo pozorně přečte statě svrchu námi jmenované, nebude v pochybnostech, kam směřují

*) Tlumočnicí podobných mínění učinila Světlá svoji Ivanu v „Zátiší"; viz rozmluvy její s básníkem Gustavem a o něm.

práce Z našich bojů, Rodáci, Věnec slzičkový, Plevno, Miláček lidu svého, Pozdě. Odhaluje nám jimi spisovatelka prohlubiny, sráze a bahniska života našeho národního, jež luznou květenou, vábně rozestřenými křovisky a světélky čiperně nad nimi tancujícími oku nezkušenému jsou ukryty. (Kdo nevzpomněl by první části básně Čechovy „Podobenství“ v Nových Písních!) Ona smělou rukou odstraňuje vše to, co v líbezný sen o pouhé jen kráse nás ukolébává, až zaleknouce se zakrýváme si oči před pohledem děsivým. Kdokoli všímá si bedlivě kolotání našich důležitých otázek národních a literárních, byl by s to prstem ukázati na ty které kruhy a osobnosti, jichž se Karoliny Světlé práce časové týkají.

Nebudeme vypravovati děj románů a novel těch; dotkneme se jen podkladu některých zvláště důležitých. „*Z našich bojů*“ míří proti zásadě z předních našich řad r. 1882. do národa vržené o naprosté nutnosti učení se jazyku německému i v nepatrnějších školách obecných. „*Plevno*“ odhaluje nám podvratnost směru kosmopolitického v některých kruzích naší belletristiky k takové platnosti přiváděného. „*Miláček lidu svého*“ jasně ve Vladimíru Braném a doktoru Snětivci nám ukazuje, do jakýchžto rukou klade lid český své osudy a jakým to záměrům sobeckým a nekalým přispůsobují se hesla, jimiž někteří předáci důvěru i nadšenou lásku jeho si získávají. Podobně jako „Miláček“ působí i „*Rodáci*“; v črtě „*Pozdě?*“ (dříve „První akt“ zvané) upozorňuje nás spisovatelka na společenské převraty, valem k nám se ženoucí. Této otázce dělnicko-sociální slouží vedle luštění poměru šlechty k vrstvám občanským již i „Miláček lidu svého“, časový román, na důmyslné problémy vůbec bohatý, jako zase Plevno vedle

hlavní své účelné myšlénky, hlásá slovanskou vzájemnost, úctu přede vším, co českého, po předcích zachovaného a kárá neplodnou háravou blouznivost.

Na básnířku těchto prací hodí se slova, jež Lucián v „Plevnu“ vyslovuje: „Povstávám na pomoc národu českému, jenž jest ohrožen zmijí zrady, která se líhne v srdcích vlastních jeho dětí!“ Obrazy z naší přítomnosti to byly, které zajisté v době nejnovější přinesly Světlé výtku, že „vítězila zde snad bojovnice nad umělkyní.“ Pochopujeme úplně nelibost jakoukoli, která zdvihla se proti těmto mravním činům... Jsou osobnosti i celé společnosti v národě našem, které tak nerady účet národu našemu skládají za svoje konání, žádajíce, aby věřeno jim bylo slepě, že kudy kráčejí, dobrou cestu zvolily. Práce podobného neohroženého „historiografa našeho vnitřního života národního“ zajisté jest jim nemila a nepohodlna. Než, nechtějme dále se obírati úvahami, které mysl básnířčinu těžce zarmoutily a ji na dráhu literární, právě vylíčenou, uvedly; chtějme doufati, že „jiskrou svého přesvědčení“ pronikla vší tmou a ji zaplašila, že „ostřím svého péra“ neřestí nám škodlivých nejen se dotkla, ale je i zahubila...

Nejsou však práce časové jakousi jen snůškou hlubokých myšlének a úvah, skvělých potýček slovních, v nichž rozvinuje spisovatelka se stejnou dovedností mínění vlastní jako protivníkovo. Vynikají rovněž poutavým dějem, mistrně propracovanými postavami, líčením okolí a ovzduší do podrobností provedeným, jako jiné veliké skladby. Ve příčině té zvláště dlužno jmenovati Plevno, Miláčka a Z našich bojů. I zde jsou to namnoze duchaplné, neobyčejným vzletem i citem ryzím

předčící ženštiny, které svých snah učinila prostřednicemi: vizme Leonilu v „Miláčku l. sv.“, Luběnku v „Plevnu“, tetu Albínu v „Bojích“, Celestu v črtě „Pozdě?“ K nim řadí se mužové jako pan Srdečný, Lucián, Boleslav Braný, Albín Záruba.

* * *

Účelem úzce spojeny jsou s obrazy a ohlasy časovými „tendenční povídky pro náš lid“, jimiž chtěla spisovatelka do ruky milované, ze které mnohý ovšem nebroušený stkvost přijala, vložiti přesné vodítko na trnité a nebezpečné dráze života a působení národního. Povídky ty přimykají se úzce k poměrům a potřebám mravním, hospodářským a společenským našeho lidu, zvláště na hranicích jazykových. Činnost literární, která je zrodila, je doplňkem činnosti veřejné, jež lidu pohorskému, částečně s pomocí jiných osvícenců darovala mnohou školu, mnohou hojně zásobenou knihovnu. (Známo, že škola česká ve vsi Poještědské Petrašovicích, i v Liberci děkuje paní Světlé a jiným s ní národovcům svoje zřízení; z knihoven jí zbudovaných vyniká Dolnopasecká.) Jsou to povídky: Na zdar důstojného, Na bludné cestě, Hospodská v Letovicích, Bohatá nevěsta, Nezabloudil a Satanáš. Všecky zamlouvají se nám srdečným tónem, jímž zajisté ihned k srdci lidu venkovského se přituli, zdravým svým základem a ideálními snahami.

Roztomilá povídka „*Na bludné cestě*“ jasně zobrazuje zhoubnost německých škol pro české děti. Ta Markétka pernikářova je v zakuklení rozkošného diblíka věru strážný genius lidu, nejinak než hospodská v Letovicích Justa, která

opět vážnou odhodlaností svou nás poutá. Povídka jejím jménem nadepsaná stejnou má tendenci s předešlou. Příležitostná črta *„Na zdar důstojného“* věnována byla slavnostnímu listu „Národ sobě“; vedle pobídky ku horlivým sbírkám na divadlo Národní, ušlechtilou to budoucí školu dětí českých, shledáváme se v ní i s přímluvou za sňatky na základě obapolné úcty.

Mravní tuto zásadu hájí také povídka *„Bohatá nevěsta“*, sloužíc vedle toho ještě krásným pravdám jiným a podávajíc současně v rouše přepůvabné povídky úplný „breviář moderního hospodáře“. „Bohatá nevěsta“ jest skladba rozsáhlá a z „tendenčních povídek pro náš lid“ téměř dílo nejpřednější. Mohli bychom ji týmž právem vřaditi do „kreseb Ještědských“; neboť i v zrcadle této tvorby zračí se horské ovzduší a rázovité okolí způsobem nejvýše poutavým, i v ní shledáváme se s mnohou vznešenou myslí, zlatým srdcem, tvrdou, nepodajnou lebkou českého severu, nám tak památného. Jeť otec Blažejův i mladý, nešťastný jeho syn, kteří „ten pokrok“ a národ náš tak velice milují, jednoho jen ducha s Šimonem, který nad „tím ukřižovancem“ se rmoutíval, Bětunka a starý Potůček, otec její, rovněž nám k srdci přirostou jako třeba Enefa a její pradědeček, — Kačenka Donátova nic Francce mlynářově nezadá. Avšak většina těch postav oblečena již „v nachový plášť nových, volných myšlének,“ jsou dítky doby naší přítomné a spisovatelka je stvořila, ne aby byly památkou svérázného ducha předků, nýbrž, aby jejich slova a činy byly poučením mladému pokolení, kde chybuje, kde s prospěchem si vede. „Bohatá nevěsta“ vypravuje nám o Blažeji Trnkovi, jehož otec tak tuze hleděl si „toho pokroku“ národního, až synovi nejmladšímu

zanechal na statku dluh. Mladý sedlák si umiňuje, že statku nepustí a sestry, jak otcem jim slíbeno, slušně vybude. Aby tak učiniti mohl, pídí se pomocí dohazovače Lašťovičky po bohaté nevěstě. Avšak zjeviv se s úmyslem svým nejdražšímu příteli svého otce, Potůčkovi, drůbežníkovi, a dcerce jeho, roztomilé Bětunce, všechnu vážnost u nich ztrácí. Měli jej za vzor čestného jinocha, za důstojného dědice otcova — prospěchářství jeho zdánlivé na dobro od něho je odvrátí. Blažej ožení se s bohatou, přihrublou Kačenkou, očistí statek od dluhů, zachová otci mezi občanstvem chvalnou památku, vdá sestry, — ale stává se nekonečně nešťastným. Žena jeho nemá sebe skrovnějšího vzdělání, milým jeho snahám se posmívá, je zpurná a na konec chce za svoje peníze vládnouti na statku po starosvětském způsobu svých rodičů. Zálibou svou ve knihách, hospodářských listech a strojích rozhněvá si ji Blažej na dobro, za to získá si bratra jejího Stáňu, který je tmářských rodičů, bratra i sestry Kačenky pravým opakem. Pro řezačku jakousi dojde k výstupu krvavému; Blažej ve hrozném hněvu ji rozbije a poraní se při tom nebezpečně. Lítostí a strachem před jeho smrtí jata, spolu i domluvami Stáňovými pohnuta, obrací se Kačenka zvolna a když Blažej se pozdraví, zavládne v domě alespoň snesitelný mír. Milostnou Bětunku, k níž Blažej tak lnul jako ona k němu, získá si Stáňa za ženu. — Ve vypravování z míry zajímavé, plné znamenitých výjevů, rozesila spisovatelka plnou hrsť moudrých rad hospodářských a společenských.

Povídka *„Nezabloudil"*, v témž čase (1883) sepsaná, čelí proti podvratným, veřejnému pořádku, mravnosti i národnosti naší stejně zá-

hubným snahám socialisticko-anarchistickým, které se z dělnictva tu tam i mezi lid selský rozšiřují v rouše často vábném a nenápadném. Jejich zosobněním jest tu jednatel „Hojnosti“, bývalý sazeč Jiruš a všecka společnost v Žaludově „u zeleného beránka“, tajně se shromažďující. Živel doverný, nezkušený mezi lidem selským, jemuž, že sám jest čist, vše čistým jest, znázorněn jest mladým Jakubem. Prozíravější, rozvážnější občanstva část představuje zelinář Nikodem, k němuž Jakub, jda bouřnou nocí od „beránka“ a pln jsa podvratných plánů svých soudruhů, zabloudí. Nikodem, přispůsobuje důmyslně zákony světové své zahradě, obrátí vznětlivého Jakuba na svoji víru. Zasnoubiv se s Filoménkou, sestrou zelinářovou, ve které pozná dívku, po níž dávno tajně toužil, stává se Jakub nejen učněm, ale i bratrem Nikodemovým. — „Nezabloudil“ probírá otázku nejvýše palčivou a řadí se takto k pracím „Pozdě?“ a „Miláček lidu svého.“ Kéž dostane se tisícům prostého čtenářstva do ruky! — zabrání takto mnohému zlu!

Ač nehonosí se barvitostí tak pestrou a scénami tak živými, plastickými jako „Bohatá nevěsta“ má „časový ten ohlas“ právě pro účel svůj cenu velikou. V těchto dvou „tendenčních povídkách“ jsou to na rozdíl od „Bludné cesty“ a „Hospodské v Letovicích“ muži, jež spisovatelka učinila strážci nejdražších pokladů národních. Tam Markétka a Justa, zde Blažej Trnka i otec jeho, starý Potůček a Nikodem; Bětunka a Filoménka jsou jich něžným doplňkem.

„*Satanáše*“ dlužno řaditi také do tohoto cyklu, ač rozsahem podobá se spíše románu. „Satanášem“ je syn drábův z Pojizeří, nenávidějící svobodných

snah r. 1848; jako student způsobí v řadách se mše na Koňském trhu se ubírající omladiny takový zmatek, že nepozorují, jak vede je vstříc záhubě. Nemoha po zničení moci drábovy dále studovati, ožení se s mladou vdovou na statku u Trnků a pomocí listin otcem mu dodaných stává se démonem všeho soudů chtivého okolí, spolu všem osvíceným a českým snahám co nejrozhodněji čele. S vnučkou zrádce Jana Šilhána, jehož teď po statku jen starým Trnkou nazývají, setká se mladý vlastenec Konstantin Hrdý, synovec a vychovanec buditele národního notáře Konejšila, jenž byl Šilhána kdysi soudruhem a zrádného jeho činu nejbližším svědkem. Konstantin vyslán jest strýcem do Pojizeří, aby studoval tamní poměry a působil ku zřízení nových českých škol. Zalíbiv si Martu Trnkovou, křísí v ní vědomí vlastenecké a přiměje notáře, aby u děda za její ruku pro něho se ucházel. Starci se na vzájem poznají a Marta doví se, kdo jejím dědem. Prchá od něho k farářově sestře a nechce s Konstantinem se shledati, aby nespojil se s krví proklatcovou. Konstantin s bolem pochopuje jednání její; ale konečně, když starého Trnku z rozčilení raní mrtvice, přece Marty dosáhne. Ze statku provinilcova hodlají oba těžiti k dobru národnímu.

Románek tento z Pojizeří zračí v sobě dvojí dobu, dvojí zápasy: starý čas poroby zápasící s rokem 1848, a dobu nynější, v níž zvláště na pomezí našem vzplanul se vší horoucností boj o národní statky nejdražší. Jest v každém svém řádku způsobilý, aby ve vábném rouchu novellistickém naléhavými svými pravdami vnikl v srdce lidu, jemuž jest ustanoven. Byla by to utěšená idylka z líbezného Pojizeří, v níž milostná postava Martina rozlévá vábné teplé světlo, kdyby se nad

ní nevznášel vážný mrak Šilhánovy minulosti; avšak právě tento stín dodává kresbě mohutnosti a jejímu významu hloubky.

* * *

Povídka „*Na bludné cestě*“ poněkud přepracovaná stala se, vřaděna jsouc v Urbánkovu knihovnu, jednou z prací ustanovených mládeži. Jest jich osm; šest povídek kratších: *Cizota, Šťastný převrat, Přece jen do české, Družky, Zimní neděle, Touha po vzdělání,* a kromě svrchu jmenované ještě rozsáhlá práce „*Škola mé štěstí*“, která vyšla již r. 1867. v Dědictví Svatojanském. Knihu tu rozmilou dostala pisatelka těchto řádků do ruky v exempláři zbaveném titulního listu, když již byla poznala některé romány a povídky Karoliny Světlé. Četla, četla dále, sloh i jazyk zdál se jí povědomým, postavy mile a známě se zamlouvajícími — až konečně přišla k vylíčení slunného břehu Vltavského, k tužbám chudého děvčátka, dojemně vyjádřeným — ne, tu knihu psalo jen jedno, drahé péro, pomyslila si — a skutečně se přesvědčila, že poutavá ta povídka pro mládež měla Karolinu Světlou za tvůrkyni. I menší povídky plny jsou ušlechtilé mravní i vlastenecké tendence; „Zimní neděle“ je vzpomínkou na laskavého, milovaného otce spisovatelčina.

* * *

Nad míru důležitým odvětvím činnosti básnické slavné této paní jsou spisy věnované řešení ženské otázky. Jest jich řada dosti rozsáhlá, větších i menších. Mnohé, ba většina z nich pocházejí z prvních dob básnířčiny tvorby, což

dosvědčuje nám, jak ihned za přední úkol svůj považovala pracovati k odstranění pout společenských pohlaví její tísnících a vad je znešvařujících. Jsou ty práce dozvuky nesčíslných trapných hodin, které prožila jako děvčátko i dívka dospívající a jichž družky svoje chtěla ušetřiti.

Avšak paní Světlá ani jako povaha literární ani jako povaha veřejná není emancipistkou ve výstředním toho slova smyslu. Ona přeje si, aby vzděláním duch ženský povznesl se na úroveň ducha mužského — lépe řečeno, aby zmizel ten pošetilý rozdíl pohlaví ve světě duševním, aby nadání zápasilo o palmu, kdekoli k tomu jest způsobilé, bez ohledu na to, v čí mozku dar ten uhostěn. Paní Světlá přeje si, aby žena nebyla automatem, hračkou, břemenem, nýbrž aby stala se mužovou spolupracovnicí v práci jakékoli, jeho utěšitelkou, podporou jeho a vší společnosti lidské, v níž tak veliká, významná přisouzena jí úloha. „Jak mnohým zločinem neuvědomělým již se mstila žena národům svým za to, že na myslícího člověka vychována nebyla!“ volá Světlá v úvodu k Upomínkám, v němž rozbírá otázku vychování žen českých se stanoviska národnostního. Snažila se spisy svými poctivě a neunavně, aby novým, vážnějším snahám připravila mezi ženami a dívkami českými útulek, aby z kořene vyvrátila netečnost, povrchnost, titěrnost a vlahost smýšlení národního i mravního, mezi nimi, jako mezi mnohými z družek jinorodých, bující. Nesměřují k tomu pouze práce belletristické, ale mnohé spisy poučné, jako především „Upomínky“, „Listy k ženám o ženách“, „O vychování žen“, „Několik slov o významu naší literatury“ atd.

Z děl básnických otázce ženské slouží romány: Láska k básníkovi a V zátiší, novelly a povídky:

Dvojí probuzení, Společnice, Zamítání, Sestry, Líbánky koketiny, Rozcestí, Konec a počátek, Okamžik. Jest to román „*V Zátiší*“ s velebnou postavou své Ivany, který spolu s novellou „*Konec a počátek*“ razí ženě cestu jako spolupracovnici vznešených úkolů a snah muže učence. Zároveň jest „Zátiší“ výmluvným zobrazením stesku, Čelakovským před tolika desetiletími proneseného:

„Ne horoucnost povalečná
zjedná duchu potravu;
práce tichá a společná
získá vlasti oslavu“.

Jest to román „*Láska k básníkovi*“ (k němuž popudem byla rozmluva rodiny Rottovy s básníkem Hálkem), který ukazuje vyvolenkyním pěvců národních, jak zachovati se, aby mysl básnická, duchem jejich napájena, ale poměrem k nim nepoutána, dostála úloze jí předurčené. Hálkova báseň „Jen sevšednět mi nedej, Bože“ stejnému popudu děkuje vznik svůj. Leckomu bude se zdáti měnavý osud Isabellin poněkud romanticky přibarveným; ale postava ta navždy bude ozdobou děl Světlé i našeho románopisectví. Zásadu: obětovati se blahu a prospěchu jiných hájí i „*Dvojí probuzení*“, o němž jako o první práci Světlé již v životopisu jejím zevrubněji jsme pojednali.

„*Rozcestí*“ jest obrazem pravé umělkyně, která umění i štěstí svoje milostné obětuje; luzné, nejjemnějšími barvami namalované postavě Ervíníně je pyšná, bezcitná Coronna nejúčinnější protivou.

Novelly „*Zamítání*“, „*Líbánky koketiny*“, a „*Sestry*“ namířeny jsou zvláště proti mělkosti, rozmarnosti a licoměrnosti duše ženské a ukazují na zhoubnou žeň, lidstvu a národu z nich kynoucí. „*Společnice*“ jest obrazem trapného postavení mladé chudé dívky, jež nucena je skromné svoje vzdělání

využiti na prospěch tvrdých boháčů. Paní radová Nováková jest jeden z typů pražské společnosti středních dob tohoto století. Ku bolestnému vzdechu, který dere se nám z duše nad milostnou Aninkou, hrdinkou půvabné povídky, odpovídá nám potěšitelně — Ženský výrobní spolek autorkou založený.....

Společnice, Láska k básníkovi a Okamžik jsou z prací věnovaných otázce ženské nejplastičtějšími; vynikají bohatým dějem a barvami stkvělými. Drobnůstka „*Okamžik*“ napsaná pro almanach Umělecké besedy „Máj“ jest řady té perlou. Zajisté těžko uvěřiti, že všecky přednosti péra paní Světlé shrnuty v tuto črtu — a přece tomu tak. Ferdinand Schulz o ní praví v Nár. Listech 1872: „Jest to vzor tak zvaného kabinetního kousku. Interessantní situace, duchaplné spracování, elegantní ukončení, mistrné dílo moderní psychologie...“ Nebudeť se zajisté nikdo domnívati, že práce tyto jsou, přes účel svůj, jakousi „literaturou ženskou“. Veliká duše Světlé není ani schopna toho, proti čemu horlí tak úsilovně v Upomínkách str. 99—105; ona vždy co nejrozhodněji se opírala zakládání sbírek belletristických výhradně dámám ustanovených, volajíc: „Což jsou pravdy dvě, jedna mužům, jedna ženám ustanovená?“ I novelly ženskou otázku probírající poskytnou vážným mužům (a snad právě jim!) hojnost látky k pilnému přemýšlení.

Rázem svých postav ženských pojí se k druhu prací prve jmenovaných i čtyři novelky, jež bychom nazvali specielně salonními. Odehrávají se vesměs v kruzích drobné šlechty neb statkářstva a sloužily by každému novelistovi ku cti; před velikolepým základem a významem prací jako Nemodlenec, Zvonečková královna, Poslední paní Hlohovská a j. v. ustupují ovšem do pozadí. Jsou

to: *„Tonoucí růže“*, *„Debora“*, *„Zasnoubení“* a *„Dcera pouště“*. Z nich poslední zvláště předčí trefností svých postav; svěžím koloritem honosí se všecky v míře nadobyčejné.

* * *

Zbývalo by nám ještě promluviti o pracích paní Světlé, které vymykají se belletrii, umění romancierskému. Jsou to kromě rozličných menších statí hlavně její memoiry *„Upomínky“*, *„Pan policejní kommissař“*, a *„Z literárního soukromí“*. Oplývají ovšem všecka tři díla takovým bohatstvím drobných obrázků a postav výrazných, že by snadno bylo připočísti je ku plodům činnosti básnické — byť i reprodukovala pouze, co paměť básnířčina si zachovala a nikoli, co fantasie její vytvořila. Citovali jsme z Upomínek i z Literárního soukromí tolik výrokův a statí, že leží podstata jejich před čtenářem zajisté jasně odhalena. Jsou obojí memoiry schránkami plnými zlatých zrn; stačily by samy o sobě, aby staly se nám vodítkem mravním a zvláště vlasteneckým. Jako ve většině básnických prací paní Světlé, zde po přednosti vztýčen prapor s heslem: „Myšlénky!“ Kolik je našich spisovatelů, již prapor takový třímají v čase, kdy rázovitý „detail“, podrobný rozbor psychologický hlavní jsou snahou umělcovou?

„Upomínky“ a zajímavý jich doplněk „Pan policejní kommissař“, jsou zpovědí života Karoliny Světlé; „Z literárního soukromí“ spolu se statěmi „Z české literatury“, „Vzpomínka na básníka z našeho lit. obrození“, „Tužby“, „Několik slov o významu literatury“ s některými proslovy jejích románů (již dříve citovanými) jsou zpovědí její literární. Obojí memoiry co do kulturního momentu ceny jsou veliké, podávajíce nám obraz našeho života sou-

kromého od počátku tohoto století do let osmdesátých a doplňujíce takto dílo, které vykonala paní Světlé poesie. Veliký mravní jejich význam spočívá v souzvuku, jakým vyznívají s konáním autorčiným. Není zde ani jediné nadšené fráze; paní Světlá nekoná velikých mravních svých činů jen pérem — ona každé chvíle dokládá je skutky. Z mnohých vět „Literárního soukromí“ uvádíme pro příklad jen tuto: „Kterémužto psychologovi se podaří objeviti nám, odkud se u nás vzal první zárodek onoho nepochopitelného bludu, že nám, národu ze všech stran ohroženému, cizími živly skrz naskrz prosáklému, není nikterak potřebí napnutí veškerých sil, abychom stejně šťastně s jinými národy pokračovali a pokrokem tím se udržovali, nýbrž že si máme libovati v konservativní zahálce? Aby pracovníku k činnosti se hlásícímu se neposkytovalo nejen žádného povzbuzujícího uvítání, nýbrž aby se mu projevovalo povržlivou chladností a nevrlou antipatií, že o jeho snaživost nikdo nestojí? Zdali pak znají badatelé v dějinách jiných národů momentu podobného?“ K otázce této bolestné dlužno odpověditi, že ani my bychom ho neznali, kdyby naše všecky osobnosti veřejné a literární jako paní Světlá vítaly každý slibný zákmit talentu, každý pokus zdárné práce s radostí upřímnou a povzbuzením nejutěšenějším. Jak blaze by u nás bylo, kdyby splnily se všecky tužby ve spisech paní Světlé, ať básnických, ať poučných, vyslovené!

* * *

Pro lepší přehled přidáváme ku svému rozboru chronologický seznam děl naší básnířky. Rokem alespoň přibližně naznačen čas vzniku, vydání též dle času jsou číslována.

1858. *Dvojí probuzení.* 1. Máj 1858, 2. Sebrané spisy u Kobra (Národní bibliotéka) II.
1858. *Šefka.* 1. Posel z Prahy 1858, 2. Sebrané sp. Kobr. II.
1859. *Sestry.* 1. Obrazy života 1859, 2. Sebrané sp. Kobr. II.
1859. *Společnice.* 1. Máj 1859, 2. Laciná knihovna, 3. Salonní bibliotéka.
1860. *Líbánky koketiny.* 1. Obrazy života 1860, 2. Sebrané spisy Kobr. III.
1860. *Láska k básníkovi.* 1. Bibliotéka původních románů, 2. Sebrané spisy Kobr. II.
1860. *O krejčíkově Anežce.* 1. Bibl. pův. rom., 2. Laciná knihovna, 3. Salonní bibliotéka.
1860. *Zamítání.* 1. Lumír 1860, 2. Sebrané spisy Kobr. III.
1860. *Za májového večera.* 1. Máj 1860, 2. Sebrané spisy Kobr. III.
1861. *První Češka.* 1. Slovanské besedy, 2. Sebrané sp. Kobr. I.
1861. *Skalák.* 1. Lumír 1861, 2. Laciná knihovna, 3. Salonní bibliotéka.
1862. *Několik archů z rodinné kroniky.* 1. Máj 1862, 2. Ústřední knihovna, 3. Sebrané spisy Kobr. II.
1862. *Slavnostní proslovení při svěcení praporu Sokola pražského.* Národní Listy 1862.
1863. *Cikánka.* 1. Rodinná kronika, 2. Laciná knihovna, 3. Salonní bibliotéka.
1863. *Ještě několik archů z rodinné kroniky.* 1. Almanah Cyrillometodějský, 2. Ústřední knihovna, 3. Sebrané spisy Kobr. II.
1863. *Lesní panna.* 1. Boleslavan, 2. Sebrané sp. Kobr. II.
1863. *Několik dní ze života pražského hejska.* 1. Květy 1863, 2. Sebrané spisy Kobr. II.
1864. *Na úsvitě.* 1. Národ 1864, 2. Samostatně u Kobra, 3. Sebrané spisy Kobr. VI.
1864. *Lamač a jeho dítě.* 1. Zlatá Praha 1864, 2. Laciná knihovna, 3. Salonní bibliotéka.
1864. *Naší mládeži.* 1. Po desíti letech (alm.), 2. Sebrané spisy Kobr. V.
1866. *Z tanečních hodin.* 1. Květy 1866, 2. Sebrané spisy Kobr. III.
1866. *Drama zbořeného domu.* 1. Květy 1866, 2. Sebrané spisy Kobr. III.
1866. *Rozcestí.* 1. U Kobra 1866, 2. Sebrané sp. Kobr. V. 3. Samostatně u Kobra 1890.
1867. *Vesnický román.* 1. Květy 1867, 2. Matice lidu 1869, 3. Sebrané spisy Kobr. IV.
1867. *Dcera pouště.* 1. Květy 1867, 2. Sebrané sp. Kobr. IV.

1867. *Z Ještěda.* 1. Světozor 1867, 2. Sebrané sp. Kobr. III.
1867. *Škola mé štěstí.* 1. Dědictví Svatojanské 1867, 2. Samostatně u Urbánka.
1867. *Listy k ženám o ženách.* Květy 1867.
1867. *O vychování žen.* Květy 1867. (Vyšlo již dříve v překladu německém v Rüfferově „Reformkalender“).
1868. *Kříž u potoka.* 1. Matice lidu 1868, 2. Sebrané spisy u Grégra I.
1868. *Jitřenka.* 1. Květy 1868, 2. Moravská bibliotéka Šaškova 1887.
1869. *Kantůrčice.* 1. Květy 1869, 2. Spisy sebrané Grégr. III.
1870. *Frantina.* 1. Květy 1870, 2. Sebrané spisy Grégr. V.
1870. *Večer u koryta.* 1. Květy 1870, 2. Česká stráž 1890.
1870. *Poslední paní Hlohovská.* 1. Světozor 1870, 2. Spisy sebrané Grégr. II.
1871. *Mladší bratr.* 1. Květy 1871, 2. Sebrané sp. Kobr. IV.
1871. *Hubička.* 1. Osvěta 1871, 2. Kresby z Ještědí (Laciná knihovna).
1871. *Černý Petříček.* 1. Světozor 1871, 2. Spisy sebrané Grégr. III.
1872. *Námluvy.* 1. Osvěta 1872, 2. Kresby z Ještědí.
1872. *Zvonečková královna.* 1. Matice lidu 1872, 2. Sebrané spisy Kobr. V., 3. Samostatně u Kobra 1890.
1872. *Ten národ.* 1. Květy 1872, 2. Sebrané spisy Grégr. V.
1872. *Okamžik.* 1. Almanah Umělecké besedy, 2. Sebrané spisy Grégr. V.
1873. *Nebožka Barbora.* 1. Osvěta 1873, 2. Kresby z Ještědí.
1873. *Nemodlenec.* 1. Světozor 1873, 2. Sebr. spisy Grégr. IV.
1874. *Konec a počátek.* Ženská bibliotéka 1874.
1874. *Upomínky.* 1. Osvěta 1874 a 1875, 2. Libuše 1888.
1874. *Purkmistrovic Katynka.* 1. Almanah Souzvuk, 2. Salonní bibliotéka.
1877. *Debora.* 1. Ženské listy 1877, 2. Sebr. spisy Kobr. III.
1878. *V Zátiší.* 1. Osvěta 1878, 2. Sebrané spisy Kobr. IV.
1878. *Přišla do rozumu.* 1. Ženské listy 1878, 2. Kresby z Ještědí.
1878. *Z české literatury.* Ženské listy 1878.
1878. *Teta Vavřincová.* 1. Koleda, 2. Kresby z Ještědí.
1879. *Poděkovací přípis studentstvu.* Upomínka na jub. K. S.
1879. *Tonoucí růže.* Ženské listy 1879.
1880. *Tři chvíle.* Osvěta 1880.
1880. *Zasnoubení.* Květy 1880.
1880. *Z ovzduší barrikád.* Světozor 1880.
1880. *Z literárního soukromí.* Ženské listy 1880.
1880. *Na zdar důstojného!* „Národ sobě“ (list památní).

1880. *Plevno.* Světozor 1880.
1880. *Modřín Marie Teresie.* Boleslavsko.
1880. *Meluzina.* Almanah Slavia.
1881. *Pan policejní kommissař.* Světozor 1881.
1881. *Pozdrav Zoře.* Zora.
1881. *Bludička.* 1. Ruch 1881, 2. Kalendář paní a dívek 1890.
1882. *Mladá paní Zapletalová.* 1. Ruch 1882, 2. Kalendář paní a dívek 1888.
1882. *Na bludné cestě.* 1. Laciná knihovna národní, 2. Urbánkova knihovna pro mládež.
1882. *Miláček lidu svého.* Světozor 1882.
1882. *Divousové.* 1. Zora 1882, 2. Pečírkův kalendář 1890.
1882. *Úvaha o knize „Bernard Bolzano“.* Ruch 1882.
1882. *Pán a sluha.* 1. Vánoční almanah Dörflův 1882, 2. Svatvečer 1890.
1882. *Úvod k literárnímu přehledu Uměl. Besedy.*
1883. *Bohatá nevěsta.* 1. Domácí krb 1883, 2. Kal. Ottův.
1883. *Nezabloudil.* 1. Vesna 1883, 2. Kalendář Ottův.
1883. *Z našich bojů.* 1. Ženské listy 1883, 2. Svatvečer 1890.
1883. *Touha po vzdělání.* 1. Jarý věk 1883, 2. Urbánek, Knihovna ústřední pro mládež 1888.
1883. *Šťastný převrat.* 1. Jarý věk 1883, 2. Urbánek, Knihovna ústřední pro mládež 1888.
1883. *Družky.* 1. Jarý věk 1883, 2. Urbánek, Knihovna ústřední pro mládež 1888.
1883. *Přece jen do české.* 1. Jarý věk 1883, 2. Urbánek, Knihovna ústřední pro mládež 1888.
1884. *Cizota.* 1. Jarý věk 1884, 2. Urbánek, Knihovna ústřední pro mládež 1888, Šimáčkův kalendář 1887.
1884. *Dcera otce svého.* Ruch 1884.
1884. *Z vypravování staré žebračky.* Osvěta 1884.
1884. *Mlha.* Vesna 1884.
1884. *Hospodská v Letovicích.* Kalendář Ústř. Matice 1885.
1884. *Motýl.* Ruch 1884.
1885. *Zimní neděle.* 1. Jarý věk 1885, 2. Urbánkova ústřední knihovna pro mládež.
1885. *Na košatkách.* Ruch 1885.
1885. *V Hložinách.* 1. Světozor 1885, 2. Kab. knih. Šimáčkova.
1885. *Heydukovi.* Sborník na oslavu 50l. zroz. Heydukových.
1885. *Satanáš.* Přítel domoviny 1885.
1885. *Májová vzpomínka na básníka z máje našeho liter. obrození.* Přítel domoviny 1885.
1886. *List břečtanový na pomník J. Baráka.*
1886. *Poslední poustevnice.* Přítel domoviny 1886.
1886. *Do tisícího čísla Světozora.* Světozor 1886.

1886. *V Máchův den.*
1887. *Rodáci.* Zlatá Praha 1887.
1887. *Věnec slzičkový.* Zlatá Praha 1887.
1887. *Josefů Josef.* (Prostá mysl) Osvěta 1887.
1887. *Kterak se dohodli.* (Prostá mysl) Osvěta 1887.
1887. *Černá divizna.* (Prostá mysl) Osvěta 1887.
1887. *Jindřich Fügner v mé paměti.* Pod praporem Sokolským 1887.
1887. *Stráži na severu.* Stráž na severu 1887.
1887. *Pozdě?* (První akt). O bídě lidské 1889.
1887. *Časová úvaha.* Stráž na severu 1887.
1887. *Větrně* (Prostá mysl). Literární premie Uměl. Besedy 1888.
1887. *Tužby.* 1. Rozhledy literární 1887, 2. Svatvečer 1888.
1887. *Aforism.* Památník Řip.
1888. *Dopisy paní Kateřiny Kroužilkové I. II.* Svatvečer 1888.
1888. *Vzpomínka.* Almanah Dobroslava 1888.
1888. *Několik slov o významu naší literatury.* Kalendář paní a dívek 1889.
1889. *Ze starých časů.* (Prostá mysl). Pečírkův kalendář 1889.
1889. *Škapulíř.* Přítel domoviny 1889.

Jak ze seznamu zřejmo, vycházely Sebraných spisů Karoliny Světlé dvě řady; řada u Grégra dospěla pěti svazků a zanikla na zármutek čtenářstva a nelibost současné kritiky. Řada u Kobra v Národní bibliotéce vydávaná doplní se v brzku na šest dílů. Jiná souhrnná vydání kratších povídek vyšla u J. Otty v Laciné knihovně i Salonní bibliotéce. Spisy pro mládež vyšly u Urbánka pod souhrným titulem „Ctěte rodný jazyk svůj.“ Největší počet prací roztroušen jest dosud po časopisech nejrozmanitějších. I bylo by přežádoucno, nejen aby vydávání Sebraných spisů co nejrychleji pokračovalo, ale aby vedle skvostnější úpravy přichystáno bylo pro lid a kruhy nejširší i laciné vydání. Takové s prospěchem bylo by začíti s pracemi dosud po druhé netištěnými.

* * *

Karolina Světlá, vyjímajíc články poučné a memoiry, zůstala při jediné formě. Básní ani dramat nenapsala, ač již při objevení se jejího Vesnického románu prorokoval jí na př. Neruda veliké úspěchy v tomto druhu umění básnického. I jest vskutku hluboce litovati, že nepokusila se některou svoji skladbu napsati pro prkna divadelní. V dílech jejích tolik je dramatičnosti, podaří se jí vždy tak znamenitě vložiti postup i rozuzlení děje v ústa svých hrdinů, že by se bylo jejími dramaty a tragediemi dostalo obecenstvu vzácných požitků. Snad nepřikročila nikdy k práci dramatického básníka, aby nebylo čtenářstvu postrádati hlubokých a třpytných těch proudů myslitelovy výmluvnosti, jež románům jejím nejplodnější dodávají vláhy. Nesnášíť již naše jeviště přítomné těch dramat „knihových“ Schillerových, Göthových, Lessingových, škrtá v nich právě místa a věty čtenářům nejvýznamnější, aby zvýšila účinnost večera.

Dva z románů vesnických přilákaly alespoň ku spracování jiné ruce, ruce to Elišky Peškové, a sice „Kříž u potoka“ a „Vesnický román“. Má se to s jejich dramatisováním jako se Sirotkem Lowoodským Birch-Pfeiferové v poměru jeho k arcidílu Jane Eyre od Currer Bell-ové! Z Hubičky stvořila Eliška Krásnohorská rozkošné libretto ku Smetanově stejnojmenné opeře.

Spisy Karoliny Světlé upoutaly k sobě nejen lásku otčiny ale i úctu ciziny. Největší pozornosti dočkala se u pobratimského národa polského a to hlavně zásluhou manželů Grabowských. Z jiných polských překladatelů a životopisců zasluhují zmínky: Helena Kuczalská, Viktor Czajewski, Eryk Jachowicz. Na polský jazyk přeloženy práce: Několik archů z rodinné kroniky, Ještě několik archů

z rodinné kroniky, Několik dní ze života pražského hejska, Teta Vavřincová, O krejčíkově Anežce, Na úsvitě, Vesnický román, Lamač a jeho dítě, První Češka (p. Kuczalská), Kříž u potoka, Námluvy. Na jazyk francouzský přeloženy v „Revue de deux mondes“ Vesnický román a pak Krejčíkova Anežka. Z německých překladatelů známe jen Edvarda Rüffera a F. Bauera. Také do chorvatčiny, slovenštiny a srbštiny překládány práce paní Světlé.

Zvláštní postavení národa českého na venek zavinilo, že spisy paní Světlé nestaly se ještě majetkem všech světových literatur, na jejich i na naši to škodu. Jak důstojně, geniálně a svérázně representovala by Karolina Světlá český román před cizinou, tak málo si nás cenící! Pak teprve byl by na jisto ustanoven význam její v písemnictví století devatenáctého; pak narýsovala by péra nejpovolanější parallelu mezi ní a mezi velikými romanopisci našeho věku. Posud Kar. Světlá přirovnávána jen k Georges Sandové a Boženě Němcové. Význam její je však mnohostrannější než význam veliké reformátorky postavení žen ve Francii, a líbezné naší národní pohádkářky. O tvorbě Karoliny Světlé dlužno uvažovati zároveň s činností Viktora Huga, Andersena, Spielhagena, Auerbacha, Lewaldové, Ibsena a Björnsona, George Elliotové, Dickensa, Tolstého, Turgeněva — ó, komu by lze bylo vyjmenovati všecky ty veleduchy, s nimiž měla stejnou dráhu, stejný cíl a — stejnou sílu . . .

Než, nač vyhledávati pro ni místa ve Slavínu všesvětovém — místa, kterého nikdy nedbala — ta nejupřímnější básnířka a přítelkyně lidu českého? . . . O její práci pěje Vrchlický na konci čarokrásné své básně:

„Všech českých srdcí žhoucí růže,
granáty všecky českých citů,

i něha dívky, pevnost muže,
vzlet orlí, píseň skřivánková,
ba celá vlasť v své krásy třpytu
i v lepší příští naděj nová,
ač vzdálené ty krásné cíle,
vše pro vždy ve Tvém žije díle, —
ó velký život, jejž Jsi žila!“

Kde, ó národe, jest dílo podobné, život větší?

Část III.

Česká veřejnost Karolině Světlé.

Vylíčivše, čím Karolina Světlá národu byla a čím jej obdařila, ve krátkém dodatku zmíníme se o tom, jak národ zachoval se k nejpřednější své básnířce. Bohudíky, není nám malovati obraz plný stínů, záští, úkladův a netečnosti; Karolina Světlá nebyla vždy doceněna, ale přece oceněna ve vlasti a především vždy milována. Nelze ovšem mluviti o tom, co veřejnost česká prokázala paní Světlé; ona co živa od ní ničeho nepřijala, nikdy na jakoukoli cenu, nadaci neb jiné vyznamenání nečítala, ba, jako Beneš Třebízský, velikou část svých honorářů darovala užitečným podnikům: Ženskému výrobnímu spolku v Praze, Vesně v Brně, Ústřední Matici atd. Čím ji česká veřejnost poctila, tím oslavila zároveň sebe, ukazujíc takto, že dovede své první básnířce porozuměti a jí si vážiti.

Pokud se naší kritiky týče, nutno uznati, až na některé výjimky v pohnuté, záštiplné době nejnovější se vyskytující, že byla si vždy vědoma postavení svého vůči ženě tak geniální a pěstitelce písemnictví tak šťastné. Jest to neocenitelnou zásluhou Vítězslava Hálka a J. Nerudy, zvláště onoho, že mladou romancierku snažili se pochopiti co do talentu a snahy, že neunavně, osobně i pérem ji pobízeli, aby dále, výše spěla. Vzpomínajíce li-

terární dráhy Karoliny Světlé, nedovedeme z ní vyloučiti Hálka; bez upřímného, přátelského jeho nabádání byla by paní Světlá činnosti básnické zajisté nenastoupila a co více, na ní nevytrvala. Nedůvěřovala si, úcta její před uměním, jehož žezlo jí příroda do ruky vtiskla, byla veliká. Jakou měl s ní Hálek práci, než ji vnutil do přispěvatelství Máje! Ani později nelenil; nevycházel, jak víme, ani jediný podnik jeho literární, aby první v něm místo nebylo vyhraženo Karolině Světlé. Tak dostalo se nám v krátkosti mnoho z nejvzácnějších jejích plodů.

Zaznamenáme tu některé listy a čelné v nich kritiky, jež zaměstnávaly se spisy básnířky naší.

Národní Listy: 1862 (A. Waldau) Několik archů z rodinné kroniky. — 1866, 1872 (Schulz) Okamžik. — 1875 (Neruda) Spisy sebrané. — 1876 (Neruda) Spisy. *Naše Listy*: 1869 (Neruda) Český román vesnický a jeho tvůrkyně. *Národní Noviny* 1868. Vesnické romány. *Hlas* 1862 (Neruda) První Češka. *Čas* 1861 (Neruda) Několik archů z rodinné kroniky. *Ost und West* 1864 Totéž. *Osvěta* 1873 (Zákrejs) Drobné povídky. — 1874 (Zákrejs) Jitřenka, Konec a počátek, Ten národ, První Češka. — 1875 (Zákrejs) Purkmistrovic Katynka. — 1878 (Schulz) Spisy sebrané u Kobra i dra. Grégra vydávané. — 1882 (Fr. Bílý) Kresby z Ještědí, Povídky a novelly, Několik archů z rodinné kroniky I. a II., Na bludné cestě. 1887, 1888 a 1889. (Fr. V. Vykoukal) V Hložinách, Upomínky, Škapulíř. Vykoukal posoudil také v novějších ročnících *Světozora* práce Světlé. *Ženské Listy* téměř ve všech svých ročnících vedle zpráv o Karolině Světlé a článků oslavných přinášejí posudky z péra redaktorky Elišky Krásnohorské. *Literární Listy*: 1885 (Pittauer) Satanáš. — 1886 (Pittauer) Poslední poustevnice. — 1887 (Vítězný) Jitřenka. — 1888 (Dlouhý) Upomínky, (Čech) V Hložinách. *Lumír* 1880 (Sládek) Spisy. *Paedagogium* (red. Lindner) 1879 Škola mé štěstí. *Domácí Hospodyně* 1887, 1888, 1889 (T. N.) v „Hovorech" a rubrice „O ženách a od žen. *Hlas Národa* 1888 (X. Y.) Upomínky. *Hlídka literární*. *Vyšehrad* atd. atd.

Četné články životopisné a oslavné přineslo naše časopisectvo i písemnictvo ozdobivši je po

většině podobiznou a jinými vyobrazeními. Největší jeho část spadá na tři jubilejní roky básnířčiny 1880, 1883, 1890.

Pokud nám lze bylo jich se dopíditi jsou to tyto:

K jubileu roku 1880 vyšly následující články životopisné, a sice: *a*) s podobiznou: v *Upomínce na jubileum literární činnosti K. Světlé vydané spolkem studentstva českoslovanského,* biografii napsal Jaromír Hrubý; v *Ženských Listech* (Krásnohorská), ve *Světozoru* s obšírným posouzením od Fr. Chalupy, s illustracemi k Zvonečkové královně, Kříži u potoka, Vesnickému románu a s vyobrazením rodného domu Kar. Světlé v Poštovské ulici; ve *Květech* (Otakar Mokrý).

b) Bez podobizny: *Včela* (J. Jirovský), *Kurjer Poranny* (Eryk Jachowicz), *Atheneum varšavské* díl I. a II. obšírná pojednání Bronislava Grabowského, *Osvěta,* List do našich světlých upomínek od E. Krásnohorské. *Časopis musea českého*: Dvě básnířky lidu od Elišky Krásnohorské, *Beseda učitelská* (Karel Eichner), *Koleda* (Velen Obranov), *Národní Listy* (Jaromír Hrubý), *Čech* (J. D—ý), *Svornost* americká (Frant. Kožíšková), *České Noviny, Český Jih, Politika, Opavský týdenník Šumavan.*

Dvacetipětileté jubileum literární oslavily: *Ženské listy, Humoristické Listy* (životopis s podobiznou), *Gallerya wspołczesnych znakomitości* varšavská přinesla podobiznu, obšírnou biografii a rozbor spisů, jež napsal Viktor Czajewski; *Vesna* (životopis od Františka Dlouhého).

V den šedesátých zrozeniu r. 1890 bylo v každém téměř listu českém po zprávě neb článku. Zvláště přinesly: *Ženské listy* životopis a báseň, oboje od El. Krásnohorské; *Národní Listy* feuilleton od Karla Raisa a článek slavnostní od A. Šnajdaufa; *Lumír* báseň od Jaroslava Vrchlického; *Hlas Národa* touž báseň a článek Turnovského; *Zlatá Praha* vzpomínku, obrazy Prouskovy z Ještěda s článkem příslušným a báseň od Bohdana Kaminského; *Světozor* vzpomínku od M. A. Šimáčka; *Kalendář paní a dívek* vydaný od Batovce podobiznu s allegorickým okolkem od A. Liebschera a životopisný článek od T. N.; *Vyšehrad, Domácí hospodyně, Politik*, *Pamětní list*: *„Vlastenkám českého severu Pražanky“* podobiznu Liebscherovu a životopis od E. Krásnohorské, *Literární listy, Květy, Zábavné listy, Pardubské noviny,* vesměs životopisné vzpomínky; *Česká domácnost* č. 3. báseň od K. Žádníka.

Kromě času jubilejního vyšly následující články, biografie a vzpomínky věnované naší básnířce: Ve *Květech* 1868 podobizna a životopis od V. Hálka; 1869 obraz Světlé s Ještědem se slovným průvodem, vyňatým z Románu Vesnického; ve *Světozoru* 1871 podobizna se životopisem; ve *Včele* 1878 podobizna se životopisem; v *Orlu* (Turč. Sv. Martin) totéž; v úvodu k překladu „Lamače" od *M. Grabowské* úvaha životopisná; v *Kalendáři J. S. Skrejšovského* totéž; ve knize *J. L. Turnovského „Z naší doby"* v oddílu I. Pieta, vzpomínka životopisná; v *Našich vzorech* 1884 podobizna s životopisem od Stanislava Řeháka; ve *Slavíně* totéž; v *Tieftrunkově „Historii literatury české II. vydání"* rozbor činnosti str. 138. a 139.; v *Truhlářově „Výboru z literatury české, doba nová"* posudek a ukázka z Kantůrčice str. 303—308.; v díle *Pypina a Spasowicze Historie literatur slovanských* přel. A. Kotík posudek str. 422. a 423.; ve *Vesně* 1885 Rozbor Kříže u potoka od K. Šmídka; v *Jitřence* 1882 Karolina Světlá, přednáška od T. N.; v *Jitřence* 1883 Vycházka na Ještěd od Popelky; v *Ženských Listech* 1882 č. 7. dáta životopisná a literární od dr. Fr. Bačkovského (v práci České spisovatelky); ve *Zlaté Praze* 1887 podobizna s životopisem, 1889 vyobrazení domku v Dolních Pasekách od J. Prouska; v *Upomínce na svěcení obecné školy české v Petrašovicích* pořádal Jan Hrdlička, vzpomínka životopisná; v *Pamětním listu při slavnosti obžinek ve Starém Dubě* „Našim ženám" od K. Pellanta; v *Jizeranu* 1886 feuilleton „Vzpomínka na návštěvu Kar. Světlé" od K. Pellanta; v *Ženských Listech* 1884 Výlet na Ještěd od Miliny Hanušovy; v *Pečírkově národním kalendáři* na r. 1889 podobizna a životopis; v *České domácnosti* 1889 č. 1. totéž; v *Urbánkově Ústřední knihovně pro mládež* totéž; v *Kobrově Národní bibliotéce* Sebraných spisů K. Světlé č. I. podobizna.

Eliška Krásnohorská věnovala jí svoji první knihu „Z máje žití" se vzletnou básní dedikační; rovněž svůj překlad Byronova „Childe Harolda" ve stkvostné úpravě, V. Vlček připsal Světlé knihu „Tužby vlastenecké", Heyduk sbírku „Obrázky", Vrchlický báseň „Soucit", Podlipská román svůj „Osud a nadání". I práce v letošním Příteli domoviny č. 1. 2. jest jí věnována. Básně vesměs dokonalé, vzácného vzletu a síly napsali o Světlé: Jaroslav Vrchlický (Lumír 1890), Vilma Sokolova (Ženské listy 1879 č. 12), Eliška Krásnohorská (Ženské listy 1890, Světozor 1880), Bohdan Kaminský (v adresse Poještědské a Zlaté Praze 1890).

Nikdo dosud nenapsal knihu o přední básnířce naší, ale všecky ty posudky, životopisy, básně,

rozbory a vzpomínky nesčíslné nakupily by se, jsouce sebrány, v malou knihovnu.

Dotknuvše se oslavy, jež připravilo paní Světlé naše časopisectvo, péra našich spisovatelů, štětec a tužka našich malířů, nemůžeme opomenouti způsobu, jakým ukázaly jí svou lásku veliké kruhy našeho čtoucího obecenstva. Pomineme úplně projevů jednotlivých sebe slovutnějších přátel více méně soukromě učiněných, a všimneme si pouze manifestací spolků, korporací a sborů všelikých. Karolina Světlá jest čestným členem následujících spolků: Umělecké besedy v Praze, Národní jednoty severočeské, spolku Stálců, Českého spolku v Miláně, Čtenářské besedy ve Světlé, Učitelské besedy v Česk. Dubě, spolku učitelek v Praze; dámských jednot: v Chrudimi, v Litomyšli, Slávy dcery v Hradci Jindřichově, Vlasty v Hořovicích, Vesny v Železném Brodě, Dobromily v Kolíně. Dále byla zvolena protektorkou Ženského spolku výrobního v Praze, který založila; dobročinná jednota dám v Liberci a jednota paní č. 17 v Chicagu americkém přijaly jméno Karolina Světlá, jmenujíce ji zároveň protektorkou svojí.

Adressy většinou *přestkvostné a velevýznamné* jí podali: r. 1880 Výrobní spolek ženský. R. 1890: týž; ženy českého jihu; ženy, dívky a ctitelé z Poještědí s 2300 podpisy, s malbou J. Prouska a s básní Kaminského; Čtenářská beseda ve Světlé pod Ještědem, spolek paní a dívek v Litomyšli ve skřínce s pohledy na jejich město; také diplomy čestného členství na mnoze vynikají úpravou. Z čestných darů, o nichž dosud neučiněna zmínka jmenujeme: koflík s příslušným nápisem, věnovaný ctiteli za „Jitřenku"; obraz „Pohled na Ještěd z Rottštýna" od J. Prouska, album dám klubu amerického s akvarelky od Zd. Braunerovy, věnec dám z Poještědí, zdobený trikolorou slovanskou o národním vyšívání; album učitelek českých škol Plzeňských s pohledy na město a kroje tamní; album učitelů Českodubských; rukopisná sbírka básní 16 nejmladších básníků českých (r. 1879); alba manželů Náprstkových atd.

Slavnostní večery na počest K. Světlé spořádaly spolky: r. 1879 spolek českých učitelek, spolek studentstva českoslovanského (v Umělecké besedě), r. 1880 akademický ve Vídni, Hálek v Praze, ženský výrobní v Praze, Krakovec ve Pcherách, akademiků židů v Praze, Libuše v Náchodě, Olymp v Karlíně, ochotníků „Šašek" v Praze se slavnostním představením, v Proseči pod Ještědem tolikéž; besedy občanská v Táboře, obč. ve Velvarech, v Zákolanech pod Budčí (slavnostním řečníkem byl J. Barák), studující v Kardašově Řečici, spolek Říp v Nebuželi, měšť. beseda v Jindřichově Hradci, Vesna v Brně. Týž spolek pořádal večer slavnostní i r. 1883 a 1890. Za posledního jubilea v čase, kdy toto píšeme, doslechli jsme jen o slavnostech Vesnině, spolku paní a dívek v Litomyšli, Učitelské besedy v Českém Dubě, Vlasty v Přerově, Literární jednoty v Klatovech, spolku Slávy dcera v Jindř. Hradci, spolku v Pardubicích a j.

Místa, odkud za dnů památných přilétlo Karolině Světlé nejvíce blahopřejných telegrammů a dopisů, jsou mimo Prahu: Strakonice, Petrašovice, Světlá, Nymburk, Slané, Vídeň, Brno, Olomouc, Tlumačov, Zákolany, Jindřichův Hradec, Liberec, Opava, Roudnice, Písek, Kutná Hora, Hořice, Český Dub, Proseč, Smiřice, Pešť, Bučovice, Sobotka, Plzeň, Sušice, Rakovník, Přerov atd.

Třeba suchopárna, nebudou tato skrovná data přece zbytečna; ukáží nade vši pochybnost, že jest Světlá nejen ženou velikého ducha, ozdobou písemnictví našeho nad jiné vzácnou nýbrž i — *miláčkem lidu svého!* Svého lidu, za který v mládí trpěla, kterého nikdy milovati nepřestala, jehož úspěch byl jí darem nejmilejším, jehož útrapa jakákoli byla ranou do vřelého srdce jejího namířenou, svého lidu, z jehož půdy dala rozkvétati květům své žhoucí poesie nejkrásnějším. O zajisté, dokud lid ten věren zůstane své bytosti, dokud jedno srdce bude se těšiti z půvabů lesův a luhů ještědských, dokud jedna česká duše ženská, zalétati bude na perutích myšlének svatých a hroužiti se v tůně citů šlechetných: dotud nepozbude vábného svého zvuku milované jmeno — *Karolina Světlá!*

Obsah.

Strana

